

ԻՐԱՆԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑՈՒՆԵՐ

ARMENIAN
CHURCHES
IN IRAN

ՀՏԴ 27-9: 726.03
ԳՄԴ 86.37+85.113
Ա 791

Ավետյան Շ.

Ա 791 Իրանի հայկական եկեղեցիները / Շ. Աւետեան.-Եր.:
Հեղ. Հրատ., 2021, 296 էջ:

ՀՏԴ 27-9: 726.03
ԳՄԴ 86.37+85.113

ISBN 978-9939-0-3559-8
© Ավետյան Շ.

ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՃՈՒՆԵՐԸ
ՇԵՐԼԻ ԱՒԵՏԵԱՆ

ARMENIAN CHURCHES IN IRAN
SHERLY AVEDIAN

ԻՐԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

The Base of World Heritage Site of
Iranian Historical Churches

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ
**RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE
FOUNDATION**

ԻՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԴԵՄԵՐԸ ARMENIAN DIOCESES OF IRAN

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԽՕՍԲ

Երախտագիտութեան խոր զգացումով գիրքս նւիրում եմ ամենաթանկագիններին՝ երջանկայիշատակ Ծնողներին: Նրանց անսահման սիրոյ եւ անմնացորդ նւիրումի շնորհիւ այսօր ես այն եմ, ինչ կամ: Նաեւ նրա համար, որ ինձ կեանք պարգեւեցին մի երկրում, որն անկիւնադարձային եղաւ մասնագիտութեանս (ճարտարապետութիւն) ընտրութեան ուղիում: Հրապուրած Իրանի պատմական հարուստ անցեալով, յուշարձաններով, կոթողներով ու բնութեամբ՝ առաջնորդեցի ուսումնասիրելու նաեւ մեր ազգի անցեալն Իրանի տարածքում եւ հազարամեակներով գոյութիւն ունեցող հայկական կառոյցները, որոնք մեծ մասամբ գտնուում են երբեմնի Պատմական Հայաստանի հողերի վրայ:

Իրանը, ծննդավայրս լինելով, ներշնչանքիս աղբիւրն է եղել եւ աշխատանքովս խաբսխել ինձ այս հողին:

Ծառաւած աշխատանքիս ճանապարհին հանդիպել եմ շատ մասնագէտների եւ փորձի փոխանակում կատարել, կիսել ենք գիտելիքներով, որոնցից պարտք եմ համարում առանձնացել եւ յիշատակել իմ լաւ ընկեր, անկրկնելի մասնագէտ, Մեծ Հայրենասէր Սամուէլ Կարապետեանին: Քսան տարիների մեր ծանօթութեան եւ աշխատանքի ընթացքի ամէն մի պահն ինձ համար եղել է անմոռանալի յուշ եւ ուսուցում: Նրա եւ նրա քիմակիցների օժանդակութեամբ այս գիրքը դարձաւ ամբողջական աշխատութիւն եւ իրանահայութեան պատմութեան մի մասնիկ:

Աշխատանքիս եւ մասնագիտութեանս բերումով եղել եմ տարբեր երկրներում եւ յաճախ հանդէս եկել դասախօսութիւններով: 2019 թ. Կանադայի Տորոնտօ քաղաքում ինձ ջերմօրէն հիւրընկալեցին տեղի Հայ Օգնութեան Միութեան «Ռուբինա» մասնաճիւղի հայուհիները, որտեղ հանդէս եկայ նաեւ դասախօսութեամբ: Մասնաճիւղն իր փոքրիկ ներդրումով սատարեց գրքիս տպագրութիւնը սկսելու համար, որը զնա հատանքի արժանի քայլ էր:

Իմ խորին շնորհակալութիւնն եմ յայտնում Իրանի Հայոց թեմերի հոգեւոր առաջնորդներին՝ մեզ պատրաստակամօրէն սատարելու համար:

Շնորհակալութիւն եմ յայտնում նաեւ այս գիրքը պատրաստելու ընթացքում ինձ աջակցած բոլոր այն անձանց, որոնց անվերապահ եւ աչալուրջ աշխատանքի շնորհիւ հնարատր եղաւ ի կատար ածել այս մնայուն, արժէքատր եւ խիստ անհրաժեշտ գործը:

ACKNOWLEDGE- MENTS

This book is dedicated to my parents of blessed memory, the dearest people in my life to whom I owe a debt of gratitude: their boundless love and devotion have guided me towards all my achievements. The country where I was born, Iran, has played a crucial role in my choice of profession (architecture), for which I am particularly grateful to my parents. Fascinated with the rich history of Iran, its nature and architectural heritage, I was gradually imbued with a strong desire to study the historical Armenian monuments located on the territory of this country, mostly in historical Armenian lands.

Iran, my birthplace, has been a source of inspiration for me, and thanks to my work, I feel a strong attachment to this country.

During my activities, I have exchanged experience and knowledge with a lot of experts, but I would like to particularly mention the late Samvel Karapetian, who was a prominent monumentologist, a great patriot and a close friend of mine: thanks to him, I learnt a lot during our twenty-year-long friendship and collaboration which bring back sweet memories. It was with the support of Samvel Karapetian and his teammates that this book was completed to present part of the history of Iranian Armenians.

Due to my profession and work, I have often travelled and delivered lectures in different countries. In 2019 I gave a talk in Toronto, Canada, where I enjoyed the cordial hospitality of Rubina Branch of the Armenian Relief Society. My special thanks are also due to the members of this branch for their contribution to the publication of this book.

I am deeply grateful to the Primates of the Armenian dioceses of Iran for kindly supporting us in our activities.

And, last but not least, I would like to express my gratitude to all the organizations and experts who have assisted me in the publication of this permanent, valuable and much-needed work.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Համաշխարհային ժառանգությունը բնական եւ մարդու ձեռքով ստեղծւած արժէք է, որը պաշտպանում է էկոլոգիական եւ պատմական իւրայատուկ նշանակութեան համար: Նրա ձեռակերտ նիւթական եւ հոգեւոր բոլոր այն հանճարեղ ստեղծագործութիւնները, առանց ցեղային կամ կրօնական բաժանումների, պատկանում են ողջ մարդկութեանը եւ նրա պատմութեանը: Այդ պատմութեան մէջ իր իւրայատուկ տեղն ու դերն ունի Իրանը, որը համաշխարհային քաղաքակրթութեան օրրաններից է համարում: Իրանական կամ պարսկական մշակոյթը հազարաւոր տարիների աւանդոյթ ունի: Դեռեւս մ.թ.ա. առաջին հազարամեակում Իրանում զարգացած են եղել տարբեր արհեստներ եւ արւեստի բազում ճիւղեր, որոնցից այստեղ կարող ենք առանձնացնել քաղաքաշինութիւնն ու ճարտարապետութիւնը: Դրա վառ օրինակն է իրանական քաղաքաշինական եւ ճարտարապետական մշակոյթի գլոխգործոց համարող Աքեմենեան թագաւորութեան մայրաքաղաք Պերսեպոլիսը, որի աւերակները պահպանում են մինչ օրս: Ինչպէս Պերսեպոլիսը, այնպէս էլ Իրանի իսլամական, ինչու չէ՜ նաեւ քրիստոնէական եւ այլ մշակութային ու ճարտարապետական պատմական բոլոր կոթողները համամարդկային արժէքներ են եւ պատկանում են համաշխարհային մշակութային ժառանգութեանը:

Անկասկած, ճարտարապետութեան արւեստը կարելի է համարել մարդու ստեղծագործական մտքի ամենամեծ ձեռքբերումը: Դրա շնորհիւ առաջ է գալիս մարդու կողմից ստեղծւած իւրայատուկ նշանային համակարգ, որտեղ արւեստը, տեխնիկան եւ պատմութիւնը բնութեան ամեն մի մասնիկի ամբողջական արտայայտումն են: Այս բնագաւառում բաւականին մեծ ներդրում ունի նաեւ հայ ժողովուրդը թէ՛ Հայաստանում եւ թէ՛ Միջին Արեւելքում, մասնաւորապէս՝ Իրանում:

Այստեղ անդրադառնանք, որ հայ-իրանական պատմամշակութային յարաբերութիւնները հազարամեակների վաղեմութիւն ունեն: Իրանական մշակութային եւ քաղաքակրթական հսկայական ժառանգութեան անքակտելի մաս են կազմում նաեւ Հայկական բարձրավանդակի՝ իրանական հատւածում հայ ժողովրդի ձեռամբ կերտւած մշակութային արժէքները, արհեստներն ու արւեստների տարբեր ճիւղերը:

Հայերը՝ որպէս բնիկներ, ապրել են Իրանի հիւսիսային եւ հիւսիսարեւմտեան հատւածներում

PREFACE

World heritage includes both natural and man-made creations which are specially protected for their peculiar ecological and historical significance. The world's superb man-made creations, both material and spiritual, belong to entire humanity irrespective of the ethnic or religious identity of their creators.

Indeed, in the history of world cultural heritage, a special place and role are assigned to Iran, which is one of the cradles of world civilization. Persian or Iranian culture has a history of thousands of years. As early as the 1st millennium BC, Persia already boasted highly-developed arts, crafts and science, including urban planning and architecture: suffice it to mention the complex of Persepolis, the capital of the Achaemenid Empire and a masterpiece of the Iranian culture of architecture and urban planning, the ruins of which have come down to our days. This ancient capital and the other historical architectural monuments of Iran, both Islamic and Christian, are inseparable parts of world cultural heritage.

Undoubtedly, architecture can be considered as the greatest achievement of man's creative mind, combining arts, techniques and history in complete harmony with nature. Indeed, the Armenian nation has always had an invaluable contribution to the development of this sphere both in Historical Armenia and in the Middle East, especially in Iran.

Iranian cultural heritage, which is truly great and impressive, also includes monuments as well as works of arts and crafts created by Armenians in the Iranian part of the Armenian Highland. The historical and cultural inter-relations of the Armenians and Persians go back to the depth of millennia. Armenians, as natives, have lived in the northern and north-western parts of Iran (Urmia, Salmas, Khoy, Maku, Gharadagh, etc.). In 1605 several hundred thousand Armenians from the Ararat Plain and the neighbouring regions were deported to Persia by Shah Abbas I. They were settled in the central provinces of the country (Isfahan, Peria, Chaharmahal, Kazaz, Kamareh, Gaplan, etc.), later many of them moving to different cities and counties of Iran such as Tehran, Rasht, Anzali, Arak, Bushehr, Abadan, etc. After the deportation, many Armenians also took up residence

(Ուրմիա, Սալմաստ, Խոյ, Մակու, Ղարադաղ եւ այլն): 1605 թ. Պարսկաստանի Շահ Աբաս Առաջինն Արարատեան դաշտավայրից եւ հարակից գաւառներից մի քանի հարիւր հազար հայերի գաղթեցրեց Պարսկաստան՝ նրանց պարտադրելով բնակել երկրի կենտրոնական շրջաններում (Սպահան, Փերիա, Չարմահալ, Քազազ, Քյամարա, Գափլա եւ այլն): Աւելի ուշ նրանք ինքնական բնակութիւն են հաստատել նաեւ Իրանի տարբեր քաղաքներում եւ շրջաններում (Թեհրան, Ռաշտ, Էնզելի, Արաք, Բուշեհր, Արադան եւ այլն): Բռնագաղթի ենթարկւած հայերից շատերը Պարսկաստանի մայրաքաղաքի՝ Սպահանի հարաւային ծայրամասում կառուցեցին Նոր Ջուղա անունով մի բնակավայր: Շահի կարգադրութեամբ հայերին տրեցին յատուկ արտօնութիւններ, եւ քաղաքի ղեկավարումն ամբողջութեամբ յանձնեց նրանց: Այսպէս ձեւաւորեց Նոր Ջուղա հայկական քաղաքը: Հայերն իսկապէս մեծ ներդրում ունեցան պարսկական տէրութեան տնտեսական եւ մշակութային կեանքում:

1605 թականի՝ Շահ Աբասի կազմակերպած գաղթից յետոյ եւ ներկայումս բնակչութեան առումով հայերն Իրանի կարեւորագոյն համայնքներից են համարւում: Իրանահայ համայնքն քրիստոնէայ ազգային փոքրամասնութիւններից ամենախոշորն է: Հայերը հիմնականում բնակւում են Թեհրանում, Սպահանում, Թարիզում, Ուրմիայում, Շիրազում, Ռաշտում, Էնզելիում, Ղազւինում, Ահւազում, Աբադանում եւ այլուր:

Իրանահայ համայնքը բաժանւում է երեք թեմի.

1. Հիւսիսային կամ Ատրպատականի թեմ, կենտրոնը՝ Թարիզ.
2. Սպահանի կամ մախկինում Իրանահնդկաստանի թեմ, կենտրոնը՝ Սպահան.
3. Կենտրոնական կամ Թեհրանի թեմ, կենտրոնը՝ Թեհրան:

Նշեալ երեք թեմերն իրարից անկախ մարմիններ են: Նրանք պահպանում եւ տնօրինում են Իրանի հայկական բոլոր եկեղեցիներն ու կառոյցները եւ ենթարկւում Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեանը:

Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւնում գոյութիւն ունեն հայկական եւ քրիստոնէական մշակութային բազմաթիւ կոթողներ, որոնց իշխանութիւնները վերաբերւում են նոյն ուշադրութեամբ եւ գոյրգորանքով, ինչպէս սեփական (իսլամական կամ պարսկական) մշակութային ժառանգութեանը: Դրա ամենավառ ապացոյցներից այն է, որ ԻԻՀ կառավարութեան եւ Մշակութային ժառանգութեան, ձեռարկեստի եւ զբօսաշրջութեան մախարարութեան (մախկինում՝ Իրանի մշակութային ժառանգութեան կազմակերպութիւն) առաջարկով պատմական մի շարք վանքեր եւ յուշարձաններ

in a southern suburb of the Persian capital, Isfahan, where they founded the city of New Julfa (Nor Jugha in Armenian), being granted with special privileges by the shah (even the governance of the city was entirely entrusted to them). In the course of time, the Armenians made a truly great contribution to the development of economy and culture in the Persian Empire.

Today the Armenians represent the largest Christian national minority in Iran, forming one of the most important communities in the country. They mainly live in Tehran, Isfahan, Tabriz, Urmia, Shiraz, Rasht, Anzali, Ghazvin, Ahvaz, Abadan, etc.

The Armenian community of Iran is divided into three independent dioceses which are under the jurisdiction of the Armenian Catholicosate of the Great House of Cilicia:

1. the Northern or Atrpatakan (Iranian Azerbaijan) Diocese, with the seat of the Primate in Tabriz;
2. Isfahan (formerly: Iran and India) Diocese, with the seat of the Primate in Isfahan;
3. the Central or Tehran Diocese, with the seat of the Primate in Tehran.

All the Armenian churches of Iran as well as other Armenian buildings are under the care and charge of these dioceses.

The authorities of the Islamic Republic of Iran have not ever practised discrimination against the Christian cultural heritage of the country, including Armenian monuments. This is most eloquently proved by the fact that a number of historical monasteries have been included on the UNESCO List of World Heritage Sites thanks to the united efforts of the Iranian Government and the Ministry of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism (formerly: Iranian Cultural Heritage Organization).

In 2005 the Ministry mentioned above established the Base of Historical Churches of Iran for the study, conservation, overhaul, preservation, restoration and documentation of the historical churches and monasteries located in the country. Thanks to the efforts of this Base, soon after its foundation, the Armenian monasteries of Sourb Tadevos Arakyal or Sourb Tade (St. Thaddeus the Apostle) and Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Proto-Martyr) as well as Sourb Astvatsatsin (St. Mary) Church of Tsortsor were listed as World Heritage sites.

To further promote its activities, in 2011 the Base entered into collaboration with Research on Armenian Architecture (RAA) Foundation based in Yerevan,

ԻԻՆՆՍԿՕ-ի կողմից գրանցել են որպես պատմամշակութային ժառանգության կառույցներ:

Վերոնշեալ նախարարութեան ենթակայ Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնին են յանձնարարած Իրանի տարածքում գտնուող եկեղեցիների պահպանման եւ վերականգնման աշխատանքները: Այն հիմնադրուել է 2005 թականին նոյն նախարարութեան կողմից, որի նպատակն է կատարել հետազոտական աշխատանքներ, պահպանել եւ վերականգնել Իրանի եկեղեցիները եւ յարակից համալիրները:

Առաջին քայլում Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնը ձեռնարկեց Սբ. Թադէոս Առաքելի (Սբ. Թադէ) եւ Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի վանքերի, Ծործորի Սբ. Աստուածածին եկեղեցու գրանցումը ԻԻՆՆՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության ցուցակում:

Կենտրոնը ձեռնարկել է նաեւ Իրանի պատմական վանքերի, բոլոր եկեղեցիների հետազոտման, յուշարձանների պատմական միջավայրի պահպանութեան ապահովման, դրանց ամրակայման, նորոգման, վերականգնման եւ փաստաթղթատրման աշխատանքները: Այդ իսկ պատճառով 2011 թ. Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնը եւ Հայկական ճարտարապետութիւնն ուսումնասիրող հիմնադրամը ձեւաւորեցին հետազոտական համատեղ արշավախումբ: Տարբեր շրջաններում գտնուող հայկական գիւղերում եւ հայաբնակ քաղաքներում կատարած հետազոտութիւնների (2011-2019 թթ.) շնորհիւ պարզեց, որ Իրանում գոյութիւն են ունեցել աւելի քան 341 վանքեր, եկեղեցիներ եւ սրբավայրեր, որոնցից 123-ը դեռ կանգուն են:

Մինչ դաշտային աշխատանքներին անցնելն ուսումնասիրուեցին ազգային եւ պետական արխիւները, ԺԹ-Ի դարերի հայկական մամուլը եւ բազմաթիւ գրքեր: Ապա նիւթերի համադրմամբ ցանկագրեցին Իրանի՝ հայ բնակչութիւն ունեցած բոլոր գիւղերն ու քաղաքները, եւ ըստ այդմ՝ կազմեց ճամփորդական ուղեցոյց: Ինչ վերաբերում է դաշտային բուն աշխատանքներին, ապա արշավախումբը ցանկացած գիւղ մտնելիս, զրուցելով այժմեան մահմեդական բնակիչների հետ, նրանց օգնութեամբ գտնում էր գիւղի եկեղեցին, գերեզմանոցը, լուսանկարում եւ չափագրում: Բացի դրանից՝ լուսանկարում էին հայկական գերեզմանոցների արձանագիր եւ պատկերաքանդակներով հարուստ բոլոր տապանաքարերը:

Երկրորդ աշխարհամարտին Իրանում տեղի ունեցած երաշտի եւ հետագայ ներգաղթի ու արտագաղթի հետեւանքով մեծ թուով իրանահայեր ստիպւած լքում են իրենց գիւղերն ու բնակավայրերը: Այդ իսկ պատճառով լքած բնակավայրերի եկեղեցիները ժամանակի ընթացքում կա՛ն կիսաքանդ եւ դարձել, կա՛ն խոնարհուել, մի քանիսն էլ վերածել են իս-

Republic of Armenia. Our joint studies (2011 to 2019) of Armenian religious monuments carried out in different regions of Iran revealed that more than 341 Armenian churches, monasteries and sacred sites had once been built in Iran, and 123 of them were still preserved.

After studying the available materials (archive documents, Armenian press publications of the 19th to 20th centuries, published works, etc.) relating to our research, we made a list of Iranian villages and cities that had once been inhabited by Armenians and prepared a guide to fieldwork.

In almost every village, our work started with friendly talks with the present-day Muslim inhabitants who willingly helped us find the local church and cemetery. We took photos of churches, monasteries and Armenian cemeteries with all their inscribed and ornate tombstones; the religious monuments were also measured.

It should be noted that many Armenian churches were forsaken due to the large-scale emigration of Iranian Armenians following the severe drought that befell Iran during World War II. In the course of time, these churches were either half destroyed or completely reduced to ruins, some of them even turning into places of Muslim worship. Indeed, the type and quality of building materials played a great role in the destruction of many churches: in villages, simple churches built of raw brick were more prone to damage than monasteries and churches built of stone and other solid materials. Naturally, churches and monasteries built in cities have been preserved in better conditions and have remained standing until now.

At present the Government of Iran is taking steps to restore and further preserve the Armenian monuments of the country, including churches and monasteries. Several churches have already been restored with the participation of specialists (architects, stone-cutters and restorers of historical monuments) invited from the Republic of Armenia.

The Islamic Republic of Iran attaches great importance to its relations with its neighbours, including the Republic of Armenia. The two countries which share close historical and cultural ties boast good-neighbourly relations and extended collaboration in the sphere of cultural heritage preservation.

This book, which has been prepared thanks to the joint efforts of the Base of Historical Churches of Iran and Research on Armenian Architecture (RAA) Foundation, is one of the fruits of this collaboration. It presents all the Armenian churches and monasteries

լամական սրբավայրերի: Անկասկած, հայկական բնակավայրերի եկեղեցիների աւերման պատճառը մի կողմից տեղի բնակչութեան արտագաղթը, իսկ միւս կողմից, առաւել ազդեցիկ գործօնը, զիւղերում օգտագործւած շինանիւթերի որակն է եղել: Այնպէս որ զիւղերում աղիսով կառուցւած եկեղեցիները ժամանակի ընթացքում առաւել վնասւել են, քան քարով եւ ամուր շինանիւթերով կառուցւած եկեղեցիներն ու վանքերը: Բնականաբար քաղաքներում կառուցւածներն աւելի լաւ պայմաններում են պահպանւել եւ մինչ այժմ կանգուն են մնացել:

Ներկայ դրութեամբ Իրանի Իսլամական Հանրապետութեան կառավարութիւնը ջանքեր է գործադրում հնարաւորինս վերականգնելու եւ պահպանելու պատմական յուշակոթողները եւ կիսաքանդ եկեղեցիները: Այդ նպատակով Հայաստանից Իրան են հրաւիրւել ճարտարապետներ, քարտաշներ եւ պատմական կոթողների վերականգնման մասնագէտներ, որոնք իրանցի շինարարների ու ճարտարապետների օգնութեամբ հետազօտական աշխատանքներ են կատարել: Այս ամենի շնորհիւ եկեղեցիների վերականգնման աշխատանքները նոր թափ են ստացել:

Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւնը մշտապէս մեծ կարեւորութիւն է տալիս հարեւանների հետ սերտ կապերին: Առկայ յարաբերութիւնների տիրոջութւն Հայաստանի Հանրապետութիւնն արժանի տեղ է զբաղեցնում, ինչի շնորհիւ երկու երկրների միջեւ մշակութային ժառանգութեան պահպանման ոլորտում համագործակցութեան բնականոն ընդլայնումն իրականանում է պատմական եւ մշակութային անցեալի եւ հզօր կապերի հիման վրայ:

Երկու բարեկամ երկրների համագործակցութեան արդիւնք է նաեւ այս գիրքը, որը կազմաւորւել է Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնի եւ Հայկական ճարտարապետութիւնն ուսումնասիրող հիմնադրամի համատեղ ջանքերով:

Գրքում մենք անդրադարձել ենք հայկական այն բոլոր վանքերին եւ եկեղեցիներին, որոնք դարերի ընթացքում կառուցւել են Իրանում: Դրանց որոշ մասը դեռ կանգուն է (մի մասը նոյնիսկ գործածւում է որպէս սրբավայր), միւսների միայն աւերակներն են պահպանւել, իսկ մնացածն այժմ գոյութիւն չունի:

Գիրքն աւարտում է Իրանի հայկական վանքերի եւ եկեղեցիների ամբողջական ցանկով, որոնց տւեալները կներկայացւեն Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնի կայքէջում:

*Իրանի պատմական եկեղեցիների
կենտրոնի տնօրէն՝
Շերլի Աւետեան*

that were built in Iran in the course of centuries. Part of them are still preserved (there are even functioning ones); others have been reduced to ruins, while the rest have been destroyed without any vestiges left.

The book ends with a complete list of Armenian churches and monasteries in Iran: information relating to these monuments will also be available in the website of the Base of Historical Churches of Iran.

*Sherly Avedian,
Head of the Base of Historical Churches of Iran*

«ԻԿՕՄՕՍ/ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ» ԽՕՍԱՔԸ «ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ» ԳԻՐՔ-ԱԼԲՈՄԻ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

Հայ ժողովրդի կողմից ստեղծված մշակութային արժեքներն իրենց ուրոյն տեղն ունեն համաշխարհային ժառանգության ցանկում: Աշխարհի տարբեր երկրներում ապրած մեր հայրենակիցները ստեղծել են ճարտարապետական մեծարժեք գործեր, որոնք հարստացրել են տեղալ երկրների մշակույթը՝ բնականաբար կրելով նրանց ազդեցությունը, սակայն միարժեքորեն պահպանելով հայկական ազգային դիմագիծը: Մասնավորապես այն լուսագոյնս արտայայտված է Իրանի Իսլամական Հանրապետության տարածքում: Այդ երկրի տարբեր տարածաշրջաններում նրանց բարեացակամ վերաբերմունքի շնորհիվ պահպանված հայկական ճարտարապետական ժառանգությունը ենթարկում է տարբեր փոփոխությունների՝ պահպանելով շինությունների յօրինվածքը եւ հայկական կերպարը: Այս ամենի ուսումնասիրությունը եւ ամբողջականացումը մեկ աշխատության մեջ հայրենանուէր գործ է եւ մեծ դրուատանքի է արժանի: Նման նախաձեռնությունը խրախուսելի է ոչ միայն մեզ՝ հայերիս համար, այն հարստացնում է Իրանի եւ համաշխարհային ճարտարապետական ժառանգության պատմությունը՝ լայն հասարակութեանը ծանոթացնելով Իրանի տարածքում գտնուող հայկական ճարտարապետական արժեքներին:

Յուշարձանների եւ տեսարժան վայրերի միջազգային կազմակերպության Հայաստանի ազգային կոմիտեն՝ «ԻԿՕՄՕՍ/Հայաստանը», բարձր գնահատելով այս արժեքաւոր գիրք-ալբոմի հրատարակումը, ողջունում է նախաձեռնողներին եւ հեղինակին՝ ճարտարապետ Շերիլ Աւետեանին, որը նաեւ «ԻԿՕՄՕՍ/Հայաստանի» անդամ է:

Այս աշխատանքը մեծապէս կը հարստացնի հայկական ճարտարապետութեանը նւիրած գրականութեան շարքը եւ կօգնի առաջին հերթին հայկական ճարտարապետութիւնն ուսումնասիրողներին, կը նպաստի հայկական մշակութային ժառանգութեան ճանաչելիութեան բարձրացմանը, որի համար մեր խորին շնորհակալութիւնն ենք յայտնում հեղինակին:

*Յուշարձանների եւ տեսարժան վայրերի
միջազգային խորհրդի Հայաստանի ազգային կոմիտէի
(«ԻԿՕՄՕՍ/Հայաստան») նախագահ՝
Գազիկ Գիւրջեան*

FOREWORD

BY

ICOMOS/ARMENIA

The cultural values created by the Armenian people have a unique place in world heritage.

Our compatriots living outside Armenia have created valuable architectural works which have enriched the culture of different countries. Being exposed to the interactions of different civilizations, these works have unambiguously retained the traditional features of Armenian architecture. This is particularly well seen on the territory of the Islamic Republic of Iran. Armenian architectural monuments built in different regions of this country are under care and protection: during their renovation and restoration, their Armenian originality is preserved thanks to the friendly attitude of the local authorities.

It is highly commendable to study the Armenian heritage of Iran and present it in one book. This work is also very important as it enriches the Iranian and, in general, world history of architectural heritage.

ICOMOS/Armenia, the Armenian National Committee of International Committee of Monuments and Sites, highly appreciates the publication of this book-album, welcoming the efforts of its author, Sherly Avedian, an architect and a member of ICOMOS/Armenia.

This work will greatly enrich literature on Armenian architecture, particularly promoting studies in this field and raising awareness of Armenian heritage, for which we are expressing our deepest gratitude to the author.

Gagik Gyurjyan,

President of ICOMOS/Armenia, the Armenian National Committee of International Committee of Monuments and Sites

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ՈՒՄ
ԳՐԱՅԻՆ
ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ՑՈՒՇԱՐՁԱՆԵՐԷ

ARMENIAN
HISTORICAL
MONUMENTS
OF IRAN ON
UNESCO WORLD
HERITAGE LIST

ԻՒՆԵՍԿՕ-ՈՒՄ ԳՐԱՑԻԱԾ ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏԱԱԿԱՆ ՑՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

ARMENIAN HISTORICAL MONUMENTS OF IRAN ON UNESCO WORLD HERITAGE LIST

1.	ՍԲ. ԹԱԴԵՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՎԱՆՔ SOURB TADEVOS ARAKYAL MONASTERY (ST. THADDEUS THE APOSTLE MONASTERY).....	14
	N 39° 05' 32.30" E 44° 32' 40.40"	
2.	ՍԲ. ՆԱՀԱՏԱԿ ՄԱՏՈՒՌ SOURB NAHATAK CHAPEL (HOLY MARTYR CHAPEL)	27
	N 39° 05' 43.51" E 44° 32' 29.17"	
3.	ՍԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ՄԱՏՈՒՌ SOURB ASTVATSATSIN CHAPEL (ST. MARY CHAPEL)	30
	N 39° 05' 41.15" E 44° 32' 31.90"	
4.	ՍԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԿԱՄ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԻ ՓՈՔՐ ՄԱՏՈՒՌ SOURB ASTVATSATSIN CHAPEL (ST. MARY CHAPEL) (SMALL CHAPEL OF THE SITE OF MARTYRDOM)	32
	N 39° 05' 42.65" E 44° 32' 28.20"	
5.	ՍԲ. ՍԱՆԴՈՒԽՏ ԿՈՅՍԻ ՄԱՏՈՒՌ CHAPEL OF ST. SANDUKHT THE VIRGIN	33
	N 39° 04' 46.79" E 44° 33' 28.72"	
6.	ՎԱՆՔԻ (ԳԱՐԱՔԻԼԻՍԱ) ԳՅՈՒՂԻ ՄԱՏՈՒՌ CHAPEL OF VANKI (GHARAKILISA) VILLAGE	36
	N 39° 05' 25.79" E 44° 32' 39.86"	
7.	ԾՈՐԾՈՐԻ ՍԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ՎԱՆՔ SOURB ASTVATSATSIN MONASTERY OF TSORTSOR (ST. MARY MONASTERY)	37
	N 39° 11' 16.80" E 44° 28' 34.50"	
8.	ՍԲ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆՔ SOURB STEPANOS NAKHAVKA MONASTERY (ST. STEPHEN THE PROTO-DEACON).....	43
	N 38° 58' 44.80" E 45° 28' 24.00"	
9.	ՀԻՆ ԶՈՒՂԱՅԻ ԱՆԴՐԵՈՐԴԻ (ՀՈՎԻ) ԵԿԵՂԵՑԻ CHURCH OF ANDREORDI (HOVVI CHURCH), OLD JUGHA VILLAGE SITE.....	56
	N 38° 58' 31.37" E 45° 34' 21.98"	
10.	ԴԱՐԱՇԱՄԲ ԳԻՒՂԱՏԵՂԻ DARASHAMB VILLAGE SITE.....	60
	N 38° 59' 28.03" E 45° 27' 05.95"	
11.	ԴԱՐԱՇԱՄԲԻ ՍԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ SOURB ASTVATSATSIN CHURCH OF DARASHAMB (ST. MARY CHURCH)	63
	N 38° 59' 27.93" E 45° 27' 08.66"	

ՄԲ. ԹԱԴԵՈՍ ՄՈՒԲԵՎՈՍ ՎԱՆԲ

Տեղադրություն. գտնվում է Իրանի ԻՋ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգի Մակուի շրջանի Վանք կամ Ղարաքիլիսա գիւղի հարեանոթեանը՝ Մակու քաղաքից 23 կմ հարավ (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Պատմություն. Քրիստոսի 12 աշակերտներից Թադէոս Առաքեալը, քարոզելով Հայաստանում, գալիս եւ հասնում է արքունի ամառանոց Շաւարշան, որտեղ Սանատրուկ արքայի հրամանով նահատակւում է 66 թ. բլրի գագաթին եւ ամփոփւում նոյն վայրում՝ ժայռին կից արեւելեան կողմում, որտեղ այժմ Սբ. Նահատակ մատուռն է:

485-486 թթ.՝ Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսի օրօք, Կիրակոս ճգնաւորի տեսիլքով բացալայտւում է Սբ. Թադէոս Առաքեալի նշխարների տեղը: Դրանց մի մասը նահատակման վայրից տեղափոխւում է հարաւարեւելեան կողմի՝ աւելի ցածրադիր ընդարձակ տարածք, որտեղ եւ հիմնւում է Թադէոս Առաքեալի կամ Թադէի վանքը: Այդ գիւղի առթիւ սահմանաւճ տօնը հետագայում վերածւում է բազմամարդ ուխտագնացութեան, որն աւանդաբար պահպանւել է մինչ օրս:

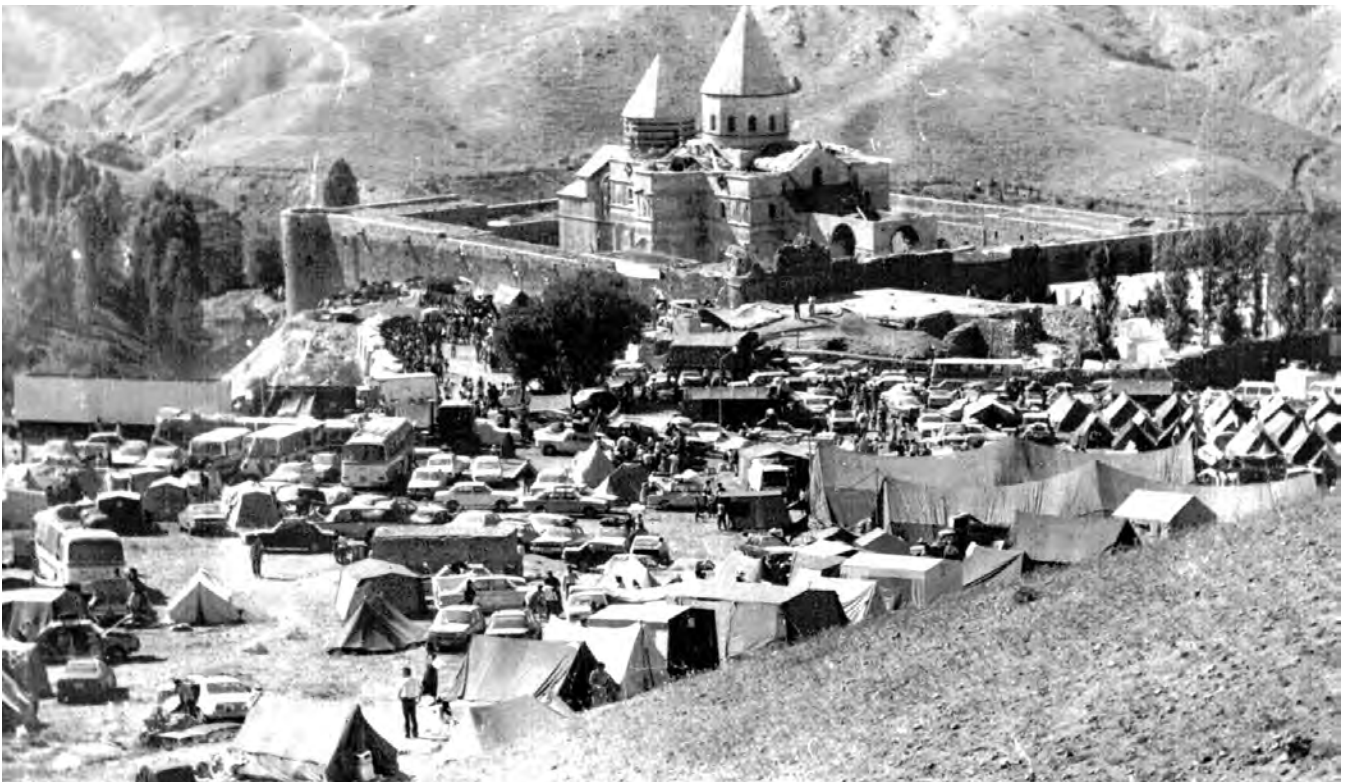
SOURB TADEVOS ARAKYAL MONASTERY

ST. THADDEUS THE APOSTLE MONASTERY

Location. The monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle) is located in the neighbourhood of Vank (Gharakilisa) Village, 23 km south of Maku, the capital of the county of the same name, West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

History. In the 1st century AD, one of Christ's 12 apostles, Thaddeus, arrived in Armenia to preach Christianity there. However, in 66, when he reached the town of Shavarshan, the summer residence of the royal family, in Artaz District, he was tortured to death on the order of the Armenian king Sanatruk. His remains were buried in the site of his martyrdom, east of a rock at the top of a hill, where the chapel of Sourb Nahatak (Holy Martyr) stands today.

In 485 to 486, in the days of Armenian Catholicos Hovhan Mandakuny, the apostle's remains were unclosed thanks to a vision seen by a hermit named Kirakos. Part of them were re-buried in a lower site south-east of the aforementioned rock where later the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the

Հիմնադրման ստույգ ժամանակը յայտնի չէ։ Ասանդութիւնն այն վերագրում է մեր քականութեան առաջին դարին։ Այդ ժամանակներից սկսած՝ Արտազում եղել է եպիսկոպոսական նստավայր, որը 301 թ. քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակելուց յետոյ էլ շարունակել է իր գոյութիւնը։

633 թ.՝ Եզր Փառաժնակերտցի կաթողիկոսի օրօք, Կարին քաղաքում հրաւիրած եկեղեցական ժողովին մասնակցում էր նաեւ Արտազի Տիրատուր արքեպիսկոպոսը։

1116 թ. յիշում է եպիսկոպոսանիստ վանքի արեւմտական, գիտնական Գրիգոր Ամատունին։

1243 թ. Սիւ մայրաքաղաքում հրաւիրած եկեղեցական ժողովի մասնակիցների թւում էր նաև վանքի առաջնորդ Յովսէփ վարդապետը։ Նա 1247 թ. վերանորոգում է թուրք-սելջուկների ու վրացիների աւերած վանքը եւ գաւիթ կառուցում։

1285 թ. Կիլիկիայի հայոց Լեւոն Գ թագաւորը գիտնական Թորոս փիլիսոփայի ընկերակցութեամբ, որպէս ուխտաւոր, լինում է նաեւ Թաղէոս Առաքելի վանքում եւ հիւրընկալում Արտազի առաջնորդ վանահայր Տիրացոյ եպիսկոպոսին։

1295-1297 թթ. մոնղոլ Նովբուզ զօրապետի ղեկավարութեամբ թաթարները գրաւում են վանական համալիրը, աւերում են եւ թալանում։

1315 թ. ձեռագրերից մէկում վանքը յիշում է որպէս Սր. Թաղէոս Առաքելի հռչակաւոր աթոռ եւ հանգստարան։

1319 թ. աւերիչ երկրաշարժից հիմնովին կործանւում են եկեղեցին եւ վանական համալիրի միւս կառոյցները։

Apostle) or Sourb Tade was founded. The Armenian Church celebrates the feast of the discovery of these holy relics every year, hundreds of pilgrims visiting the monastery on this day.

The exact time of the foundation of the monastery remains obscure. It has traditionally been traced back to the 1st century AD, when a bishop's seat was established in the district of Artaz (bishops also resided here after the adoption of Christianity in Armenia in 301).

One of the archbishops of the diocese of Artaz, Tiratur, participated in the Church Council of Karin held in 633, in the days of Catholicos Yezr Parazhnakerttsy.

In 1116 mention was made of Bishop Grigor Amatuny, a scholar and Prior of the monastery of St. Thaddeus the Apostle, which served as a bishop residence.

In 1243 Prior Hovsep, who was an archimandrite, participated in the Church Council of Sis. In 1247 he built a narthex for the monastery and carried out some renovation in the complex which had been destroyed by the Seljuk-Turks and Georgians.

In 1285 the Armenian king of Cilicia, Levon III, made a pilgrimage to St. Thaddeus accompanied by the prominent philosopher Toros. They were hosted by Bishop Tiratsu, Primate of Artaz Diocese and Prior of the monastery.

In 1295 to 1297, the monastery was destroyed and plundered by some Mongol-Tatars who were led by Novruz.

A manuscript of 1315 mentions the monastery as a renowned diocese centre and the place where the relics of St. Thaddeus were kept.

Երկրաշարժից յետոյ Զաքարիա Ծործորեցի եպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ հիմնովին վերակառուցում է վանքը: Կործանւած նախկին եկեղեցու պատերը հիմք ընդունելով՝ 1319-1329 թթ. վերակառուցում է Մայր եկեղեցին սրբատաշ մոխրագոյն բազալտ քարերով, որը մեծ մասամբ պահպանւել է մինչ օրս: Կառուցում է նաեւ վանքի՝ գետնաթաղ խողովակներով բերած աղբիւրը:

1330-ական թթ. ըստ ընդհանուր Մեսրոպ Արտազէցին հիմնում է հոգեւոր ուսմունքի լսարան:

1385 թ. Ոսկէ Հորդայի Թողթամիշ խանը, արշաւելով Ատրպատական, թալանում եւ ւաւերում է վանքը:

14-15-րդ դդ.՝ Լենկ-Թեմուրի աւերիչ արշաւանքների ժամանակ, Սբ. Թադէն դարձեալ բազմիցս թալանում է եւ ւաւերում:

1426 թ. կարա-կոյունլու թուրքմեն տիրակալ Սքանդարը (Իսկանդար) օժանդակում է Թադէոս Առաքելի վանական համալիրի վերաշինութեամբ:

Ըստ 1574 թ. Յովհաննէս երեցի ընդօրինակած Աւետարանի յիշատակարանի՝ մի շարք եպիսկոպոսներ եւ միաբաններ նորոգում են վանքը, կառուցում ժամատան ծածկը:

1650-1653 թթ. վանահայր Սկրտիչ եպիսկոպոս Մակեցին Փիլիպոս Աղբակեցի կաթողիկոսի (1633-1655) կարգադրութեամբ միաբանութեան ջանքե-

After a disastrous earthquake had totally destroyed the monastic church and other buildings in 1319, Bishop Zakaria Tsortsoretsy initiated complete reconstruction there. Between 1319 and 1329, the main church of the monastery which had collapsed was replaced by a new one erected over its lower masonry. This church which is built of finely-dressed grey basalt has mostly preserved its original features. Zakaria Tsortsoretsy also built a fountain which received water through an underground pipeline.

In the 1330s, senior teacher Mesrop Artazetsy opened a class of religious studies in the monastery.

In 1385 the province of Atrpatakan (Iranian Azerbaijan) was invaded by one of the khans of the Golden Horde, Toghtamish, who plundered and destroyed the monastery of St. Thaddeus. It suffered further destruction and pillage during the disastrous inroads of Tamerlane between the 14th and 15th centuries.

In 1426 one of the Turkoman rulers of the Kara Koyunlu tribes, Skandar (Iskandar), provided some financial assistance for the renovation of the monastery.

According to the colophon of a Gospel copied by Priest Hovhannes in 1574, some bishops and monks

րով վերաշինութեան բուռն աշխատանքներ է ծաւալում: 1650 թ. նորոգում են կիսաքանդ եկեղեցին եւ այն խորանը, որտեղ, ըստ աւանդութեան, ամփոփւած էին Թադէոս Առաքեալի նշխարները, ինչպէս նաեւ հների տեղում կառուցում Սբ. Սանդուխտ կոյսի եւ Սբ. Նահատակ մատուռները:

1664 թ. գարնանն Իսահակ (Սահակ) Մակեցի վարդապետը ձեռնարկում է մենաստանի շրջապարսպի հիւսիսային հատւածի նորոգութիւնը: Այնուհետեւ վերանորոգման աշխատանքներին աջակից է լինում նրա օգնականը՝ վարդապետ Սարգիս Կաֆայեցին եւ 1679-1685 թթ. հիմնովին վերանորոգում եկեղեցին, իսկ 1691 թ., արդէն որպէս վանահայր, ընդարձակում վանքի շրջապարսպի աշտարակներով, խցերով եւ այլ շինութիւններով:

1692-1693 թթ. վերանորոգում են սեղանատունը, շրջապարսպի աշտարակներից մէկը, վանականների՝ հարաւային, արեւմտեան վնասուած խցերը եւ հիւսիսային խցերի կէտը, ինչպէս նաեւ ուխտատուների կացարանների մի մասը:

1696 թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին երկրաշարժը մեծ վնաս է հասցնում վանքին: Աւերում են եկեղեցու գմբէթի արեւելեան հատւածը, շրջապարսպի ու նորակառոյց խցերը:

initiated further overhaul in the monastery, also building the roof of its narthex.

Between 1650 and 1653, on the order of Catholicos Pilipos Aghbaketsy (1633 to 1655), large-scale renovation activities were carried out in the monastery by the Prior, Bishop Mkrtich Makvetsy. In 1650 he repaired the semi-ruined church as well as the altar where St. Thaddeus' relics are believed to have been buried. Bishop Mkrtich also reconstructed the chapels of St. Sandukht and Sourb Nahatak (Holy Martyr) located nearby.

In the spring of 1664, Archimandrite Isahak (Sahak) Makvetsy started the renovation of the northern walls of the monastery assisted by Sargis Kafayetsy. In his turn, the latter carried out complete repairs in the monastic church between 1679 and 1685. Besides, in 1691, Archimandrite Sargis Kafayetsy, already Prior of the monastery, consolidated the walls with towers and built some cells and chambers inside them.

During the repairs of 1692 to 1693, the southern and western cells as well as one of the towers and the refectory were repaired together with half of the northern cells and part of the pilgrims' dwellings.

The monastery was again seriously damaged by the earthquakes of April and May 1696 which overthrew

Չաքարիա առաջնորդի օրոք (1735-1743) վերսկսված թուրք-պարսկական պատերազմները դարձնել մեծ վնաս են հասցնում վանքին:

1784 թ. վերականգնում են շրջապարսպի հարապակի աշտարակն ու յարակից հատածները, իսկ 1787 թ. կառուցում են գալիքն ու ջրաղացը:

1790-ական թվականների սկզբներին՝ 1791-1792 թթ., վանական համալիրը լրիվ էր եւ չէր գործում:

1793 թ. նորոգում է վանքի աղբիւրը, իսկ մէկ տարի յետոյ՝ 1794 թ., կանգնեցում է սեղանի քանդակազարդ խաչկալը:

1795 թ. Ատրպատական թափանցած Աղա Մուհամմադ խանի զօրքերն աւերում են Սբ. Թադէն: Մէկ տարի անց՝ 1796 թ., վերաշինում է դռներս 1787 թ. կառուցած ջրաղացը:

1810-ական թվականներին վանքի վերանորոգման գործը յանձնարարում է Սիմէոն արքեպիսկոպոս Բզնունուն, որի հրամանով քանդում են գալիքն ու հին եկեղեցու արեւմտեան հատածը եւ ձեռնամուխ լինում նոր եկեղեցու կառուցմանը: Այդ նպատակով 1813 թ. պարսից թագաժառանգ Աբաս-Միրզան վանահօրն ուղարկում է 100 թուման:

1817 թ. վերականգնում են առաջնորդարանը, վանականների վնասված խցերը, ուխտաւորների կացարանները եւ ջրաղացը, իսկ 1819 թ. Մակի չիսէին խանի նիւթական օժանդակութեամբ կառուցում է շրջապարիսպը: Սակայն վանքի վերա-

the eastern part of the church dome, also destroying the walls and some newly-built cells. It further suffered due to the Turko-Persian wars that resumed in the mid-18th century, in the days of Prior Zakaria (1735 to 1743).

In 1784 the southern tower of the monastic walls and the adjoining sections were restored. In 1787 a narthex and a mill were built in the complex. In 1793 the fountain of the monastery was repaired (although the complex was mentioned as abandoned in 1791 to 1792), and in 1794 the altar of its main church was embellished with a ciborium adorned with reliefs.

In 1795 St. Thaddeus was plundered and destroyed by the troops of Agha Mohammed Khan, who had invaded the province of Azerbaijan.

In 1796 the monastic mill was reconstructed.

During the renovation of the 1810s, Archbishop Simeon Bznuny initiated the construction of a new church, for which he pulled down the narthex and the western section of the existing church. In 1813 the Persian prince Abbas-Mirza sent 100 tomans to Archbishop Simeon to assist him in his activities. In 1817 the Primate's residence, monks' cells, pilgrims' dwellings and the mill were restored. In 1819 the monastery was enclosed within walls with the financial support of Hyusein Khan of Maku. Unfortunately, in 1820, on Catholicos Yeprem's order, Simeon Bznuny was appointed Prior of the monastery of Sourb Tovma Arakyal (St. Thomas the Apostle), in Agulis Village of Nakhijevan, due to which, the renovation of St. Thaddeus remained incomplete; besides, the belfry and roof of the new church were left unfinished.

The monastic buildings were seriously damaged by the disastrous earthquake of Akori, which took place on 20 June 1840.

In 1867 the semi-ruined tower of the eastern walls was restored with financial means provided by the inhabitants of Kishmishtapa Village.

In 1886 the renowned monastery was described as abandoned and in a state of disrepair.

In the late 19th century, some partial renovation was carried out in the monastery under the patronage of the brothers Tumanian, who were from Gharadagh by birth, but lived in Tabriz and Baku. In 1901 Catholicos Mkrtich Khrimian addressed a *kondak* of gratitude to them for their contribution (a *kondak* is a religious statement of the Armenian Apostolic Church or a decree issued by the Catholicos).

According to the *Calculations of Calendar* (in Armenian) compiled by Archimandrite Gevorg in the early 20th century, the main monastic church and the adjacent buildings underwent renovation every year.

During the same period, mention was made of Assistant Prior, Archimandrite Garegin, who had initiated the construction of a monastic school.

շինութեան գործը չի աւարտում. զանգակատունը եւ նոր եկեղեցու ծածկերը չեն ամբողջանում, քանի որ 1820 թ. Եփրեմ կաթողիկոսի կարգադրութեամբ Սիմէոն Բզնունին նշանակում է Ագուլիսի Սբ. Թովմա Առաքեալի վանահայր:

1840 թ. յունիսի 20-ի Ակոռիի ահեղ երկրաշարժը նոր հարած է հասցնում վանքին:

1867 թ. Քիշմիշթափա գիւղի հասարակութեան միջոցներով վերականգնում է շրջապարսպի արեւելակողմի կիսափուլ աշտարակը:

1886 թ. Թադէոս Առաքեալի հռչակատու վանքը դարձեալ անշուք էր եւ քրտած:

19-րդ դարի վերջերին վանքում կատարում են մասնակի նորոգութիւններ: Թարիգում եւ Բաքում բնակող ծնունդով դարադաղցի Թումանեան եղբայրները, որոնք նիւթապէս աջակցել էին գործին, 1901 թ. արժանանում են Խրիմեան Հայրիկի շնորհակալական կոնդակին:

Գէորգ վարդապետի՝ 20-րդ դարի սկզբին կազմած «Տոմարի հաշիւների» բովանդակութիւնից պարզում է, որ ամեն տարի նորոգել են տաճարն ու յարակից շինութիւնները: Միեւնոյն ժամանակ փոխվանահայր Գարեգին վարդապետը ձեռնարկում է վանական դպրոցի կառուցումը:

1910 թ. Ատրպատականի հայոց թեմի առաջնորդ Կարապետ եպ. Տէր-Մկրտչեանի վկայութեամբ վանքը գտնում էր անմխիթար վիճակում, եւ առաջին հերթին անհրաժեշտ էր վերանորոգել տանիքը:

Իրան թափանցած բուրքական զօրքերը 1918 թ. ապրիլին վանքում ապաստանած հայերի՝ 33-օրեայ դիմադրութիւնից յետոյ գրաւում են վանքը, թալանում եւ կոտորում նրանց: Ողբերգական այս դէպքերից յետոյ Թադէոս Առաքեալի վանքն իր շրջակայքով դարձեալ ամայանում է:

1918 թ. վանքի կոտորածից փրկւած 10-12 հայ ընտանիք 1919 թ. վերադառնում է վանք եւ խցերում բնակութիւն հաստատում մինչեւ 1946 թ.:

Ներսէս արքեպ. Մէլիք-Թանգեանի՝ արքեպիսկոպոսի՝ 1931 թ. յուլիսի 1-ին իրանահայութեանն ուղղւած յատուկ կոչից յետոյ հանգանակութիւն է կատարում Թադէոս Առաքեալի վանքը նորոգելու համար:

1955 թ. դեկտեմբերին N 405 հրամանագրով վանքը ներառւում է Իրանի պատմական յուշարձանների ցուցակում:

1960-1970-ական թականներին գերմանական արշաւախումբը (ղեկավար՝ Վոլֆրամ Կլալս) վանական համալիրի տարածքում եւ մերձակայքում կատարում է հնագիտական աշխատանքներ:

2000 թ. կառավարութեան առաջարկութեամբ Թադէոս Առաքեալի վանքը ներկայացւում է ԻԻՆԵՍԿՕ-ին՝ համաշխարհային յուշարձանների ցուցակում ներգրաւելու համար:

In 1910 Bishop Karapet Ter-Mkrтчian, Primate of the diocese of Atrpatakan, reported that the monastery was in a state of utter dilapidation, and its roof needed urgent overhaul.

In order to defend themselves during the Turkish invasion of Azerbaijan Province in April 19-18, a number of Armenians moved to the monastery of St. Thaddeus. After a siege of 33 days, it was taken and plundered, the Armenians being slaughtered. These tragic events led to the complete abandonment of the monastery and its neighbourhood.

About 10 or 12 Armenian families which had survived the carnage of 1918 returned to the monastery in 1919 and lived there until 1946.

On 1 July 1931, Archbishop Nerses Melik-Tangian called on all Armenians living in Iran to make donations for the renovation of the monastery. Thanks to this initiative, some overhaul was carried out there.

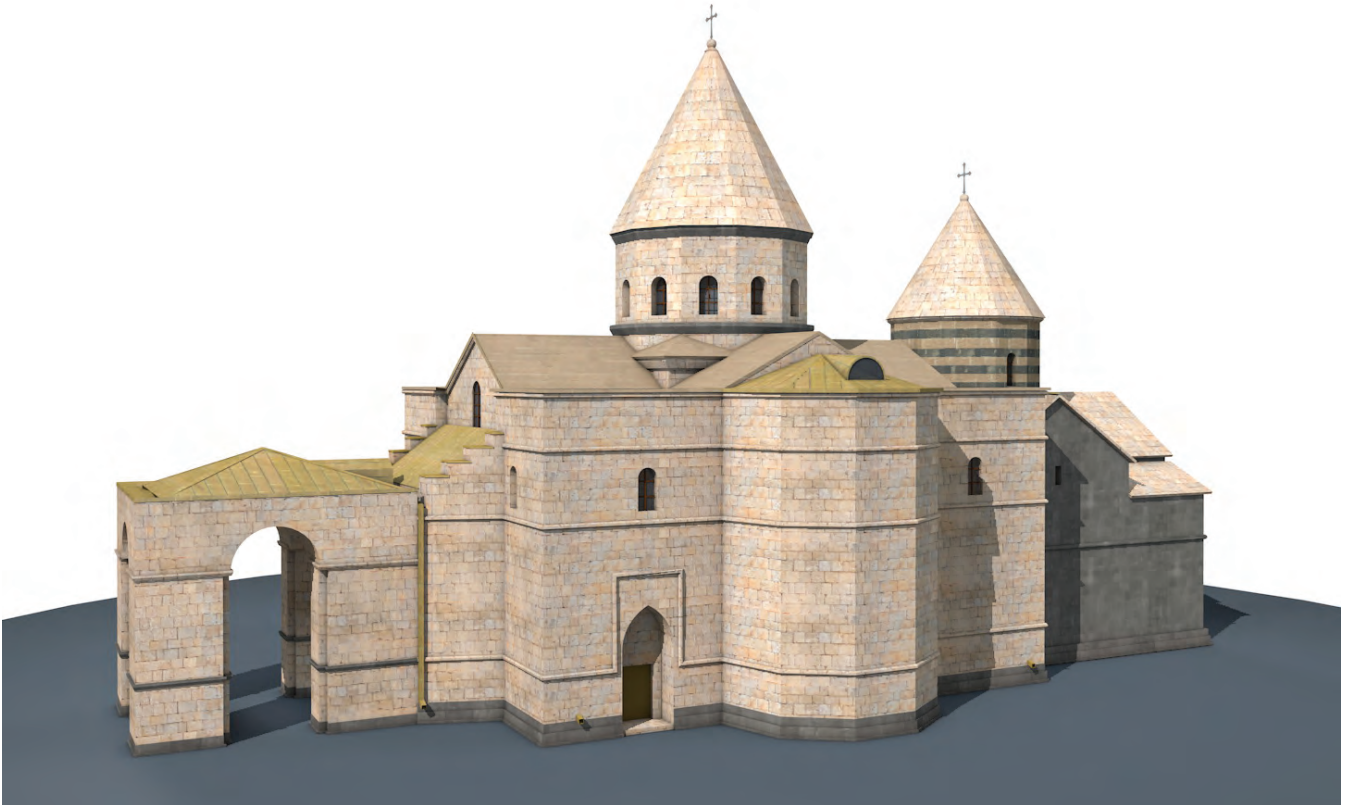
In December 1955 the monastery of St. Thaddeus the Apostle was included on the list of historical monuments of Iran (order no. 405).

Between the 1960s and 1970s, a German expedition led by Wolfram Kleis carried out some archaeological research in the monastery and its neighbourhood.

In 2000 the Government of Iran nominated the monastery of St. Thaddeus for inscription on UNESCO's World Heritage List. During the 32nd ses-

2008 թ. յուլիսի 2-ին ԻՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության կոմիտեի 32-րդ նստաշրջանում վանքն ընդգրկվում է կազմակերպության ցուցակում՝ որպես Իրանի պատմամշակութային 9-րդ կոթող:

2008 թվականից մինչ օրս վանական համալիրը պահպանում է վերանորոգում է Իրանի մշակութային ժառանգության կազմակերպությանը կից Պատմական եկեղեցիների կենտրոնի հսկողությամբ եւ ֆինանսատրամաբ: Վերանորոգման աշխատանքները կատարում են ըստ ԻՒՆԵՍԿՕ-ում եւ Իրանում հաստատված նախագծի: Այն մեծածառու լինելու պատճառով կատարում է մի քանի փուլով:

2017 թ., ըստ նախագծի, հաւաքեց եւ վերաշարւեց երկու գմբէթների վեղարի քայքայված քարէ շերտը, ջրամեկուսացեցին եւ ամրակայեցին գմբէթները եւ կրող թմբուկը, ինչպէս նաեւ տեղադրեցին նոր պատրաստված եւ օժտած զոյգ խաչերը:

2018 թ., Սբ. Թադէոս վանքի եռօրեայ ուխտագնացութեանն ընդառաջ, վանական համալիրի տարածքում վերանորոգեցին, բարեկարգեցին եւ կահաւորեցին թէյատունը, ցուցասրահը եւ յուշանւէրների վաճառքի սրահը: Բացումը կատարեց ուխտագնացութեան օրերին Ատրպատականի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Գրիգոր եպս. Չիֆթեանի ձեռամբ եւ օրհնութեամբ: Այժմ վանքն ունի կողմնակի յարմարութիւններ զբօսաշրջիկներին սպասարկելու համար:

2019 թ. կատարեցին բարեկարգման մի շարք աշխատանքներ: Լուսատուրեցին եւ կանաչապատեցին վանքի բակերը: Ոմն բարերարի նիւթական օժանդակութեամբ երկու մեծ եւ շքեղ ջահերով լու-

sion of the UNESCO World Heritage Committee, held on 2 July 2008, the monastery was included on this list, becoming the 9th historical site in Iran to have been inscribed by this organization.

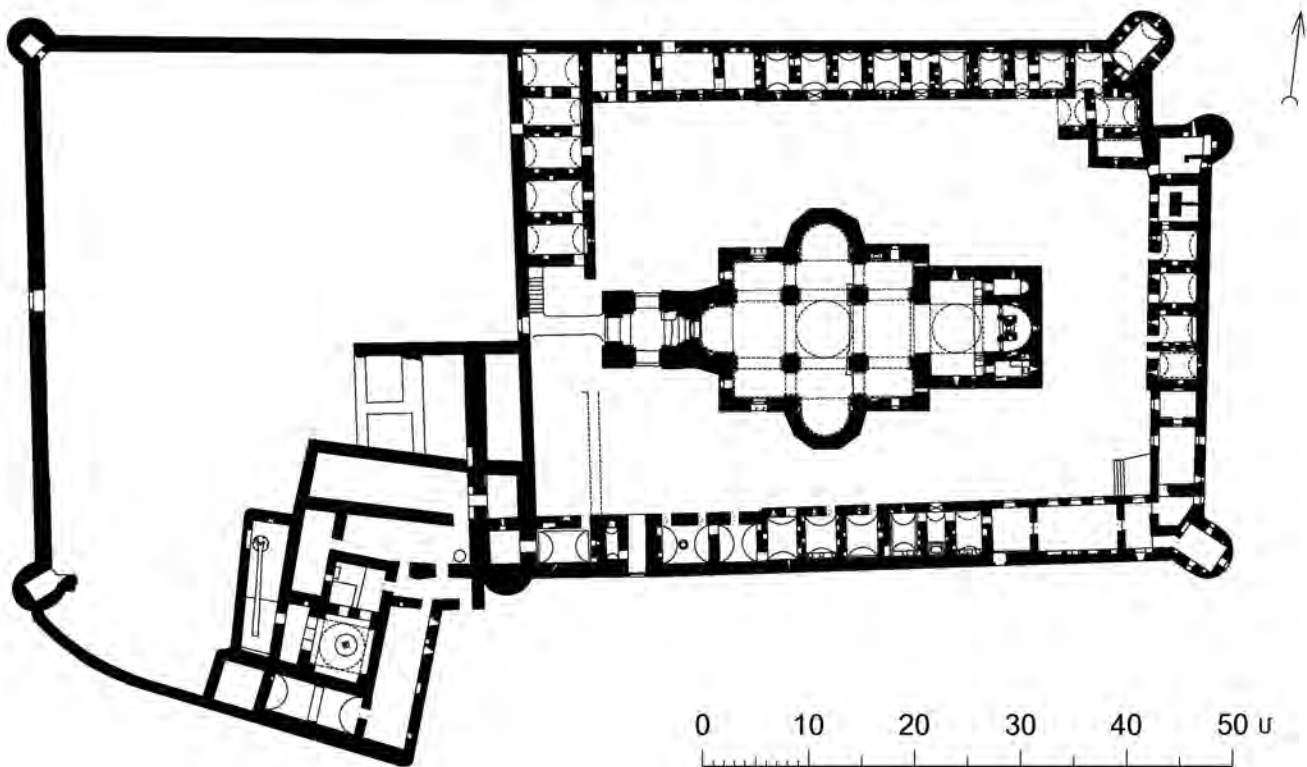
Since 2008 the monastery has been under the protection of the Base of Historical Churches of Iran, which has been supervising and financing its restoration since the same year.

The restoration project has been approved by the UNESCO and the corresponding authorities of Iran. The Base has been implementing this large-scale work in several stages.

In 2017 the corroded stone coverings of the spires of both the monastic churches were re-laid with new stones; the domes were conserved and provided with water insulation; the tambour of the New (Jermak) Church was conserved, too, after which, the newly-made and consecrated crosses were installed on top of the churches.

In 2018, on the eve of a three-day annual pilgrimage to the monastery, its tea house, exhibition hall and souvenir shop were repaired and furnished. The opening of these places was held during the pilgrimage days, with the blessing of Bishop Grigor Chiftjian, Primate of the diocese of Atrpatakan. Now the monastery has additional facilities to receive tourists.

In 2019 the renovation of the monastic complex continued: the courtyards were provided with illumination and planted with trees and greenery. Thanks to the financial assistance of a benefactor, the monastery acquired two big, splendid chandeliers; besides, a

սատուրեց եկեղեցու ներքին տարածքը, մաեւ պատ-
րաստուեց եկեղեցու գլխաւոր մուտքի քայքայած
դռան կրկնօրինակը:

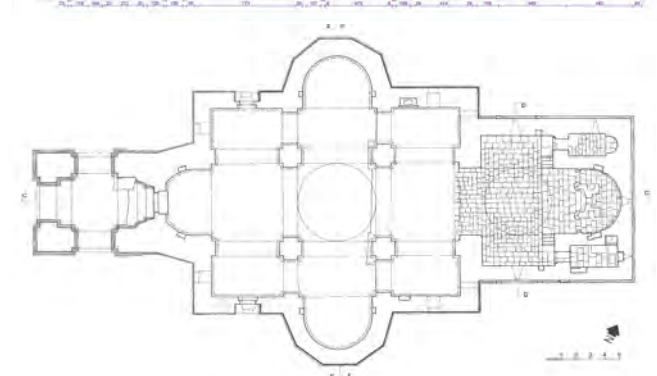
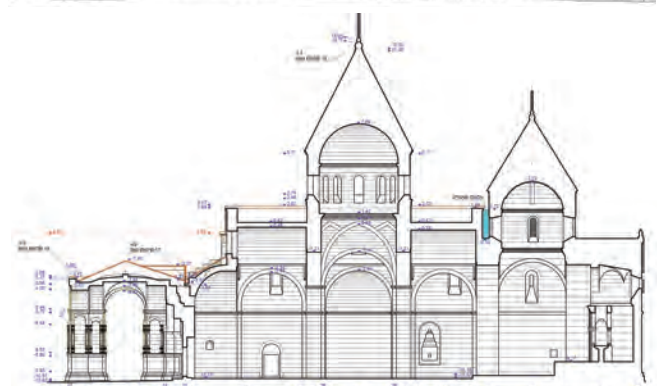
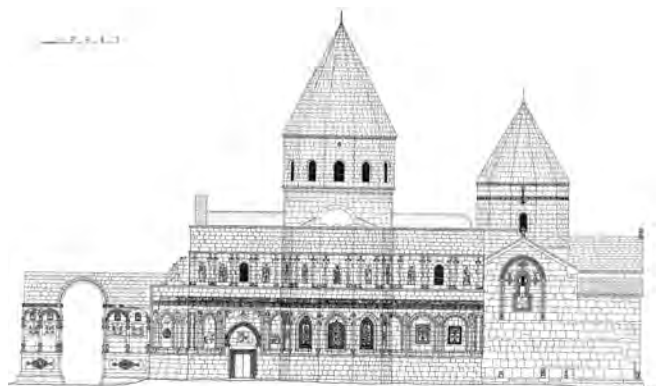
Նոյն թականին, ըստ մախագծի, Ճերմակ կամ
Նոր եկեղեցու կառուցման ժամանակ անաւարտ
մնացած երկթեք տանիքը, ինչպէս մաեւ զանգա-
կատունը ծածկւեցին ժամանակակից պղնձէ եռա-
շերտ միւթով, որով դրանք կը փրկւեն տանիքից
ներթափանցող ջրերի քայքայիչ ազդեցութիւնից:
Աշխատանքները ֆինանսաւորեց «Հայաստանի
զարգացման մախաձեռնութիւններ» (IDeA Foun-
dation) հիմնադրամը:

Ճարտարապետութիւն. պարսպապատ վանա-
կան համալիրը բաղկացած է երկու՝ արեւելեան
(պաշտամունքային) եւ արեւմտեան (տնտեսական)
հատւածներից: Արեւելեան մասի կենտրոնում եկե-
ղեցիներն են՝ շրջափակւած պարսպին կից միա-
շարք բնակելի սենեակներով՝ խցերով, սեղանա-
տնով, մառաններով եւ վանահօր սենեակով:
Պարսպի աշտարակներում նոյնպէս գետեղւած են
սենեակներ:

Արեւմտեան հատւածում տնտեսական օժան-
դակ բաժինն է, որի կառույցները կենտրոնացած են
հարաւարեւելեան անկիւնում: Այստեղ շէշտւած է
ձիթհանի համալիրն իր կեղծ գմբէթով:

Վանքն ունի երկու դարպաս՝ բացւած արեւ-
մտեան եւ հարաւային պարիսպների կենտրոնա-
կան մասերում: Հարաւայինը մտնում է պաշտա-
մունքային, իսկ արեւմտեանը՝ տնտեսական բակ:

Ի տարբերութիւն պաշտամունքային սրբատաշ
շինութիւնների՝ միւսները՝ խցերը, տնտեսական

կառոյցները, պարսպապատը, ունեն անմշակ քարերով կոպտատաշ շարածք:

Հին եկեղեցի. կառուցւած է մուգ սև քարով եւ ունի զոյգ որմնասիւներով գմբէաւոր դահլիճի յօրինւածք: Որմնասիւնները եւ խորանի անկիւններն իրար կապող կամարների վրայ յենւած է ներքուստ գլանաձեւ, արտաքուստ 12 նիստանի կիսաշրջան թմբուկով եւ սրածայր վեղարով աւարտող գմբէքը: Այն ունի չորս լուսամուտ: Գմբէքատակ քառակուսուց անցումը գմբէքին կատարւած է անկիւնային առագաստների միջոցով: 1794 թ. յաւելւած խաչկալով խորանը բաժանում է երկու մասի՝ արտաքին ուղղանկիւն թաղածածկ հատւածի եւ կիսաշրջան յատակագծով բուն խորանի, որը գմբէքարդի փոխարէն ծածկւած է երեք միակենտրոն փոխհատուղ թաղերով: Մէկ լուսամուտ ունեցող բուն խորանի երկու կողմերում՝ պատերի մէջ, բացւած է մէկական ուղղանկիւն խորշ:

Խաչկալի սիւների քիւերն ունեն շքաքարային (ստալակտիտային) մանր զարդաքանդակ, իսկ մուտքերից վեր՝ շրջանակների մէջ, կան արձանագրութիւններ: Չորս աստիճանով բարձր բեմի ճակատը զարդարւած է 13 կամարներով, որի կենտրոնական կամարում ներառւած է խաչաքանդակ, ինչը խորհրդանշում է Բրիստոսին, իսկ 12 կամարները՝ առաքելներին: Խորանի երկու կողմերում աւանդատներն են:

Ուղղանկիւն յատակագծով հարաւային աւանդատունը ծածկւած է թաղով, որն արեւելեան կողմում ունի բարձր բեմ: Աւանդատունը լուսաւորւում է արեւելեան պատին բացւած լուսամուտով, որի տակ՝ ներքեւի մասում, առկա է մեծ խորշ, իսկ հիւսիսային պատին բացւած խորշի անցքը բարձրացնում է աւանդատան երկրորդ յարկի ուղղանկիւն թաղածածկ ցածր գաղտնարանը: Եւս մի խորշ էլ կայ աւանդատան հարաւային պատին:

Ի տարբերութիւն հարաւայինի՝ հիւսիսային աւանդատունն արեւելքում աւարտւում է կիսաշրջան փոքր խորանով, որի կլոր պատին ագուցւած է սեղանի քարը: Լուսամուտը բացւած է հիւսիսային պատի մէջ:

Բացի գմբէքի եւ խորանի լուսամուտներից՝ եկեղեցին լուսաւորւում է նաեւ հիւսիսային եւ հարաւային պատերից բացւած մէկական լուսամուտով: Հիւսիսային պատի կենտրոնում 1319 թ. երկրաշարժից յետոյ եկեղեցու վերակառուցման մասին պատմող արձանագրութիւնն է:

Եկեղեցու ներքին եւ արտաքին հին շերտն աւելի զուսպ է եւ միագոյն, իսկ վերին հատւածները, որոնք պատկանում են ավելի ուշ շրջանի, ունեն գունային լուծումներ. խորանը, գմբէքի թմբուկն արտաքուստ եւ գմբէքի կոր մակերեսը ներքուստ ունեն նոյն գունային լուծումները՝ իրար յաջորդող հորիզոնական մուգ (բազալտ) եւ բաց (դելմաւուն ֆել-

duplicate was made to replace the corroded wooden door of the main entrance to the New Church.

In the same year, the gable roof of the New Church, which had been left unfinished during its construction, as well as its belfry was covered with a modern three-layer copper material. The work thanks to which these structures will be protected against rainwater was financed by IDEa (Initiatives for the Development of Armenia) Foundation.

Architectural Description. The monastic complex which is enclosed within walls consists of two parts, eastern and western. The eastern part comprises the churches around which, closer to the walls, a number of rooms (cells, cellars, a refectory and the prior's room) are located. Some more chambers are built inside the towers. The western part contains some household buildings which are mainly located at its south-eastern corner. Special mention should be made of an oil press complex which has a pseudo-dome.

Each of the western and southern walls of the monastery has a gate opening from its central part. The southern gateway leads to the churches, and the western one to the yard around which the household buildings are located.

The religious buildings are laid with finely-dressed stone, while the cells, household buildings and walls have rough masonry.

The Older Church of the monastery, which is built of black stone, is a domed hall of two pilasters connected by the dome-bearing arches which also link them with the corners of the altar. The dome which is inwardly cylindrical has four windows, its dodecahedral semi-circular tambour ending in a pointed spire. The transition from the underdome square to the dome is carried out through angular pendentives. A ciborium erected in the altar in 1794 divides it in two parts: the part outside the ciborium which is rectangular and vaulted, and the altar proper, which is semi-circular. Instead of a concha, the altar has three intersecting vaults of a single centre. The altar which has two rectangular niches on both its sides is illuminated by a window.

The cornices of the ciborium pillars are decorated with small stalactites, some inscriptions being enclosed within the frames above the ciborium entrance doors. Four steps lead onto the elevated bema the front of which is adorned with a blind arcade of 13 arches: 12 of them symbolise the apostles, and the central one encloses a cross which stands for Christ.

There is a pastophorion on either side of the altar. The southern one, which is rectangular in plan, is vaulted and has an elevated bema in the east. It is illuminated through a window opening from its eastern wall. There is a large recess beneath this window. Each of

գիտ) շարքերով: Ինչպես նաև արտաքին ճակատների զարդանախշ խաչաքանդակների մեջ առնված լուսամուտների երկզոյն լուծումները պատկանում են նոյն շրջանին: Երեք ճակատների առանցքներում, ճակտոնների ծայրերին զետեղված են գմբեթաձև քարե մանրակերտներ:

Ճեղքակ կամ Նոր եկեղեցի. ուղղանկյուն, խաչաձև, արտաքուստ շեշտված խորաններով, քառասին կենտրոնագմբեթ շինութիւն է՝ կառուցված բաց՝ գրեթե սպիտակաուր քարով: 1810-ական թթ. Սիմեոն Բզնունին արեւմուտքից այն կցել է հին եկեղեցուն՝ քանդելով վերջինիս արեւմտեան թեր: Որոշ հատվածներում օգտագործված են հին եկեղեցու եւ գալթի սեւ քարերը:

Եկեղեցին կառուցված է Էջմիածնի Մայր տաճարի մնացորդներով: Սակայն տարբերում է նրանով, որ Մայր տաճարը յատակագծում քառակուսի է՝ արտաքուստ շեշտված չորս արսիդներով, իսկ այստեղ ուղղանկյուն է՝ արեւելք-արեւմուտք ձգվածութեամբ, եւ արեւելեան խորանի փոխարեն հին եւ նոր եկեղեցիների միացման կամարն է: Գմբեթը կանգնած է կենտրոնում չորս խաչաձև յատակագծով սիւներն իրար միացնող կամարների վրայ: Նրա հիմքը կիսաշրջան կամարներից բարձրացված է սլաքաձև կամարների եւ առագաստների շնորհիւ: Եկեղեցու կամարները, սիւները, թաղերը եւ քիւերը ներքուստ կառուցված են սեւ, իսկ մնացած հատվածները՝ սպիտակ քարով: Հիւսիսային պատի արեւելեան հատվածում զետեղված է մկրտութեան աւազանի քանդակազարդ խորշը: Եկեղեցին լուսավորում է պատերի երեքական եւ գմբեթի 12 լուսամուտներով: Դռները երեքն են՝ բացված արեւմտեան խորանի կենտրոնում, հիւսիսային եւ հարավային պատերի արեւմտեան հատվածներում: Ի տարբերութիւն ներքին զուսպ յարդարանքի՝ արտաքուստ ունի շքեղ քանդակազարդ լուծումներ, որոնք կրում են Աղթամարի Սբ. Խաչ եկեղեցու ազդեցութիւնը: Ճակատները շրջանցող քիւերի միջոցով բաժանված են հորիզոնական չորս հատվածների՝ դասակարգված ըստ բովանդակութեան:

Մուգ բազալտե եռաստիճան խարսխի վրայ բարձրացող պատերի առաջին հատվածն անզարդ է: Երկրորդ հատվածում պատը մշակված է որմնակամարաշարով, որի վերելում կենդանիների եւ բոյսերի հորիզոնական երկշերտ զարդագօտին է: Կամարաշարերի մեջ զետեղված են խաչաքանդակներ, կենդանիների պատկերաքանդակներ եւ կենաց ծառի զարդաքանդակներ:

Հիւսիսային եւ հարավային մուտքերի բարաւորներից հրեշտակապետների պատկերաքանդակներն են: Նոյն մուտքերի երկու կողմում կանգնած են Սբ. Սարգիսը եւ Սբ. Գեորգը, ինչպես նաև պահապան հրեշտակներ:

the northern and southern walls of the pastophorion contains a niche, that of the northern one leading to a low, vaulted, rectangular cache on the second floor.

The northern pastophorion has a window opening from its northern wall. Also, it has a small semi-circular apse in the east, with an altar-stone projecting from its round wall.

Besides the dome and altar windows, the church also has a window opening from each of its northern and southern facades. The central part of the northern wall is engraved with an inscription commemorating the reconstruction of the church after the earthquake of 1319. The lower (earlier) masonry of the building is plain both inwardly and outwardly, comprising stones of the same colour, while the upper parts, which were added later, are coloured: the altar, the exterior of the tambour and the spherical inner part of the dome contain alternating horizontal rows of dark basalt and yellowish phelsite. The two-colour arrangement of the outer masonry of the windows which are enclosed within decorative crosses dates from the same later period. Dome models of stone are placed at the tops of the pediments along the axes of the three facades of the church.

The New Church of the monastery, founded by Simeon Bznuny in the 1810s, is a rectangular cruciform structure of a central dome, four pillars and outwardly accentuated apses. It was added to the Older Church from the west, after the western wing of the latter had been pulled down. Built of whitish stone, it has also been named White (Jermak in Armenian) Church, although in some sections, the black stones of the Older Church and narthex have been used.

The New Church was built to resemble the cathedral of Echmiatsin, but they are not identical: the cathedral is square in plan, with four outwardly accentuated apses, whereas this church is rectangular and extends from east to west. Instead of the eastern apse, there is an arch connecting it with the Older Church. The dome rests on the arches connecting the four central pillars, which are cruciform in plan. The sagittal arches and pendentives added onto the semi-circular arches have increased the height of the dome base. The inner arches, pillars, vaults and cornices are built of black stone, while the other sections are laid with white stone. The ornate recess of the font is in the eastern part of the northern wall. The church is illuminated by 12 windows opening from the dome; besides, there are three windows in each of its facades. The church has three doors one of which opens from the centre of its western apse, and the other two from the west of its northern and southern facades.

The interior decoration of the church is quite plain, while outwardly, it is richly adorned with reliefs appar-

Որմնակամարաշարի միջև վեցթեւեան սերով-
բէների քանդակներ են, որոնց փոխարէն վերելում
նրանց կից, առկա է դէմքով դէպի ճակատների ան-
կիւնները նայող մէկական հրեշտակ:

Հորիզոնական զարդագօտուց վեր՝ երրորդ
հատուածում, սիւնաշարը պատը բաժանում է 32 մա-
սի, որոնցից 26-ում սրբերի քանդակներն են, իսկ 6-
ում՝ լուսամուտները: Արեւելեան ճակատի հիւսի-
սային նեղ հատուածում եկեղեցու շինարար Սիմէոն
Բզնունու պատկերաքանդակն է՝ կառոյցի մանրա-
կերտը ձեռքին, իսկ հարաւում՝ Յիսուս Զրիստոսի
պատկերը:

Չորրորդ՝ վերջին գօտին զուսպ է. աւարտում է
պատի քիւով: Միայն զարդարանքի տարր են կազ-
մում սեւ քարով շարած խաչաքանդակները եւ ա-
րեւմտեան ճակատին պատկերած երկու մարդ:

Եկեղեցու տանիքը շուրջ երկու դար անաւարտ
էր մնացել:

Չանգակատուն. Նոր եկեղեցու արեւմտեան խո-
րանին կից է ճերմակ կրաքարից կառուցւած եր-
կուական որմնասիւնով եւ սիւնով անաւարտ եռա-
յարկ զանգակատունը: Սիւները ներքուստ և ար-
տաքուստ յարդարւած են քանդակազարդ սիւնա-
կամարաշարով, որոնց մէջ գահերին բազմած
մարդկանց պատկերաքանդակներ են: Սիւնակա-
մարաշարից ներքեւ՝ հիւսիսային ու հարաւային
ճակատներում, ընդարձակ բուսաքանդակներ են:
Եկեղեցու գլխաւոր մուտքը պաշտպանող չորս ա-
ռիւծները քանդակւած են զանգակատան սիւների
ներսի արեւելեան եւ արեւմտեան ճակատներում:

ently created under the influence of the ornamentation
of Sourb Khach (Holy Cross) Church on Aghtamar
Island of Lake Van (in Western Armenia).

Cornices running around all the facades divide them
into four horizontal sections which are arranged in
accordance with the contents of the reliefs. The first
(lowest) section of the walls, which rise on a three-step
base of dark basalt, does not show any reliefs.

The second one bears an arcature with two horizon-
tal bands of floral and animal reliefs above it. Crosses,
animals and the tree of life are depicted in the blind
arches of this section. The tympanums of the northern
and southern entrances are adorned with representa-
tions of archangels. Also, reliefs showing Sts. Sargis
and Gevorg (George) as well as guarding angels are
portrayed on both sides of these entrances. The space
between the blind arches is embellished with six-
winged seraphs, with an angel above each of them, the
angels' faces being directed towards the corners of the
facades.

Above the horizontal bands of floral and animal
reliefs, in the third section, a decorative colonnade
divides the facades into 32 parts, 26 of which are
embellished with representations of saints, and the
other 6 contain the windows. The northern narrow sec-
tion of the eastern facade shows Simeon Bznuny, the
founder of the church, as holding its model. The south-
ern part of the same façade is embellished with a rep-
resentation of Jesus Christ.

The fourth section represents a plain band ending in
a cornice: here the only elements of ornamentation are
some crosses laid with black stone as well as two
human figures on the western façade.

The church roof remained unfinished for over two
centuries.

The belfry, located next to the western apse of the
New Church, is built of white limestone. Still incom-
plete, it has two pilasters and two pillars, the latter
being adorned with an ornate arcature on all their sides.
The blind arches enclose reliefs of some people sitting
on thrones. Below the arcature, the northern and south-
ern faces of the pillars are decorated with extensive flo-
ral reliefs. Four lions are inwardly depicted on the east-
ern and western sides of the pilasters and pillars, serv-
ing as the guardians of the main entrance to the church.

ՄՐ. ՆԱՀԱՏԱԿ ՄԱՏՈՒՌ

Տեղադրություն. գտնվում է Իրանի ԻՋ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգում՝ Սր. Թադէոս Առաքեալի վանքից 400 մ, իսկ Սր. Աստուածածին մատուռից՝ 90 մ հիւսիս-արեւմուտք՝ բլրի գագաթի ժայռին արեւելքից կից (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Պատմություն. Մ.թ. առաջին դարում Զրիստոսի 12 առաքելներից Թադէոսն աշակերտների հետ գալիս է Արտազ գաւառ՝ Շաւարշան գիւղաքաղաք, ուր քրիստոնեայ է դարձնում բազմաթիւ մարդկանց, այդ թւում՝ նաեւ արքայադուստր Սանդուխտին: Այնուհետեւ հայոց Սանատրուկ

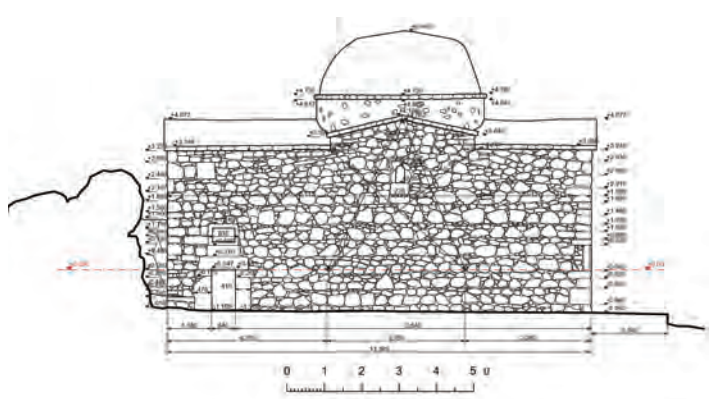
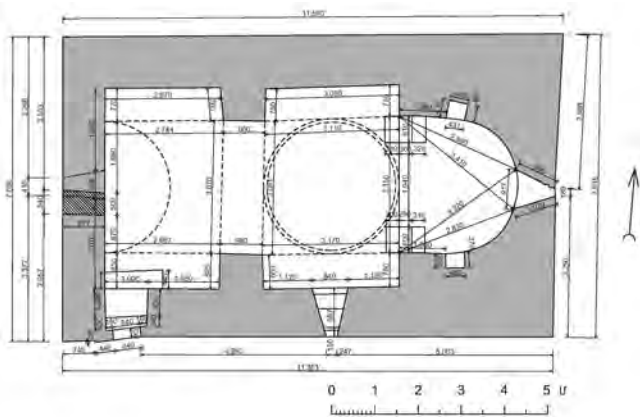
SOURB NAHATAK CHAPEL

HOLY MARTYR CHAPEL

Location. The chapel of Sourb Nahatak (Holy Martyr), which is attached to the eastern edge of a rock, stands at the top of a high hill 90 metres north-west of the chapel of Sourb Astvatsatsin (St. Mary), 400 metres north-west of the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle), in West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

History. In the 1st century AD, while preaching Christianity in Armenia, one of Christ's 12 apostles, Thaddeus, went to the town of Shavarshan located in

թագաւորի հրամանով նահատակում է 66 թ.՝ սրով սպանելով ձորի մերձակայ բարձր բլրի գագաթի ժայռի մօտ:

1650-1653 թթ. Փիլիպոս Ա Աղբակեցի կաթողիկոսի (1633-1655) կարգադրութեամբ Սբ. Թադէոս Առաքեալի վանահայր Մկրտիչ եպիսկոպոս Մակեցու եւ միաբանութեան ջանքերով նահատակութեան վայրում կառուցում է Սբ. Նահատակ մատուռը հաւանաբար հին շինութեան տեղում. «Մկրտիչ եպիսկոպոս, որ նորոգեաց գեկեղեցի սուրբ առաքելոյն ի հիմանէ, եւ շինեաց զդարպասն եւ զմատուռն ի տեղի նահատակութեան Առաքելոյն եւ սրբուհոյն Սանդիստոյ կուսի»: Այն հետագայում բազմիցս նորոգում է, որոնցից մէկը՝ 1711 թ. ուստա Յովսէփի ձեռքով:

Ճարտարապետութիւն. Թադէոս Առաքեալի վանքի շրջապատում գտնուող հինգ մատուռներից ամենամեծն է: Արտաքուստ ուղղանկյուն, ներսից միանաւ կեղծ գմբեթաւոր, անթմբուկ կառույց է: Ներքին տարածութիւնը երկարութեամբ բաժանւած է գրեթէ իրար հաւասար երեք մասի: Կենտրոնում գմբեթատակ քառակուսին է, որից արեւմուտք ընկած հատւածը թաղակապ է, իսկ արեւելեան կողմում գմբեթատակ քառակուսուց սկսուող խոր ընկած խորանն է: Անթմբուկ գմբեթը յենւած է մէկ զոյգ որմնասիւնները եւ խորանի անկիւններն իրար կապող կամարների: Գմբեթատակ քառակուսուց անցումն

Artaz District together with his disciples. He succeeded in converting a lot of Armenians, including Sandukht, the Armenian king Sanatruk's daughter. However, in 66, on the king's order, he was tortured to death near the aforementioned rock, at the top of the high hill.

Between 1650 and 1653, Catholicos of All Armenians Pilipos Aghbaketsy I (1633 to 1655) initiated the construction of a chapel in the very place where Thaddeus had suffered martyrdom (probably, in the site of an earlier structure). The work was carried out through the efforts of the monks and Prior of the monastery of St. Thaddeus, Bishop Mkrtych Makvetsy, the chapel being named Sourb Nahatak (Holy Martyr): "Bishop Mkrtych thoroughly repaired the church dedicated to the holy apostle and built a gateway [for the monastery of St. Thaddeus]. Besides, he also erected two chapels in the sites where St. Sandukht the Virgin and the apostle had suffered martyrdom."

Later the chapel of Sourb Nahatak underwent repairs for several times (the overhaul of 1711 was carried out by master Hovsep).

Architectural Description. Sourb Nahatak is the largest of the five chapels located in the neighbourhood of the monastery of St. Thaddeus the Apostle. A uninaue structure inwardly, it is rectangular outwardly and has a pseudo-dome without any tambour. Along its length, the inner space of the chapel is divided into

անմիջապես գմբեթին կատարած է առագաստների միջոցով: Արեւմտեան պատի հարաւային անկիւնը կառուցւած է նահատակութեան ժայռի արեւելեան եզրի վրայ: Մուտքը հարաւային պատի արեւմտեան անկիւնից է: Բացի հիւսիսայինից՝ միւս պատերին բացւած է մէկական փոքր լուսամուտ: Արեւմտեան պատի ներքեւում՝ ժայռին կից, բացւած է լայն եւ ուղղանկիւն անցք:

Մատուռը կառուցւած է անմշակ քարով, կրաշաղախով: Անկիւններում գործածուել են կիսամշակ քարեր, ինչպէս նաեւ խաչքար եւ տապանաքարեր: Ներքուստ սաղւած է:

three almost equal parts: the central one is occupied by the underdome square; the section to the west is vaulted, and to the east, the altar starts from the very underdome square, its semi-circular part being set more deeply than usual. The pseudo-dome rests on arches which connect a pair of pilasters, also linking them with the corners of the altar. The transition from the underdome square to the dome is carried out through squinches. The southern corner of the western wall is built on the eastern edge of the rock near which Thaddeus suffered martyrdom. The only entrance to the chapel opens from the western corner of its southern wall. Each of the facades, except the northern one, has a small window. There is a wide rectangular opening in the lower part of the western wall, closer to the rock. The chapel which is inwardly plastered is built of undressed stones bound by mortar. Half-dressed stones as well as a cross-stone and some tombstones are set in its corners.

ՄՐ. ԱՍՏԻՎԾԱԾԻՆ ՄԱՏՈՒՌ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՀ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգում՝ Թադէոս Առաքեալի վանքից 300 մ հիւսիս-արեւմուտք, իսկ Սր. Նահատակ մատուռից՝ 90 մ հարաւ-արեւելք՝ բլրի գագաթին (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Կառուցւել է 1766 թ. բայազետցի Մուրադի մեկենասութեամբ:

Մատուռի առաջին հետազոտողը՝ Խաչիկ վրդ. Դադէանը, 1894 թ. այն անւանել է «Գլուխը ծածկած Սր. Աստուածածին մեծ մատուռ»:

Ճարտարապետութիւն. ճեղքած անմշակ քարով ու կրաշաղախով կառուցւած արտաքուստ ուղղանկյուն մատուռն ունի միանաւ թաղակապ յօրինւածք: Կառոյցի անկիւնաքարերը սրբատաշ են, մի քանիսի վրայ նկատուում են պարզ խաչաքանդակներ: Լուսամուտները երկուսն են՝ բացւած արեւելեան եւ արեւմտեան ճակատներում: Կորանկիւն սեղանաձեւ խորանն ունի երկու խորշ: Եւս երկու խորշ կայ մատուռի հարաւային եւ հիւսիսային պատերին: Միակ մուտքն արեւմուտքից է, որի բարաւորին եղել է շինարարական արձանագրութիւն: Մուտքի աջ կողմում գտնուող տապանաքարի վրայ պատկերւած են խաչեր:

Մատուռի հարաւային պատի տակ ամփոփւած է եղել Սր. Թադէոս Առաքեալի վանքի Նոր եկեղեցու կառուցող Սիմէոն Բզնունի արքեպիսկոպոսի քոյրը՝ Սանդուխտը:

SOURB ASTVAT-SATSIN CHAPEL

ST. MARY CHAPEL

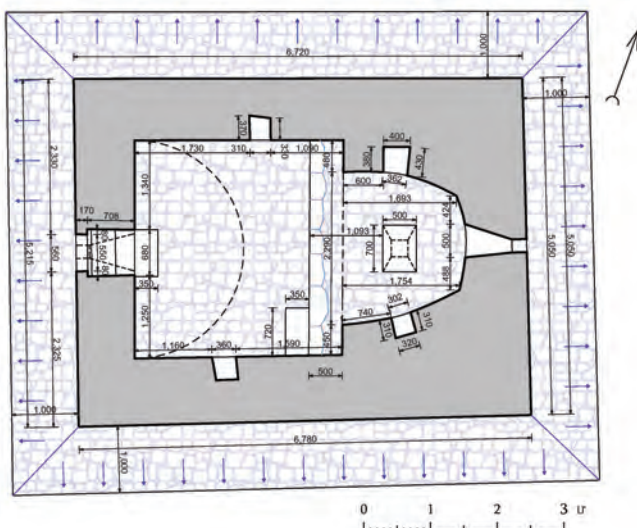
Location. The chapel of Sourb Astvatsatsin (St. Mary) stands at the top of a hill 90 metres south-east of Sourb Nahatak (Holy Martyr) Chapel, 300 metres north-west of the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle), in West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

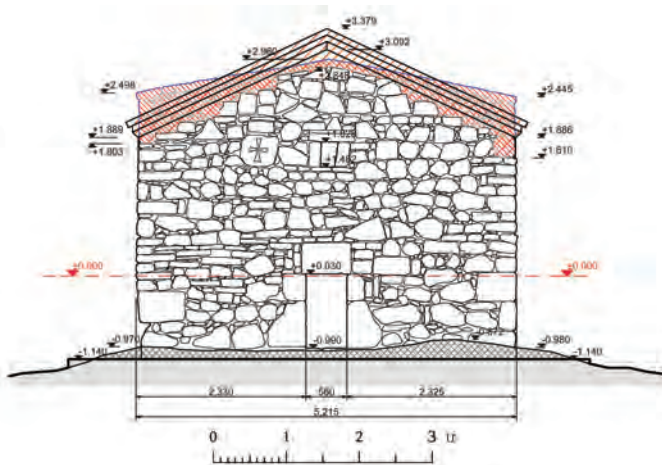
The chapel was built in 1766 under the patronage of a certain Murad from Bayazet.

The earliest studies of the chapel were carried out in 1894 by Archimandrite Khachik Dadian, who mentions it as “the large roofed chapel of Sourb Astvatsatsin.”

Architectural Description. The chapel is a uni-nave, vaulted and outwardly rectangular structure built of undressed stone bound by mortar. Only its cornerstones are finely-dressed, some of them being carved with simple crosses. Each of the eastern and western facades has a window. The table-shaped altar of curved angles has two niches. There is a recess in each of the southern and northern walls of the chapel. Its construction inscription was engraved on the tympanum (no longer in situ) of its only entrance opening from the west. Right of the entrance, there is a tombstone engraved with crosses.

Sandukht, the sister of Archbishop Simeon Bznuny, the founder of the New Church of St. Thaddeus Monastery, is buried close to the southern wall of the chapel.

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԿԱՄ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԻ ՓՈՔԻ ՄԱՏՈՒՌ

Տեղադրություն. մատուռի ավերակները գտնուում են Իրանի ԻՀ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգում՝ Թադեոս Առաքեալի վանքից 400 մ հիւսիս-արեւմուտք, իսկ Սբ. Նահատակ մատուռից՝ 25 մ հարավ-արեւմուտք (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

1894 թ. հիշվում է որպէս «Գլուխը բաց Աստուածածին կամ նահատակութեան տեղի մատուռ»:

Ճարտարապետություն. աւերած մատուռից պահպանւել են միայն յատակագիծը յուշող պատերի ստորին մասերը: Ունեցել է արտաքինից գրեթէ քառակուսի յատակագիծ, միանաւ, քաղակապ, կիսաշրջան խորանով յօրինւածք: Մուտքն արեւմուտքից էր: Կառուցւել է անմշակ քարով: Սրբատաշ են եղել միայն անկիւնաքարերը եւ մուտքը: Քարակոյտերի մէջ ընկած են քարակերտ (միակտոր քարից խաչաքանդակով) դուռը եւ մուտքի բարավորի քարը:

SOURB ASTVAT- SAT SIN CHAPEL

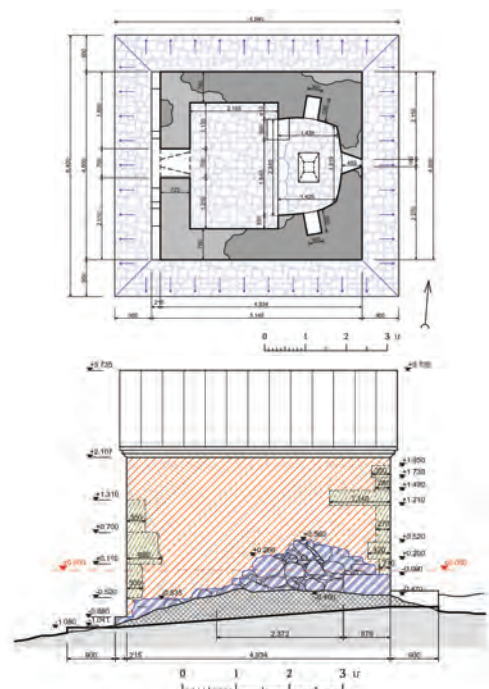
ST. MARY CHAPEL OR

SMALL CHAPEL OF THE SITE OF MARTYRDOM

Location. The ruins of the chapel of Sourb Astvatsatsin (St. Mary) are situated 25 metres south-west of the chapel of Sourb Nahatak (Holy Martyr), 400 metres north-west of the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle), in West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

As stated in 1894, “the chapel of [Sourb] Astvatsatsin or the Small Chapel of the Site of Martyrdom stands unroofed.”

Architectural Description. The lower masonry of the walls is the only surviving part of the chapel giving us some idea about its plan. It was built as a uni-nave vaulted structure of a semi-circular apse. Outwardly, it was almost square, its entrance opening from the west. The chapel was entirely built of undressed stone, with the exception of its cornerstones and entrance, which were finely-dressed. The door which was made of a single block of stone was adorned with a cross relief. This door as well as the entrance tympanum of the chapel lies in its ruins.

ԱՐ. ԱՎԱԴՈՒԽՏ ԿՈՑԱԻ ՄԱՏՈՒՌ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՋ Արևել-մտեան Ատրպատական նահանգում՝ Թադեոս Առաքելի վանքից 1,8 կմ հարավ-արևելք՝ ճանապարհի եզրին՝ փոքր բլրի գագաթին (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Պատմություն. հայ եկեղեցու աւանդութեան համաձայն՝ Սանատրուկ արքայի (մ.թ. 88-110) դուստրը՝ 18-ամեայ Սանդուխտը, Քրիստոսի հաւատի համար նահատակուած առաջին կինն է: Իմանալով Թադեոս Առաքելի քարոզութեամբ քրիստոնեայ դառնալու մասին՝ Սանատրուկը դստերը դարձի բերելու ապարդիւն փորձերից յետոյ հրամայում է սպանել: Սանդուխտ կոյսը մարտիրոսում է Քաղոց (դեկտեմբեր) ամսւայ 7-րդ օրը: Թադեոս առաքելն ու հաւատացեալները սրբուհու մարմինն ամփոփում են նահատակութեան վայրում՝ ճանապարհի մօտ՝ բլրի գագաթին, իսկ հետագայում նահատակուած վայրում կառուցում է մատուռ, որն առաջին անգամ յիշատակում է 5-րդ դարում սրբուհու նշխարների գիտի՝ Կիրակոս Միայնակեացի տեսիլքում. «Այնուհետեւ տեսիլք է գալիս Սանդուխտ արքայադուստրն ու ցոյց տալիս իր նշխարների վայրը մի փոքր եկեղեցու մէջ՝ բլրի վրայ»:

1650-1653 թթ. Սր. Թադէի վանահայր Սկրտիչ եպիսկոպոս Մակեցիին միաբանութեան ջանքերով կառուցում է Սր. Սանդուխտ կոյսի մատուռը. «...շինեցին զվկայարան սրբուհոյ կուսին Սանդխտոյ»:

Ի հետեւութիւն՝ Սր. Սանդուխտ ներկայիս մատուռը կառուցւել է 1653 թ. հաւանաբար հին շինութեան տեղում:

1991-97 թթ. կատարում են վերականգնման մի շարք աշխատանքներ: Մատուռը նորոգում է ճարտարապետ Արմէն Հախնազարեանի նախագծով եւ մեկենասութեամբ՝ ի յիշատակ հօր՝ Յովհաննէս Հախնազարեանի: Յաւօք, այն անաւարտ է մնացել:

2008 թ. Թադեոս Առաքելի վանքի հետ համատեղ մատուռը գրանցում է ԻՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ցուցակում, իսկ 2018-19 թթ.՝ ամբողջովին վերականգնում Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնի պետական ֆինանսատրամադման Հայաստանի Հանրապետութեան մասնագէտների համատեղ ջանքերով:

Ճարտարապետութիւն. միանաւ, քաղաձածկ, արտաքուստ ուղղանկյուն յօրինաձքով կառոյց է: Չոյգ որմնասիւնների եւ դրանք իրար կապող կամարի միջոցով երկայնական մաւր բաժանուած է երկու

CHAPEL OF ST. SANDUKHT THE VIRGIN

Location. The chapel of St. Sandukht stands at the top of a hillock rising at the edge of a road, 1.8 km south-east of the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle), in West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

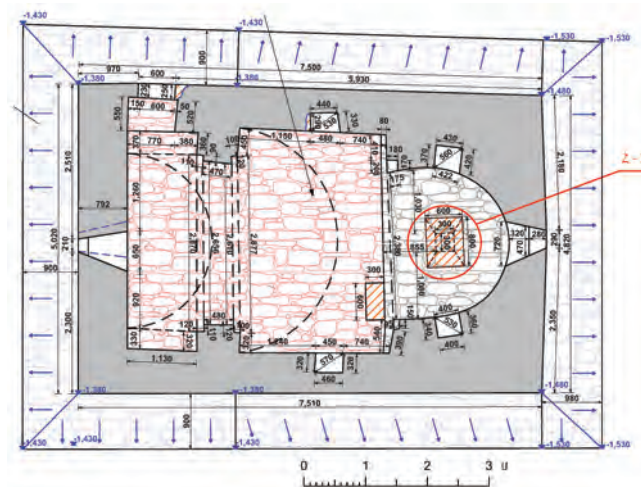
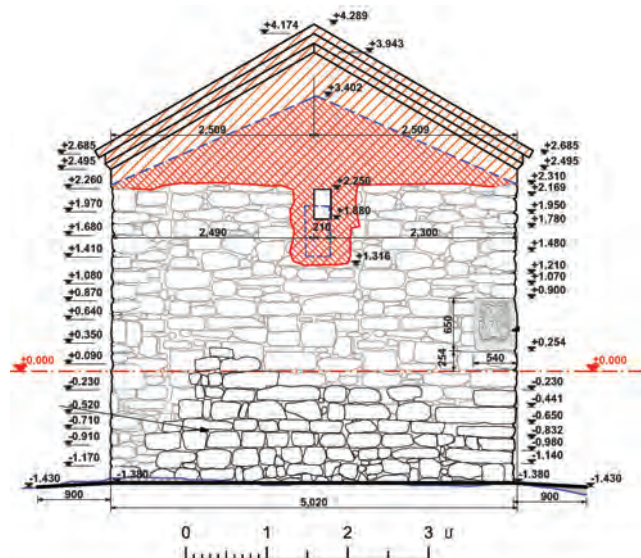
History. As traditionally reported in Armenian Church history, Sandukht, the 18-year-old daughter of the Armenian king Sanatruk (reigned from 88 until 110 AD), is the first female martyr who was tortured to death for the sake of Christianity. She was converted by one of Christ's 12 apostles, Thaddeus, who was preaching Christianity in Armenia at that time. Sanatruk's efforts to convert his daughter back to paganism proved futile, so he ordered to kill her. The virgin was tortured to death at the top of the aforementioned hillock on the 7th day of the month of Kaghots (December) in 66 AD. Thaddeus and his followers buried her body in the very place where she had suffered martyrdom, and later a chapel was erected over her grave.

This chapel was first mentioned in the 5th century in the description of a vision seen by Kirakos the Hermit: "Then the princess Sandukht appeared to him [to Kirakos] in a vision and revealed the place of her holy remains that lay in a small church on a hill."

Apparently, this earlier structure was later replaced by the present-day chapel the construction of which is traced back to 1653. Between 1650 and 1653, while carrying out repairs in the monastery of St. Thaddeus, Bishop Mkrtich Makvetsy and the brethren also "built a chapel dedicated to St. Sandukht the Virgin."

From 1991 until 1997, some restoration was carried out in the chapel in accordance with a project worked out by Armen Hakhnazarian. The outstanding architect also sponsored the work in memory of his father Hovhannes Hakhnazarian. It should be noted, however, that the restoration of the chapel remains incomplete to this day.

In 2008 the chapel of St. Sandukht was inscribed on the UNESCO World Heritage List together with the monastery of St. Thaddeus. Between 2018 and 2019, the chapel was completely restored with financial means provided by the Base of Historical Churches of Iran. While carrying out the work, the Iranian side also collaborated with specialists invited from the Republic of Armenia.

հատումի՝ մուտքի առջև կարճ նախասրահի եւ գրեթէ քառակուսուն մօտ սրահի: Տանիքը եղել է երկբեք: Միակ մուտքը բացւած է հիւսիսային ճակատի արեւմտեան եզրից եւ նայում է Թադէոս Առաքեալի վանքին՝ կարծես թէ յատուկ ընդգծելու երկու սրբերի նահատակութեան, հետեւաբար նաեւ սրբատեղիների միջեւ եղած կապը: Արեւելեան եւ արեւմտեան ճակատների կենտրոններում առկա է մեկական լուսամուտ: Երկուական որմնախորշ կայ խորանում եւ սրահում: Կառուցւած է անմշակ քարով եւ կրաշաղախով: Ներքուստ եղել է սւաղամ,

Architectural Description. The chapel of St. Sandukht is a uni-nave vaulted and outwardly rectangular structure that originally had a gable roof. A pair of pilasters and the arch connecting them divide the longitudinal nave in two sections: a short entrance hall in front of the entrance proper, and a hall that almost resembles a square. The only entrance to the chapel opens from the western edge of its northern facade and overlooks the monastery of St. Thaddeus, as if to specially underline the fact that these sacred sites are directly connected with each other, both of them mark-

որի մնացորդները նկատուում են հարաւային պատի վրայ եւ խորանում: Բացի որոշ քարերի (արտաքուստ) փորագրուած պարզ խաչերից (դրանց հեղինակները, ամենայն հաւանականութեամբ, ուխտաւորներ են)՝ կառոյցի յարդարանքում այլ մանրամասներ տեղ չեն գտել:

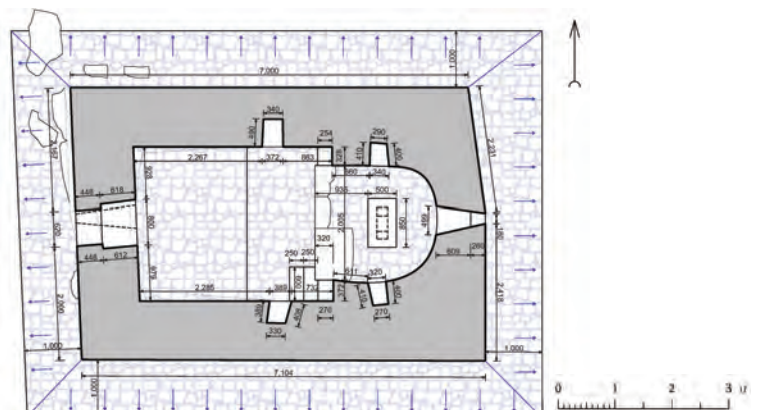
ing places of martyrdom. There is a window opening from each of the eastern and western facades of the chapel. It has two niches in the altar and another two in the hall. The chapel is built of undressed stones bound by mortar. The altar and the southern wall of the hall still preserve some remnants of the interior plaster. The decoration of the chapel comprises only some plain crosses (carved outwardly) that were most probably left by pilgrims.

ՎԱՆԻ (ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱ) ԳԻՒՂԻ ՄԱՏՈՒՌ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՋ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգում՝ Թադեոս Առաքելի վանքից 1,8 կմ հարավ-արեւելք՝ ճանապարհի եզրին՝ փոքր բլրի գագաթին (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

CHAPEL OF VANKI (GHARAKILISA) VILLAGE

Location. The chapel stands at the top of a hillock, on the edge of the road, 1.8 km south-east of the monastery of St. Thaddeus the Apostle, West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

ԾՈՐԾՈՐԻ ՄԲ. ԱՍԹՎԱՏՏՈՒՆ ՎԱՍԲ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՋ Արեւմտեան Ատրպատական նահանգի Բարոն գիւղից 1 կմ հարաւ-արեւելք՝ Մակու քաղաքից 8 կմ հարաւ՝ Թադէոս Առաքեալի վանքից 7,5 կմ հիւսիս-արեւմուտք (Մեծ Հայքի Վասպուրականի նահանգի Արտազ գաւառ):

18-19-րդ դարերում ամայացած, ապա ւերած լինելու պատճառով նրա ճշգրիտ վայրը մոռացւած էր մինչեւ 1968 թ., երբ այն յայտնաբերւեց կիսաւեր վիճակում:

Որոշ ուսումնասիրողներ գտնում են, որ Ծործորը նոյն Թադէոս Առաքեալի վանքն է: Մակայն միւսներն էլ յստակօրէն առանձնացնում են՝ նշելով, որ այս նոյնացումը հիմնաւոր չէ, քանի որ Ծործորի Սբ. Աստուածածին վանքը սկզբնաղբիւրներում տեղորոշուում է Արտազի թեմում եւ երբեք չի նոյնացուում եպիսկոպոսանիստ Սբ. Թադէի հետ: Բացի դրանից՝ Թադէոս Առաքեալի վանական համալիրի ոչ մի կառոյց Աստուածածնի անունը չի կրում եւ երբեւէ չի կրել, մինչդէռ Ծործորի վանքը հայկական ձեռագրերում բազմիցս վկայւած է հենց Սբ. Աստուածածին անամբ:

Ծործորի տեղադրութեան մասին նշել է. «Զենգեմարի գետաբերանին՝ խոր ձորում, կայ մի վանք՝ Մարիամ-նանէ (Մարիամ Աստուածածին) անամբ, որն էլ նոյն Ծործորի վանքն է»:

Անուն ծագումը. Ծործոր նշանակում է նեղ ձորակ կամ լեռների մէջ անձրեւներից առաջացած հեղեղատ:

Պատմություն. վանքի հիմնադրման վերաբերեալ ստոյգ տեղեկութիւններ յայտնի չեն: Ըստ վկայութիւնների՝ այն հիմնել է Արտազի թեմի առաջնորդ, Սբ. Թադէի վանահայր Զաքարիա I եպիսկոպոսը, որը մենաստանի անունով ստացել է Ծործորեցի մականունը:

1314 թ. Յովհաննէս Երզնկացի Ծործորեցին վանքում ընդօրինակում է ձեռագիր Ժողովածու, ինչից կարելի է ենթադրել, որ այն հիմնել է մինչեւ 1314 թ.՝ հաւանաբար 14-րդ դարի սկզբին կամ աւելի վաղ: Ելնելով վանքի եկեղեցու ճարտարապետական տեսլանքից (յատակագծային լուծումներ, պատերի ստորին շարածքներում մեծ քարերի օգտագործում եւ այլն) ենթադրուում է, որ այն կառուցւել է 7-րդ դարի խաչաձեւ, գմբեաւոր աւելի փոքր եկեղեցու հիմքերի վրայ:

SOURB ASTVATSATSIN MONASTERY OF TSORTSOR (ST. MARY)

Location. Sourb Astvatsatsin (St. Mary) Monastery of Tsortsor is situated a kilometre south-east of Baron Village, 8 km south of Maku City, and 7.5 km north-west of the monastery of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle), West Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

The monastery was abandoned between the 18th and 19th centuries, being gradually destroyed afterwards. For this reason, its exact location was consigned to oblivion until it was “discovered” in a semi-ruined state in 1968.

Some researchers identify Sourb Astvatsatsin Monastery with St. Thaddeus the Apostle, but others state that there are no grounds for their identification. The available sources place the monastery of Tsortsor within the diocese of Artaz and never identify it with St. Thaddeus, which served as a bishop’s residence. Besides, the monastic complex of St. Thaddeus has not ever had any church called Sourb Astvatsatsin, whereas the monastery of Tsortsor has repeatedly been mentioned under this name in the colophons of different Armenian manuscripts.

One of the available records states: “There is a monastery in a deep gorge, at the mouth of the river Zengemar: it is called Mariam Astvatsatsin [Holy Virgin Mary], being also known by the name of Tsortsor.”

Name Etymology. In the Armenian language, *Tsortsor* means a narrow gorge or a gully cut into a hillside by heavy rainfall.

History. The monastic church was built by Bishop Zakaria I (known as Zakaria Tsortsoretsy), Primate of Artaz Diocese and Prior of St. Thaddeus Monastery, but the exact time of its construction remains obscure. In 1314 Hovhannes Yernkatsy Tsortsoretsy copied a manuscript *Collection* (in Armenian) in this monastery: therefore, it must have been founded at the beginning of the 14th century. Judging from some architectural features (such as plan arrangement, the use of large blocks of stone in the lower masonry of the walls, etc.), the church could have been built earlier: supposedly, it was erected over the foundations of a smaller domed cruciform church of the 7th century.

Ծործորի վանքը յայտնի գրչօջախ էր: Այն ծաղկում է ապրել յատկապէս 14-րդ դարի առաջին կէսին, որտեղ մեծ գործունէութիւն էր ծաւալում րաբունի Յովհաննէս Ծործորեցին: 1310-1311 թթ. Գլաձորի համալսարանից փոխադրուելով վանք՝ ուսումնակրթական աշխատանքները կազմակերպելու նպատակով ստանձնում է տեղի բարձրագոյն դպրոցի ղեկավարութիւնը: Դասաւանդում է քերականութիւն եւ ճարտասանութիւն: Հետագայում դասաւանդում են ֆրա Պոնդիոսը, Իսրայէլ րաբունին եւ այլք:

1316 թ. Յովհաննէս Երզնկացին շարունակում եւ աւարտում է Ներսէս Շնորհալու «Մեկնութիւն Մատթէի Աւետարանի» ձեռագիր մատենանը, իսկ մի ձեռագրի յիշատակարանում նշում է. «...գրեալ ի դուռն Ծործորու, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածինս...»:

Նոյն՝ 1316 թ. Թադէոս Առաքեալի վանքի առաջնորդ Զաքարիա արքեպիսկոպոսի հետ Աղանայի եկեղեցական ժողովին մասնակցում է նաեւ մեծ վարդապետ Յոհան Ծործորեցին:

1318 թ. Մխիթար գրիչը նշում է. «...բնակութիւնս Ծործորու վանք...»:

Ծործորի վանքը միջնադարեան Հայաստանի կաթողիկէ հայերի հոգեւոր եւ մշակութային նշանաւոր կենտրոններից էր: Վանքի բարձրագոյն դպրոցի ղեկն առանձնապէս կարեւորել է կաթողիկէ եկեղեցու նշանաւոր գաղափարախօսների՝ Թով-

The monastery of Tsortsor was known as a renowned scriptorium which particularly flourished in the first half of the 14th century. Moving here from Gladzor University (functioning in the south of Armenia) in 1310 to 1311, Hovhannes Yernkatsy assumed leadership of the local higher school and started teaching grammar and rhetoric there (later he was succeeded by teachers Pondios and Israel).

In 1316 Yernkatsy continued and completed a manuscript (*Interpretation of the Gospel by Matthew*) that had been left unfinished by Nerses Shnorhali, a 12th-century Armenian theologian, philosopher and Catholicos of the Armenian Church. He also wrote a manuscript the colophon of which states: “[The manuscript was] written in Sourb Astvatsatsin [Monastery] of Tsortsor.”

In the same year, Hovhannes Tsortsoretsy, mentioned as a great archimandrite, participated in the Church Council of Adana together with Archbishop Zakaria, Prior of the monastery of St. Thaddeus the Apostle.

In 1318 a scribe named Mkhitar wrote the following in one of his works: “I live in Tsortsor Monastery.”

In the Middle Ages, the monastery of Tsortsor was one of the most famous religious and cultural centres of Armenian Catholics. Its higher school was particularly remarkable for the translation activities of the local teachers: thanks to their efforts, the works of many

մա Աբիմագու, Նիկողայոս Լիւրացու, Բոնատեն-տուրայի եւ այլոց աշխատութիւնների հայերէն թարգմանութիւններով: 1321 թ. վանքում Յովհաննէս Ծործորեցին Հռոմի պապի հրամանով թարգմանում է Թովմա Աբիմագու «Յաղագս եւթն խորհրդոց եկեղեցւոյ» աշխատութիւնը, որն էլ 1325 թ. ընդօրինակում է Գլաճորում Թորոս գրչի կողմից. «...թարգմանեալ եւ գրեալ ի դուռն Ծործորու, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնիս, որոյ շնորհօք եղեւ կատարումն սորին»:

Ծործորի վանքի վրայ մեծ ազդեցութիւն են գործել կաթողիկէ հոգեւորականները, որոնք 14-րդ դարի սկզբից քարոզչական եռանդուն գործունէութիւն էին ծաւալում Արտազում: Կաթողիկէութեան տարածմանն են նպաստել նաեւ Յովհաննէս Երզնկացի Ծործորեցին եւ Արտազի թեմի առաջնորդ Զաքարիա Ա եպիսկոպոս Ծործորեցին:

Հետագայում վանքը յիշում է միայն 1640-70-ական թականներին կաթողիկէ վարդապետ ֆրա Գրիգոր Ծործորեցու գործունէութեան առիթով: Նա յայտնի է իր թարգմանութիւններով, տաղերով ու կրօնական երգերով:

1676 թ. վանքում գրվում է «Քարոզգիրք Գրիգորի Ծործորեցւոյ»:

Ծործորի վանքը գոյատեւում է մինչեւ 17-րդ դարի վերջերը, ապա ինչպէս նշեց վերեւում, 18-19-րդ դարերում ամայանում է եւ աներում:

1981 թ. եկեղեցու վերաբերեալ նշվել է. «Խար-

prominent ideologists of the Catholic Church (Thomas Aquinas, Nicholas of Lurs, Bonaventure and others) were translated into Armenian. In 1321, on the order of the Pope of Rome, Hovhannes Tsortsoretsy translated one of Thomas Aquinas' works, *About the Seven Sacraments of the Church*, into Armenian. In 1325 it was copied by scribe Toros in Gladzor University ("Translated in Sourb Astvatsatsin [Monastery] of Tsortsor, thanks to which, this copy was made").

The Catholic clergymen who started large-scale preaching activities in Artaz in the early 14th century had a great influence over the monastery of Tsortsor. The dissemination of the Catholic faith in the district was largely promoted by Hovhannes Yerznkatsy Tsortsoretsy and Bishop Zakaria Tsortsoretsy I, Primate of the diocese of Artaz.

Subsequently, the monastery was mentioned only between the 1640s and 1670s in connection with the activities of a Catholic archimandrite, Grigor Tsortsoretsy, who was famous for his translations, poems and religious songs.

In 1676 Grigor Tsortsoretsy's Preaching Book was written in the monastery.

Sourb Astvatsatsin Monastery of Tsortsor functioned until the late 17th century. As already mentioned above, it was forsaken in the 18th to 19th centuries, being gradually destroyed afterwards. A record of 1981 describes the monastic church as follows: "Its dome

խլում է գմբեթը ու փլում է ծածկերի մեծ մասը. համեմատաբար շատ լաւ են մնացել մուտքի տաշւած քարերը: Փլածքները ներսում ու դրսում ցրած են, մուտքի վերելում երկու խաչի քանդակներ կան, մէկը համարեայ լրացած, միւրը՝ անաւարտ...»:

Ճարտարապետութիւն. միախորան, արտաքուստ շէշտում խաչաձեւ գմբեթաւոր փոքր շինութիւն է՝ կառուցւած սրճագոյն սրբատաշ քարով, կրաշաղախով: Եկեղեցու հիւսիսային եւ հարաւային խաչաքեւերը նկատելիօրէն կարճ են միւս երկու թեւերից, որի պատճառով էլ յատակագծում ստացել է արեւելք-արեւմուտք առանցքով ձգւած խաչի տեսք: Կիսաշրջան խորանը մէկ կամարով առանձնացւած է արեւելեան թեւից, որտեղ կայ հանդիպակաց ուղղանկիւն երկու խորշ: Հիւսիսային թեւի արեւելակողմում գտնուում է մկրտութեան աւազանը: Արեւմտեան խաչաքեւում շքամուտքն է՝ առնւած սլաքաձեւ կամարով աւարտուող շրջանակի մէջ: Դէպի ներս լայնացող լուսամուտները չորսն են՝ զետեղւած բոլոր ճակատների առանցքներում (1-ական):

Գմբեթատակ քառակուսուց անցումը գմբեթին իրականացւած է առագաստների միջոցով: Անկիւնային տումբաներից վեր գմբեթը սկսւում է արտաքուստ ութանիստ հիմքով եւ աւարտւում աւելի փոքր տրամագծով 16 նիստանի թմբուկով, որն ունի չորս լուսամուտ: Գմբեթը պսակւած է հովհարաձեւ վեղարով:

Յուշարձանի յարդարանքն են կազմում մուտքի բարաւորին եւ պատերին քանդակւած խաչերը:

Վանքի տեղափոխման եւ վերականգնման աշխատանքները 1985-2001 թթ. դեռեւս 1985 թ., երբ Իրանի էներգետիկայի նախարարութեան որոշմամբ նախատեսւած էր վանքի մերձակայքում ջրամբար կառուցել, հայ ճարտարապետութեան այս գողտրիկ կոթողը փրկելու նպատակով Մշակութային ժառանգութեան կազմակերպութեան (տնօրէն՝ դր. Այաթոլլահ-զադէ Շիրազի) գործուն մասնակցութեամբ որոշւում է այն տեղափոխել 600 մ հեռու՝ 110 մ ավելի բարձր, եւ նոյնութեամբ վերակառուցել Բարոն գիւղի մերձակայ լեռնալանջի վրայ:

and roof are in terrible dilapidation. The finely-dressed stones of the entrance are comparatively better preserved. Both the interior and exterior of the church are in ruins. There are two cross reliefs above the entrance: one of them is almost complete, while the other is unfinished.”

Architectural Description. The monastic church is a small domed structure of a single apse built of finely-dressed brown stones bound by mortar. Its northern and southern cross wings are clearly shorter than the eastern and western ones, due to which, its plan shows an accentuated cross stretched on an east-west axis. An arch separates the semi-circular apse from the eastern wing, which has two rectangular niches located opposite each other. The font is in the eastern part of the northern wing. The western cross wing contains the portal which is enclosed within a frame ending in a sagittal arch. A narrow window is placed on the axis of each of the facades.

The pendentives carry out the transition from the underdome square to the dome which outwardly begins on an octahedral base and ends in a dioctahedral tambour, being surmounted by a fan-shaped spire. The tambour which is of a smaller diameter has four windows.

The ornamentation of the church comprises some crosses engraved on its entrance tympanum and walls.

The Dismantlement of the Monastic Church and Its Restoration in 1985 to 2001. In 1985 Iran’s Ministry of Energy intended to build a water reservoir in the vicinity of the monastery of Tsortsor. So, in order to save this beautiful monument of Armenian architecture, it was decided, thanks to the efforts of the Iranian Cultural Heritage Organization (Director: Dr. Ayatollah-zade Shirazi), to dismantle the monastic church and re-erect it on an elevated mountain slope 110 metres higher than its original location, about 600 metres away from it, close to the village of Baron.

Before the dismantlement of the church, in 1987 to 1988, Dr. Armen Haknazarian measured it. At the same time, excavations were conducted in the site, unearthing some graves as well as the foundations of

1987-1988 թթ. դդ. Արմեն Հախնազարեանը նախաձեռնում է վանքի չափագրութիւնը: Սրա հետ մէկտեղ սկսում են նաեւ պեղման աշխատանքներ, որոնց ընթացքում բացւում են միաբանութեան խցերի եւ կից այլ շինութիւնների պատերի հիմքեր, գերեզմաններ, յայտնաբերւում են հին դրամներ, կենցաղային առարկաներ, գմբէթի հովհարածէ վեղարի քարեր եւ այլն: Այդ գտածոներն այժմ պահուում են Ուրմիայի պետական քանդարանում: Իրանի Մշակութային ժառանգութեան կազմակերպութեան՝ Թարիզից եկած հնագէտներն ու Շիրազի քարտաշ վարպետները 25 օրոյ ընթացքում քանդում են եկեղեցին եւ տեղափոխում այն վերոնշեալ լեռնալանջի վրա:

1987 թ. աշնանը՝ եկեղեցու գմբէթի վեղարի հովհարածէ առաջին քարը յայտնաբերելուց յետոյ, երբ Ծործորն ամբողջութեամբ վերականգնելու հարց է բարձրացւում, կազմւում է եկեղեցու վերականգնման նախագիծը: Այն հաւանութեան է արժանանում Խորհրդային Հայաստանում՝ Յուշարձանների պահպանութեան վարչութիւնում: Գործին մեծապէս աջակցում է վարչութեան վերականգնման բաժնի վարիչ Թելման Գեորգեանը:

1988 թ. յուլիսին Թեհրանի թեմի առաջնորդ Արտակ արք. Մանուկեանի ձեռամբ կատարւում է Ծործորի Սբ. Աստվածածին եկեղեցու հիմնարկէքը:

Վերականգնման աշխատանքները սկսում են 1989 թ. Վարուժան եւ Օժենիկ Առաքելեանների մեկենասութեամբ: Հիմնարկէքից յետոյ Ծործորը տարիների ընթացքում հիմքից վերաշարւում ու վերականգնւում է նոր վայրում: Աշխատանքներն ամբողջանում են 2001 թ.: Նոյն թւականի յուլիսի 28-ին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոս Արամ Ա-ն կատարում է օծման հանդիսատր արարողութիւնը:

2008 թ. յուլիսի 2-ին ԻԻՆԵՄԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգութեան կոմիտէի 32-րդ նստաշրջանում Ծործորի Սբ. Աստվածածին եկեղեցին եւս ընդգրկւում է համաշխարհային յուշարձանների ցուցակում:

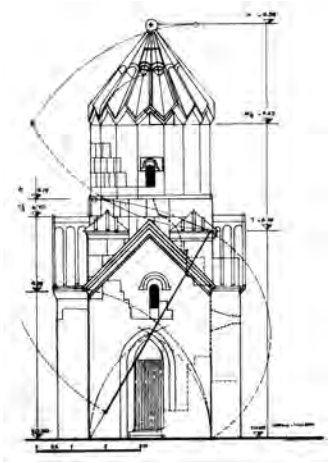
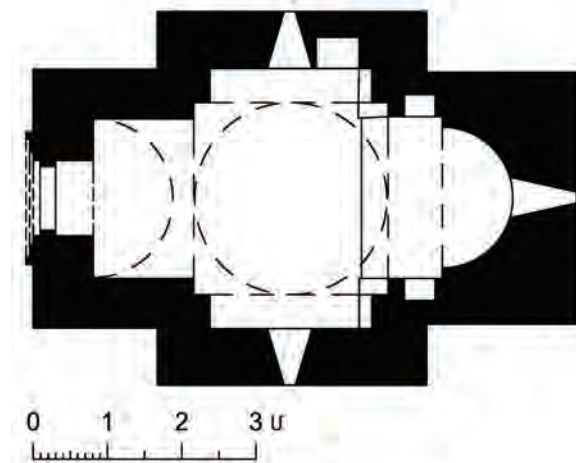

the walls of a number of cells and other buildings. What is especially important, the archaeological finds also included several stones of the fan-shaped church spire as well as ancient coins, objects of everyday use, etc., all kept in the State Museum of Urmia now. After the measurement and excavations of the church, the archaeologists from Tabriz who represented the Iranian Cultural Heritage Organization and the masons who had arrived from Shiraz dismantled it and re-erected it on the aforementioned mountain slope within 25 days.

In the autumn of 1987, after the first fan-shaped stone of the church spire had been unclosed, its complete restoration became an issue of top importance. The restoration project was approved by the Monuments Preservation Board of Soviet Armenia, Telman Gevorgian, the Head of this Board's Monuments Restoration Department, largely contributing to this.

In July 1988 Archbishop Artak Manukian, Primate of the diocese of Tehran, blessed the foundations of Sourb Astvatsatsin Church of Tsortsor. Its restoration started in 1989 under the patronage of Varuzhan and Ozhenik Arakelian, and was completed in 2001, after which, Aram I, Catholicos of the Great House of Cilicia, consecrated the newly-restored church at a solemn ceremony held on 28 July of the same year.

Since 2008 Sourb Astvatsatsin Church of Tsortsor has been on the UNESCO World Heritage List.

ՄՐ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆՔ

Տեղադրութիւն. վանական համալիրը գտնուում է Իրանի ԻՋ Արեւելեան Ատրպատական նահանգի Ջուլֆա քաղաքից շուրջ 13 կմ արեւմուտք՝ Արաքս գետի աջ կողմի Մաղարդ լեռան (1787 մ) հիւսիսային փեշի ձորակում (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Այլ անանումներ. վանքը կոչւել է Մաղարդավանք մօտակայ Մաղարդ լեռան անունով: Երբեմն յիշուում է Շամբի կամ Դարաշամբի վանք ձեւով, որը կապւած է վանքից 2,5 կմ հիւսիս-արեւմուտք գտնուող գիւղի անուն հետ:

Պատմութիւն. հիմնադրման վերաբերեալ պատմական ճշգրիտ տեղեկութիւններ չեն պահպանւել: Ըստ կաթողիկոս Խաչիկ Ա Արշարունու 976 թ. կոնդակի՝ վանքը կառուցել է Բարդուղիմէոս առաքեալն առաջին դարում՝ ի պատիւ քրիստոնէութեան առաջին նահատակի՝ Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի:

Գրաւոր աղբիւրներում առաջին անգամ յիշուում է 7-րդ դարում վանքի միաբան Յովհաննէս կրօնաւորի կողմից:

976 թ., որպէս ուխտաւոր, Նախավկայի վանք է հասնում հայոց Աշոտ Գ Ողորմած թագաւորը եւ նոյն տարւում էլ սկսում վերակառուցման աշխատանքները: Կառուցում է Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ եւ Սբ. Գեորգ եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ կալւածքներ նւիրում վանքին:

Հռչակաւոր վանքը ծաղկում է ապրում 12-րդ դարում՝ վանահայր Գրիգորէսի օրօք:

1148 թ. այստեղ է ամփոփում Սիւնեաց առաջնորդի՝ Բարսեղ Մեղրեցու աճիւնը:

12-րդ դարի ձեռագիր յիշատակարաններից մէկում նշուում է, որ թեմակալ առաջնորդի թոյլտուութեամբ վանքում շինարարական որոշ աշխատանքներ են կատարւել:

13-րդ դարում՝ մոնղոլ-թաթարական արշաւանքների ժամանակ, մեծաստանը ծանր օրեր է ապրում:

14-րդ դարում՝ 1381 թ., յիշուում է իբրեւ մեծ եւ հռչակաւոր վանք, ուր պահուում են բազում սուրբ մասունքներ:

1475 թ. հոկտեմբերին ակ-կոյունլու տիրակալ Ուզուն Հասանի հրովարտակով վանքի միաբանութիւնն ազատուում է խարաջ եւ ջիզիա հարկերից:

ՏՕՐԵ ՏԵՓԱՆՕՏ ՆԱԽԱՎԿԱ ՄՈՆԱՏԵՐԻ

ST. STEPHEN THE PROTO-DEACON

Location. The monastery of Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Proto-Deacon or Proto-Martyr) is located in a gorge at the northern foot of Mount Maghart (1,787 metres), on the right bank of the river Arax, about 13 km west of Jolfa City, East Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

Other Names. The monastery is also called *Maghardavank* (Maghard Monastery) after Mount Maghart, and *Monastery of Darashamb* (Shamb) after the village of the same name located 2.5 km north-west.

History. The available historical records do not contain any trustworthy information regarding the foundation of the monastery. According to a *kondak* of 976 issued by Catholicos Khachik Arsharuny I, it was built in the 1st century AD by the apostle Bartholomew in memory of St. Stephen, the first male martyr who had been tortured to death for the sake of Christianity (a *kondak* is a religious statement of the Armenian Apostolic Church or a decree issued by the Catholicos).

The earliest record mentioning the monastery was written in the 7th century by one of the local monks, Hovhannes.

In 976 the Armenian king Ashot III the Merciful made a pilgrimage to the monastery and initiated a complete reconstruction there; besides, he built two churches dedicated to Sts. Stephen the Proto-Martyr and George (*Gevorg* in Armenian), also donating some estates to the monastery.

The renowned monastery particularly flourished in the 12th century, in the days of Prior Grigores.

In 1148 Primate of Syunik Diocese Barsegh Meghretsy was buried in the monastery.

According to a 12th-century manuscript colophon, some construction activities were carried out in the monastery on permission granted by the Primate of Artaz Diocese.

The monastery suffered greatly during the Mongol-Tatar invasions of the 13th century.

In 1381 it was mentioned as a great and renowned monastery where a lot of sacred relics were kept.

Ըստ 1587 թ. կոնդակի՝ վանքի նոր առաջնորդ է նշանակում Մարտիրոս եպիսկոպոսը, որն էլ կատարում է վերաշինութեան աշխատանքներ:

16-17-րդ դարերում իրանա-օսմանեան ատերիչ պատերազմների եւ Շահ Աբասի բռնագաղթի հետեւանքով վանքն անկում է ապրում: 17-րդ դարում Հին Ջուղայի Վերին Կաթան եկեղեցուց գտնուած Յովհաննէս Սկրտչի մատուցներից մի մասը պահւում է Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի վանքում:

1643-1655 թթ. շինարարական մեծածաւալ աշխատանքներ է ձեռնարկում Յակոբ վարդապետ Ջուղայեցին. քանդում է քայքայուած հին եկեղեցին եւ տեղում նորը կառուցում, պարսպապատում է վանքը, իսկ պարիսպներին կից՝ խցեր եւ տնտեսական շինութիւններ:

1655 թ. կատարում է վանքի օծումը:

Մաղարդավանքում մշակութային կեանքը եւ տնտեսութիւնը ծաղկում են հատկապէս 1660-1670-ական թթ.՝ Միքայէլ Բ Շամբեցու առաջնորդութեան օրօք:

1684 թ. Յովհան եւ Պետրոս վարդապետները նորոգում են վանքի քայքայուած եկեղեցին, որը, ցաւօք, անաւարտ է մնում նրանց մահուան պատճառով: Նորոգութիւնն աւարտում է Յակոբ Շամբեցի առաջնորդը՝ թերի թողնելով միայն ներքին յարդարանքի որոշ աշխատանքներ:

1704 թ. նախիջեւանցի Աղամալի մեկենասութեամբ նորոգում է Սբ. Ստեփանոս եկեղեցու արեւմտեան պատը, իսկ 1711 թ. կառուցում է զանգա-կատունը:

In October 1475 the Ak-Koyunlu ruler Uzun Hasan issued a decree exempting the monks from two taxes.

Under a Catholicosial *kondak* of 1587, Bishop Martiros was appointed Prior of the monastery and started some renovation there.

The devastating Persian-Ottoman wars of the 16th and 17th centuries as well as the deportation of Armenians organised by Shah Abbas I led to the gradual decline of monastic life.

In the 17th century, part of the relics of St. John the Baptist, found earlier in the same century in Verin (Upper) Katan Church of Old Jughay Town (in Nakhijevan), were kept in the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon.

Between 1643 and 1655, during the large-scale construction activities carried out by Archimandrite Hakob Jughayetsy, the old, dilapidated church of the monastery was pulled down, being replaced by a new one. Besides, the complex was enclosed within walls close to which, some cells and household buildings were built. In 1655 the monastery was re-consecrated.

The monastery enjoyed another period of cultural and economic bloom in the days of Prior Michael Shambetsy II, in the 1660s to the 1670s.

In 1684 Archimandrites Hovhan and Petros initiated some overhaul in the dilapidated church of the monastery. They, however, died before seeing the completion of the work: it was accomplished by Prior Hakob Shambetsy (only the interior ornamentation of the church was left unfinished).

Նախավկայի վանքին մեծ վնաս է հասցնում 1759 թ. նոյեմբերի 13-ի երկրաշարժը: Աւերում է համալիրի շրջապարսպի հարաւային հատւածը, վնասւում են միաբանութեան խարխուլած խցերն ու գլխաւոր եկեղեցու տանիքը:

1765-1780 թթ.՝ Գրիգոր վարդապետի վանահայրութեան տարիներին, Դարաշամբի վանքը տնտեսական որոշ ձեռքբերումներ է ունենում:

1826-1827 թթ. քիֆիսեցի, ծնունդով ջուղայեցի աղա Շերմազանի միջոցներով վերստին նորոգւում է եկեղեցին, վերականգնւում են Նաղաշ Յովնաթանի՝ 1690-ականներին ստեղծած որմնանկարները:

1826-1828 թթ. ռուս-պարսկական պատերազմը ծանր հետեւանքներ է ունենում նաեւ Նախավկայի վանքի համար:

1840 թ. յունիսի 20-ի հզօր երկրաշարժը նոր հարւած է հասցնում մեմաստանին՝ ւաւերելով հիմնականում համալիրի զանգակատունը:

1854 թ. ագուլիսցի մահտեսի Գալուստ եւ Սկրտիչ Տէր-Սկրտչեանց եղբայրների մեկենասութեամբ նորոգւում է վանքի զանգակատունը, որը վերակառուցւում է 1879 թ. նախիջեւանցի Կարապետի միջոցներով:

1865-1866 թթ. նորոգւում են եկեղեցու տանիքը եւ հիւսիսային կողմի խցերը:

1905 թ.՝ հայ-թաթարական ընդհարումների ժամանակ, ինչպէս նաեւ հետագայ տարիներին Նախավկայի վանքն անօթեւան հայ գաղթականների ապաստանն էր:

In 1704 the western wall of St. Stepanos (Stephen) Church was renovated under the patronage of a certain Aghamal from Nakhijevan. In 1711 a belfry was built in the monastery.

The earthquake of 13 November 1759 destroyed the southern section of the monastic walls; besides, the dilapidated cells and the roof of the main church were considerably damaged.

The monastery saw some economic bloom in the days of Prior Grigor the Archimandrite (1765 to 1780).

Between 1826 and 1827, the main monastic church again underwent renovation under the patronage of Agha Shermazan, who was from New Julfa (Nor Jugha) by birth, but lived in Tiflis. During this work, the frescoes painted by Naghash Hovnatan in the 1690s underwent restoration.

The Russo-Persian war of 1826 to 1828 proved particularly disastrous for the monastery. To aggravate the situation even further, the earthquake of 20 June 1840 destroyed its belfry, which was renovated in 1854 under the patronage of Mahtesy Galust and Mkrtich Ter-Mkrtchians (Mahtesy was a title given to a Christian believer after a pilgrimage to Jerusalem). In 1879 the belfry underwent reconstruction with financial means provided by a certain Karapet from Nakhijevan.

Between 1865 and 1866, the northern cells of the monastery and the roof of its main church were repaired.

1910 թ. նախիջեւանցի Խաչատուր Վարդանեանը նորոգում է գլխաւոր եկեղեցու տանիքը՝ այդ մասին թողնելով մի արձանագրութիւն զանգակատան առաջին յարկում:

1917-1921 թթ.՝ հայ-թաթարական ընդհարումների ժամանակ, Նախավկայի վանքը թալանւում է եւ տարիների ընթացքում դատարկւում:

1968 թ. կատարւում են նորոգութիւններ:

1975 թ. երկրաշարժից քանդւում են վանքի պարսպապատի կամարակապ չորս պատուհանները:

1985-1988 թթ. Իրանի յուշարձանների պետական վարչութիւնը, ունենալով «Երկիր եւ մշակոյթ» կազմակերպութեան տնտեսական հովանաւորութիւնը, վերականգնում է եկեղեցու տանիքը:

2000 թականից մինչ օրս վանքը պահպանւում եւ վերանորոգւում է Իրանի մշակութային ժառանգութեան նախարարութեանը կից Պատմական եկեղեցիների կենտրոնի հսկողութեամբ եւ ֆինանսաւորմամբ:

2008 թ. Իրանի վերոնշեալ նախարարութեան կողմից վանական համալիրը Սբ. Թադէոս Առաքելի վանքի հետ ներկայացւում է ԻԻՆԵՍԿՕ-ին եւ գրանցւում Համաշխարհային ժառանգութեան ցանկում:

2017 թ. վերանորոգւում է համալիրի միաբանութեան հին դահլիճը եւ վերածւում վանքի թանգարան-ցուցադրասրահի:

During the Armeno-Tatar fights of 1905 and in the subsequent years, the monastery of St. Stephen provided shelter to some Armenian refugees.

In 1910 Khachatur Vardanian from Nakhijevan renovated the roof of the main church and left an inscription commemorating his work on the first floor of the belfry.

After its plunder during the Armeno-Tatar fights of 1917 to 1921, the monastery was gradually forsaken in the course of time.

The complex underwent renovation in 1968 as well, but it was again damaged in 1975 when an earthquake destroyed the four arched windows of its walls.

Between 1985 and 1988, the Iranian Cultural Heritage Organization restored the roof of the main monastic church under the patronage of Land and Culture Organization.

Since 2000 the monastery of St. Stephen has been under the protection of the Base of Historical Churches of Iran, which has been supervising and financing its restoration since the same year.

In 2008, thanks to the efforts of the Ministry of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of Iran, the monastery was included on the UNESCO List of World Heritage Sites together with the monastic complex of Sourb Tadevos Arakyal (St. Thaddeus the Apostle).

In 2017 an old hall once used by the monks was rebuilt into a museum.

2019 թ. ամարտում են եկեղեցու ներքին նկարազարդումների վերանորոգման աշխատանքները, որոնք սկսել էին դեռևս 2016 թ. իրանցի վերանորոգող մասնագետի կողմից:

2019 թ. յուլիսի 24-ին հոծ ուխտավորների ներկայությամբ օծում է խորանի Սրբապատկերն Ատրպատականի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Գրիգոր եպս. Զիֆթեանի ձեռամբ:

Ճարտարապետություն. ուղղանկյուն յատակագծով պարսպապատ վանական համալիրը բաղկացած է երեք հատումներից: Հիսխում եկեղեցական բակն է, կենտրոնում՝ տնտեսական բաժնին կից վանքի մուտքը, հարևում՝ միաբանության բակը: Եկեղեցիները, զանգակատունը եւ վանքի դարպասը կառուցված են սրբատաշ քարով, իսկ միւս շինություններն ունեն կոպտատաշ շարվածք:

Եկեղեցական բակի կենտրոնում գտնվում է գլխավոր եկեղեցին՝ Սբ. Ստեփանոս Նախավկան: Հիսխից նրան կից է Սբ. Պողոս-Պետրոս եկեղեցին, իսկ հարավից՝ եռաշարկ զանգակատունը:

Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ եկեղեցի. արտաքուստ ուղղանկյուն, ներքուստ խաչաձև եռախորան, կենտրոնագմբէք կառույց է:

Հարավային եւ հիսխային հնգանիստ խորանների խորությունն անլի փոքր է, քան եօթանիստ արեւելեան աւագ խորանինը: Նրա նիստերը զարդարված են միահիստող երկշարկ կամարաշարով, որի առաջին յարկում չորս վեցանկյուն եւ երեք ուղղանկյուն խորշեր են, իսկ երկրորդ յարկի կենտրո-

The year 2019 marked the completion of the renovation of the frescoes of the church, which had started in 2016 by an Iranian specialist.

On 24 July 2019, Bishop Grigor Chiftjian, Primate of Atrpatakan Diocese, consecrated the altarpiece in the presence of many pilgrims.

Architectural Description. The monastic complex which is enclosed within walls is rectangular in plan and consists of three parts: the northern church yard; the central entrance to the monastery (adjoining the household buildings), and the southern courtyard around which some halls and cells are located. The churches, belfry and gateway are built of finely-dressed stones, while the other structures have rough masonry.

The main church of the monastery, **Sourb Stepanos Nakhavka** (St. Stephen the Proto-Deacon), stands in the centre of the northern church yard, adjoined by the church of Sts. Pghos and Petros (Peter and Paul) to the north, and by a three-floor belfry to the south. Rectangular outwardly and cruciform inwardly, St. Stephen Church has three apses, two of which, the southern and northern ones, are pentahedral, while the eastern (main) one is heptahedral. The southern and northern apses are not so deeply-set as the eastern one, the facets of which are adorned with a double arcature of interlacing arches. The lower ones have four hexagonal and three rectangular niches, and the upper ones contain the cruciform altar window which opens from

նում բացւած է խորանի խաչաձեւ լուսամուտը: Խորանի կենտրոնում՝ սեղանի վրայ, կառուցւած է քառասին խաչկալ: Հինգ աստիճանով բարձր բեմի ճակատը մշակւած է սեւ-սպիտակ քարերի համադրութեամբ զարդանախշերով: Դասը սրահից բաժանւած է փայտէ բազրիքով: Դասի անկիւններից բացւում են արեւելեան աւանդատների մուտքերը:

Սրահի կենտրոնում գմբէքատակ քառակուսուց անցումը 16 միստանի թմբուկին իրականացւած է միահիւստող սլաքաձեւ կամարներով մշակւած առագաստներով: Նմանատիպ կամարներով է յարդարւած նաեւ թմբուկից գմբէք անցումը: Թմբուկը ներսից զարդարւած է կամարաշարով:

Հիւսիսային եւ հարաւային խորանների արեւելեան անկիւններում կան սեղաններ՝ ամփոփւած քառասին խաչկալների ներքոյ: Հիւսիսային խորանում՝ մկրտութեան առաջանի խորշից վեր, լուսամուտը խաչաձեւ է, իսկ հարաւային խորանի լուսամուտը ծառայում է որպէս զանգակատան երկրորդ յարկ տանող մուտք:

Եկեղեցին արեւելեան եւ արեւմտեան անկիւններում ունի կրկնայարկ, ուղղանկյուն յատակագծով, թաղածածկ երկուական աւանդատուն: Արեւելեան անկիւնների աւանդատներն աւելի մեծ են, քան արեւմտեան անկիւններիներ: Առաջին յարկի աւանդատների արեւմտեան պատերի մէջ երկրորդ յարկ տանող աստիճաններն են: Արեւմտեան երկրորդ յարկի աւանդատները պատշգամբով միանում են կանանց օթեակին, որը յենւած է ութանիստ երկու սիւներն իրար կապող սլաքաձեւ կամարների:

their central part. A ciborium supported by four pillars stands in the centre of the altar, adding splendour to it. Five steps lead onto the bema, the front of which is decorated with ornaments made of black and white stones. A wooden railing separates the prayer hall from the transept.

The transition from the underdome square to the dioctahedral tambour is carried out by pendentives which are adorned with intertwining sagittal arches. Similar arches also embellish the transition from the tambour to the dome. Inwardly, the tambour is decorated with an arcature.

In the eastern corner, each of the northern and southern apses has an altar with a four-pillar ciborium over it. There is a cruciform window above the niche of the font, which is in the northern apse. The window of the southern apse serves as an entrance to the second floor of the belfry.

There are two double-floor, vaulted pastophoria of a rectangular plan in each of the eastern and western corners of the church. The eastern pastophoria are larger, their entrances opening into the corners of the transept. The steps built in the western wall of each of these pastophoria lead to the second floor, where the western pastophoria are connected through a balcony resting on arrow-shaped arches that link two octahedral pillars. The only entrance to the church, opening from its western facade, leads to an entrance hall located below the balcony.

Եկեղեցու միակ մուտքը բացում է արեւմտեան ճակատից, որը տանում է օթեակի տակ գտնուող մախարահ:

Եկեղեցին ներքուստ ամբողջովին շարում է աղիւսով՝ պատում սաղով, իսկ արտաքինից՝ սրբատաշ քարով: Ներսում՝ սաղի վրայ, պահպանւել են որմնանկարներ, որոնք հիմնականում զարդարում են զմբէքը եւ աւագ խորանը: Գմբէթի կենտրոնում պատկերւած մեծ վարդեակից սկսում եւ դէպի պատուհաններն են ձգում ութ ծաղկաշղթաներ: Թմբուկատակ քիւր զարդարւած է մասամբ պահպանւած ծաղկագօտիով եւ թռչուններով: Գմբէթատակ առագաստներին պատկերւած են վեցթեւան սերովբէներ եւ բուսազարդեր:

Եկեղեցին արտաքուստ յարդարւած է ճոխ զարդաքանդակներով եւ պատկերաքանդակներով: Երեք ճակատները, բացառութեամբ արեւմտեանի, մօտ 2 մ բարձրութեամբ շրջանցում են հորիզոնական հիւսածոյ զարդագօտին, որից վեր պատի մակերեսը մշակւած է կամարաշար եւ ուղղանկյուն հատւածների ռիթմիկ շարքով:

Արեւմտեան ճակատի կենտրոնում շէշուած է խոր ընկած շքաքարային (ստալակտիտային) մշակմամբ շքամուտքը, որի երկու կողմում մեծ որմնախորշեր են՝ ագուցւած փոքր խաչքարերով: Վերին հատւածում բացւած է ուղղանկյուն երեք լուսամուտ: Կենտրոնականն աւելի մեծ է եւ առնւած զարդանախշ շրջանակի մէջ: Կենտրոնական լուսամուտից վեր Խաչելութեան պատկերաքանդակն է՝ մարդկանց դէմքերով արեւն ու լուսին -

Outwardly, the church is laid with finely-dressed stones, while inwardly, it is built of brick and is plastered. The dome and main apse are adorned with frescoes: eight floral chains start from a large rosette painted in the centre of the dome and extend towards the windows. Another floral band which is partly preserved as well as some birds decorates the cornice beneath the tambour. The pendentives under the dome are embellished with six-winged seraphs and plant motifs.

The exterior ornamentation of the church is remarkably lavish. A horizontal band of woven ornaments, of a height of about 2 metres, runs around all the facades, with the exception of the western one. Above the band, the walls are decorated with a rhythmical row of blind arches and rectangular sections.

The western portal is accentuated with deeply-cut stalactites. The large niches on both sides of the portal contain small cross-stones. Three rectangular windows open from the upper part of this facade, the central one, which is larger, being enclosed within an ornamented frame. The space above this window depicts the Crucifixion with the sun, the moon, some human faces and Adam's head at the foot of the cross which is flanked by St. Mariam (Mary) and Hovhannes (John) the Apostle.

In the central part of the southern facade, above the aforementioned woven band, the Nativity is depicted showing St. Mary with infant Jesus in Her arms, Hovsep (Joseph) on Her right side, and some sheep with a shepherd on Her left side.

նը: Խաչի հիմքում Ադամի գլուխն է, իսկ երկու կողմերում՝ Մարիամ Աստածածինը եւ Յովհաննէս առաքեալը:

Հարաւային ճակատի կենտրոնում՝ հիւսածոյ ժապաւէնից վեր, Սբ. Ծննդեան պատկերաքանդակն է՝ Տիրամայրը՝ մանուկ Յիսուսը գրկում, աջում՝ Յովսէփը, ձախում՝ ոչխարներ եւ հովիւ:

Զանգակատան երկրորդ յարկի մուտքից վեր Աւետման պատկերաքանդակն է՝ Մարիամ Աստածածինը՝ Աւետարանը ձեռքին, դիմացը՝ Գաբրիէլ հրեշտակապետը՝ ծաղիկը ձեռքին, եւ Սբ. Հոգին՝ աղանու տեսքով: Աւելի վեր կայ բուսազարդ երեք վարդեակ, իսկ ներքեւում ագուցւած է երեք խաչքար:

Արեւելեան ճակատի կենտրոնում՝ զարդագօտուց վեր, աչքի է ընկնում զարդանախշ խաչաքանդակը, որի մէջ ներգծւած է արեւելեան խորանի խաչաձեւ լուսամուտը: Դրա շուրջը պատկերւած են արծիւ՝ որսը ճիրաններում, երկու ձուկ, օձ եւ առիւծ: Խաչաքանդակի երկու կողմերում խաչքարեր են, իսկ վերեւում Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի քարկոծման պատկերաքանդակն է. կենտրոնում ծնկած, աջ ձեռքում բուրվառը բռնած Ստեփանոս Նախավկան է, վերին ձախ անկիւնում Սբ. Երրորդութեան պատկերն է՝ խաչը ձեռքին Զրիստոսը, աղանու տեսքով Սուրբ Հոգին եւ Հայր Աստածը, որը ձախ ձեռքում պահում է երկրագունդը, աջով օրհնում նահատակողին: Վերին աջ անկիւնում Ստեփանոս Նախավկային նահատակութեան պսակը յանձնող հրեշտակն է:

Ճակտոնի գագաթին՝ քիւստակին, ճանկերով զառ բռնած թեւատարած արծիւի բարձրաքանդակն է, որի երկու կողմերում կայ մէկական վարդեակ:

Above the entrance to the second floor of the belfry, the Annunciation is portrayed with St. Mary holding the Gospel, Archangel Gabriel in front of Her, holding a flower, and the Holy Spirit incarnated as a dove. Three rosettes are engraved in plant motifs above this relief, below which three cross-stones are set.

In the central part of the eastern facade, above the ornamental band, an ornate cross encloses the cruciform window of the eastern apse. The reliefs around this window depict an eagle with its prey in its claws as well as two fish, a snake and a lion. The cross is flanked by cross-stones, above which the stoning of St. Stephen the Proto-Deacon is shown: the Proto-Martyr is in the centre of the composition, in a kneeling position, with a thurible in his right hand. At the upper left corner, the Holy Trinity is depicted: Christ with the Cross, the Holy Spirit incarnated as a dove, and God the Father holding the globe in His left hand and blessing the martyr with His right hand. At the upper right corner, an angel is giving the halo to St. Stephen.

A high relief engraved at the top of the pediment, below the cornice, shows an eagle with outstretched wings as holding a lamb in its claws. There is a rosette on either side of this relief.

Above the horizontal ornamental band of the northern facade, the lateral windows of the pastophoria open, the eastern one being accentuated through a frame of stalactites. The central window, which is cruciform, is enclosed within an ornate rectangular frame. There is a cross above this window, around which two leopards, a bull-calf and a bird are depicted. The central part of the pediment is adorned with a scene of the

Հիսիսային ճակատում՝ հորիզոնական զարդագոտուց վեր, աւանդատների կողային լուսամուտներն են, որոնցից արեւելեանը շէտուած է շղթաքարէ շրջանակով: Կենտրոնական լուսամուտը խաչաձեւ է՝ առնուած զարդաքանդակ ուղղանկիւն շրջանակի մէջ, լուսամուտի շուրջը քանդակուած են երկու յովազ, արջառ եւ թռչուն, իսկ վերեւում՝ խաչաքանդակ: Դակտոնի կենտրոնում Յարութեան պատկերաքանդակն է՝ մէջտեղում յարութիւն առած Յիսուս Քրիստոսը, ներքեւում՝ երկու վախեցած զինուորներ, մէկի ձեռքին՝ կեռ թուր, միւսինը՝ նիզակ: Վերեւի երեք գեղազարդ վարդեակներից բարձր՝ ճակտոնի գագաթին, արծի բարձրաքանդակն է, երկու կողմերում՝ մէկական հրեշտակ, իսկ վերեւում՝ վարդեակ:

Եկեղեցին աւարտում է համալիրի զարդը կազմող 16 նիստանի գմբէթով, որն ունի քանդակազարդ թմբուկ եւ հովհարաձեւ վեղար: Թմբուկի պատերին մէկընդմէջ բացուած է կամարակապ ութ լուսամուտ: Նիստերի անկիւններում գալարահիւս սիւներն աւարտում են երկգլխանի վիշապներով, որոնցից վեր սկսում է հիւսածոյ սլաքաձեւ կամարաշարը: Կամարների միջեւ՝ նիստերի անկիւններում, վեցբեւեան սերովբէներն են: Բոլոր նիստերին՝ լուսամուտից վեր, սրբերի քանդակներն են՝ ներառուած ուղղանկիւն շրջանակների մէջ, իսկ դրանցից վեր քանդակուած են վարդեակներ: Արեւմտեան լուսամուտից վեր պատկերուած է երկնային գահին բազմած Յիսուս Քրիստոսը, որն աջ ձեռքով օրհնում է, իսկ ձախով բռնել է երկրագունդը: Ներքեւում չորս աւետարանիչների խորհրդանշներն են՝ արծի, առիծի, եզան եւ մարդու տեսքով: Իւրաքանչիւր նիստի ճակ-

Resurrection: Jesus Christ is in the centre of the composition, as having already risen from the dead. Below Him, there are two scared soldiers, one of them holding a hooked sword, and the other a spear. At the top of the pediment, above three upper ornate rosettes, a high relief shows an eagle flanked by two angels. There is another rosette above the eagle.

The church of St. Stephen is surmounted by a dioc-tahedral dome which is the pearl of the entire monastic complex. The ornate tambour has 8 arched windows opening from every second facet. The twisted pillars standing at the angles of the tambour facets end in double-headed dragons above which, a woven sagittal arcature starts. Between every two blind arches, the angles of the facets are adorned with six-winged seraphs. The facets above the windows are embellished with sculptural representations of saints enclosed within rectangular frames; above them, some rosettes are engraved. Above the western window of the tambour, Jesus Christ is depicted as sitting on the Heavenly Throne: He is holding the globe in His left hand, His right hand being engraved in a blessing gesture. Beneath Him, the symbols of the four Evangelists (an eagle, a lion, an ox and a human being) can be seen. The pediment of every tambour facet bears a cross-stone with rosettes on both its sides; in addition, there are some bird reliefs above them. The central parts of the facets are embellished with free-standing crosses. The dome is surmounted by a fan-shaped spire the spouts of which are shaped like animal heads. There are sculptural representations of animals at the four corners of the tambour, on the gable roof.

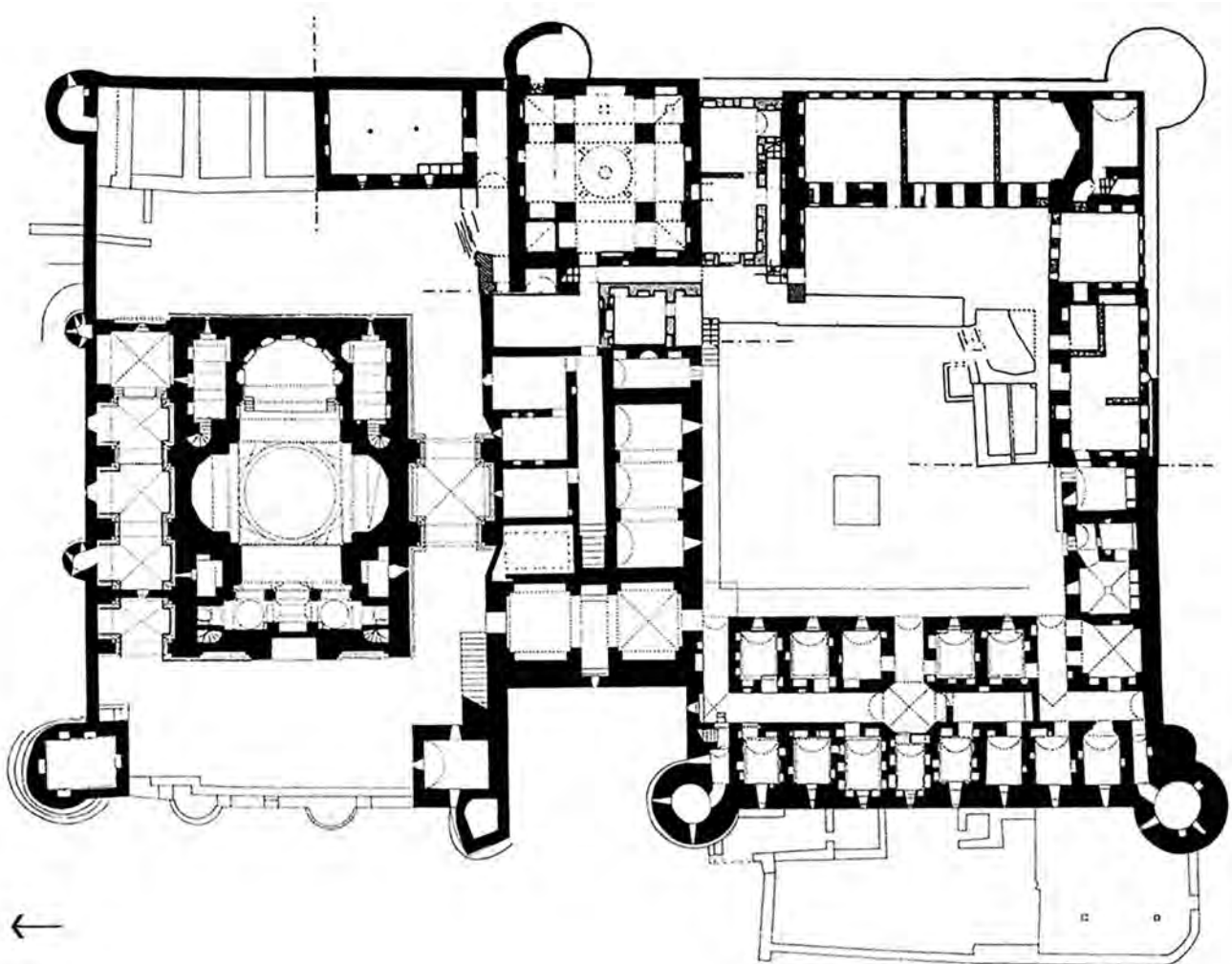

տոնին մէկական խաչքար է, կողքերին՝ վարդեակներ, վերելում՝ թռչնաքանդակներ: Թմբուկն աւարտում է հովհարածեւ վեղարով, որի ջրյորդանները կենդանիների գլուխներ են, իսկ նիստերի կենտրոններում կանգնեցած են ծառային խաչեր: Թմբուկի չորս անկիւններում՝ տումբաների երկթեք տանիքներին, կան կենդանիների քանդակներ:

Սբ. Պողոս-Պետրոս եկեղեցի. վեց գոյգ որմնասիւներով միանաւ եկեղեցին զետեղւած է Սբ. Ստեփանոս եկեղեցու եւ հիւսիսային պարսպի միջեւ: Հարաւային զանգակատան սիմետրիկ հիւսիսային պատի կենտրոնական հատւածում կցակառուցել են չորս հաստ որմնասիւններ, որոնք անաւարտ մնացած հիւսիսային զանգակատան առաջին յարկի սիւններն են: Հետագայում հիւսիսային ճակատի ողջ երկարութեամբ Սբ. Ստեփանոս եկեղեցու եւ հիւսիսային պարսպապատի միջեւ՝ կենտրոնական հաստ որմնասիւնների երկու կողմում, աւելացւել են աւելի փոքր որմնասիւններ, որոնցով ստեղծւել է սիմասրահ՝ բաղկացած խաչող թաղերով ծածկւած հինգ քառակուսի հատւածներից: Աւելի ուշ սիմասրահի արեւմտեան եւ արեւելեան կողմերից պատեր աւելացնելով եւ արեւելեան քառակուսի հատւածում բեմ կառուցելով՝ այն վերածւել է եկեղեցու: Այսօր, սակայն, այդ յաւելումների մնացորդներն են պահպանւել:

The church of Sts. Peter and Paul stands in the area between St. Stephen and the northern walls of the monastery. A uni-nave church of six pairs of pilasters, it was originally built as a portico attached to St. Stephen Church. The point is that in the 17th century, four thick pilasters were erected in the centre of the northern wall of this church for the construction of a new belfry planned to be symmetric to the existing (southern) one. However, the northern belfry was left incomplete, and later its unfinished first floor was made into a portico through the addition of smaller pilasters along the northern facade of St. Stephen Church, as a rhythmic continuation of the existing central ones. The portico comprised five square sections surmounted by intersecting vaults. Later walls were added to it from the west and east, and a bema was built in its eastern square section, the portico turning into a church in this way. At present only some remnants of these walls are preserved.

The three-floor belfry of the monastery adjoins St. Stephen Church from the south. It has sagittal arches and two intersecting vaults on its first floor. A horizontal band of woven ornaments goes around two pillars and two pilasters which are connected with these sagit-

Չանգակատուն. եռայարկ կառույցը Սբ. Ստեփանոս եկեղեցուն կից է հարաւից: Առաջին յարկը բաղկացած է երկու սիւները եւ երկու որմնասիւններն իրար միացնող սլաքաձեւ կամարներից, որոնցից վեր ծածկւած է խաչող թաղով: Սիւներն ու որմնասիւնները շրջանցում են եկեղեցու հորիզոնական հիւսածոյ զարդագօտին: Խոյակներն ունեն շքաքարային մշակում: Արեւմտեան ճակատին երկու խաչքար է ագուցւած: Երկրորդ յարկը մնան է առաջինին, միայն այն տարբերութեամբ, որ առաստաղի փոխարէն առագաստներով իրականացւած է անցում դեպի զանգակատան ռոտոնդայի կլոր բացւածքը, իսկ ճակատներն էլ աւարտում են մեղմ թեքութեամբ ճակտոններով: Խոյակները զարդարւած են երկրաչափական նախշերով: Հարաւային ճակատում կայ երկու խաչքար: Ռոտոնդայի ութ կլոր սիւների խաբիսիւներն ունեն քառակուսի հիմք, իսկ խոյակները վեցանիստ են: Կամարները նստում են խոյակներին՝ ստեղծելով զանգակատան ութանիստ թմբուկը, որն աւարտում է ութանիստ բրգաձեւ վեղարով: Կամարները միացած են զանգակատան կայունութիւնն ապահովող երկաթէ ձողերով: Ռոտոնդայի թմբուկին քանդակւած են վարդեակներ եւ հրեշտակներ:

tal arches. The capitals of the pillars and pilasters are adorned with stalactites. The western facade of this floor bears two cross-stones.

The second floor of the belfry resembles the first one with the difference that the transition to the circular opening of the rotunda is carried out by some pendentives instead of the ceiling; besides, the facades have pediments of loose slope. The capitals of the pillars and pilasters are decorated with geometrical patterns. The southern facade of this floor is embellished with two cross-stones. The eight round pillars of the rotunda have square bases and hexahedral capitals on which the arches rest, thus creating an octahedral tambour. It is adorned with rosettes and angels and ends in a similarly octahedral spire which is shaped like a pyramid. The arches are connected with iron bars which ensure the durability of the belfry.

Outbuildings. A two-floor outbuilding standing close to the monastic walls, east of St. Stephen Church, contains five vaulted rectangular rooms on the first floor, and a large hall of a ceiling of wooden logs on the second. Another, single-floor rectangular room is built inside a tower located north-west of the church, and two double-floor rectangular rooms are situated close to the south-western tower of the walls.

Եկեղեցական բակի օժանդակ կառույցներ. Սբ. Ստեփանոս եկեղեցուց արեւելք՝ պարսպին կից, միաշար երկյարկ սենեակներ են: Առաջին յարկում գետեղած է ուղղանկյուն, թաղակապ հինգ սենեակ, իսկ երկրորդ յարկում կառուցւած է գերանածածկ առաստաղով մեծ սրահ: Եկեղեցուց հիւսիս-արեւմուտք՝ աշտարակի մէջ, գետեղւած է միայարկ ուղղանկյուն սենեակ, իսկ հարաւարեւմտեան աշտարակին կից է ուղղանկյուն երկյարկ երկու սենեակ: Բակի հիւսիսային պարսպի արեւելեան կէտում բացւած է վանքի օժանդակ մուտքը:

Վանական համալիրի գլխաւոր մուտքը բացւած է արեւմտեան պարսպի կենտրոնում՝ շուրջ 8 մ ներս ընկած հատւածում, որն իր սրբատաշ շարածքով տարբերւում է կոպտատաշ շարածքով պարիսպներից: Աւարտում է սլաքածել կամարով: Բարաւորին քանդակւած է Մարիամ Աստուածածինը՝ մանուկ Յիսուսը գրկին: Դարպասը բացւում է դէպի եռամաս նախասրահ, որի հարաւային մուտքը տանում է միաբանութեան խցերի, հիւսիսայինը՝ եկեղեցական բակ, իսկ դարպասի դիմացից սկսող աստիճանները՝ դէպի արեւելեան կողմի տնտեսական բաժին:

Տնտեսական բաժնի առաջին յարկում թաղածածկ մառաններն ու ախոռն են: Երկրորդ յարկում՝ միջանցքի երկու կողմերում, մառաններն են, որոնցից արեւելք քառասին խոհանոցն է՝ չորս սիւների վրայ նստած գմբէթածել ծածկի երդիկով, մեծ եւ փոքր մի քանի որմնախորշերով, երեք թոնիրով: Հարաւից ունեցել է սեղանատուն տանող առանձին մուտք, որն այժմ փակւած է:

Հարաւային միաբանական բակը պարիսպների մէջ ամփոփւած հարաւային հատւածն է: Ներքին բակը երեք կողմերից շրջապատւած է սրահներով եւ միաբանութեան խցերով: Սրահները զբաղեցնում են ներքին բակի արեւելեան կողմը եւ հարաւարեւելեան կէտը, իսկ միաբանութեան խցերը՝ արեւմտեան կողմը եւ հարաւարեւմտեան կէտը: Սրահների առաջին յարկը բուն կառույցից առաջ է ընկած եւ տեղանքի թեքութեան պատճառով կիսագետնափոր է: Բաղկացած է իրար մէջ բացող 6 անկանոն սենեակներից եւ նրանցից հիւսիս գտնող սեղանատնից, որն ունի փոքր նախամուտք եւ թաղածածկ, երկար սրահ: Երկրորդ յարկը կից է պարիսպներին եւ բաղկացած է կանոնաւոր սենեակներից: Առաջին յարկի առաջ եկած սենեակների հարթ տանիքը երկրորդ յարկի սենեակների համար ծառայում է որպէս հարթակ: Սեղանատան վրայ՝ երկրորդ յարկում, կառուցւած է ուղղանկյուն երկու սենեակ: Դրանք հաւանաբար եղել են վանահօր բնակարանը:

Երրորդ յարկում՝ արեւելեան պարսպի երկայնքով ձգւում է սլաքածել կամարներով, աղիւսաշէն թաղով ծածկւած դահլիճ-սրահը, իսկ հարաւային

The main entrance to the monastery opens from the central part of its western walls, in a section that falls inward for about 8 metres, and ends in an arrow-shaped arch. The gateway is laid with finely-dressed stones, its tympanum being adorned with a relief of St. Mary holding infant Jesus in Her arms. The gate opens into a hall which gives access to three sections of the monastery: the southern courtyard around which some halls and cells are built; the northern church yard, and the part upwards, to the east (reached via some steps built in front of the gateway) where a two-floor household building is situated. The first floor of this building comprises some vaulted cellars and a stable. Its second floor has a straight corridor on both sides of which, some more cellars are built, with a kitchen east of them. The kitchen ceiling has an opening (called yerdik in Armenian) which is outwardly covered by a dome-shaped structure resting on four pillars. The kitchen also has several large and small niches and three tonirs (traditional underground ovens made of clay). To the south, it used to have an entrance leading to a refectory: now it is closed.

The southern courtyard is surrounded by halls and cells from three sides: the former are located in the east and south-east, and the latter in the west and south-west. The first floor of the halls extends out of the main building, being actually half-subterranean due to the slanting terrain. It comprises a refectory located to the north and 6 irregular rooms opening into one another. The refectory which has a small vestibule is a long vaulted hall.

The second floor, which is next to the walls, comprises some rectangular rooms two of which, located above the refectory, probably served as the Prior's dwelling. The flat roof of the first floor which extends out of the main building serves as a terrace for the second-floor rooms.

The third floor which is built along the eastern walls comprises a hall of sagittal arches and a brick vault as well as another, smaller hall (close to the southern walls) which is rectangular and has an open vestibule. The second and third floors are connected with steps built in the space between this open vestibule and the hall proper, near the south-eastern tower. The third floor used to have a wooden balcony running the full width of the open vestibule, along the smaller hall. The northern facade of the halls of the second and third floors is adorned with the large, arrow-shaped opening of the entrance. The rectangular windows of the second floor and the sagittal ones of the third storey open from the same facade.

A number of two-floor rooms built in a row form the continuation of the southern wing of the smaller hall and continue to join the western wing of a two-

պարսպին կից՝ բաց նախամուտքով ուղղանկյուն փոքր սրահը: Բաց նախամուտքի եւ դահլիճ-սրահի միջեւ՝ հարաւարեւելեան աշտարակին կից, երկու յարկերը միացնող աստիճաններն են: Դահլիճ-սրահի ողջ երկայնքով եւ բաց նախամուտքի լայնութեամբ երրորդ յարկի փայտաշէն պատշգամբն էր, որն այժմ չի պահպանւել: Երկրորդ եւ երրորդ յարկերի սրահների հիւսիսային ճակատը մշակւած է նախամուտքի սլաքածէ մեծ բացւածքով եւ լուսամուտների երեք շարքով: Երկրորդ յարկի լուսամուտներն ուղղանկյուն են, իսկ երրորդ յարկինը՝ սլաքածէ:

Սրահի հարավային թեւի շարունակութիւնն են կազմում միաշարք երկյարկ սենեակները, որոնք էլ միանում են միաբանութեան՝ նոյնպէս երկյարկ խցերի արեւմտեան թեւին: Առաջին յարկում՝ արեւմտեան պարսպին կից, կան ութ միաշափ խցեր, որոնք երկար միջանցքով բաժանւած են դէպի բակ մայող հինգ խցերից: Երկար միջանցքը բակին է միանում կենտրոնից եւ եզրերից կարճ անցուղիների միջոցով:

Առաջին յարկի խցերը քարաշէն են, թաղածածկ, ունեն մէկական փոքր լուսամուտ եւ որմնախորշեր: Սւադած են գաջով, տեղ-տեղ նշմարւում են որմնակարի հետքեր: Երկու յարկերն իրար միանում են հիւսիսային աշտարակին կից աստիճաններով: Աշտարակի մէջ կայ խուց, որի պատերի սուղի մի մասը դեռեւս պահպանւում է: Երկրորդ յարկի սենեակները տարբեր ժամանակաշրջանների կառույցներ են: Այս յարկի կառույցները հիմնականում հարթ գերանածածկ են: Հարաւում՝ մեծ սենեակի կողքերին, փոքր սենեակներ են, որոնց հիւսիսում ընդհանուր փայտէ պատշգամբով կան զոյգ սենեակներ: Սրանցից էլ հիւսիս՝ վանքի գլխաւոր մուտքի վերելում, առանձին սենեակ է:

Պարսպապատը շրջափակւում է վանքն ամբողջութեամբ: Անկիւններում հզօրացւած է կլոր աշտարակներով: Եկեղեցական բակի հիւսիսային եւ արեւմտեան պատերն ամրացւած է երկուսական կիսակլոր որմնահեծով: Արեւմտեան պատն ունի դէպի դուրս մայող չորս հրակնատ: Այս հատւածի հիւսիսարեւմտեան եւ հարաւարեւմտեան աշտարակները միացւած են ստորգետնեայ թաղակապ միջանցքով, որն օգտագործւել է որպէս թաքստոց: Լուսամուտները բացւած են հիմնականում աշտարակներում եւ արեւմտեան պարսպապատին:

Աղբիւր. մենաստանից փոքր-ինչ հեռու՝ քարափի տակից, յորդ աղբիւր է բխում, որը խողովակներով հասնում է վանք:

floor structure containing some cells. The first floor, which is built close to the western walls, comprises eight cells of the same dimensions, a long corridor separating them from another five cells overlooking the courtyard. The corridor has special passages in its central and lateral parts connecting it with the courtyard.

The first-floor cells are built of stone, each of them having a small window and a niche. Inwardly, they are vaulted and coated with drywall, some fresco remnants being preserved here and there. The two floors are connected with steps built close to the northern tower; this tower contains a cell where plaster is still partly preserved. The second-floor cells were built in different times: they mostly have flat roofs and ceilings of wooden beams. To the south, there is a large cell flanked by some smaller ones; besides, there are two more cells, connected with a common balcony of wood, to the north. Farther northward, another cell is built above the main entrance to the monastery.

The walls which enclose the entire monastic complex are fortified by round angular towers. Each of the northern and western walls of the church yard is consolidated by two semi-round counterforts, the western wall also having four embrasures. The north-western and south-western towers of this section are connected with an underground vaulted corridor which used to serve as a hiding-place. The windows mainly open from the western walls and towers.

Fountain. An abundant fountain runs from beneath a rock not very far from the monastery: it receives water through a pipeline.

ՀԻՆ ՋՈՒՂԱՅԻ ԱՐԴԵՐՈՐԻ (ՀՈՎԻ) ԵԿԵՂԵՑԻ

Տեղագրություն. գտնուում է երեք կողմից ժայռերի մեջ ամփոփված քեք լանջի վրայ՝ Հին Ջուղա քաղաքատեղիի իրանական հատվածում՝ Արաքսի աջ ափին՝ Իրանի ԻՀ Արեւելեան Ատրպատական նահանգի Ջուլֆա քաղաքից 6 կմ հիւսիս-արեւմուտք: Զաղաքատեղին հիմնականում տարածուում է Արաքսի ձախ ափին՝ Նախիջեւանի տարածքում:

Անուան ստուգաբանությունը. Անդրեորդի (Հովի) եկեղեցու անուան ստուգաբանությունը պարզելու համար անդրադառնանք Արեւմտեան Հայաստանի Բերկրի գաւառի Յուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս վանքի անուան ծագմանը: Հայր Ներսէս Սարգիսեանը գրում է. «... շինեալ է մեմաստանս յանուն սրբոյն Ստեփաննոսի որդոյ տեառն Յուսկան, որ էր յԱրտամետոյ, որպէս պատմեն Յայսմաւորք: Յեկեղեցոյ է գերեզման նորին սրբոյն Ստեփաննոսի պատուել մեծապէս յովստաւորաց...»:

1541 թ. ստեղծւած մի Աւետարանում նշել է. «Գրեցաւ... Անապատիս Տէր Յուսկայ որդոյ, ի գաւառիս Տարբերունեաց, որ այժմ կոչի Բերկրի»:

17-րդ դարի մատենագիր Դաւիթ Բաղիշեցին Բերկրիի Յուսկանորդի վանքի մասին վկայել է. «...յայսմ ժամանակի փայլէր իմաստութեամբ եւ առաքինութեամբ սուրբն Ստեփաննոս վարդապետ, որդի Յուսկայ քահանայի՝ ի կողմանս Բերկրու եւ Վասպուրականի...»: Այս տեղեկութիւններից պարզ է դառնում, որ վանքը նիւրաւ է տէր Յուսկայ քահանայի որդուն՝ Սբ. Ստեփաննոսին, զոր համար էլ կոչուում է Յուսկանորդի Սբ. Ստեփանոս: Սրանից ելնելով՝ կարելի է ենթադրել, որ Ջուղայի Անդրեորդի եկեղեցու անուանումը կապւած է ոմն Անդրէի որդու հետ: Իսկ Հովի եկեղեցի անուան տարբերակը կա՛մ ժողովրդական է, կա՛մ կապւած է Անիից գաղթած Հովիւեան տոհմի հետ (ինչպէս, օրինակ, Անիի Հովի եկեղեցին հավանաբար եղել է անեցի Հովիւեան տոհմի եկեղեցին):

Ղ. Ալիշանը (1820-1901) «Միսական» աշխատութեան մէջ Անդրեորդու մասին հակասական տեղեկութիւններ է փոխանցում. «... Ամենափրկիչ, որ եւ վանք կոչի արտաքոյ շինին ի բարձու քարաբլրի. Ս. Գէորգ, Ս. Աստուածածին՝ Վերին կաթան կոչեցեալ ի շինամիջին, եւ արտաքոյ պարսպացն՝ միւս եւս Ս. Աստուածածին եկեղեցի. Ֆրանկի եկեղեցի, որպէս թուի Միաբանողացն Հայոց, որոց էր միւս եւս

CHURCH OF ANDREORDI, OLD JUGHA VILLAGE SITE HOVVI CHURCH

Location. The church of Andreordi, which is also known by the name of Hovvi, is situated on a slanting mountain slope surrounded with rocks from three sides, on the right bank of the river Arax, 6 km north-west of the city of Jolfa, East Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran. The church stands in the Iranian part of the town site of Old Jugha, which mostly extends on the left bank of the Arax, on the territory of the historical Armenian region of Nakhijevan (within the Republic of Azerbaijan).

Name Etymology. As translated from Armenian, the name *Andreordi* means *Andre's son*, which shows that the church was probably built in memory of a certain Andre's son. Similarly, there is an Armenian monastery in Berkri District, Western Armenia, which is named *Huskanordi Sourb* (St.) Stepanos, suggesting that it is dedicated to Husik's son Stepanos. In this respect, Nerses Sargissian, a member of the Armenian Catholic Mekhitarist Congregation, writes the following: "The monastery is dedicated to St. Stepanos, Father Husik's son, who was from Artamet, as attested by the *Aysmavurk* [a compilation of hagiographies analogous to the Greek Synaxarion]. St. Stepanos is buried in the [monastic] church, his grave being venerated by pilgrims."

A Gospel of 1541 states the following: "Written... in the monastery of Father Husik's son, in the district of Tarberunik that is now called Berkri."

According to Davit Baghishetsy, a 17th-century Armenian historian, "in those times, the holy archimandrite Stepanos, Priest Husik's son, was distinguished for his wisdom and righteousness throughout Berkri and Vaspurakan."

As for the name *Hovvi* mentioned above, it was mostly used by common people, being probably connected with the Hovivians, an Armenian family from Ani, the capital of the medieval Armenian kingdom of the Bagratids (this city had a church called Hovvi which was presumably associated with the same family).

The prominent Armenian historian Ghevond Alishan (1820 to 1901) mentions the church of Andreordi among the churches and monasteries of Old Jugha in his work entitled *Sisakan* (in Armenian): "Amenaprkich [Holy Saviour] Monastery that is on a high rocky hill outside the town; St. Gevorg [George];

նովին անուամբ (Ֆրանկաց) եկեղեցի արտաքոյ շինին, եւ յայն կողմն Երասխայ», նաեւ. «Ի միջի աներակաց Ջուղայ երեւին եւ տեղիք Ս. Գեորգ եւ Ֆրանկի եկեղեցեաց. յայս անուն, (որ նշանակէ զեկեղեցի կաթողիկ կամ Միաբանող Հայոց), կայ եւ այլ եկեղեցի յայն կողմն (ի հարավոյ) Երասխայ, սրածայր կաթողիկէի, վասն որոյ Պոմբլօզ կամ Պօլօզ կոչի, մերձ ի կիսեղծ Կարաւանատունն շինեալ ի Խօջայ Նազարէ. որոյ հանդէպ ի հիւսիսակողմն կայ զոյգ նորին, երկոքին եւս սրբատաշ քարամբք»:

Այժմ չունենք հաւաստի տեղեկութիւններ, որ փաստենք Ալիշանի նկարագրութեամբ եկեղեցու՝ հայ կաթողիկէ լինելը: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա կողմից Պոմբլօզ կոչւելուն, ապա շփոթմունք է եղել Արաքսի ձախ ափին՝ Անդրեորդու հանդիպակաց լանջին եղած քաղաքատեղիի տարածքում Պոմբլօզի եկեղեցու հետ, որը հիմնովին ոչնչացւել է 2002 թ. Նախիջեւանի ադրբեջանական իշխանութիւնների կողմից:

Պատմութիւն. եկեղեցու կառուցման ժամանակը յայտնի չէ: Ըստ Վ. Տեմիրճեանի կազմած Ատրպատականի հայկական եկեղեցիների ցուցակի՝ Անդրեորդին թագրւում է 13-րդ դարից ոչ շուտ:

Ելնելով եկեղեցու կառուցողական առանձնաչափութիւններից՝ այն երկշերտ է. մեծ քարերով կառուցւած սկզբնական ուղղանկիւն միանաւ եկե-

Sourb Astvatsatsin [St. Mary] that is also called Verin [Upper] Katan (within the town); another church called Sourb Astvatsatsin outside the town; a Catholic church [called Pombloz]..., and another Catholic church [Andreordi] that is outside the town, on the other side of the [river] Yeraskh [Arax].”

In another part of the same work, Alishan also writes the following: “In the ruins of [Old] Jugha, the sites of St. Gevorg and the Catholic church [of Pombloz can be seen].... There is another [Catholic] church of the same name on the other [right] side of the Yeraskh: it has a pointed dome due to which, it is called Pombloz or Poloz [pombloz or poloz is an Armenian dialectal word meaning pointed or dome-shaped]. A semi-ruined caravanserai once built by khoja [merchant] Nazar is situated nearby, another, similar caravanserai being located opposite it, on the northern [left] side [of the river]. Both of them are built of finely-dressed stone.”

So, Alishan mentions the church of Andreordi as a Catholic one, but the available historical records do not provide any information to substantiate this. As for naming it Pombloz, the historian actually confuses it with another church which used to be located on the left bank of the river Arax, just opposite the church of Andreordi, in the Azerbaijanian part of Old Jugha (it was totally annihilated by the authorities of this country in 2002).

ղեցին աներելուց յետոյ՝ հաւանաբար 15-16-րդ դարերում, փոքր քարերով եւ աղիւսով շարած անկիւնային յաւելումների՝ հզօր որմնասիւնների միջոցով վերածել է խաչածէ գմբէթաւոր եկեղեցու:

Նրանից հիւսիս՝ քեք լանջին, եղել է գերեզմանոց, որտեղ 1960-70-ական թականներին պահպանում էր արձանագիր երեք խաչքար: Դրանք տեղափոխւել են Թաւրիզի Սբ. Աստուածածին եկեղեցու բակ:

Անդրէորդին նորոգւել է 1997-1998 թթ. Իրանի մշակութային ժառանգութեան պահպանման կազմակերպութեան եւ հայ համայնքի միջոցներով:

2005-2006 թթ.՝ Հին Ջուղայի գերեզմանոցի ոչնչացումից յետոյ, Նախիջեւանի աղբրեջանական իշխանութիւններն աներում են մաւ եւ քաղաքատեղիի մաս կազմող, բայց այլ պետութեան տարածքում գտնուող Անդրէորդի եկեղեցին: 2007 թ. եկեղեցին կրկին նորոգւում է իրանցի մասնագէտների կողմից Իրանի ԻՀ իշխանութիւնների օժանդակութեամբ, սակայն նորոգումը կատարւում է առանց գիտական հիմնաւորման՝ պատմական յուշարձանների վերականգնման սկզբունքների խախտումներով:

2008 թ. Իրանի մշակութային ժառանգութեան նախարարութեան կողմից վանական համալիրը Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ վանքի հետ ներկայացւում է ԻԻՆԵՍԿՕ-ին եւ գրանցւում Համաշխարհային ժառանգութեան ցանկում:

2012-13 թթ. ճարտարապետներ Սամուէլ Այւազեանը եւ Աշոտ Յակոբեանը, համագործակցելով ԻԻՀ Մշակութային ժառանգութեան կազմակերպութեանը կից Իրանի պատմական եկեղեցիների կենտրոնի հետ, չափազորւմ են եկեղեցին եւ մշակում վերականգնման նախագիծը, որի հիման

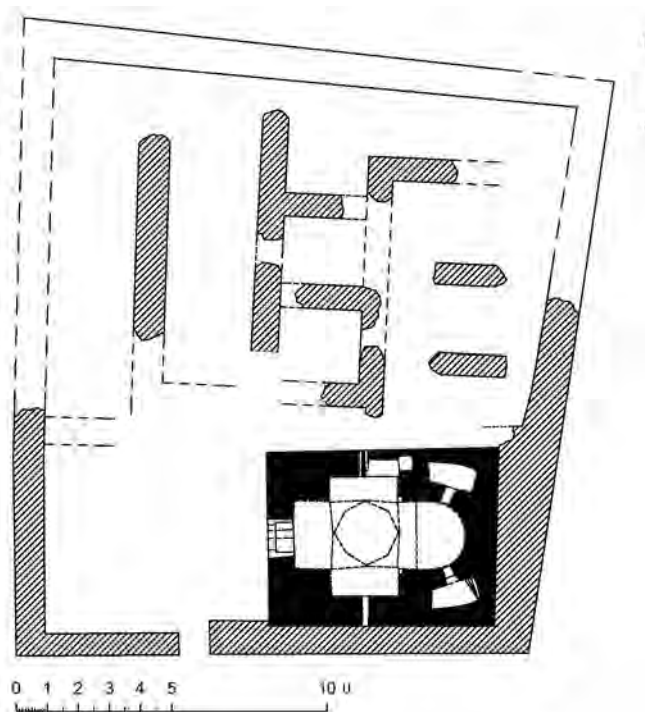
History. The time of the construction of the church of Andreordi remains obscure. According to a list of Armenian churches of Atrpatakan (Azerbaijan) Province made up by Temirjian, it was erected not earlier than the 13th century. Actually, the church shows two different layers of masonry: the original large blocks of stone with which a uni-nave rectangular church was built, and later additions (probably made in the 15th to 16th centuries) of small stones and brick which turned it into a domed cruciform structure.

A cemetery once extending on a slanting hillside north of the church still preserved three inscribed cross-stones between the 1960s and 1970s: now they are kept in the yard of Sourb Astvatsatsin (St. Mary) Church of Tabriz, Iran.

From 1997 until 1998, the church of Andreordi underwent renovation with financial means allocated by the Iranian Cultural Heritage Organization and the local Armenian community. However, in 2005 to 2006, after the annihilation of the Armenian cemetery of Old Jugha, located in Nakhijevan, on the left bank of the Arax, the Azerbaijanian authorities also destroyed this church which is part of Old Jugha, but stands on the territory of Iran. In 2007 the church was restored by Iranian specialists, with the support of the Iranian authorities. It should be noted, however, that the work was carried out without any scientific substantiation, with some violations of the general principles of historical monuments restoration.

In 2008 the church was included on UNESCO's World Heritage List, having been nominated by Iran's Ministry of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism.

From 2012 to 2013, the Base of Historical Churches of Iran started the restoration of the church in collaboration with two architects invited from the Republic of

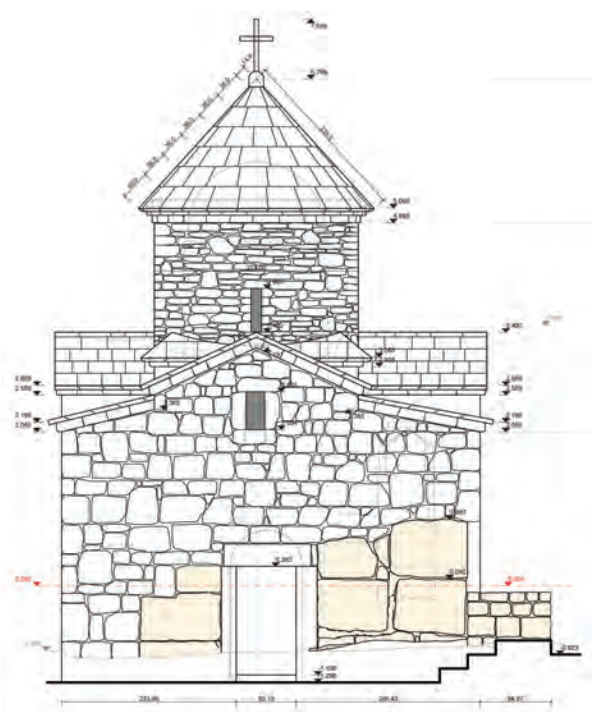

վրայ էլ 2014-15 թականներին այն ամբողջովին վերականգնում է:

Ճարտարապետություն. Ի սկզբանե եղել է մեծ քարերով կառուցված ուղղանկյուն միանավ եկեղեցի, որն ատերևոյց յետոյ՝ հաւանաբար 15-16-րդ դարերում՝ Ջուղայի ծաղկման շրջանում, լրացւել է փոքր քարերի եւ մասամբ աղիւսի շարածք ունեցող նոր շէրտով: Կատարւել է նաեւ յօրինվածքային ձեւափոխութիւն. արեւմտեան անկիւնային որմնասիւնների յաւելումներով վերածւել է փոքր խաչածէ գմբէթատր եկեղեցու: Գմբէթը հասգչում է այդ երկու որմնասիւնների եւ խորանի անկիւններին յենւած կամարների վրայ: Բարձր բեմով կիսաշրջան խորանի երկու կողմերում շեղ առանցքով նեղ գաղտնարաններ են, որոնց քողարկւած մուտքերը բացւել են խորանի հիւսիսային եւ հարաւային խորշերի ետին պատերից: Հիւսիսային պատի մէջ բացւած է կամարակապ խորշ: Կամարների եւ թաղերի վրայ յենւած, ներքուստ եւ արտաքուստ կլոր թմբուկով գմբէթը պսակւած է կոնածէ սրածայր վեղարով: Եկեղեցին լուսաւորում է երեք ճակատներից բացւած մէկական նեղ եւ գմբէթի չորս լուսամուտներով: Բացառութիւն է կազմում արեւելեան ճակատը, որը զարմանալիօրէն լուսամուտ չունի: Միակ մուտքը բացւած է արեւմտեան ճակատի կենտրոնական մասում:

Հարաւից եւ արեւելքից կցւել է պարսպապատ, որն ընդգրկելով մեծ մակերես՝ եկեղեցին ներառել է հիւսիսից օժանդակ շինութիւններով կցակառուցւած պարսպապատ համալիրի մէջ, ինչը ենթադրել է տալիս, որ այն վերածւել է փոքրիկ վանական համալիրի:

Ներկայումս օժանդակ շինութիւններից պահպանւել են միայն ստորին շարքերը:

Armenia, Samvel Ayvazian and Ashot Hakobian. After measurement, a restoration project was worked out, and the church underwent complete restoration from 2014 until 2015.

Architectural Description. The church of Andreordi was originally built of large blocks of stone as a unisave rectangular structure. Later—probably, between the 15th and 16th centuries, when Old Jugha boasted prosperity—some additions were made to it with small stones and partly with brick. The church also underwent some composition change, turning into a domed cruciform building through the erection of two mighty pilasters in its western corners. These pilasters are connected by the dome-bearing arches which also link them with the corners of the altar. There is a narrow cache of an oblique axe on either side of the semi-circular altar: their secret entrances used to open from the back walls of the northern and southern niches of the altar which has an elevated bema. There is an arched recess in the northern wall of the church. The tambour is round both inwardly and outwardly. The dome which rests on arches and vaults has four windows and is surmounted by a pointed conical spire. Each of the three facades of the church has a narrow window (surprising as it is, there is none in the eastern façade). The only entrance to the church opens from the central part of its western facade.

In the course of time, the church was enclosed within walls from the south and east. Later these walls were extended to encompass some outhouses built to the north so that we can suppose that a small monastic complex was probably established around the church of Andreordi. At present only the lower stonework of the outhouses is preserved.

ԴԱՐԱՇԱՄԲ ԳԻՒՂԱՑԵՂԻ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՀ Արեւելեան Ատրպատական նահանգի Ջուլֆա քաղաքից 15 կմ հիւսիս-արեւմուտք՝ Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ վանքից 2,3 կմ հիւսիս-արեւմուտք՝ Արաքս եւ Տըղմուտ (Աղչայ) գետերի միախառնման վայրում՝ Արաքսի աջ ափից մօտ 150 մետր վեր՝ թեք լանջի վրայ (Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գաւառ):

Անուանում. Դարաշամբ պարսկերէնից թարգմանաբար նշանակում է Եղեգնաձոր: Յիշատակում է նաեւ Բաշքեանդ, Բաշքենդ, Շամբ, Շամբաձոր եւ Շամբիձոր անուանումներով:

Պատմություն. առաջին յիշատակութիւնները վերաբերում են 976 թ., երբ հայոց Բագրատունի թագաւոր Աշոտ Գ Ողորմածը Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ վանքին է նւիրում Շամբի ջրաղացները:

1407 թ. շամբեցիները մեծապէս տուժում են երկրաշարժից եւ դրան յաջորդած համաճարակից:

Դարաշամբը եղել է կալածատիրական ճնշումներից ազատ գիւղական համայնք եւ իբրեւ սեփականութիւն՝ պատկանել գիւղացիներին, այսինքն՝ պետութեանը վճարել է հարկ, իսկ Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ վանքին՝ տուրք:

1506 թ. գիւղը Բաշքեանդ անամբ յիշուում է պարսկերէն կալածագրում, երբ Իսմայիլ Ա շահի հրամանով երկրում հողերի եւ այլ եկամտաբեր միջոցների ընդհանուր հաշւառում էր անցկացւում:

Հաւանաբար 1604 թ. Շահ Աբասի բռնագաղթի հետեւանքով գիւղն ամայանում է: Հետագայում գաղթից խուսափած կամ Իրանի կենտրոնական գաւառներից հայրենի գիւղ տեղափոխւած շամբեցիները, հին ջրաղացիները եւ այլք հիմնում են մէկ այլ գիւղ, այս անգամ՝ Արաքսի ափին աւելի մօտ, այնտեղ, ուր Տղմուտը միախառնւում է Արաքսին:

1610 թ. յիշուում է Մաղարդավանքի միաբան, ծնունդով շամբեցի Ռստակէս (Արիստակէս) արքեպիսկոպոս (հետագայում՝ վարդապետ), որը 1628 թ. կառուցում է Դարաշամբի Սբ. Աստուածածին եկեղեցին:

1614 թ. ջերմախտի համաճարակին զոհ է գնում 250 բնակիչ:

1655 թ. Մաղարդավանքում, ի յիշատակ Շամբեցի Կիրակոսի որդու՝ Յովհաննէսի, ընդօրինակւում է մի Ժամագիրք:

1658 թ. Շահ Աբաս Բ-ի հրովարտակով Ատրպատականի իշխանութիւններին յանձնարարւում է պարզել Դարաշամբ, Օրթաքեանդ եւ Դիրքեանդ գիւղերի բնակիչների հարկերի նկատմամբ Սիր

DARASHAMB VILLAGE SITE

Location. The village site of Darashamb is located at the juncture of the rivers Arax and Tghmut (Agh-chay), about 150 metres upwards from the right bank of the former, 2.3 km north-west of the monastery of Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Proto-Deacon), 15 km north-west of the city of Jolfa, East Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

Name. *Darashamb* is translated from Persian as *Gorge of Canes*. The village has also been mentioned by the names of *Bashkyand*, *Bashkend*, *Shamb*, *Shambadzor* and *Shambidzor*.

History. One of the earliest records referring to Shamb dates back to 976: according to it, the Armenian Bagratid king Ashot III the Merciful donated some mills located in the village to the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon.

In 1407 Shamb was struck by an earthquake, being later visited by a disastrous epidemic.

There were no private landowners in Darashamb: the land was owned by the local inhabitants who paid taxes only to the state and to the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon.

A Persian deed of purchase made up in 1506 on Shah Ismayil I's order, to register all the lands and profit-yielding estates of the country, mentions Darashamb by the name of *Bashkyand*.

Darashamb was probably abandoned after the deportation of 1604 organised by Shah Abbas I. Later part of the local inhabitants who had escaped the deportation as well as some others who had moved back to their birthplace from the central districts of Iran established a new village at the juncture of the rivers Tghmut and Arax (closer to the bank of the latter). The founders of the new village also included some Armenians from Old Jugha.

A record of 1610 mentions coenobite Restakes (Aristakes) of the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon who was from Darashamb by birth. In 1628 Aristakes, already an archimandrite, built Sourb Astvatsatsin (St. Mary) Church in his native village.

In 1614 Darashamb was visited by an epidemic of fever which killed 250 of its inhabitants.

In 1655 a *Book of Prayers* was copied in the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon in memory of Hovhannes, the son of a certain Kirakos Shambetsy.

In a decree issued in 1658, Shah Abbas II ordered the authorities of the province of Azerbaijan to find out if

Սաֆի Գեչի յաւակնութիւնները եւ արգելել նրա անօրինականութիւնները:

1680 թ. Կոստանդ քահանան Շամբում ընդօրինակում է Յայսմատուրք, որի պատկրատուն՝ նախիջեւանցի Էլիքսանը, այն նւիրում է Ագուլիսի Սր. Թովմա Առաքեալի վանքին:

17-րդ դարի վերջին կամ 18-րդ դարի սկզբին դարաշամբցի 15 ընտանիք ստիպւած փոխադրւում է Նախիջեւանի Աստապատ գիւղ եւ բնակութիւն հաստատում, սակայն շահ Սուլթան Հուսէյնի՝ 1710 թ. հրովարտակով թոյլատրւում է նրանց վերադարձը հայրենի գիւղ:

18-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ Սիմէոն Երեւանցի կաթողիկոսի օրօք (1763-1780), Շամբը վկայւած է որպէս Նախիջեւանի թեմին ենթակայ բնակավայր:

1817 թ. սեպտեմբերի վերջերին գերմանացի սպայ Մորից ֆոն Կոցեպուն Ջուղայից որոշ հեռաւորութեան վրայ՝ Արաքս գետի ափին, յիշատակում է Դարաշամբ գիւղը՝ որպէս աղքատիկ բնակավայր:

the taxes imposed on the villages of Darashamb, Ortakyand and Dibkyand by a certain Mir Safi Gech were legal or not. It was also stated that the provincial authorities should protect the local population against any pressure.

In 1680 Priest Kostand copied an *Aysmavurk* (a compilation of hagiographies analogous to the Greek Synaxarion) in Shamb: the client, a certain Eliksan from Nakhijevan, donated it to the monastery of Sourb Tovma Arakyal (St. Thomas the Apostle) located in Agulis Village of his native region.

Either in the late 17th or early 18th century, 15 families from Darashamb were forced to move to Astapat Village, Nakhijevan, but later they were allowed to return to their native village by a decree issued by Shah Sultan Husein in 1710.

In the second half of the 18th century, in the days of Catholicos Simeon Yerevantsy (1763 to 1780), Shamb belonged to the diocese of Nakhijevan.

1818-1819 թթ. Մաղարդավանքի առաջնորդ Սարգիս վարդապետին ուղղւած հրամանագրով վերահաստատւում է Դարաշամբ գիւղի՝ վանքապատկան նւիրատւական հողատարածք լինելը, եւ այն ազատւում է հարկերից:

1826-1828 թթ. ռուս-պարսկական պատերազմից յետոյ դարաշամբցիների մի մասը վերաբնակւում է Նախիջեւանում, մի մասն էլ հաստատւում է ՀՀ Վալոյց ձորի Ազատեկ գիւղում:

Մաղարդավանքի 1831 թ. ընդարձակ արձանազրութեան մէջ, որը փորագրւած է եկեղեցու մուտ-

In late September 1817, Darashamb was visited by Moritz von Kotzebue, a German officer who mentions it as a poor village located within some distance of Old Jugha, on the bank of the river Arax.

Under a decree addressed to Archimandrite Sargis, Prior of Maghardavank (St. Stephen the Proto-Deacon) Monastery, either in 1818 or in 1819, the village of Darashamb was returned to the monastery as part of its estates: thanks to this, the locals were exempted from taxes.

After the Russo-Persian war of 1826 to 1828, part of the inhabitants of Darashamb took up residence in

քից հարաւ, խիստ ուշագրաւ տեղեկութիւններ կան գիւղի պատմութեան մասին: Պարզում է, որ 1831 թ.՝ պարսկահայոց մեծ գաղթից յետոյ, մենաստանի առաջնորդ Սարգիս Դաւթեանի պաշտօնավարութեան ժամանակ, Ջուղայի ոմն բնակիչ երեք հարիւր թումանով գնել է Շամբ գիւղը եւ զգուշացրել, որ ոչ ոք չվաճառի բնակավայրը, իսկ եկեղեցու մուտքի բարաւորի՝ դարձեալ 1831 թ. պարսկերէն արձանագրութեան մէջ նշած է, որ թագաժառանգ Աբաս-Միրզան Նախավկայի վանքին է նիւրել Շամբ գիւղը եւ խստօրէն կարգադրել չվաճառել այն, ինչպէս նաեւ արքայական հրովարտակով ազատել է գիւղն արքունի գանձող հարկից:

1842 թ. Շամբ գիւղն ուներ շուրջ 30 տուն հայ բնակիչ:

1909 թ. դեկտեմբերի 12-ին կազմած վաւերագրերից մէկից ակնյայտ է դառնում, որ քրդերի ասպատակութիւններից խուսափելով՝ դարաշամբցիներն ապաստան են գտնում Մաղարդավանքում:

1913 թ. բնակիչները սկսում են արտագաղթել Արեւելեան Հայաստան:

1914-1918 թթ. ընթացքում թուրքական բանակն ատերում է Դարաշամբը, եւ այն վերածում է անբնակ գիւղատեղիի: Միայն 1921 թ.՝ վիճակը փոքր-ինչ կայունանալուց յետոյ, դարաշամբցիների մի մասը, անսարկ թեմի առաջնորդի յորդորներին, համաձայնում է Դետոն վարդապետի հետ փոխադրել հայրենի գիւղ: Սակայն բնակավայրն իսպառ ատերած գտնելով՝ նրանք գերադասում են բնակութիւն հաստատել Նախավկայի վանքում: Մինչեւ 1948 թ. այնտեղ է մնում շուրջ 15 ընտանիք: 1957 թ. վանքում ապրում էր 7, իսկ 1959 թ.՝ 3 ընտանիք:

Դարաշամբ գիւղն ունեցել է երկու գերեզմանոց՝ վերին եւ ներքին թաղերի, որոնցում եղել է Սբ. Յովհաննէս անվամբ երկու մատուռ: Այժմ պահպանւել են միայն վերին թաղի գերեզմանոցի վերելում գտնող միանաւ, կիսաշրջան խորանով ուղղանկիւն մատուռի ատերակները՝ կից շինութիւնների հետքերով, ինչպէս նաեւ գրեթէ ամբողջութեամբ՝ մատուռի շուրջ եւ դէպի հիւսիս-արեւմուտք ձգող թեք լանջի գերեզմանոցը:

Nakhijevan, while some others moved to what is the present-day village of Azatek, Vayots Dzor Region, Republic of Armenia.

According to an extensive inscription of 1831 engraved south of the entrance to the church of Maghardavank Monastery, after the large-scale immigration of Persian Armenians to Eastern Armenia in 1831, in the days of Prior Sargis Davtian, one of the inhabitants of Jugha Village (in Nakhijevan) bought Shamb at three hundred tomans (Persian tomans) on condition that it should never be sold. Another inscription of the same year, engraved in Persian on the entrance tympanum of the monastic church, states that Prince Abbas Mirza donated Shamb to Maghardavank, strictly ordering not to sell it later. He also issued a decree exempting the village from taxes paid to the state.

In 1842 Shamb had an Armenian population of about 30 houses.

As reported in an archive document dated 12 December 1909, the village was attacked by some Kurds in the same year, the locals escaping to Maghardavank.

In 1913 the inhabitants of Darashamb started immigrating to Eastern Armenia. The village was further abandoned and devastated due to the Turkish invasion of 1914 to 1918.

In 1921, when the situation was already more or less stable, the Primate of Atrpatakan Diocese urged the former inhabitants of Darashamb to return to their native village. Some families came back together with Archimandrite Ghevond, but seeing the devastation reigning in the village site, they settled in the monastery of St. Stephen the Proto-Deacon. The number of these families was about 15 until 1948; 7 in 1957, and 3 in 1959.

Each of the upper and lower quarters of Darashamb had a cemetery with a chapel dedicated to St. Hovhannes (John). The cemetery of the upper quarter still preserves the ruins of its chapel as well as the remnants of some adjoining structures. The chapel was built as a uni-nave rectangular structure of a semi-circular apse. Its ruins are surrounded by a graveyard (almost entirely preserved) which also extends on a slanting slope to the north-west.

ԴԱՐԱՇԱՄԲԻ ՍՐ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Տեղադրություն. գտնուում է Իրանի ԻՋ Արեւելեան Ատրպատական մահանգում՝ Դարաշամբ գիւղատեղիի արեւելեան եզրին՝ Արաքս եւ Տղմուտ գետերի միախառնման վայրում՝ Արաքսի աջ ափին՝ Սր. Ստեփանոս Նախավկայ վանքից 2,3 կմ հիւսիս-արեւմուտք (Մեծ Հայքի Վասպուրական մահանգի Արտազ գաւառ):

Պատմություն. կառուցել է 1628 թ. Ռստակէ (Արիստակէս) վարդապետ Շամբեցու կողմից Սր. Ստեփանոս Նախավկայի թեմի առաջնորդ Պետրոս եպիսկոպոսի օրօք: Եկեղեցու՝ 17-րդ դարի կառույց լինելը փաստում է մաւ Առաքել Դարիժեցին՝ Մովսէս Տաթեւացի (1629-1632) եւ Փիլիպպոս Աղբակեցի (1633-1655) կաթողիկոսների օրօք վերականգնւած կամ նորակառույց վանքերի ու եկեղեցիների շարքում յիշատակելով մաւ Դարաշամբի Սր. Աստուածածինը:

1636 թ. Արիստակէս վարդապետ Շամբեցին նւիրում է ձեռագիր Աւետարան, իսկ 1657 թ.՝ մահտեսի վաճառական եւ գրիչ Հակոբ Ջուղայեցին՝ Մաշտոց:

1670 թ. յիշում են քահանաներ տէր Մաթնոսն ու տէր Ստեփանոսը:

1675 թ. Մաղարդավանքում ստեղծւած ձեռագրերից մէկի յիշատակարանում, ի թիւս միաբանութեան անդամների, յիշում են մաւ Դարաշամբի քահանաները:

19-րդ դարի վերջին եկեղեցին անմխիթար վիճակում էր:

1900 թ. գիւղ այցելւած Սահակ եպիսկոպոսը նշում է, որ եկեղեցու ծածկի մի քանի հատւածներ քանդւած էին: Սր. Աստուածածինը հետագայում հաւանաբար նորոգւել է, քանի որ Ատրպատականի Հայոց թեմի վանքերի ու եկեղեցիների՝ 1963-1967 թթ. կազմւած ցուցակում յիշում է որպէս կանգուն եւ քարաշէն կառույց:

1983 թ. վերջին եկեղեցին վերականգնւում եւ ամբողջանում է Իրանի մշակութային ժառանգութեան կազմակերպութեան կողմից:

2008 թւականին Դարաշամբ գիւղը եւ եկեղեցին գրանցւում են ԻԻՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ցանկում:

Ճարտարապետություն. Դարաշամբի Սր. Աստուածածին եկեղեցին եռանաւ գմբէթաւոր բազիլիկ յորինւածքով շինութիւն է: Կենտրոնական բարձր

SOURB ASTVATSATSIN CHURCH OF DARASHAMB

ST. MARY CHURCH

Location. Sourb Astvatsatsin (St. Mary) Church stands at the eastern extremity of the village site of Darashamb, which is located at the juncture of the rivers Arax and Tghmut, on the right bank of the former, 2.3 km north-west of the monastery of Sourb Stepanos Nakhavka (St. Stephen the Proto-Deacon), East Azerbaijan Province, Islamic Republic of Iran (in the historical Armenian district of Artaz, Vaspurakan Province, Armenia Maior).

History. The church was built by Archimandrite Aristakes (Restakes) Shambetsy in 1628, in the days of Bishop Petros, Primate of the diocese of St. Stephen the Proto-Martyr. The 17th-century Armenian historian Arakel Davrizhetsy mentions it among the churches and monasteries restored or built in the days of Catholicos Movses Tatevatsy (1629 to 1632) and Pilipos Aghbaketsy (1633 to 1655): this proves that Sourb Astvatsatsin truly dates back to the 17th century.

In 1636 Archimandrite Aristakes Shambetsy donated a manuscript Gospel to the church. In 1657 it received a *Mashtots* (a book of ritual containing the general canons of the Armenian Apostolic Church) from *Mahtesy* Hakob Jughayetsy, who was known as a scribe and a merchant (*Mahtesy* was a title given to a Christian believer after a pilgrimage to Jerusalem).

In 1670 mention was made of Priests Matevos and Stepanos.

The colophon of a manuscript written in Maghar-davank Monastery in 1675 mentions the brethren of Darashamb's Sourb Astvatsatsin Church as well as some of the priests serving there.

In the late 19th century, the church was in a bad state of disrepair. Bishop Sahak, who visited Darashamb in 1900, later wrote that he had seen several sections of the church roof in a dilapidated condition.

Most presumably, afterwards Sourb Astvatsatsin underwent overhaul as it is mentioned as a standing church of stone on a list of churches and monasteries of the diocese of Atrpatakan compiled between 1963 and 1967.

In late 1983, the church was fully restored by the Iranian Cultural Heritage Organization.

թաղով նաւը զգալիօրէն լայն է կողային աւելի ցածր թաղերով նեղ մատերից: Կենտրոնում գտնուող չորս սիւներն իրար կապող կամարների վրայ տրոմպաների միջոցով անցում է կատարւած գմբէթատակ քառակուսուն: Ի տարբերութիւն դասական գմբէթաւոր բազիլիկների՝ Դարաշամբի եկեղեցին տարբերում է նրանով, որ կողային կամարները հաւասար չեն առանցքային կամարներին, այլ կողային կամարների վրայ բարձրացւած պատերի միջոցով է ապահովւել աղիւսաշէն գմբէթի հիմքը: Ելնելով այս առանձնայատկութիւններից եւ շինանիւթերի տարբերութիւնից (գմբէթը եւ գմբէթատակ քառակուսու յաւելումներն աղիւսաշար են, իսկ եկեղեցին՝ քարաշէն)՝ ենթադրել է տալիս, որ եկեղեցին ի սկզբանէ եղել է եռանաւ բազիլիկ առանց գմբէթի, որը հետագայում յաւելւած գմբէթով վերածւել է գմբէթաւոր բազիլիկի: Աղիւսաշէն գմբէթն իր յօրինւածքով եւ լուծումներով նման է պարսկական մզկիթների գմբէթներին, մասնաւորապէս Ուրմիա քաղաքի հին մզկիթի գմբէթին: Գմբէթատակ քառակուսուց ներքուստ տրոմպանից անցում է կատարւած միանգամից գմբէթին առանց թմբուկի, իսկ արտաքուստ ունի նեղ թմբուկ, որից բացւում է չորս մեծ լուսամուտ: Գմբէթն արտաքուստ հայկական եկեղեցիներին բնորոշ սրածայր վեղար չունի, այլ ունի սուր գագաթով կորուսիւն, որի մէջ զարմանալիօրէն բացւած է 12 փոքր լուսամուտ:

Since 2008, the village site of Darashamb and Sourb Astvatsatsin Church have been on UNESCO's List of World Heritage Sites.

Architectural Description. Sourb Astvatsatsin Church is a tri-nave domed basilica. Its central nave, which ends in a high vault, is considerably wider than the aisles which have lower vaults. The arches connecting the four central pillars also carry out the transition to the underdome square through squinches. The lateral and central arches do not have the same height—a feature making this church different from traditional domed basilicas—as the former bear walls which provide the base for the dome. These walls are laid with brick, while the rest of the church is built of stone. Given these peculiarities and the different building materials, we suppose that the church was originally a tri-nave basilica without a dome which was added later. Due to its composition and forms, this brick dome resembles those of Persian mosques, especially, that of the old mosque of Urmia City, West Azerbaijan Province, Iran. Inwardly, the underdome square carries out the transition from the squinches directly to the dome, without a tambour. Outwardly, there is a narrow tambour of four large windows. The dome does not have a pointed spire as is typical of Armenian churches: instead, it is curved and pointed, with 12 small windows opening from it—something truly surprising.

Եկեղեցու արեւելքում՝ կիսաշրջանին մօտ յատակագծով խորանի երկու կողմերում, նեղ մատերի աւարտին են գտնուում քառակուսի յատակագծով թաղակապ աւանդատները, որոնց մուտքերը բացւած են աւանդատների արեւմտեան պատերի անկիւններին կից: Խորանի բարձր բեմի աստիճանները երկու կողմերից են, իսկ կենտրոնում կանգնած է ուղղանկյուն սեղանը: Խորանի կողային պատերի մեջ բացւած են երկու ուղղանկյուն խորշեր: Դասի հիւսիսային պատի արեւելեան եզրին բացւած է մկրտութեան աւազանի մեծ ուղղանկյուն խորշը, իսկ հարաւային պատին փոքրիկ մի ուղղանկյուն խորշ է զետեղւած: Սկրտարանի խորշում ագուցւած է խաչքար՝ նւիրւած շամբիճորցի Կարապետ վարդապետի յիշատակին: Երկայնական եւ լայնական կամարները սլաքաձեւ են, իսկ կողային մատերի փոքր կամարները՝ կիսաշրջան:

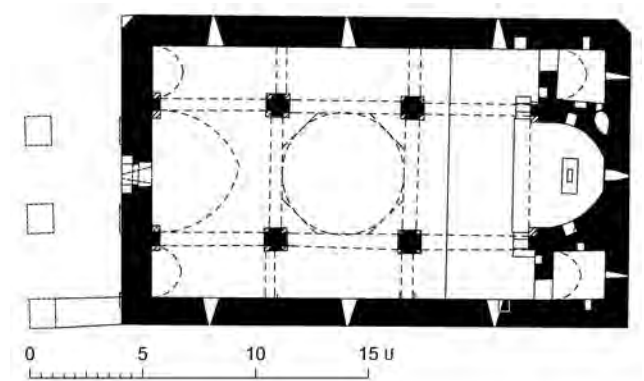
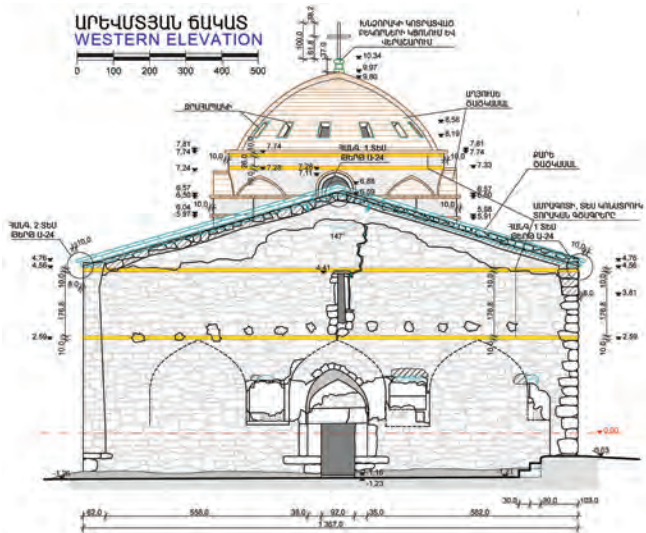
Եկեղեցին լուսավորւում է հիւսիսային եւ հարաւային պատերից բացւած 3-ական փոքր, արեւմտեան պատի 1 կենտրոնական եւ խորանի 1 մեծ, ինչպէս նաեւ զմբէթի 4 մեծ եւ 12 փոքր լուսամուտներով: Միակ դուռը բացւած է արեւմտեան ճակատի կենտրոնից:

Եկեղեցին արտաքուստ առնւած է երկթեք ծածկի տակ, որից բարձր կենտրոնում կանգնած է աղիսաշէն զմբէթը: Արեւմտեան պատին կցւած է եղել կամարակապ գաւիթ, որից արեւմտեան պա-

The altar which is in the east looks like a semi-circle. A vaulted pastophorion is built on either of its sides, at the termination of the narrow aisles. They are square in plan, their entrances opening near the corners of their western walls. The elevated bema is reached through steps built on both its sides. The altar has a rectangular niche in either of its lateral walls; the table which is in the centre is similarly rectangular. The large rectangular recess of the font is at the eastern edge of the northern wall of the transept. It is adorned with a cross-stone dedicated to Archimandrite Karapet from Shambidzor. Another rectangular niche which is smaller is found in the southern wall. The longitudinal and transverse arches of the church are sagittal, while the smaller arches of the aisles are semi-circular.

Each of the northern and southern facades has 3 small windows, the western one having only a single window opening from its central part. Light is also let in through the large window of the altar and the 16 windows of the dome (4 of them are large and 12 small). The only entrance to the church opens from its western facade.

Outwardly, the gable roof of the church is surmounted by a central dome, which is built of brick. From the west, the church used to be adjoined by an arched narthex: the remnants of its arcature (on the

տի վրայ պահպանվել են որմնակամարների մնացորդներ և երկու քառակուսի սիւների հիմքեր:

western wall of the church) and the bases of two square pillars are still preserved.

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ
ՀԱՅՈՑ ՌԵՄԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

CHURCHES
OF THE
ARMENIAN
DIOCESE OF
ATRAPATAKAN
(IRANIAN AZERBAIJAN)

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

CHURCHES OF THE ARMENIAN DIOCESE OF ATRPATAKAN

1.	Սբ. Մարտիրոս եկեղեցի, Այնալու (Ողան) գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան Sourb Martiros Church, Aynalu (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (Holy Martyr Church)	74
2.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Խանագահ գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Stepanos Church, Khanagah Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (St. Stephen)	75
3.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Սարդաբ (Տարդու) գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Sargis Church, Sardab (Sardu) Village, Arasbaran (Gharadagh) Region	76
4.	Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Վինա (Ողան) գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Grigor Lusavorich Church, Vina (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (St. Gregory the Enlightener)	77
5.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Վինա (Ողան) գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Hovhannes Church, Vina (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (St. John Church)	78
6.	Հովի Սբ. Գեորգ վանք, Նորաշէն գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Gevorg Monastery of Houzh, Norashen Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (St. George Monastery)	79
7.	Եկեղեցի, Աւանլու գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան Church, Avanlu Village, Arasbaran (Gharadagh) Region	80
8.	Սբ. Հռիփսիմէ եկեղեցի, Ամրադուլ գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Hripsime Church, Amradul Village, Arasbaran (Gharadagh) Region	81
9.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Քարագլուխ գիւղ, Արասբարանի (Ղարաղաղ) շրջան St. Hovhannes Church, Karaglukh Village, Arasbaran (Gharadagh) Region (St. John Church)	81
10.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Արդաբիլ քաղաք, Արդաբիլի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Ardabil City, Ardabil Province (St. Mary Church).....	83
11.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Վերին Դարաշամբ գիւղ, Ջուղա գաւառ St. Gevorg Church, Upper Darashamb Village, Jolfa County (St. George Church)	84
12.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Միջին Դարաշամբ գիւղ, Ջուղա գաւառ St. Sargis Church, Middle Darashamb Village, Jolfa County	86
13.	Գերեզմանատան մատուռ, Դարաշամբ գիւղ, Ջուղա գաւառ Cemetery Chapel, Darashamb Village, Jolfa County	87
14.	Սբ. Հռիփսիմէ եկեղեցի, Մուժամբար գիւղ, Թաւրիզի շրջան St. Hripsime Church, Muzhambar Village, Tabriz County	88
15.	Սբ. Աներեւոյթ եկեղեցի, Մուժամբար գիւղ, Թաւրիզի շրջան Sourb Anerevuyt Church, Muzhambar Village, Tabriz County	89
16.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Սորհուլ (Տահրաղէ) գիւղ, Թաւրիզի շրջան St. Hovhannes Church, Sorhul (Sahraghe) Village, Tabriz County (St. John Church)	90
17.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Մարաղա քաղաք St. Hovhannes Church, Maragheh City (St. John Church)	92
18.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Մարալան քաղամաս, Թաւրիզ քաղաք Sourb Astvatsatsin Church, Maralan Quarter, Tabriz City (St. Mary Church)	93
19.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Բերդ քաղամաս, Թաւրիզ քաղաք Sourb Astvatsatsin Church, Berd Quarter, Tabriz City (St. Mary Church)	95
20.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Լիլավա քաղամաս, Թաւրիզ քաղաք St. Sargis Church, Lilava Quarter, Tabriz City	96

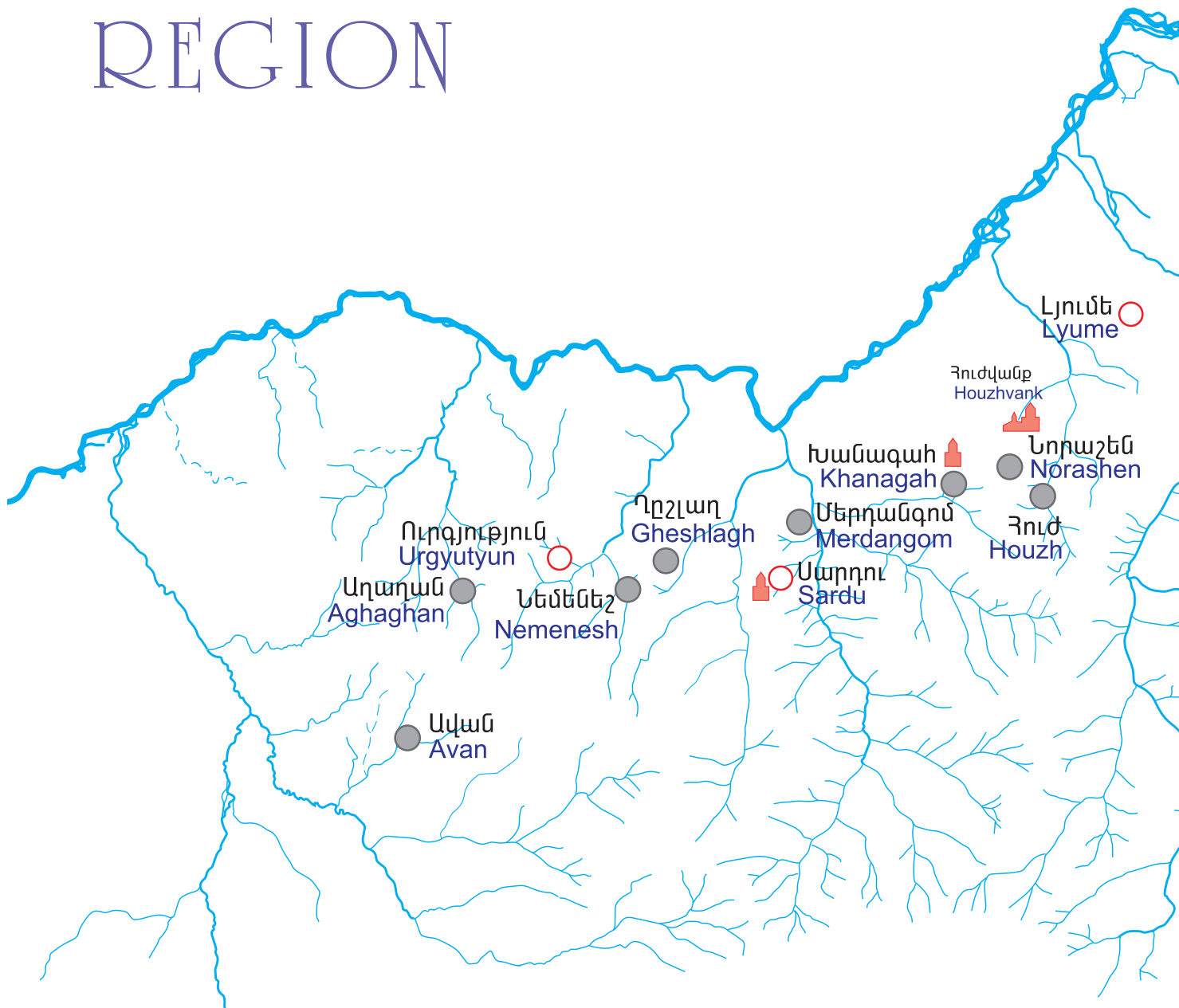
21.	Սբ. Շողակաթ եկեղեցի, Թաբրիզ քաղաք Sourb Shoghakat Church, Tabriz City	98
22.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Ադա գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Hovhannes Church, Ada Village, Urmia County (St. John Church)	101
23.	Թութ-Բաբա մատուռ, Դարբարուղ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Tout-Baba Chapel, Darbarud Village, Urmia County	101
24.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Աղջակալա գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Aghjakala Village, Urmia County (St. Mary Church)	102
25.	Սբ. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցի, Ասայէշ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sts. Poghos-Petros Church, Asayesh Village, Urmia County (Sts. Peter and Paul Church)	103
26.	Երազ Նանա մատուռ, Դարբարուղ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Yeraz Nana Chapel, Darbarud Village, Urmia County	103
27.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Բաբարու գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Babaru Village, Urmia County (St. Mary Church)	104
28.	Սբ. Անանիա սրբատեղի, Դարբարուղ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Anania Sacred Site, Darbarud Village, Urmia County (St. Ananias)	104
29.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Բադլբո գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Hovhannes Church, Badelbo Village, Urmia County (St. John Church)	105
30.	Սբ. Ստեփանոս մատուռ, Բադլբո գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Stepanos Chapel, Badelbo Village, Urmia County (St. Stephen Chapel)	106
31.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Դարբարուղ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Stepanos Church, Darbarud Village, Urmia County (St. Stephen Church)	106
32.	Սբ. Հովհաննէս եկեղեցի, Բալանիշ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Hovhannes Church, Balanish Village, Urmia County (St. John Church)	107
33.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դիգալա գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Digala Village, Urmia County (St. Mary Church)	108
34.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դիզաջթաքեա գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Dizajtakea Village, Urmia County (St. Mary Church)	108
35.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Կարակ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Karakez Village, Urmia County (St. Mary Church)	109
36.	Սբ. Աստուածածին մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Chapel, Gyardabad Village, Urmia County (St. Mary Chapel)	109
37.	Սբ. Աւետարան մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Avetaran Chapel, Gyardabad Village, Urmia County (Holy Gospel Chapel)	110
38.	Մարահուան մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Marahvan Chapel, Gyardabad Village, Urmia County	110
39.	Սբ. Յակոբ մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Hakob Chapel, Gyardabad Village, Urmia County (St. Jacob Chapel)	111
40.	Սբ. Նարեկ մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Narek Chapel, Gyardabad Village, Urmia County	111
41.	Սբ. Նշան մատուռ, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Nshan Chapel, Gyardabad Village, Urmia County (Holy Sign Chapel)	112
42.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Gevorg Church, Gyardabad Village, Urmia County (St. George Church)	113

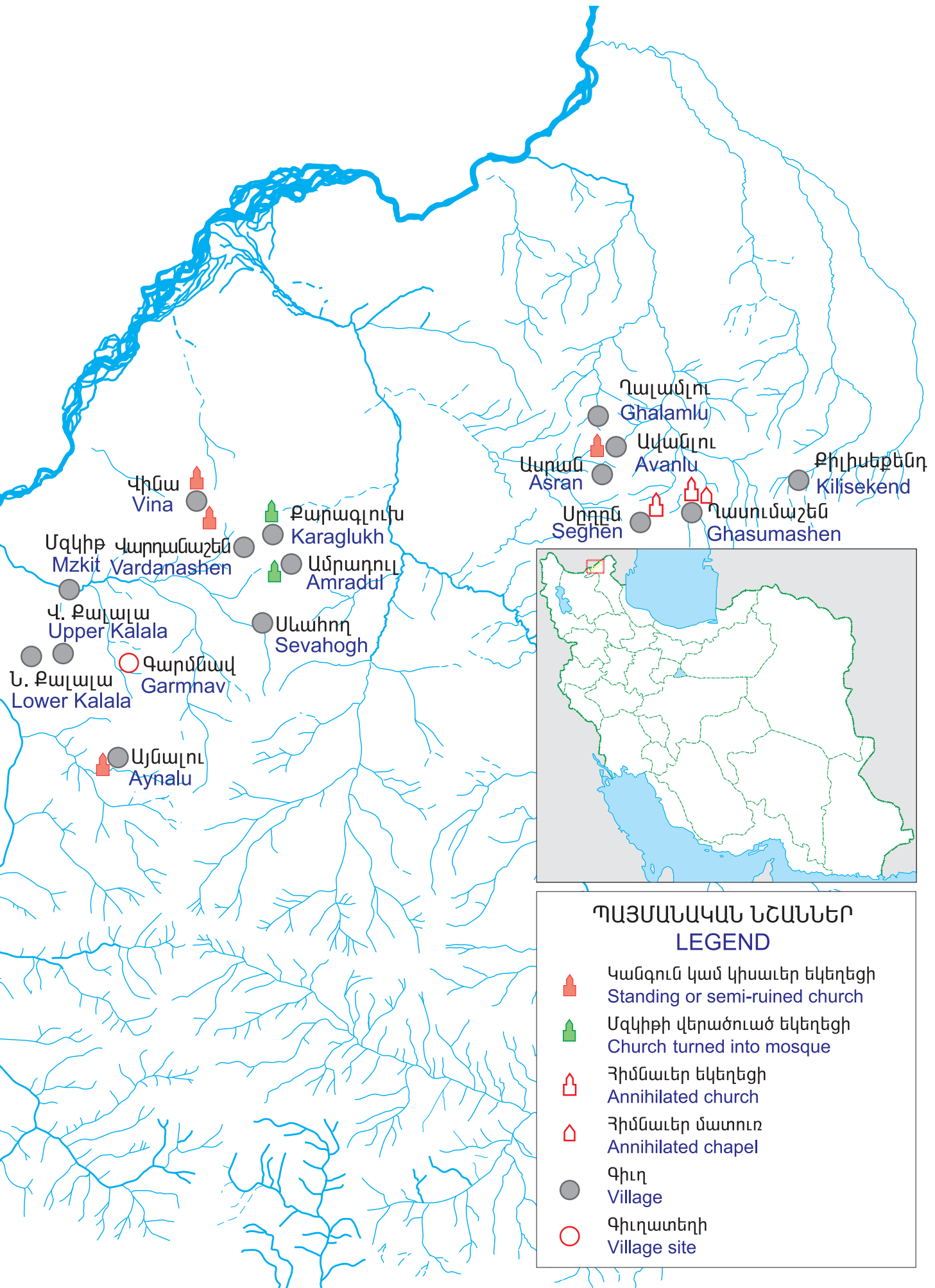
43.	Սբ. Քառասուն մանկանց վանքատեղի, Հեշտիա գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Karasun Mankants Monastery Site, Heshtia Village, Urmia County (Forty Holy Martyrs Monastery Site)	1 1 4
44.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Իսալու գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Isalu Village, Urmia County (St. Mary Church)	1 1 4
45.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Իքիաղաջ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Sargis Church, Ikiaghaj Village, Urmia County	1 1 5
46.	Սբ. Նշան եկեղեցի, Ջամալաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Nshan Church, Jamalabad Village, Urmia County (Holy Sign Church)	1 1 6
47.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Քուքիա գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Sargis Church, Kukia Village, Urmia County	1 1 7
48.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Նախիջեւան-թափա գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Nakhijevan-Tapa Village, Urmia County (St. Mary Church)	1 1 7
49.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Նախիջեւան-թափա գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Gevorg Church, Nakhijevan-Tapa Village, Urmia County (St. George Church)	1 1 8
50.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Ֆաղիբեգլու (Փաղբայլու) գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Faghibeglu (Paghbaylu) Village, Urmia County (St. Mary Church)	1 1 8
51.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Ռէյհան Աբադ (Ռահւա) գիւղ, Ուրմիա գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Reyhan Abad (Rahva) Village, Urmia County (St. Mary)	1 1 9
52.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Շիրաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Gevorg Church, Shirabad Village, Urmia County (St. George Church)	1 2 0
53.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Սուփուրղան գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Sargis Church, Supurghan Village, Urmia County	1 2 0
54.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Սուրմանաւա (Սուրմանաբադ) գիւղ, Ուրմիա գաւառ St. Sargis Church, Surmanava (Surmanabad) Village, Urmia County	1 2 1
55.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Ուրմիա քաղաք St. Stepanos Church, Urmia City (St. Stephen Church)	1 2 2
56.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դիզէջ Հերիք գիւղ, Խոյ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Dizej Herik Village, Khoy County (St. Mary Church)	1 2 4
57.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Ֆանայի գիւղ, Խոյ գաւառ St. Sargis Church, Fanayi Village, Khoy County	1 2 4
58.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դորուղ գյուղ, Խոյ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Ghorugh Village, Khoy County (St. Mary Church)	1 2 5
59.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Գոհարան գյուղ, Խոյ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Goharan Village, Khoy County (St. Mary Church)	1 2 6
60.	Սբ. Հոգի եկեղեցի, Գրիս գիւղ, Խոյ գաւառ Sourb Hogi Church, Gris Village, Khoy County (Holy Spirit Church)	1 2 7
61.	Սբ. Խաչ եկեղեցի, Մահլազան գիւղ, Խոյ գաւառ Sourb Khach Church, Mahlazan Village, Khoy County (Holy Cross Church)	1 2 8
62.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Խոյ քաղաք St. Sargis Church, Khoy City	1 2 9
63.	Եկեղեցի, Շավարշան գիւղ, Մակու գաւառ Church, Shavarshan Village, Maku County	1 3 0
64.	Վիմափոր վանք (ճգնարան), Սադալ գիւղ, Մակու գաւառ Rock-Cut Monastery (Hermitage), Sadal Village, Maku County	1 3 0
65.	Վիմափոր եկեղեցի, Մակու քաղաքի բերդ Rock-Cut Church, Fortress of Maku City	1 3 1

66.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Ախտախանա (Աֆտարխան) գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Akhtakhana (Aftarkhan) Village, Salmas County (St. Mary)	133
67.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Այան գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Ayan Village, Salmas County (St. Mary Church)	134
68.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի (Դերիկի վանք), Դերիկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church (Derik Monastery), Derik Village, Salmas County (St. Mary)	134
69.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Դրիշկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Sargis Church, Drishk Village, Salmas County	135
70.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Գոլ Ուզան (Գիւլիզան) գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Sargis Church, Gol Uzan (Gyulizan) Village, Salmas County	136
71.	Եկեղեցի, Հովդար գիւղ, Սալմաստ գաւառ Church, Hovdar Village, Salmas County	137
72.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Դզլջա գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Hovhannes Church, Ghezela Village, Salmas County (St. John Church)	138
73.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դզլջա գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Ghezela Village, Salmas County (St. Mary Church)	138
74.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Դալեսար գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Sargis Church, Ghalesar Village, Salmas County	139
75.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Դարաբաղ գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Gevorg Church, Gharabagh Village, Salmas County (St. George Church)	140
76.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Հաֆթւան գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Haftvan Village, Salmas County (St. Mary Church)	141
77.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Հաֆթւան գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Gevorg Church, Haftvan Village, Salmas County (St. George Church)	142
78.	Սբ. Պօղոս եկեղեցի, Հաֆթւան գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Poghos Church, Haftvan Village, Salmas County (St. Paul Church)	143
79.	Եկեղեցի, Բէօհնաշահր գիւղ, Սալմաստ գաւառ Church, Kyohnashahr Village, Salmas County	143
80.	Սբ. Ամենափրկիչ եկեղեցի, Ջիւաջուղ գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Amenaprkich Church, Jivajugh Village, Salmas County (Holy Saviour Church).....	144
81.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Խոսրով Աբադ (Խոսրուա) գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Sargis Church, Khosrov Abad (Khosrova) Village, Salmas County	145
82.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Մահլամ գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Gevorg Church, Mahlam Village, Salmas County (St. George Church).....	146
83.	Սբ. Զօրավար եկեղեցի, Մահլամ գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Zoravar Church, Mahlam Village, Salmas County (Holy Commander Church).....	147
84.	Սբ. Վարդան (Զարդակ) եկեղեցի, Մահլամ գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Vardan (Zvardak) Church, Mahlam Village, Salmas County	148
85.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Փայաջուկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Gevorg Church, Payajuk Village, Salmas County (St. George Church)	149
86.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Սարամերիկ (Սարա Մելիք) գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Gevorg Church, Saramerik (Sara Melik) Village, Salmas County (St. George Church)	150
87.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Սառնաղ (Սառնա) գիւղ, Սալմաստ գաւառ Sourb Astvatsatsin Church, Sarnagh (Sarna) Village, Salmas County (St. Mary Church).....	151
88.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Սառնաղ (Սառնա) գիւղ, Սալմաստ գաւառ St. Hovhannes Church, Sarnagh (Sarna) Village, Salmas County (St. John Church)	151

ԱՐԱՐԱՐԱՐԱՆ (ՂԱՐԱԴԱԴ) ԳԱԻԱՌ

ԱՐԱՏԵԱՐԱՆ (GHARADAGH) REGION

ԱՐ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

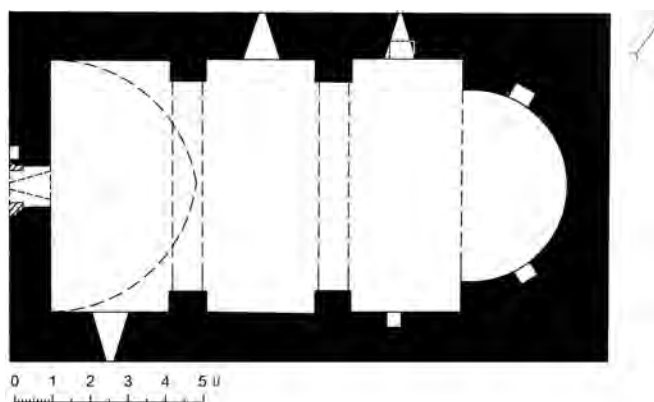
Այնալու (Ռդան) գիղ, Արասբարանի
(Ղարադաղ) շրջան, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 1894 թ.
GPS: N 38° 53' 14.04'' E 046° 46' 34.68''

SOURB MARTIROՑ CHURCH

HOLY MARTYR CHURCH

Aynalu (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, 1894

ԱՐ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Խանագահ գիւղ, Արասբարանի (Գարադաղ)
շրջան, Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ,
19-րդ դար

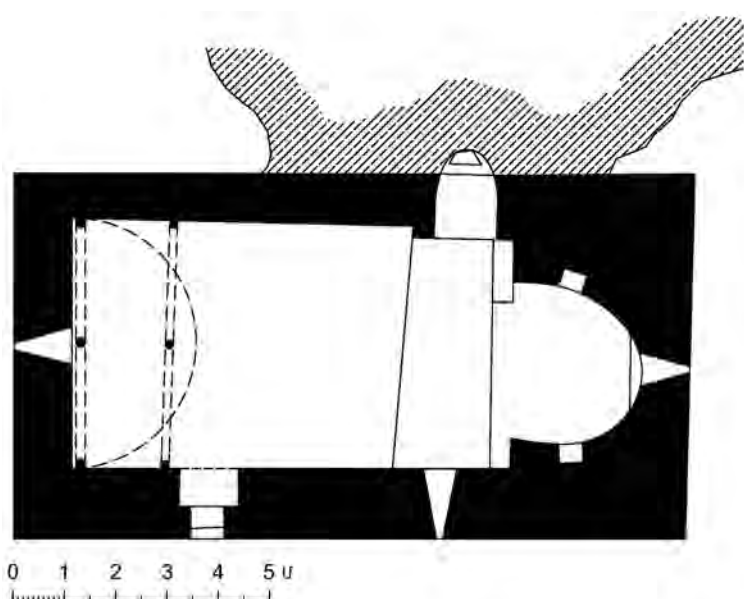
GPS: N 38° 50' 46.74" E 046° 37' 04.32"

ՏՏ. STEPANOS CHURCH

ՏՏ. STEPHEN CHURCH

Khanagah Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, East Azerbaijan Province, 19th century

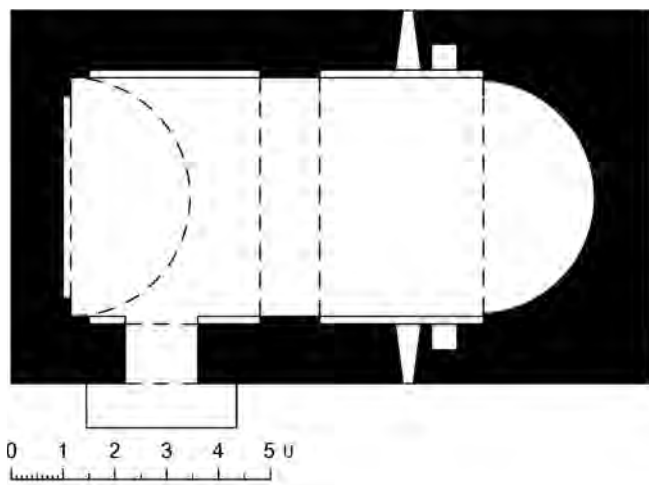

ԱՐ. ԱՐԴԻԱ ԵԿԵՂԵՑԻ

Սարդաբ (Սարդու) գիւղ, Արասբարանի
(Գարադաղ) շրջան, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 19-րդ դար

ST. SARGIS CHURCH

Sardab (Sardu) Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, East Azerbaijan Province, 19th century
GPS: N 38° 48 41.90 E 046° 32 18.02

ԱՐ. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

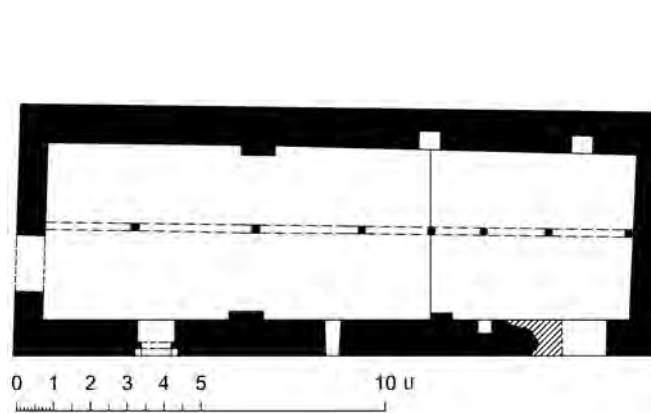
Վինա (Ողան) գիւղ, Արասարանի
(Ղարադաղ) շրջան, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 19-րդ դար
GPS: N 39° 00' 40.32'' E 046° 50' 10.38''

ՏՏ. GRIGOR LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER CHURCH

Vina (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, East Azerbaijan Province, 19th century

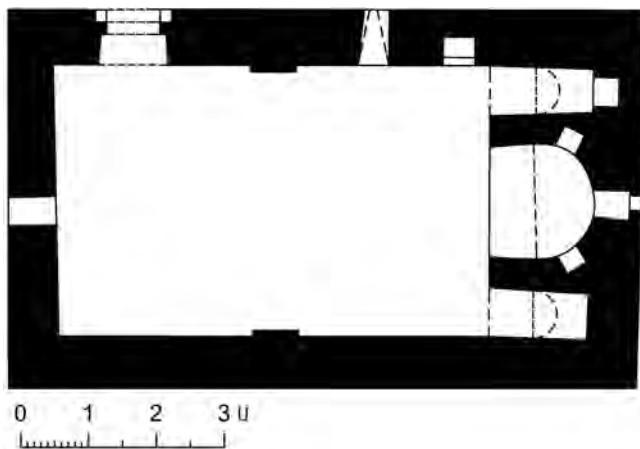
ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Վինա (Ողան) գիւղ, Արասբարանի
(Ղարադաղ) շրջան, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 19-րդ դար
GPS: N 39° 00 28.62 E 046° 50 10.08

ST. HOVHANNES CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Vina (Voghan) Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, East Azerbaijan Province, 19th century

ՀՈՒԺԻ ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ՎԱՍԷ

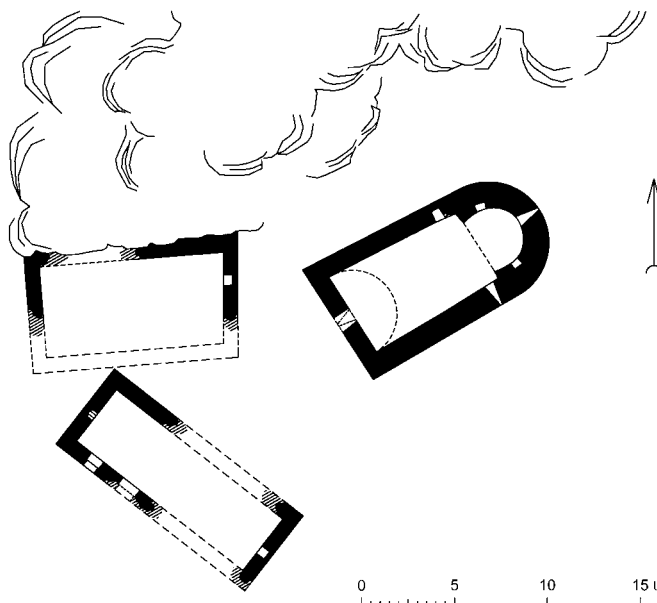
Նորաշեն գիւղ, Արասբարանի (Գարադաղ)
շրջան, Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ,
18-րդ դար

GPS: N 38° 51' 48.27" E 046° 39' 24.88"

ST. GEVORG MONAS - TERY OF HOUZH

ST. GEORGE MONASTERY

Norashen Village, Arasbaran (Gharadagh)
Region, East Azerbaijan Province, 18th century

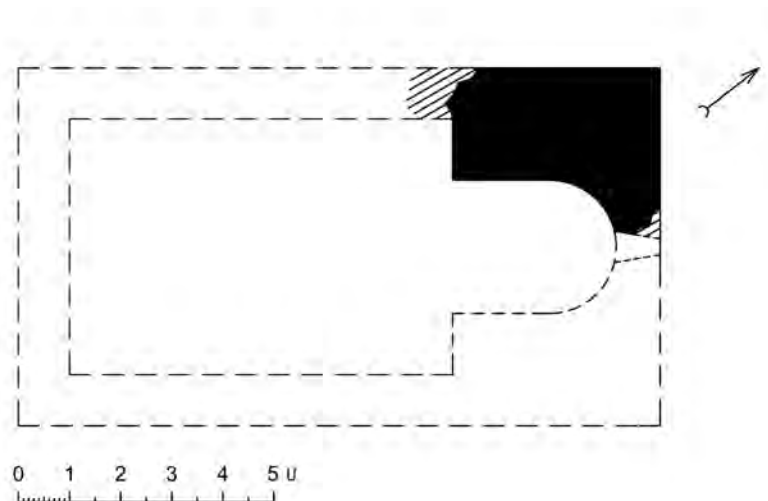
ԵԿԵՂԵՑԻ

Աւանլու գիւղ, Արասբարանի (Ղարադաղ)
շրջան, Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ,
19-րդ դար

CHURCH

Avanlu Village, Arasbaran (Gharadagh) Region,
East Azerbaijan Province, 19th century

GPS: N 39° 00 28.62 E 046° 50 10.08

ԱՐ. ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ամրադուլ գիւղ, Արասբարանի (Գարադաղ) շրջան, Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ, 1910 թ.

ՏՏ. HRIPSIMÉ CHURCH

Amradul Village, Arasbaran (Gharadagh) Region, East Azerbaijan Province, 1910

GPS: N 39° 00' 28.62" E 046° 50' 10.08"

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քարագլուխ գիւղ, Արասբարանի (Գարադաղ) շրջան, Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար

GPS: N 39° 00' 28.62" E 046° 50' 10.08"

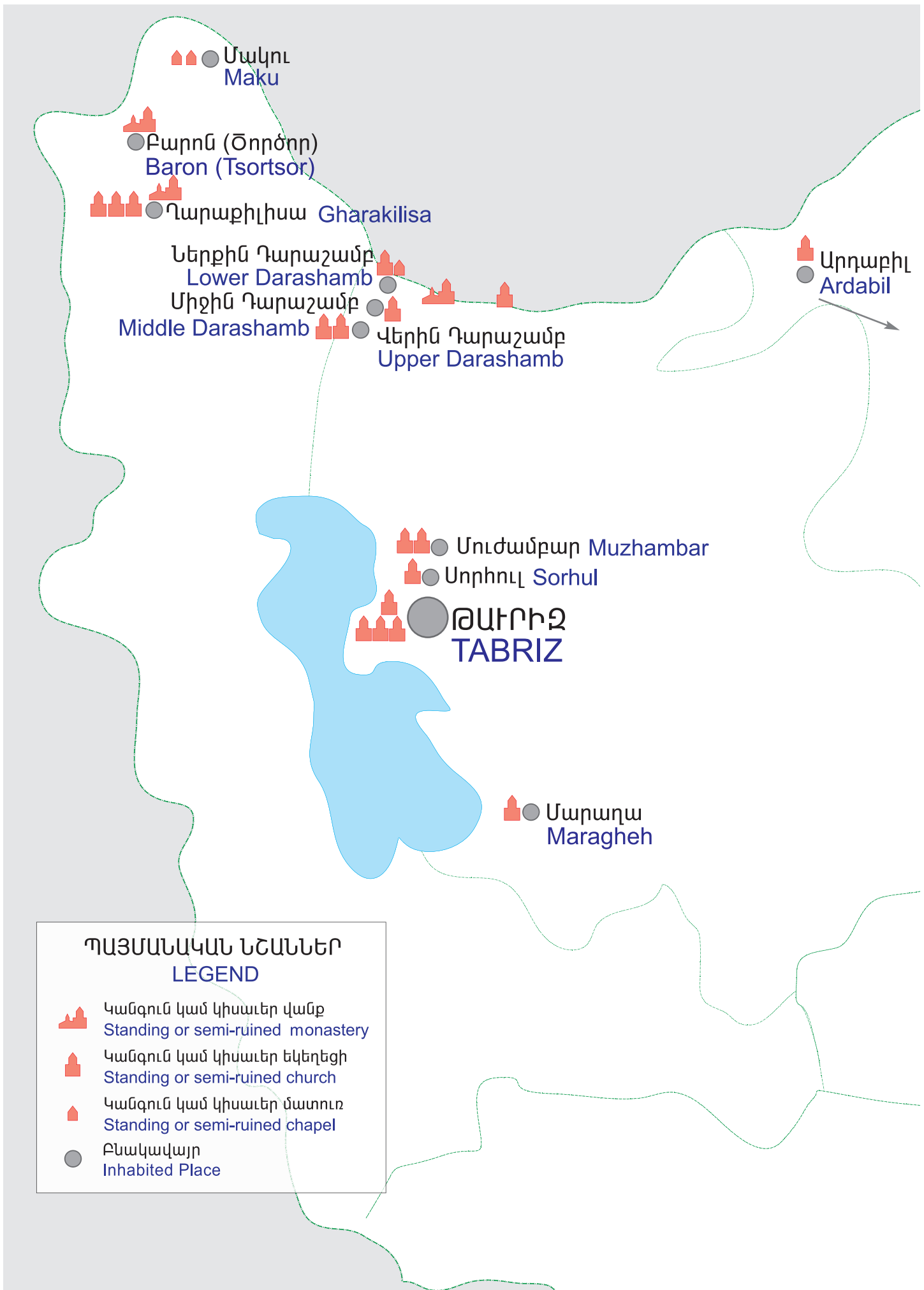

ՏՏ. HOVHANNES CHURCH

ՏՏ. JOHN CHURCH

Karaglukh Village, Arasbaran (Gharadagh) Region, East Azerbaijan Province, 18th century

ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

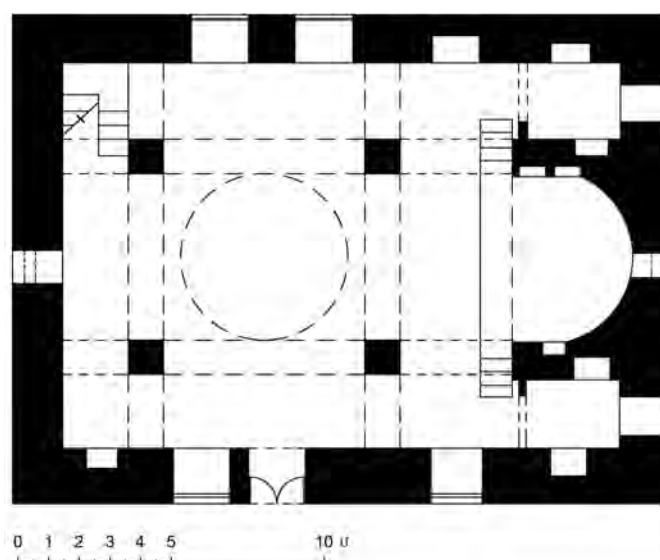
Արդաբիլ քաղաք, Արդաբիլի նահանգ, 1870 թ.

GPS: N 38° 15' 05.56" E 048° 17' 37.67"

SOURB ASTVA - TSATSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Ardabil City, Ardabil Province, 1870

ԱՐ. ԴԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

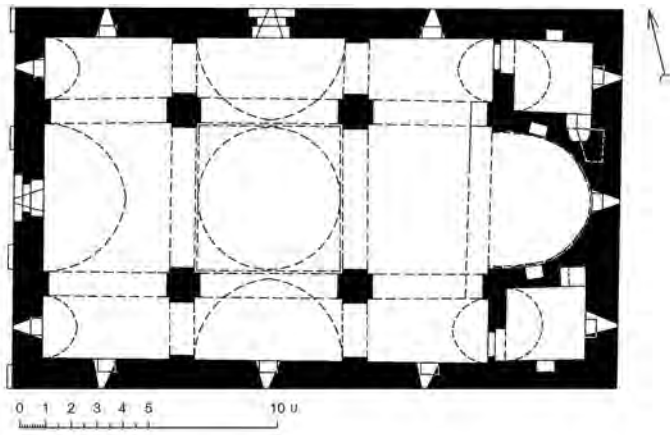
Վերին Դարաշամբ գիւղ, Ջուլա գաւառ,
Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ, 1872 թ.
GPS: N 38° 56 11.16 E 045° 21 18.12

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Upper Darashamb Village, Jolfa County, East
Azerbaijan Province, 1872

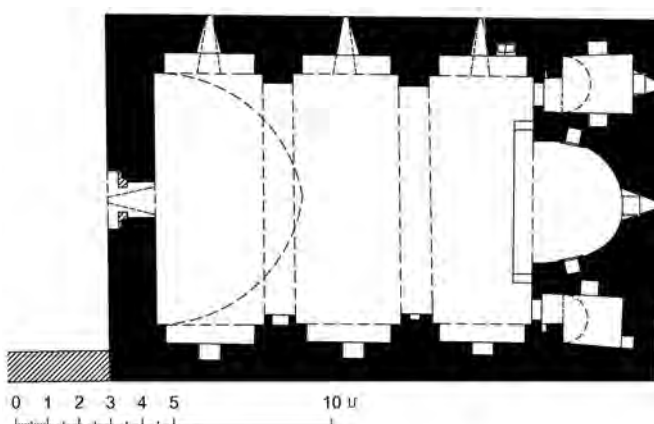

ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Միջին Դարաշամբ գիւղ, Ջուլա գաւառ,
Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ,
19-րդ դար

ST. SARGIS CHURCH

Middle Darashamb Village, Jolfa County, East
Azerbaijan Province, 19th century
GPS: N 38° 58 20.46 E 045° 23 20.04

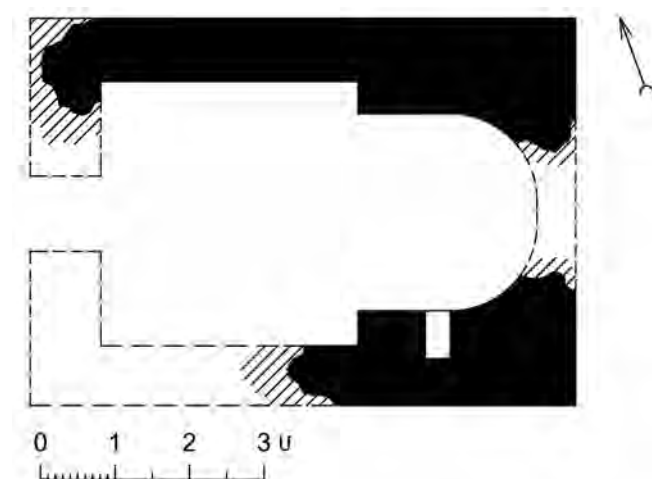
ԴԵՐԵՉԱՆԱՏԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

Դարաշամբ գիղ, Ջուղա գաւառ, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար

GPS: N 38° 59' 22.58" E 045° 27' 05.42"

CEMETERY CHAPEL

Darashamb Village, Jolfa County, East
Azerbaijan Province, 18th century

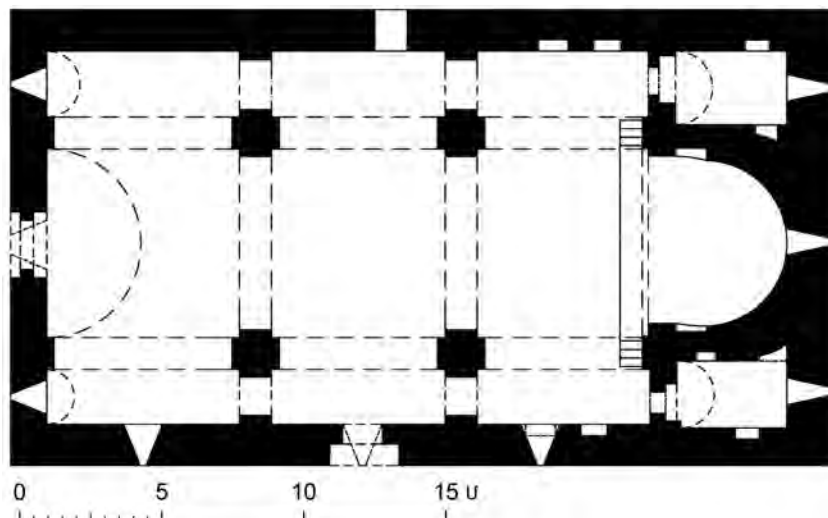
ԱՔ. ՀՌԻՓՏԻՄԷ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մուժամբար գիղ, Թարիզի շրջան, Արևելեան
Ատրպատականի նահանգ, 16-17-րդ դդ.

GPS: N 38° 22' 15.75'' E 046° 13' 57.10''

ST. HRIPSIMÉ CHURCH

Muzhambar Village, Tabriz County, East
Azerbaijan Province, 16th to 17th centuries

ԱՐ. ԱՆԵՐԵՒՅՈՒՅԻ ԵԿԵՂԵՑԻ

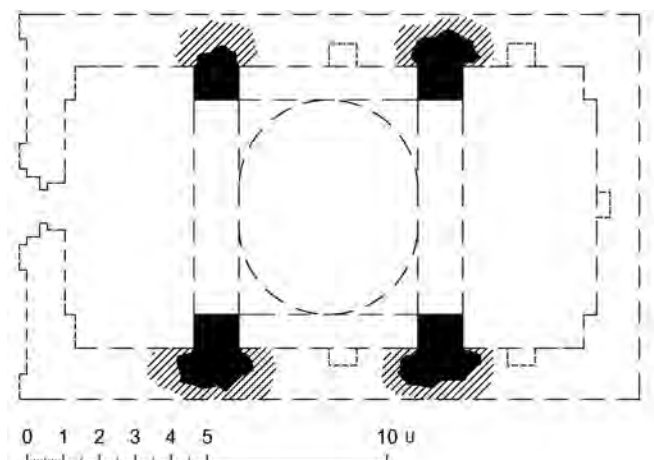
Մուժամբար գիւղ, Թարիզի շրջան, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 1810 թ.

GPS: N 38° 22' 15.58" E 046° 14' 07.78"

SOURB ANEREVUYT CHURCH

Muzhambar Village, Tabriz County, East
Azerbaijan Province, 1810

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

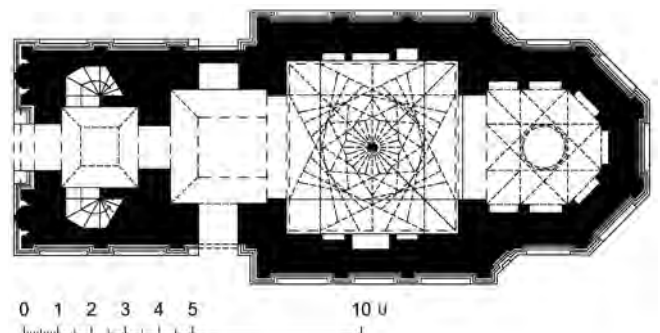
Սորհուլ (Սահրաղէ) գիւղ, Թաւրիզի շրջան,
Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ, 1840 թ.
GPS: N 38° 17' 54.37'' E 046° 11' 46.85''

ST. HOVHANNES CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Sorhul (Sahraghe) Village, Tabriz County, East
Azerbaijan Province, 1840

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

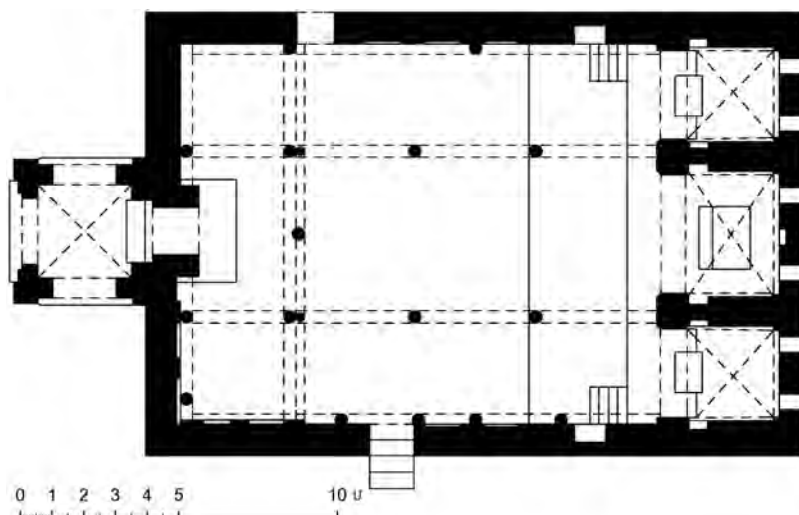
Մարաղա քաղաք, Արեւելեան Ատրպատա-
կանի նահանգ, 18-րդ դար

GPS: N 37° 23' 05.40" E 046° 13' 53.95"

ST. HOVHANNESE CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Maragheh City, East Azerbaijan Province,
18th century

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

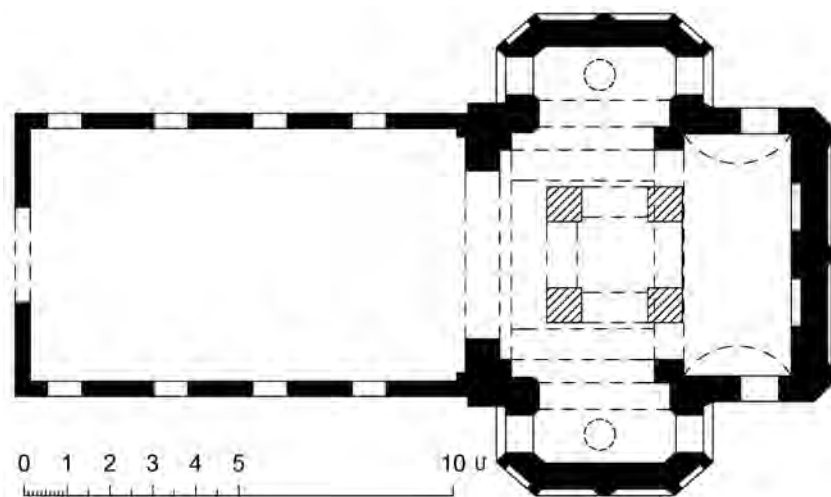
Մարալան թաղամաս, Թաբրիզ քաղաք,
Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ, 1965 թ.
GPS: N 38° 03' 42.54" E 046° 18' 40.44"

SOURB ASTVATSA - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Maralan Quarter, Tabriz City, East Azerbaijan
Province, 1965

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

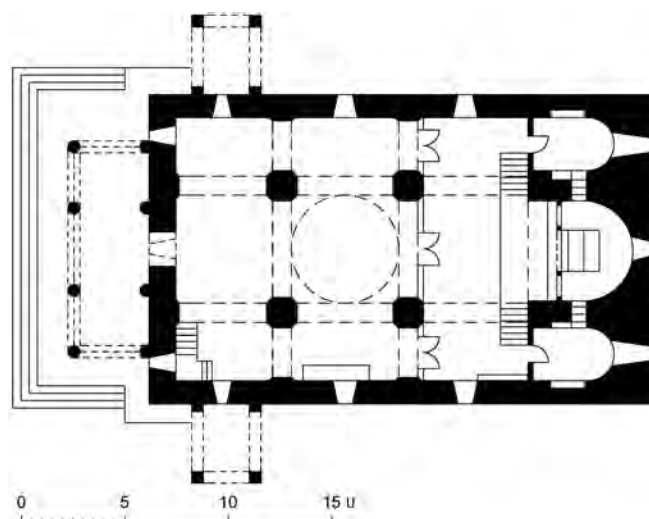
Բերդ թաղամաս, Թաւրիզ քաղաք, Արեւելեան
Ատրպատականի նահանգ, 1782 թ.

GPS: N 38° 04' 44.16" E 046° 17' 17.04"

SOURB ASTVATSA - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Berd Quarter, Tabriz City, East Azerbaijan
Province, 1782

ՄԲ. ՍԱՐԴԻԱ ԵԿԵՂԵՑԻ

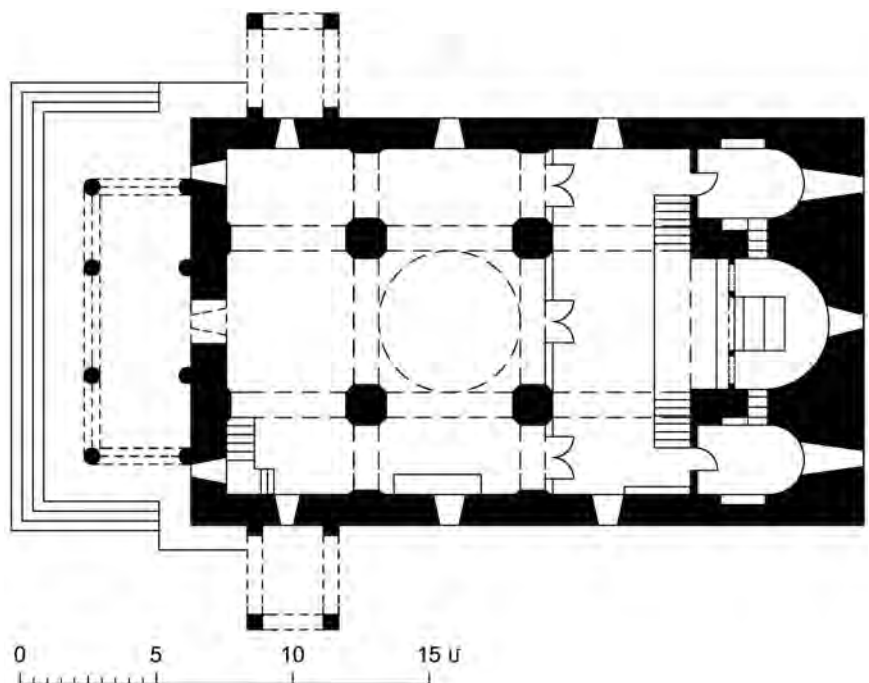
Լիլավա թաղամաս, Թաբրիզ քաղաք,
Արևելեան Ատրպատականի նահանգ, 1750 թ.

GPS: N 38 04 11.45 E 046 16 59.11

ST. SARGIS CHURCH

Lilava Quarter, Tabriz City, East Azerbaijan
Province, 1750

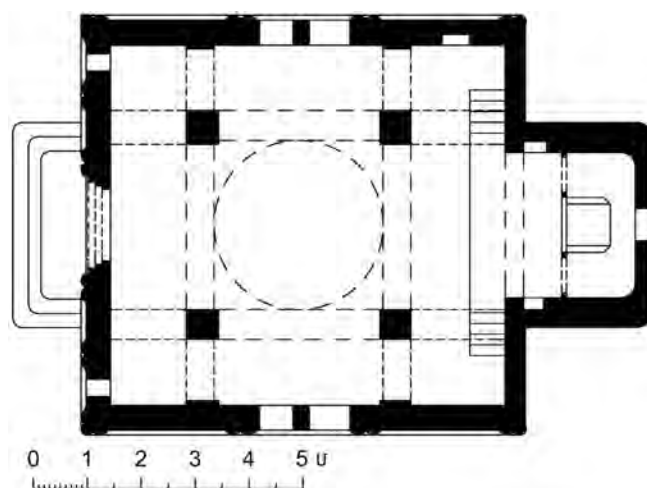
ՄԲ. ՇՈՂԱԿԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թաւրիզ քաղաք, Արեւելեան Ատրպատականի
նահանգ, 1845 թ.

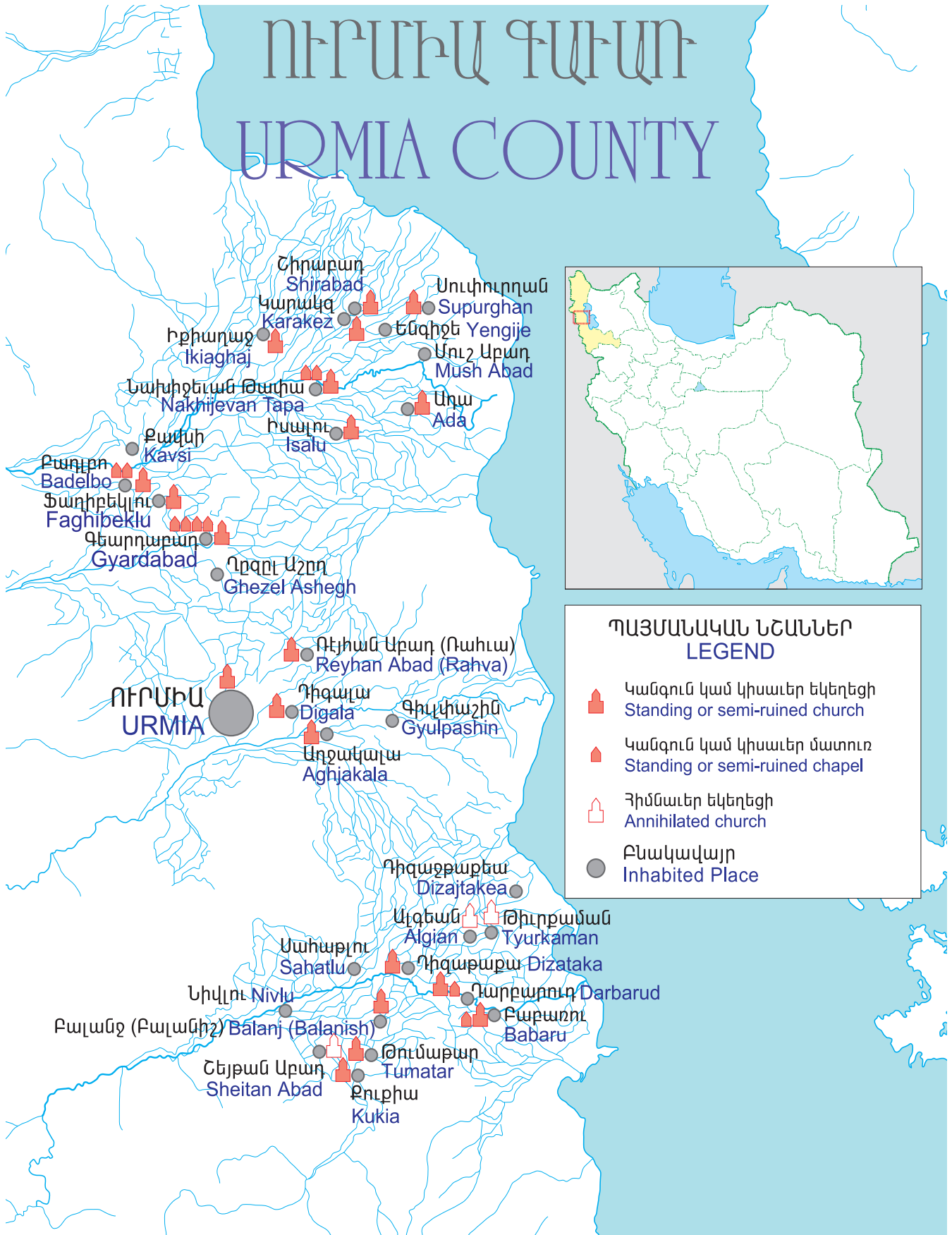
SOURB SHOGHAKAT CHURCH

Tabriz City, East Azerbaijan Province, 1845
GPS: N 38° 03 21.53 E 046° 17 02.30

ՈՒՐՄԻԱ ԳԱԻԱՆ URMIA COUNTY

ՄԲ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՅԻ

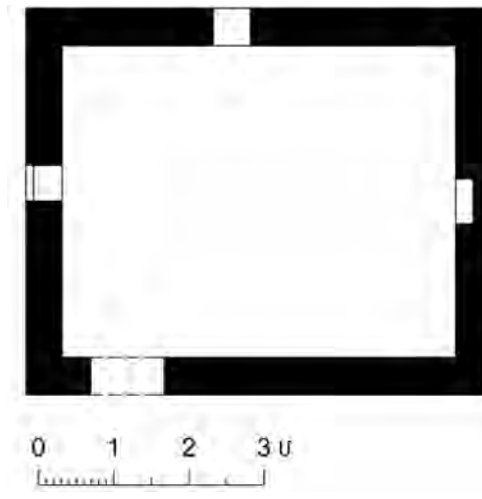
Ադա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 42' 04.86'' E 045° 11' 08.04''

ՏՏ. HOVHANNES CHURCH

ՏՏ. JOHN CHURCH

Ada Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ԴՈՒԴ-ԲԱԲԱ ՄԱՏՈՒՌ

Դարբարուդ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ
GPS: N 37° 24' 24.00'' E 045° 13' 18.48''

TOUT-BABA CHAPEL

Darbarud Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

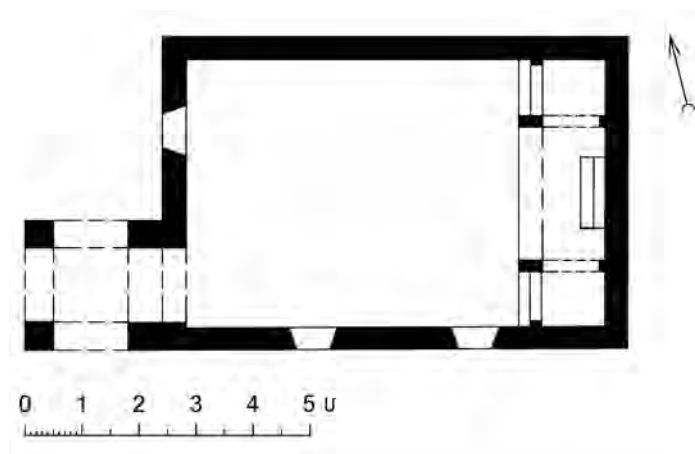
Աղջակալա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 37° 32' 21.90" E 045° 07' 55.26"

ՏՕՐԵԲ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՈՒՅ

ST. MARY CHURCH

Aghjakala Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ԱՐ. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻ

Ասայեշ գիղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ

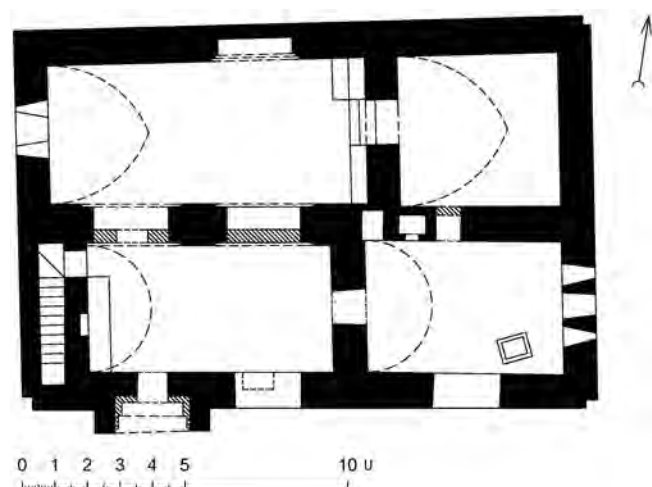
GPS: N 37° 33' 33.16" E 045° 10' 44.96"

ՏՏ. ՍՈՇՈՏ- PETROS CHURCH

ՏՏ. PETER AND PAUL CHURCH

Asayesh Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province

ԵՐԱԶ ՆԱՆԱ ՄԱՏՈՒՌ

Դարբարուդ գիղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 37° 24' 25.02" E 045° 13' 38.40"

YERAZ NANA CHAPEL

Darbarud Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Բաբառու գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար

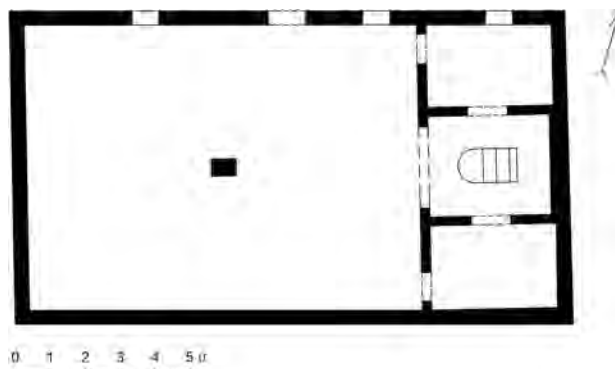
GPS: N 37° 24' 04.26'' E 045° 14' 10.20''

ՏՕՍՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՅԻՆ ՇՈՐՈՒՄ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՈՒՄ

Babaru Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 18th century

ՄԲ. ԱՆԱՆԻԱ ՍՐԲԱՏԵՂԻ

Դարբարուդ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 37° 40' 06.84'' E 045° 00' 15.54''

ՏՏ. ԱՆԱՆԻԱ ՏԱՐԵԾՈՒՄ

ՏՏ. ԱՆԱՆԻԱՏ ՏԱՐԵԾՈՒՄ

Darbarud Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵԱ ԵԿԵՂԵՅԻ

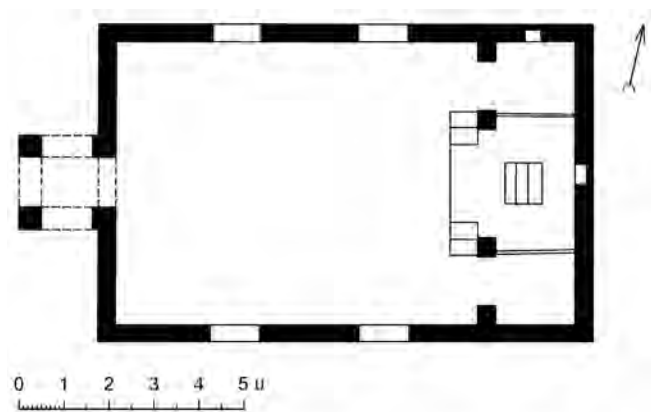
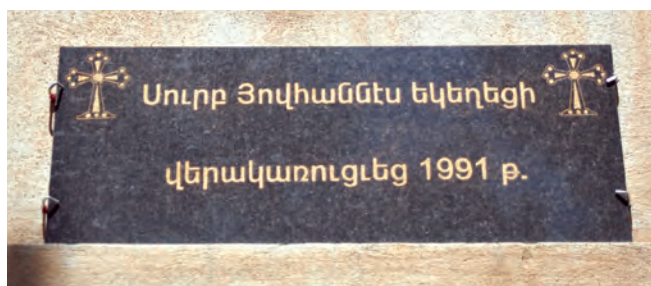
Բաղլըր գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար
GPS: N 37° 39' 59.94" E 045° 00' 10.08"

ՏՏ. HOVHANNEՏ CHURCH

ՏՏ. JOHN CHURCH

Badelbo Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 18th century

ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ՄԱՏՈՒՌ

Բաղլըր գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 40' 05.52" E 045° 00' 30.36"

ST. STEPANOS CHAPEL

ST. STEPHEN CHAPEL

Badelbo Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

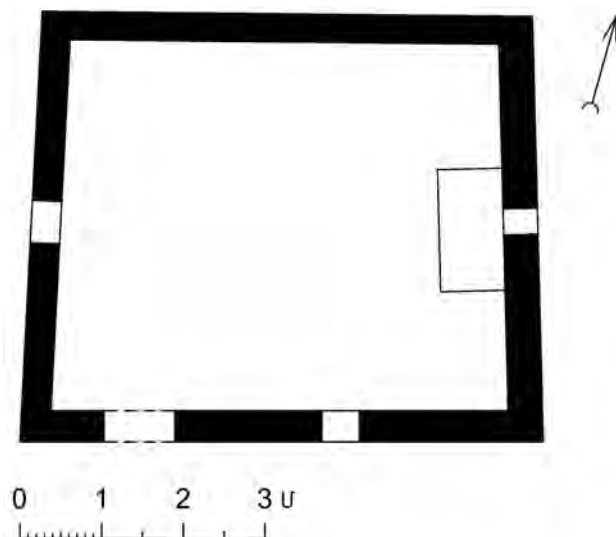
ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դարբարուդ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 24' 20.40" E 045° 13' 16.74"

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Darbarud Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province, 17th century

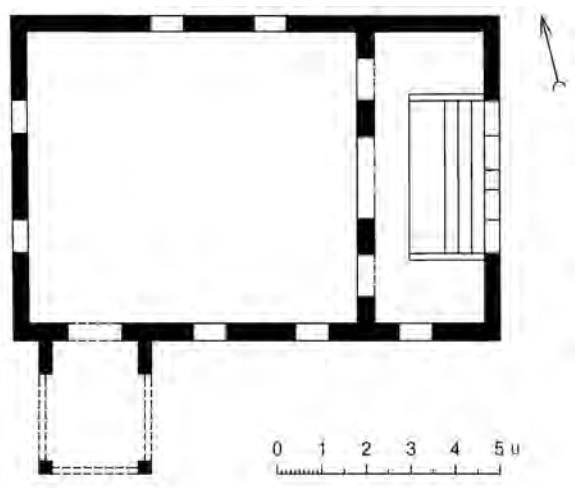
ԱՐ. ՀՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Բալանիշ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 23' 55.32" E 045° 09' 15.48"

ST. HOVHANNES CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Balanish Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դիգալա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1820 թ.

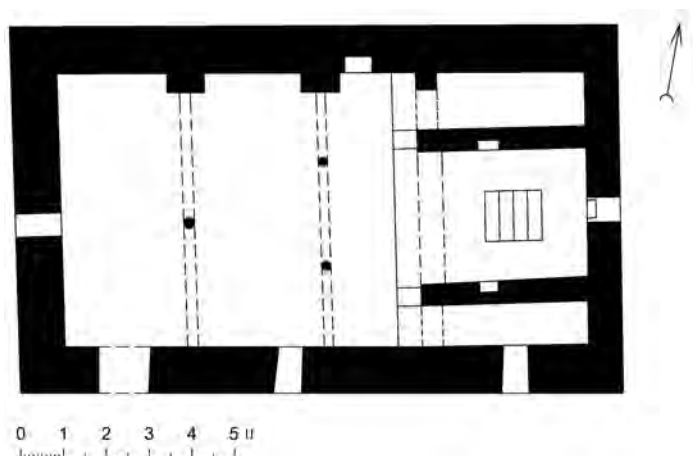
GPS: N 37° 33' 09.84" E 045° 06' 33.30"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՈՒՅ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՈՒՅ

Digala Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 1820

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դիգաջթաքա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւ -
մտեան Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար

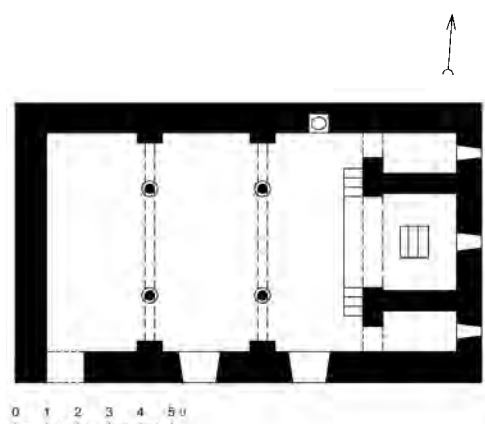
GPS: N 37° 25' 20.94" E 045° 10' 19.26"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՈՒՅ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՈՒՅ

Dizajtakea Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province, 17th century

ՄԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

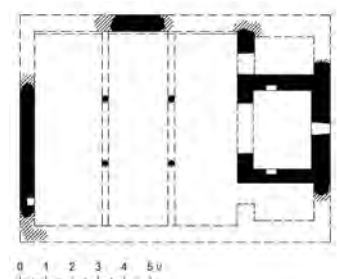
Կարակ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 44' 47.58" E 045° 08' 41.52"

ՏՕՐԵԲ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՅԻՆ ՇՈՐԽ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐԽ

Karakez Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ՄԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ՄԱՏՈՒՌ

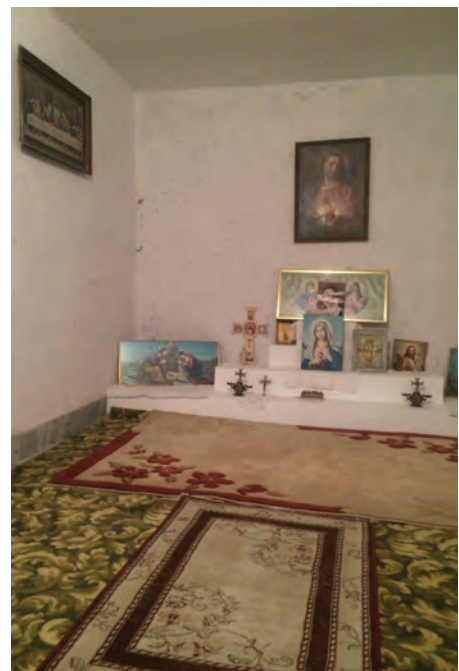
Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

ՏՕՐԵԲ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՅԻՆ ՇՈՐԽ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐԽ

Gyardabad Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ՄԲ. ԱՒԵՏԱՐԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

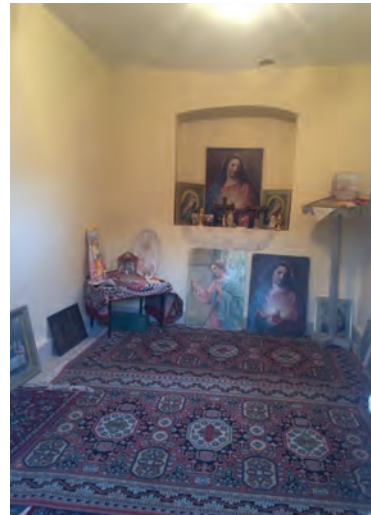
Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

SOURB AVETARAN CHAPEL

HOLY GOSPEL CHAPEL

Gyardabad Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ՄԱՐԱՀՅԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

MARAHVAN CHAPEL

Gyardabad Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ՄԲ. ՅԱԿՈԲ ՄԱՏՈՒՌ

Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ
GPS: N 37° 38' 19.08" E 045° 03' 05.40"

ST. HAKOB CHAPEL

ST. JACOB CHAPEL

Gyardabad Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ՄԲ. ՆԱՐԵԿ ՄԱՏՈՒՌ

Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ
GPS: N 37° 38' 20.58" E 045° 03' 07.20"

SOURB NAREK CHAPEL

Gyardabad Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province

ԱՐ. ՆՇԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

SOURB NSHAN CHAPEL

HOLY SIGN CHAPEL

Gyardabad Village, Urmia County, West Azerbaijan Province

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

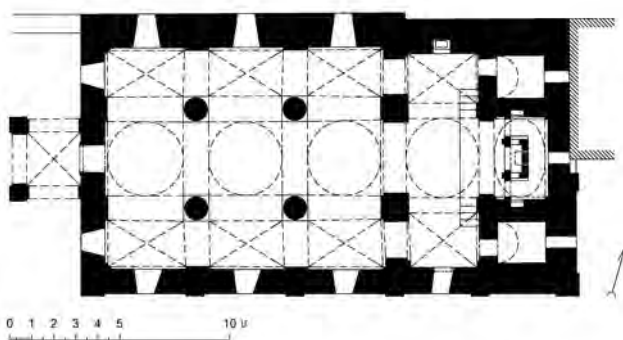
Գեարդաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 38' 21.06" E 045° 03' 08.10"

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Gyardabad Village, Urmia County, West Azerbaijan Province, 17th century

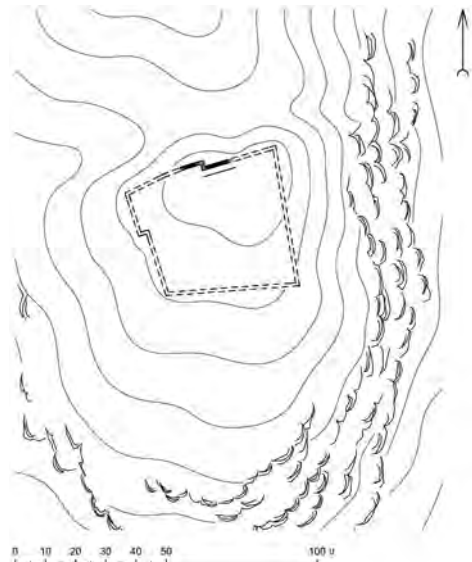
ԱՐ. ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ՎԱՆՔԱՏԵՂԻ

Հեշտիա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար
GPS: N 37° 52' 35.16" E 044° 40' 35.76"

ՏՕՐԵ ԿԱՐԱՏՍՈՒՆ ՄԱՆ- ԿԱՆՏՑ ՄՈՆԱՏԵՐԻ ՏԵՐ

FORTY HOLY MARTYRS MONASTERY SITE

Heshtia Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 18th century

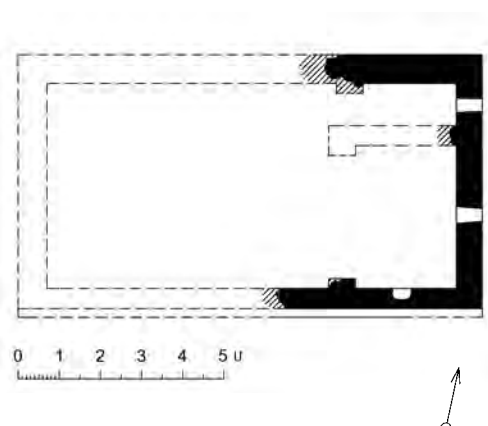
ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Իսալու գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 40' 57.24" E 045° 06' 27.54"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՏԻՆ ՇՈՐԱ

ST. MARY CHURCH

Isalu Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

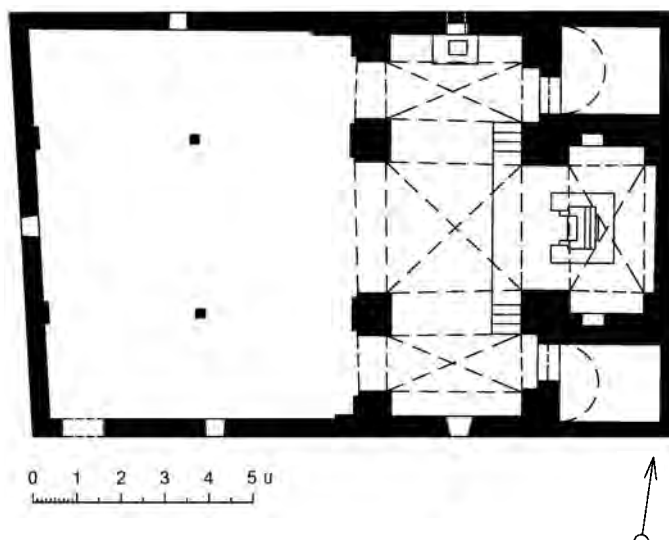
Իքիաղաջ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար

GPS: N 37° 44' 23.98" E 045° 05' 36.00"

ST. SARGIS CHURCH

Ikiaghaj Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ԱՐ. ՆՇԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

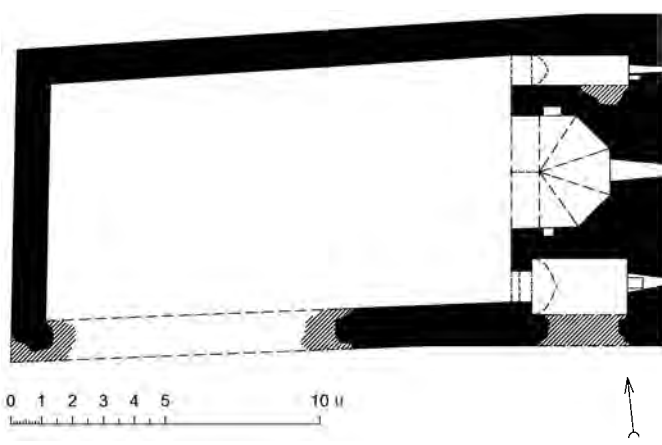
Ջամալաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւ -
մտեան Ատրպատականի նահանգ, 1882 թ.

GPS: N 37° 58' 10.38" E 045° 00' 14.58"

ՏՕՐԵՆ ՆՏԻԱՆ ՇՈՐԻՔ

HOLY SIGN CHURCH

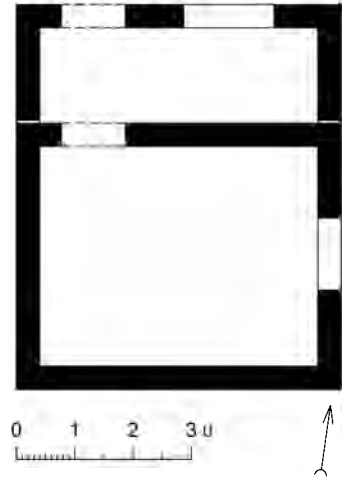
Jamalabad Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 1882

ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քուքիա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1930 թ.

GPS: N 37° 22' 05.52" E 045° 08' 59.34"

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նախիջեւան-թափա գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Ա-
րեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դ.

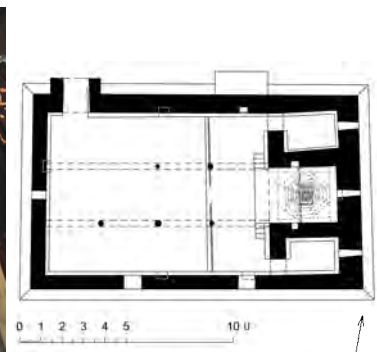
GPS: N 37° 42' 43.62" E 045° 06' 14.46"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՈՒՆ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՈՒՆ

Nakhijevan-Tapa Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province, 17th century

ԱՐ. ԴԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

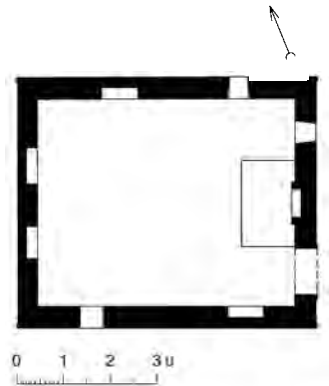
Նախիջևան-թափա գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 1958 թ.
GPS: N 37° 42' 45.18" E 045° 06' 07.74"

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Nakhijevan-Tapa Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province, 1958

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

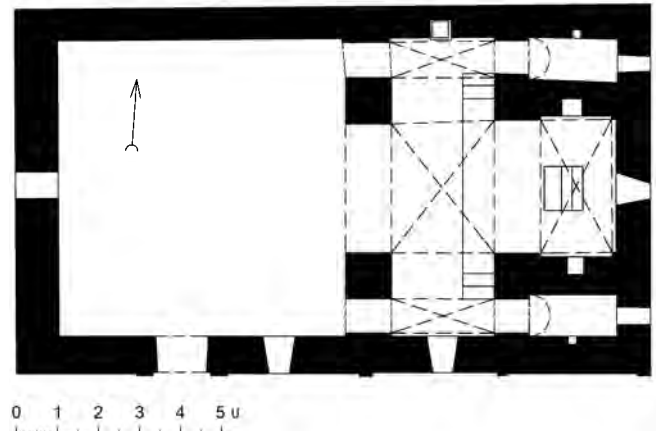
Ֆաղիբեղլու (Փաղբայլու) գիւղ, Ուրմիա
գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի
նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 37° 39' 33.30" E 045° 01' 28.44"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ CHURCH

ST. MARY CHURCH

Faghibeglu (Paghbaylu) Village, Urmia County,
West Azerbaijan Province, 17th century

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

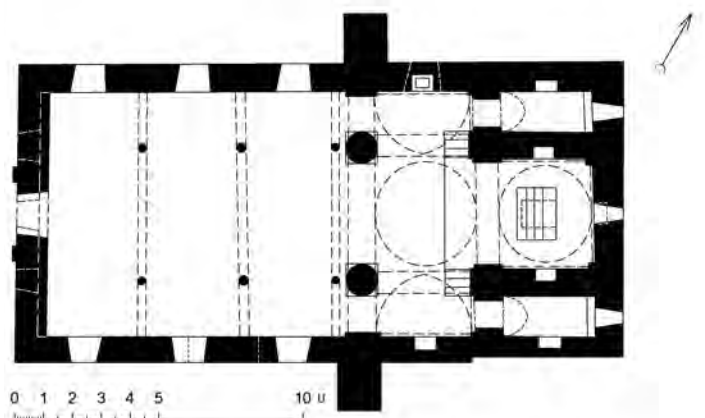
Ռէյհան Արադ (Ռահիա) գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դ.
GPS: N 37° 34' 45.70" E 045° 07' 16.04"

SOURB ASTVATSATSIN - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Reyhan Abad (Rahva) Village, Urmia County,
West Azerbaijan Province, 17th century

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Շիրաբադ գիւղ, Ուրմիա գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 17-րդ դար

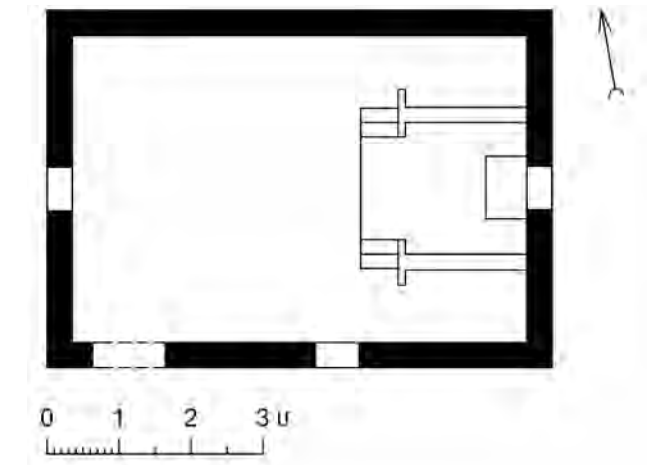
GPS: N 37° 45' 07.56" E 045° 09' 03.72"

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Shirabad Village, Urmia County, West Azerbaijan
Province, 17th century

ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

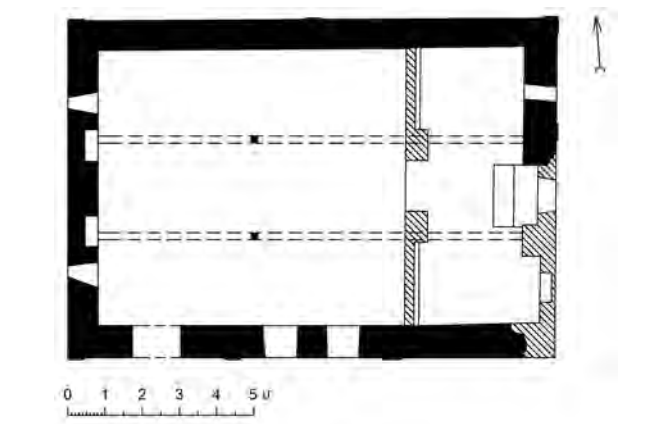
Սուփուրղան գիւղ, Ուրմիա գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ,
17-րդ դար

ST. SARGIS CHURCH

Supurghan Village, Urmia County, West
Azerbaijan Province, 17th century

GPS: N 37° 45' 08.52" E 045° 11' 53.82"

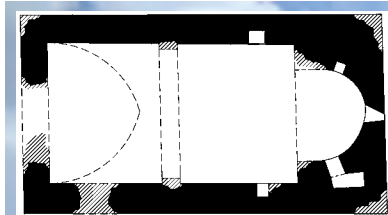
ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Սուրմանավա (Սուրմանաբադ) գիւղ, Ուրմիա
գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ,
18-րդ դար

ՏՏ. SARGIS CHURCH

Surmanava (Surmanabad) Village, Urmia County,
West Azerbaijan Province, 18th century

GPS: N 37° 54' 51.60" E 044° 43' 12.60"

ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

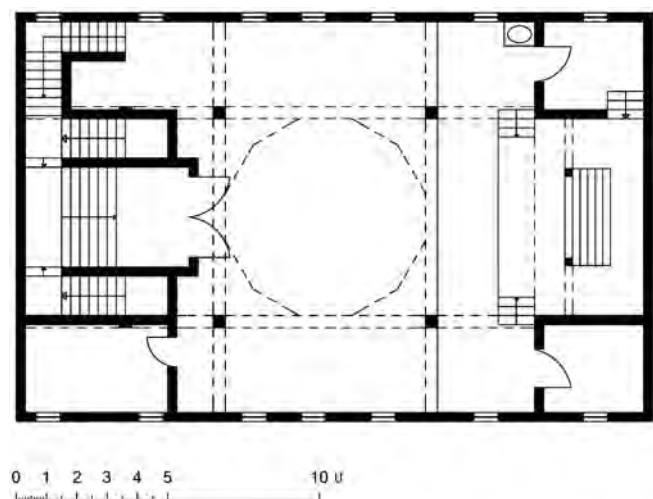
Ուրմիա քաղաք, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 2002 թ.
GPS: N 37° 33' 05.20'' E 045° 03' 58.95''

ST. STEPANOS CHURCH

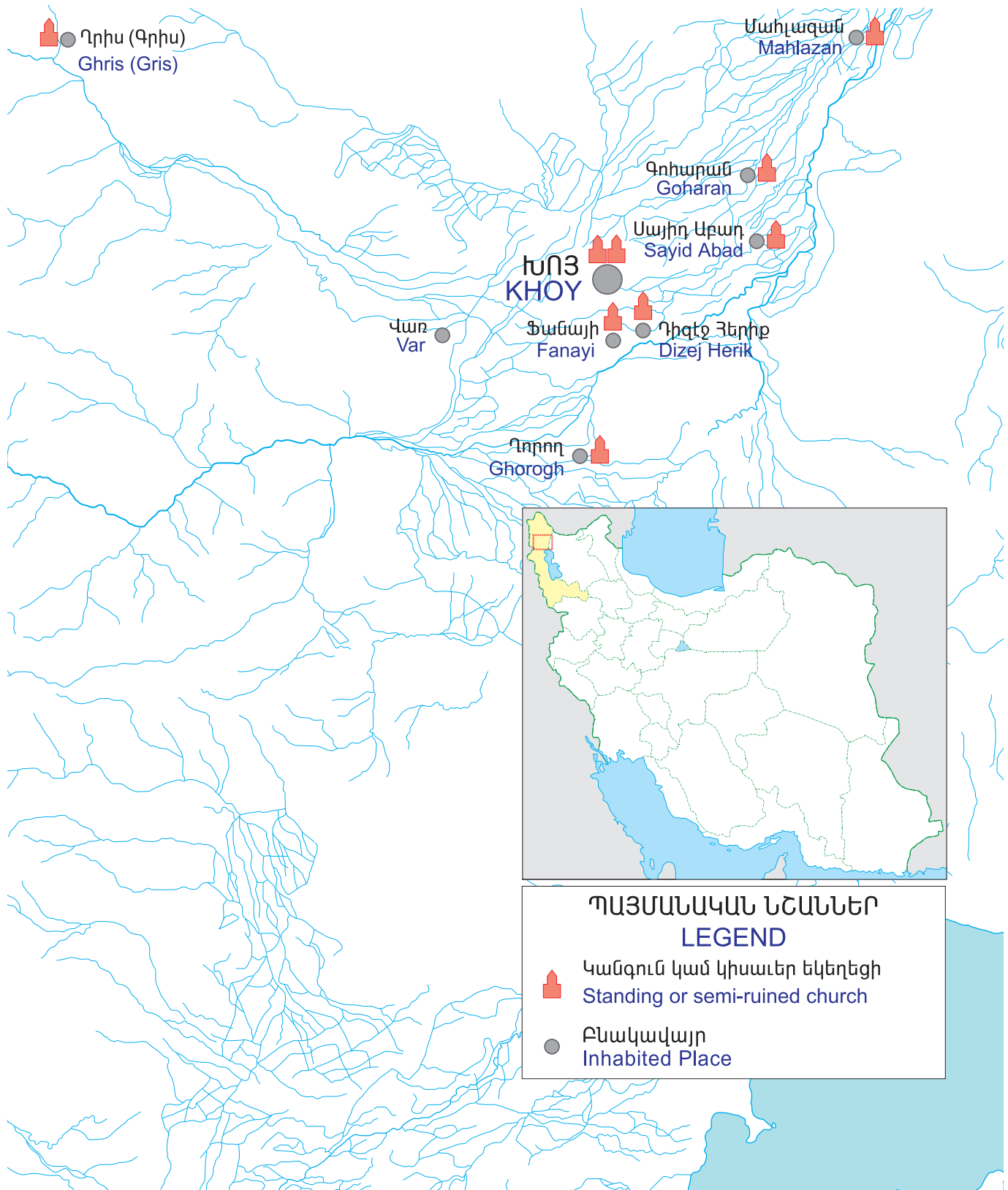
ST. STEPHEN CHURCH

Urmia City, West Azerbaijan Province, 2002

ԽՈՅ ԳԼԽԱՌ

KHOY COUNTY

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դիզեյ Հերիք գիւղ, Խոյ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար

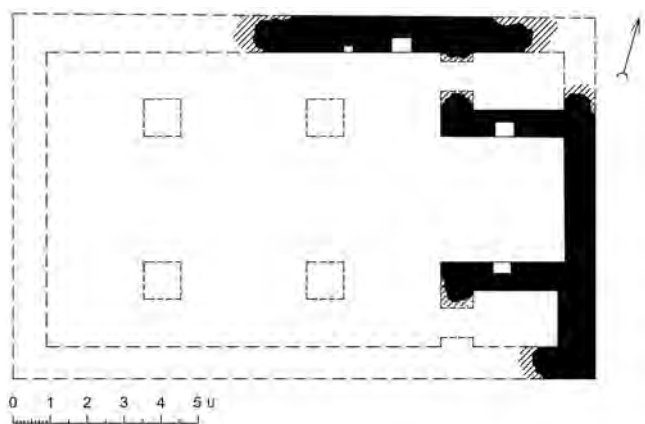
GPS: N 38°31.450' E 044°58.171'

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՅԻՆ CHURCH

ST. MARY CHURCH

Dizej Herik Village, Khoy County, West
Azerbaijan Province, 18th century

ԱՐ. ԱՐԴԻԱ ԵԿԵՂԵՑԻ

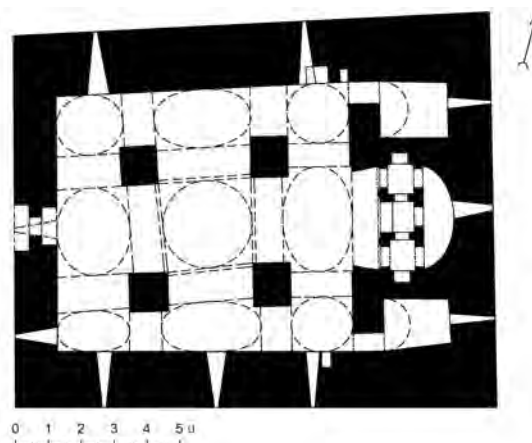
Ֆանայի գիւղ, Խոյ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 16-րդ դար

GPS: N 38° 31' 01.62'' E 044° 58' 29.82''

ՏՐ. ՏԱՐԳԻՏ CHURCH

Fanayi Village, Khoy County, West Azerbaijan
Province, 16th century

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

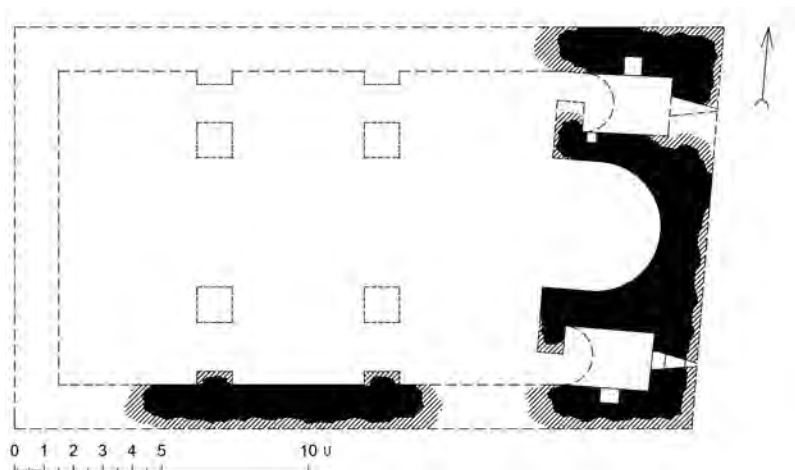
Դորող գյուղ, Խոյ գավառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 13-րդ դար
GPS: N 38°27.794' E 044°55.741

SOURB ASTVATSATSA- TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Ghorogh Village, Khoy County, West Azerbaijan
Province, 13th century

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գոհարան գյուղ, Խոյ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1684 թ.

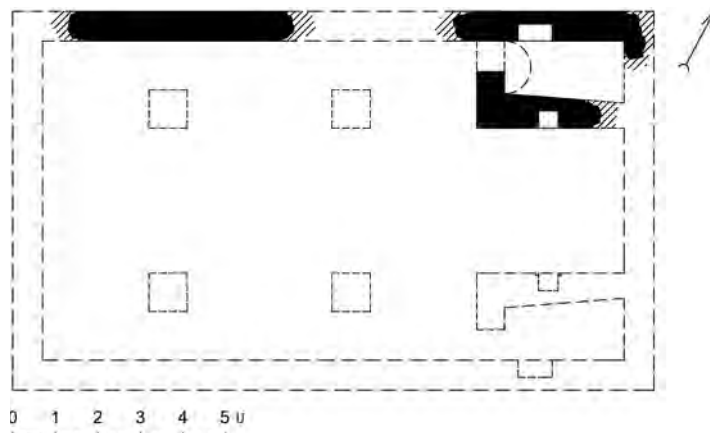
GPS: N 38°34.601' E 045°01.200

ՏՕՍՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՇ

ST. MARY CHURCH

Goharan Village, Khoy County, West Azerbaijan
Province, 1684

ԱՐ. ՀՈԳԻ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գրիս գիւղ, Խոյ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 16-րդ դար

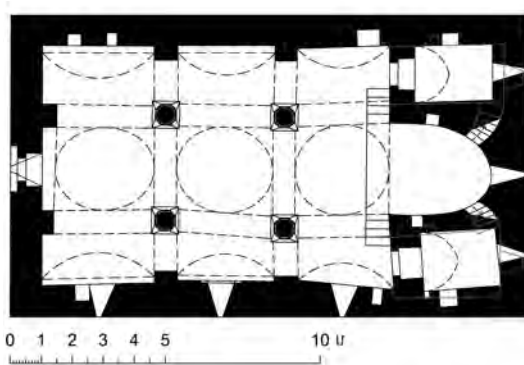
GPS: N 38°39.529' E 044°39.417

ՏՕՍՐԵ ԽՈԳԻ ՇՈՐՇ

HOLY SPIRIT CHURCH

Gris Village, Khoy County, West Azerbaijan
Province, 16th century

ԱՐ. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

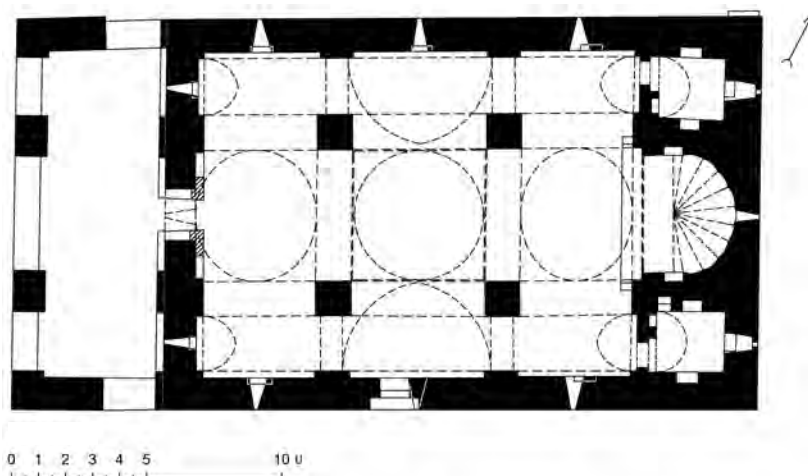
Մահլազան գիւղ, Խոյ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1656 թ.

GPS: N 38°39.278' E 045°05.324

SOURB KHACH CHURCH

HOLY CROSS CHURCH

Mahlazan Village, Khoy County, West Azerbaijan
Province, 1656

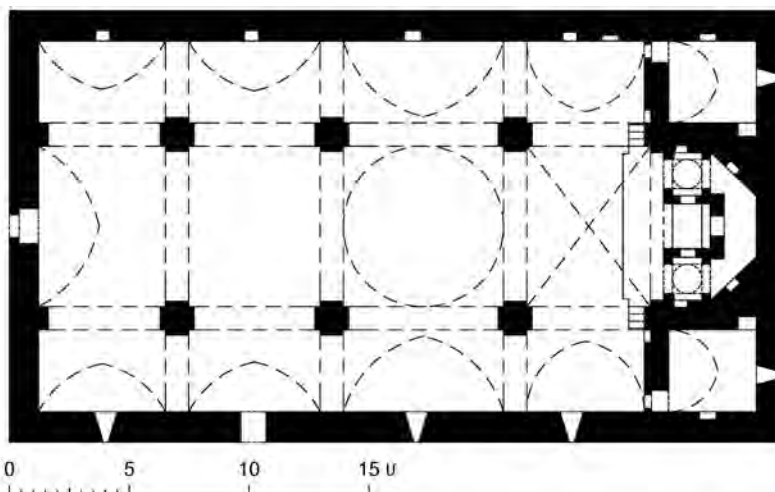
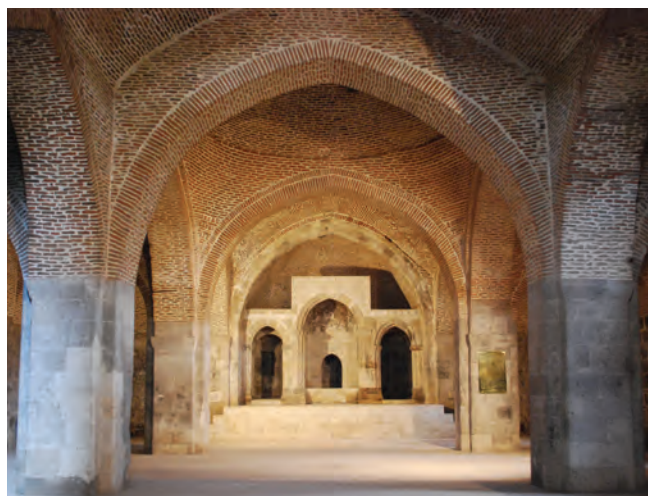
ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Խոյ քաղաք, Արեւմտեան Ատրպատականի
նահանգ, 1120 թ.

GPS: N 38°33.116' E 044°56.522'

ST. SARGIS CHURCH

Khoy City, West Azerbaijan Province, 1120

ԵԿԵՂԵՑԻ

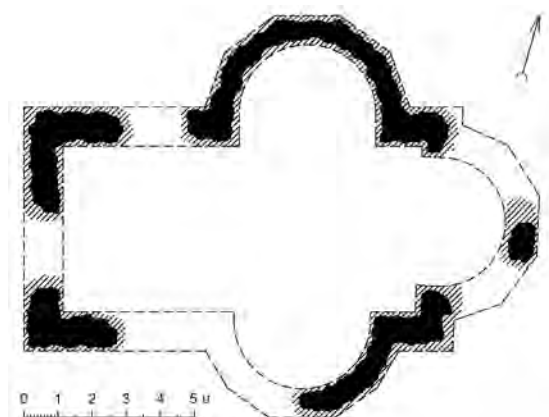
Շաւարշան գիւղ, Մակու գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 7-րդ դար

GPS: N 39°01.849' E 044°33.772

CHURCH

Shavarshan Village, Maku County, West
Azerbaijan Province, 7th century

ՎԻՄԱՓՈՐ ՎԱՆՔ (ՃԳՆԱՐԱՆ)

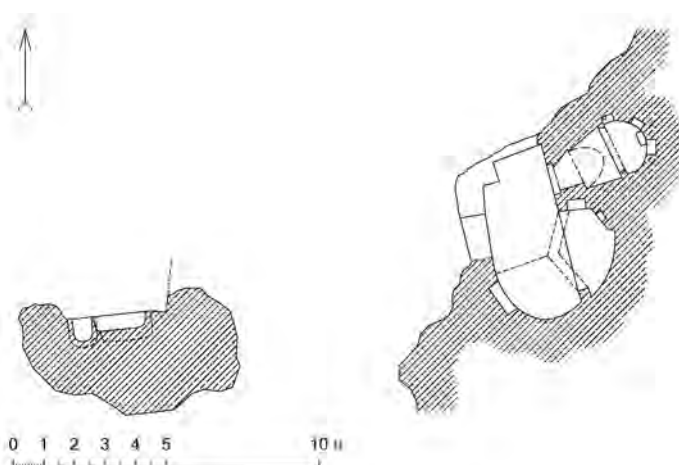
Սադալ գիւղ, Մակու գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 39°05.732' E 044°19.141

ROCK-CUT MONASTERY (HERMITAGE)

Sadal Village, Maku County, West Azerbaijan
Province

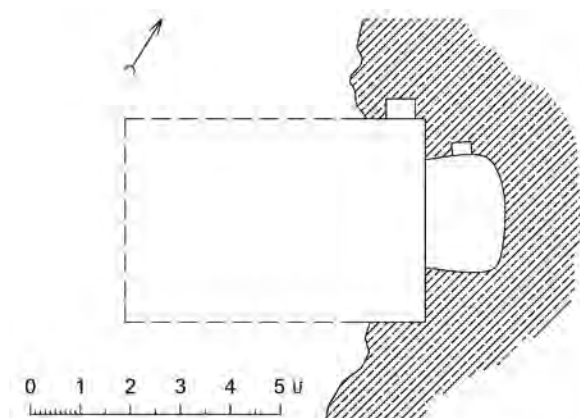
ՎԻԱՍՓՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մակու քաղաքի բերդ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 18-րդ դար

GPS: N 39°16.992' E 044°24.763

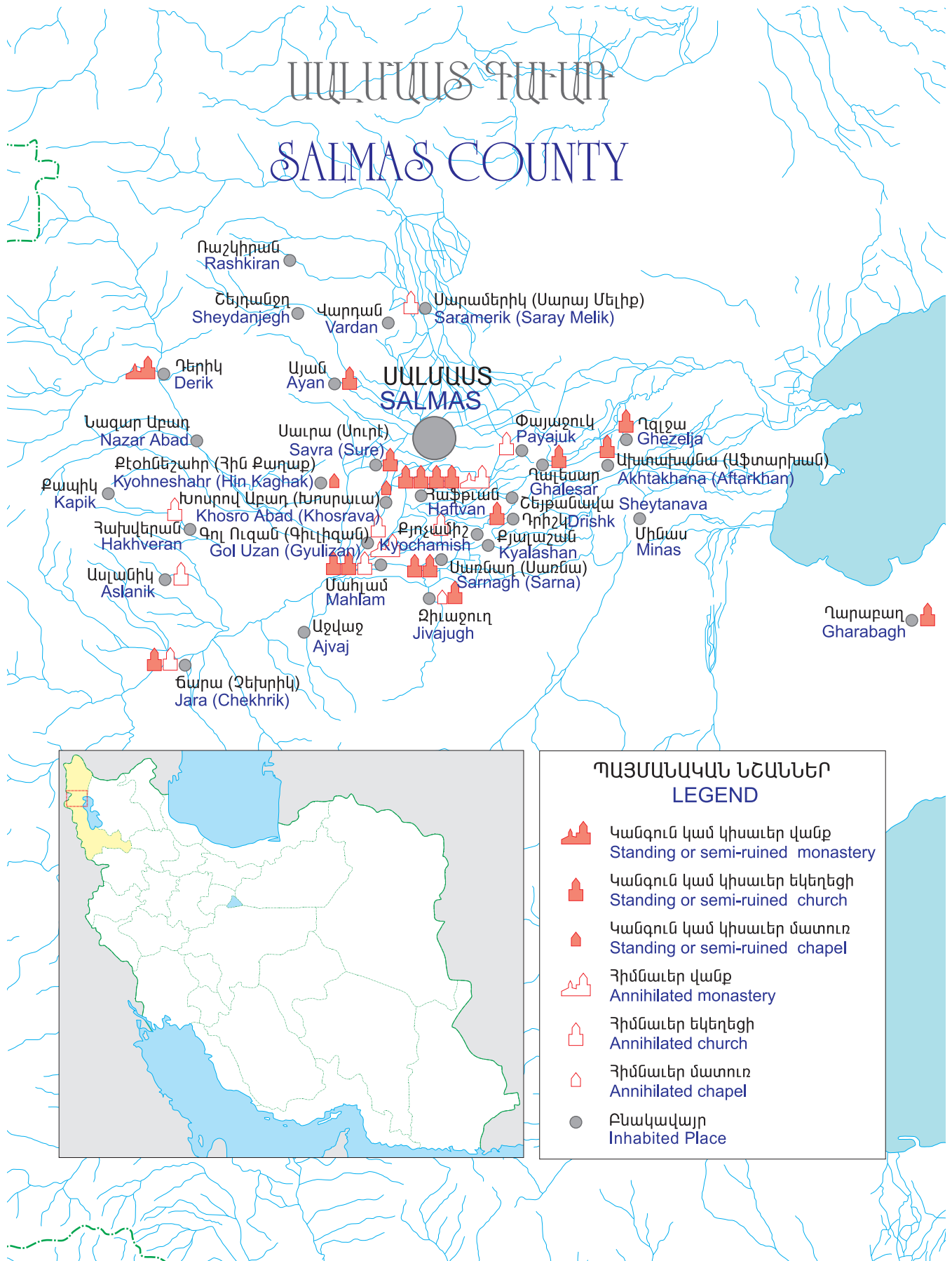
ROCK-CUT CHURCH

Fortress of Maku City, West Azerbaijan Province,
18th century

ՍԱԼՄԱՏ ԴԻՐԱՊ

SALMAS COUNTY

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ախտախանա (Աֆտարխան) գիւղ, Սալմաստ
գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի
նահանգ, 1892 թ.

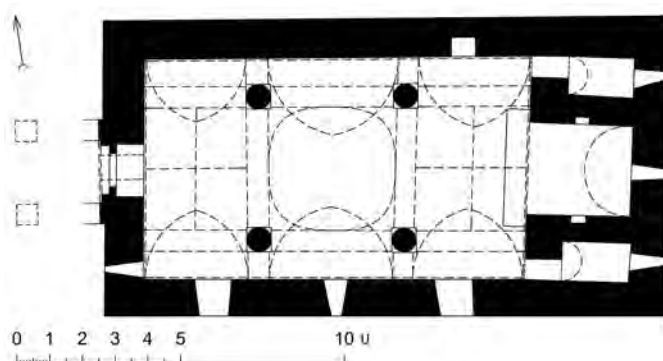
GPS: N 38.11.089 E 044.53.012

ՏՕՍՐԵ ԱՏՎԱԾԱ- ԾՏԻՆ ՇՈՐՀ

ST. MARY CHURCH

Akhtakhana (Aftarkhan) Village, Salmas County,
West Azerbaijan Province, 1892

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Այան գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1781 թ.

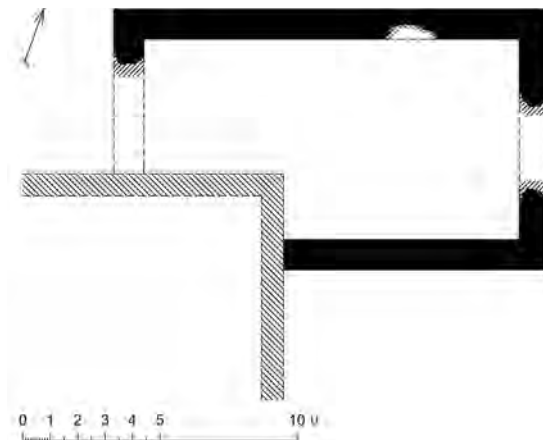
GPS: N 38.13.748 E 044.42.051

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՏԻՆ ՇՈՐՇ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՇ

Ayan Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1781

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵ- ՂԵՑԻ (ԴԵՐԻԿԻ ՎԱՆՔ)

Դերիկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 7-րդ դար

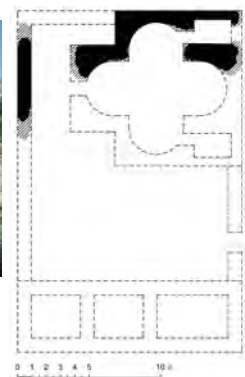
GPS: N 38.14.117 E 044.34.781

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱՏՏԻՆ (ԴԵՐԻԿ ՄՈՆԱՏԵՐԻ)

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՇ

Derik Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 7th century

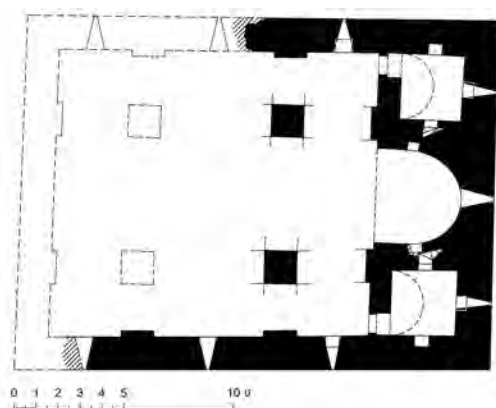
ԱՐ. ԱՐԲԻԱ ԵԿԵՂԵՅԻ

Դրիշկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1400 թ.

GPS: N 38.09.505 E 044.49.130

ՏՏ. ՏԱՐԳԻՏ CHURCH

Drishk Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1400

ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գոլ Ուզան (Գյւլիզան) գիւղ, Սալմաստ
գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի
նահանգ, 1348 ք.

ST. SARGIS CHURCH

Gol Uzan (Gyulizan) Village, Salmas County,
West Azerbaijan Province, 1348

GPS: N 38° 08' 520'' E 044° 43' 324''

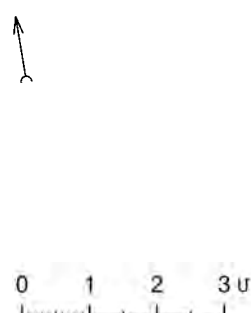
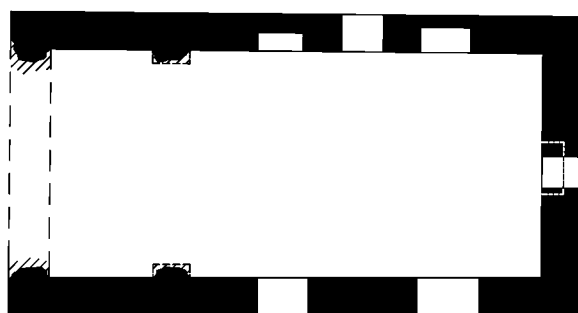
ԵԿԵՂԵՑԻ

Հովդար գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 38° 18' 11.04" E 044° 43' 39.06"

CHURCH

Hovdar Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

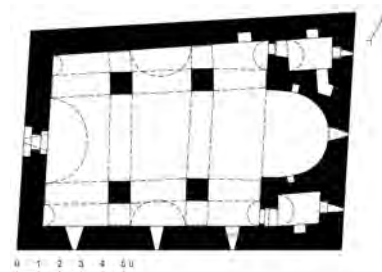
Դզլջա գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 16-րդ դար
GPS: N 38° 12' 07.92" E 044° 53' 28.20"

ST. HOVHANNEՅ CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Ghezelja Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 16th century

ԱՐ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դզլջա գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ
GPS: N 38.12.076 E 044.53.443

ՏՕՍՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ- ՏՅԻՆ CHURCH

ST. MARY CHURCH

Ghezelja Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province

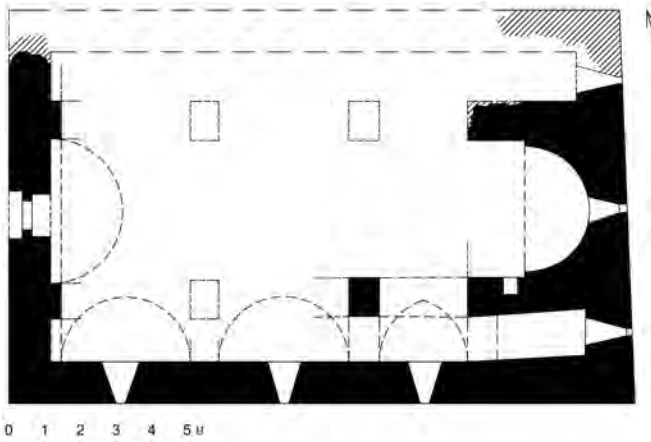
ԱՐ. ԱՐԲԻԱ ԵԿԵՂԵՅԻ

Ղալեսար գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1806 թ.

GPS: N 38.11.091 E 044.50.452

ՏՏ. ՏԱՐԳԻՏ CHURCH

Ghalesar Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 1806

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

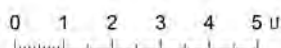
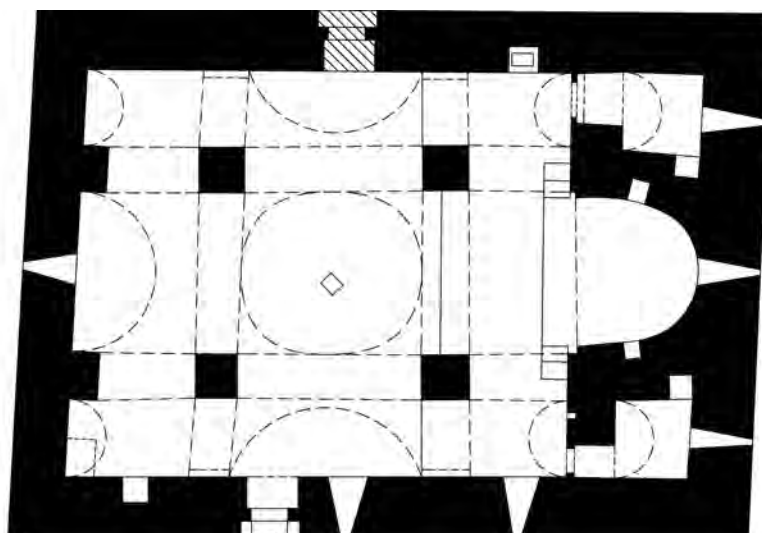
Ղարաբաղ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1784 թ.

GPS: N 38° 04' 31.32" E 044° 03' 50.64"

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Gharabagh Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 1784

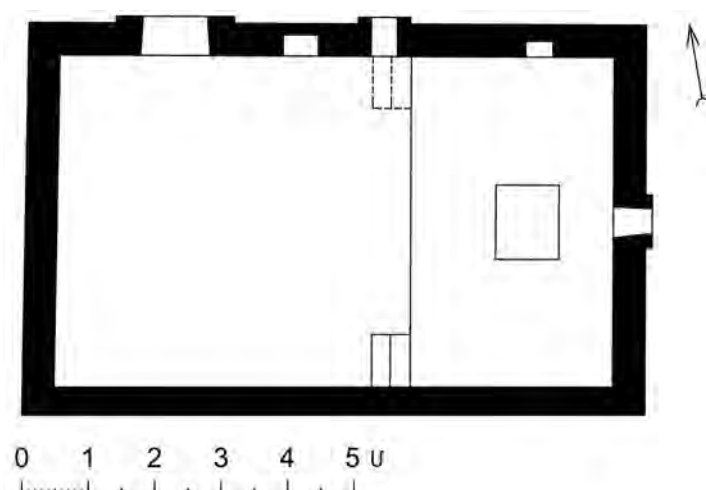
ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

Հաֆթվան գիղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 13-րդ դար
GPS: N 38.10.270 E 044.45.030

ՏՕՐԵԲ ԱՏՎԱԾԱ- ԾՏԻՆ ՇՈՐԿ

ST. MARY CHURCH

Haftvan Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 13th century

ԱՐ. ԴԵՈՐԴ ԵԿԵՂԵՑԻ

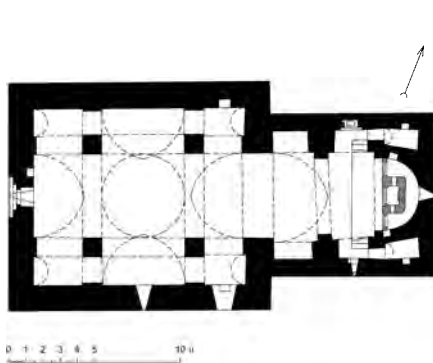
Հաֆթան գիղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1625 թ.

GPS: N 38.10.203 E 044.45.383

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Haftvan Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1625

ԱՐ. ՊՕՂՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հաֆթվան գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 19-րդ դար

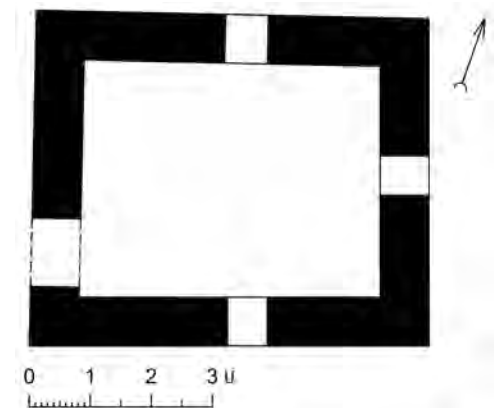
GPS: N 38.09.436 E 044.45.073

ՏՏ. ՍՈԳԻՍ ՇՈՐՀ

ՏՏ. ՍՈՒՐ ՇՈՐՀ

Haftvan Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 19th century

ԵԿԵՂԵՑԻ

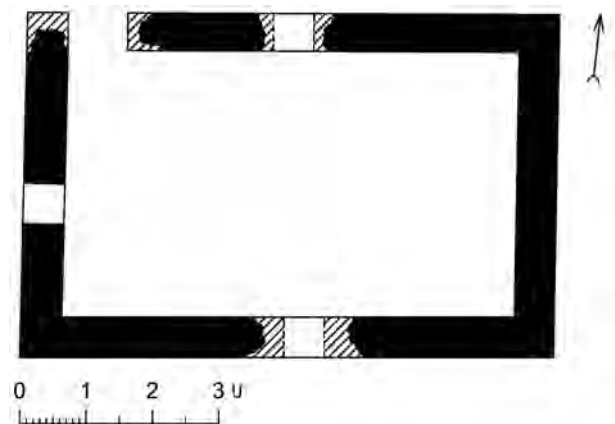
Քէօհնաշահր գիւղ, Սալմաստ գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ

GPS: N 38° 09' 26.70" E 044° 41' 06.60"

ՇՈՐՀ

Kyohnashahr Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province

ԱՐ. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

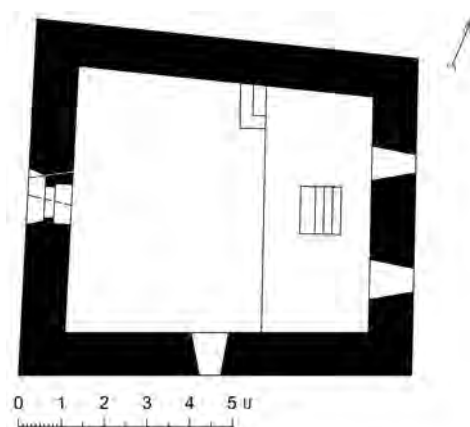
Ջիւաջուղ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1892 թ.

GPS: N 38.06.773 E 044.45.580

SOURB AMENAPRKICH CHURCH

HOLY SAVIOUR CHURCH

Jivajugh Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 1892

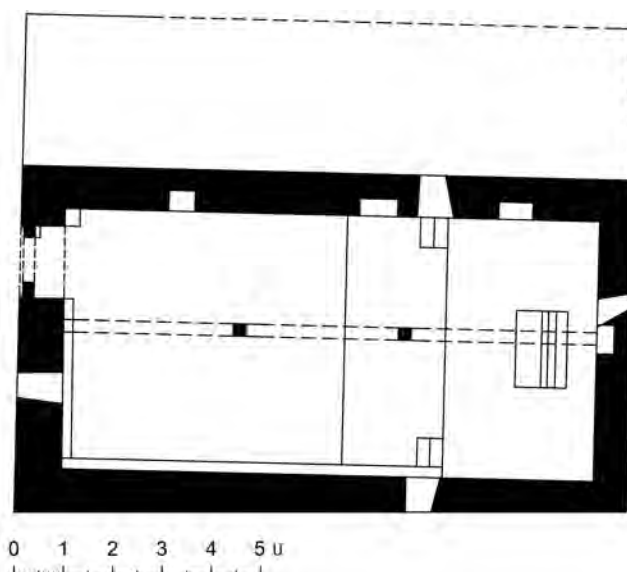
ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Խոսրով Աբադ (Խոսրաւա) գիւղ, Սալմաստ
գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ,
19-րդ դար

ՏՏ. ՏԱՐԳԻՏ CHURCH

Khosrov Abad (Khosrova) Village, Salmas
County, West Azerbaijan Province, 19th century
GPS: N 38.09.949 E 044.44.251

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

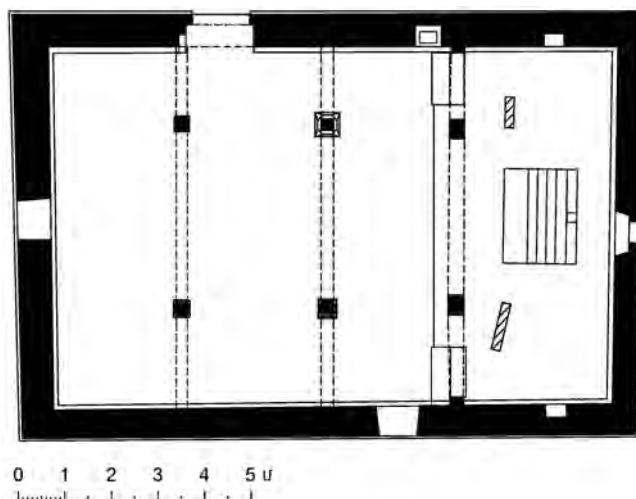
Մահլամ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1711 թ.

GPS: N 38.07.757 E 044.44.273

ՏՆ. GEVORG CHURCH

ՏՆ. GEORGE CHURCH

Mahlam Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1711

ԱՐ. ԶՕՐԱՎԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մահլամ գիղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1641 թ.

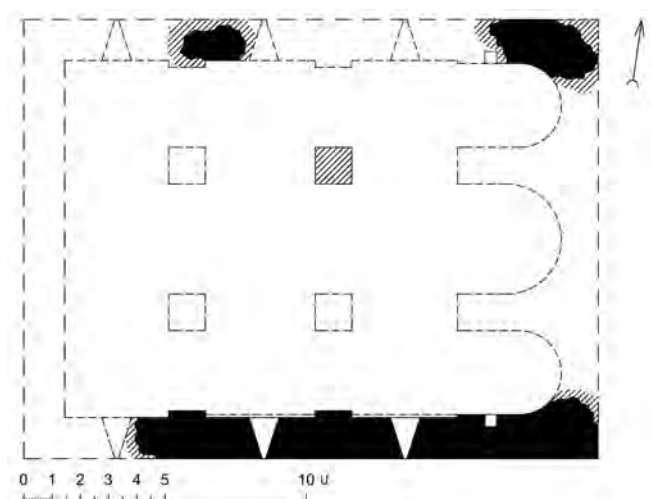
GPS: N 38.07.787 E 044.44.307

ՏՕՐԵ ԶՕՐԱՎԱՐ CHURCH

HOLY COMMANDER CHURCH

Mahlam Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1641

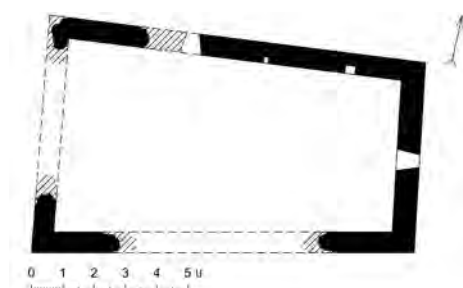
ՄԲ. ՎԱՐԴԱՆ (ԶՒԱՐԴԱԿ) ԵԿԵՂԵՑԻ

Մահլամ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1724 թ.

GPS: N 38.07.717 E 044.43.527

ST. VARDAN (ZVARDAK) CHURCH

Mahlam Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1724

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

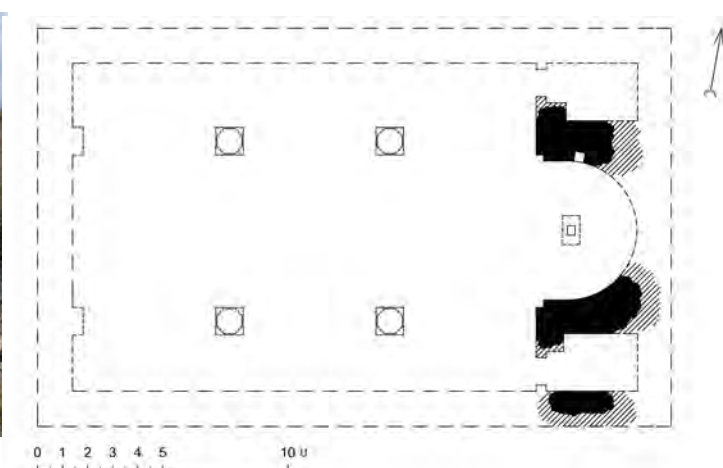
Փայաջուկ գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան
Ատրպատականի նահանգ, 1751 թ.

GPS: N 38.11.480 E 044.49.421

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Payajuk Village, Salmas County, West Azerbaijan
Province, 1751

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Սարամերիկ (Սարայ Մելիք) գիւղ, Սալմաստ գաւառ, Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 1758 թ.

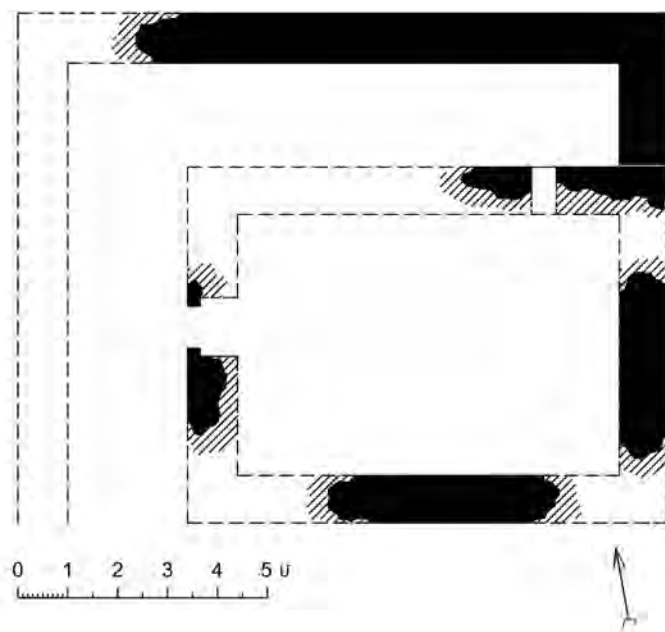
GPS: N 38.16.066 E 044.45.646

ՏՏ. GEVORG CHURCH

ՏՏ. GEORGE CHURCH

Saramerik (Sara Melik) Village, Salmas County, West Azerbaijan Province, 1758

ՄԲ. ԱՍՏԻԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

Մառնաղ (Մառնա) գիղ, Մալմաստ գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 1625 թ.

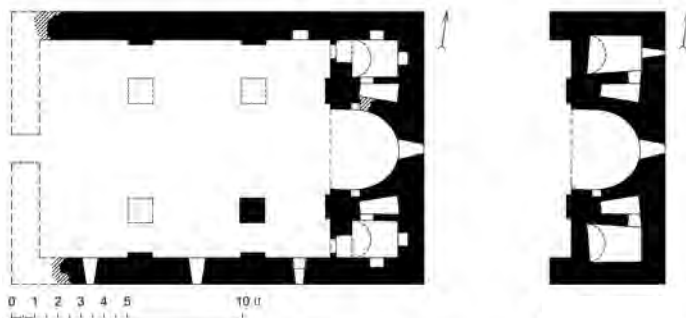
GPS: N 38.08.124 E 044.46.279

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՇ

ՏՏ. ՄԱՐԻ ՇՈՐՇ

Sarnagh (Sarna) Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 1625

ՄԲ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՅԻ

Մառնաղ (Մառնա) գիղ, Մալմաստ գաւառ,
Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ, 1625 թ.

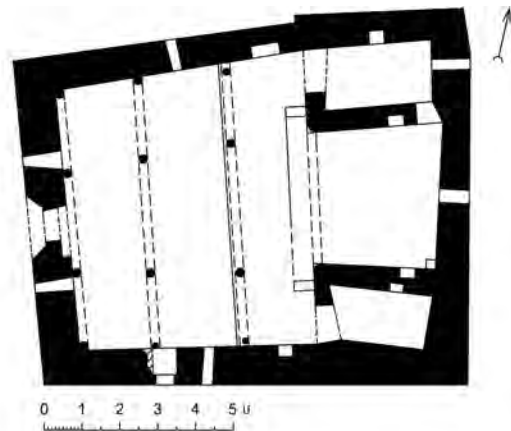
GPS: N 38.08.167 E 044.46.136

ՏՏ. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇՈՐՇ

ՏՏ. ՅՈՒՆ ՇՈՐՇ

Sarnagh (Sarna) Village, Salmas County, West
Azerbaijan Province, 1625

ԱՊԱՀԱՆԻ
ՀԱՅՈՑ ՌԵՄԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՄԵՐԸ

CHURCHES
OF THE
ARMENIAN
DIOCESE OF
ISFAHAN

ԱՊԱՀԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

CHURCHES OF THE ARMENIAN DIOCESE OF ISFAHAN

ԹԵՀՐԱՆ
TEHRAN

Իսֆահան
Isfahan

Մասջեդ Սուլեյման
Masjet Suleyman

Խորամշահիր
Khoramshahr

Ահվազ
Ahvaz

Աբադան
Abadan

Շիրազ
Shiraz

Բուշեհր
Bushehr

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

LEGEND

- Կանգուն կամ կիսաւեր եկեղեցի
Standing or semi-ruined church
- Քաղաք
City
- Սպահանի Հայոց թեմ
Armenian Diocese of Isfahan
- Թեհրանի Հայոց թեմ
Armenian Diocese of Tehran
- Ատրպատականի Հայոց թեմ
Armenian Diocese of Atrpatakan

ԱՊԱՀԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԴԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

CHURCHES OF THE ARMENIAN DIOCESE OF ISFAHAN

1.	Սր. Կարապետ եկեղեցի, Աբադան քաղաք, Խուզեստանի նահանգ Sourb Karapet Church, Abadan City, Khuzestan Province (Holy Forerunner Church)	156
2.	Սր. Մեսրոպ եկեղեցի, Ահվազ քաղաք, Խուզեստանի նահանգ St. Mesrop Church, Ahvaz City, Khuzestan Province	158
3.	Սր. Գեորգ եկեղեցի, Բուշեհր քաղաք, Բուշեհրի նահանգ St. Gevorg Church, Bushehr City, Bushehr Province (St. George Church).....	160
4.	Սր. Աստուածածին եկեղեցի, Շիրազ քաղաք, Ֆարսի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Shiraz City, Fars Province (St. Mary Church).....	161
5.	Սր. Ամենափրկիչ վանք, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ Sourb Amenaprkich Monastery, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (Holy Saviour Monastery)	163
6.	Սր. Բեթղեհեմ եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ Sourb Betghehem Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (Holy Bethlehem Church)	168
7.	Սր. Գեորգ եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Gevorg Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. George Church)	170
8.	Սր. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Grigor Lusavorich Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Gregory the Enlightener Church).....	171
9.	Սր. Յակոբ եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Hakob Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Jacob Church).....	173
10.	Սր. Յովհաննէս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Hovhannes Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. John)	174
11.	Սր. Կատարինէ եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Katarine Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Catherine)	176
12.	Սր. Աստուածածին եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Mary)	178
13.	Սր. Մինաս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Minas Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province	182
14.	Սր. Ներսէս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Nerses Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province	184
15.	Սր. Նիկողայոս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Nikoghayos Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Nicholas)	186
16.	Սր. Սարգիս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Sargis Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province	188

17.	Սր. Ստեփանոս եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Stepanos Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province (St. Stephen Church) .	190
18.	Սր. Վարդան (Ռոզարիա) եկեղեցի, Նոր Ջուղա քաղամաս, Սպահան (Իսֆահան) քաղաք, Իսֆահանի նահանգ St. Vardan (Holy Rosary) Church, New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province	192
19.	Սր. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Աղ Բուլաղ գիւղ, Չարմահալ գաւառ, Չարմահալ Բախթիարի նահանգ St. Grigor Lusavorich Church, Agh Bulagh Village, Chaharmahal County, Chaharmahal and Bakhtiari Province (St. Gregory the Enlightener Church)	194
20.	Սր. Աստուածածին եկեղեցի, Լիւասիան գիւղ, Չարմահալ գաւառ, Չարմահալ Բախթիարի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Livasian Village, Chaharmahal County, Chaharmahal and Bakhtiari Province (St. Mary Church)	195
21.	Սր. Յովհաննէս եկեղեցի, Մամուռէ գիւղ, Չարմահալ գաւառ, Չարմահալ Բախթիարի նահանգ St. Hovhannes Church, Mamure Village, Chaharmahal County, Chaharmahal and Bakhtiari Province (St. John Church)	196
22.	Սր. Ստեփանոս եկեղեցի, Դաջան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Stepanos Church, Dajan Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Stephen Church)	198
23.	Սր. Դուկաս եկեղեցի, Ջարնէ գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Ghukas Church, Zarne Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Luke Church)	199
24.	Սր. Եղիշէ եկեղեցի, Ղալէ Մելիք գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Yeghishe Church, Ghale Melik Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Elisha)	200
25.	Սր. Նշան եկեղեցի, Ղարղուն գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ Sourb Nshan Church, Gharghun Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (Holy Sign Church)	201
26.	Սր. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Նամակերտ գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Grigor Lusavorich Church, Namakert Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Gregory the Enlightener Church)	202
27.	Սր. Գէորգ եկեղեցի, Ներքին Խոյզեան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Gevorg Church, Lower Khoygan Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. George Church)	203
28.	Սր. Ստեփանոս եկեղեցի, Սնկերտ գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Stepanos Church, Snkert Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Stephen Church)	204
29.	Սր. Գէորգ եկեղեցի, Սվարան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Gevorg Church, Svaran Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. George)	205
30.	Սր. Աստուածածին եկեղեցի, Վերին Խոյզեան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Upper Khoygian Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. Mary Church)	206
31.	Սր. Ներսէս եկեղեցի, Վերին Խոյզեան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Nerses Church, Upper Khoygan Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province	207
32.	Սր. Յովհաննէս եկեղեցի, Վերին Խոյզեան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ, Իսֆահանի նահանգ St. Hovhannes Church, Upper Khoygan Village, Faridan (Peria) County, Isfahan Province (St. John Church)	208

ԱՐ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

Արադան քաղաք, Խուզեստանի նահանգ, 1958 թ.

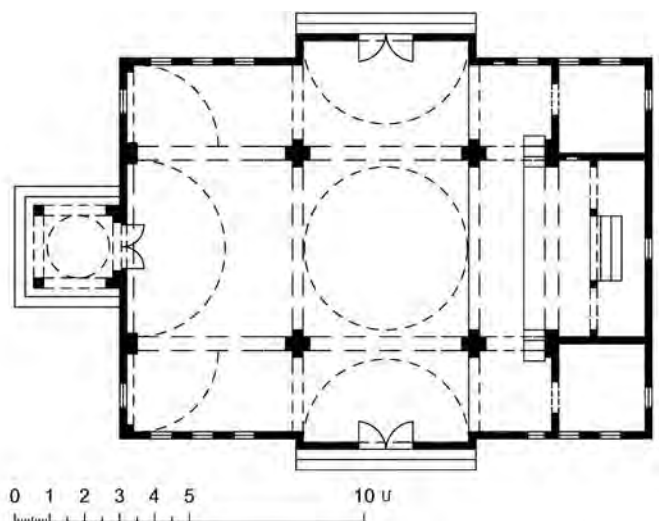
GPS: N 30° 20' 13.00" E 048° 17' 23.24"

SOURB KARAPET CHURCH

HOLY FORERUNNER CHURCH

Abadan City, Khuzestan Province, 1958

ՄԲ. ՄԵՍՐՈՊ ԵԿԵՂԵՑԻ

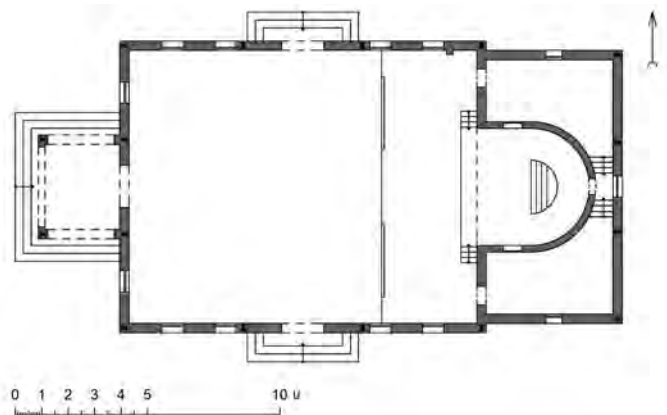
ST. MESROP CHURCH

Ահազ քաղաք, Խուզեստանի մահանգ, 1967 թ.

Ahvaz City, Khuzestan Province, 1967

GPS: N 31° 19' 34.43" E 048° 41' 14.00"

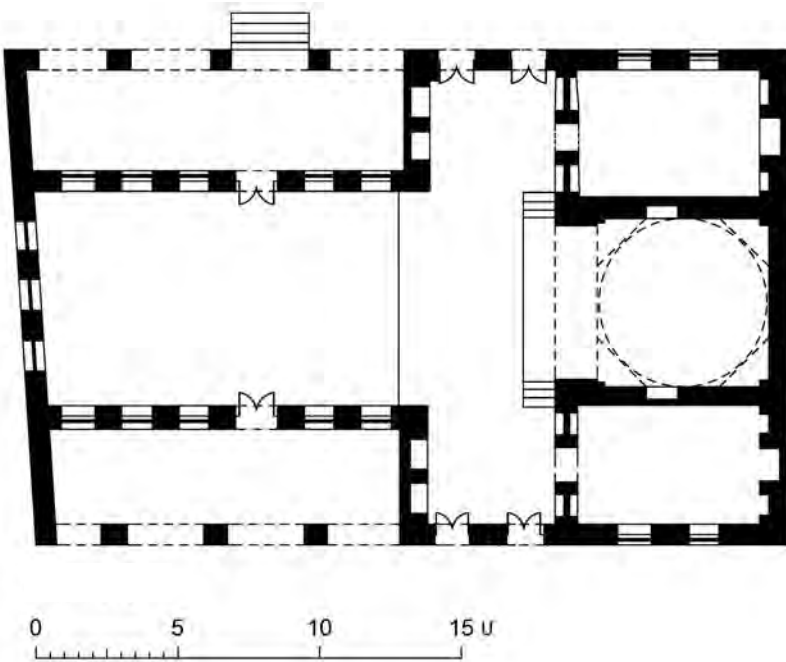

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ
ԵԿԵՂԵՑԻ

Բուշեհր քաղաք, Բուշեհրի նահանգ, 1700 թ.
GPS: N 28° 59' 23.18" E 050° 49' 56.01"

ST. GEVORG
CHURCH

ST. GEORGE CHURCH
Bushehr City, Bushehr Province, 1700

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾՈՒՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

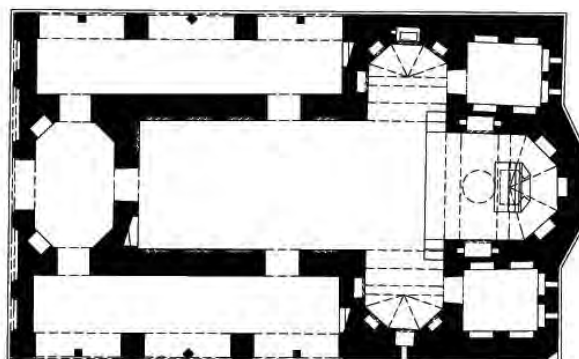
Շիրազ քաղաք, Ֆարսի մահանգ, 1662 թ.

GPS: N 29° 36' 40.18" E 052° 32' 16.12"

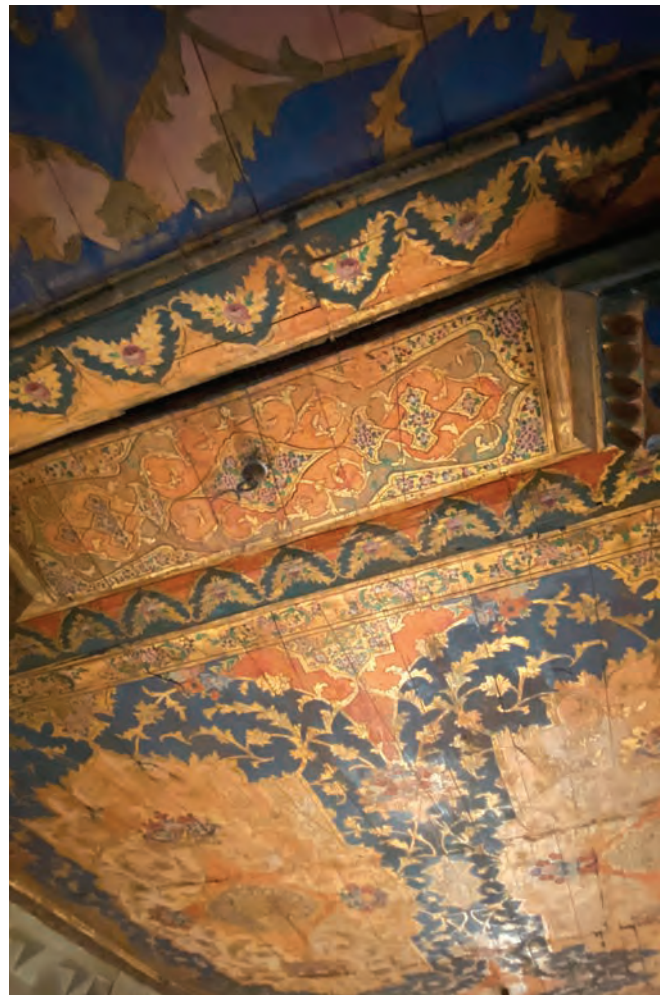
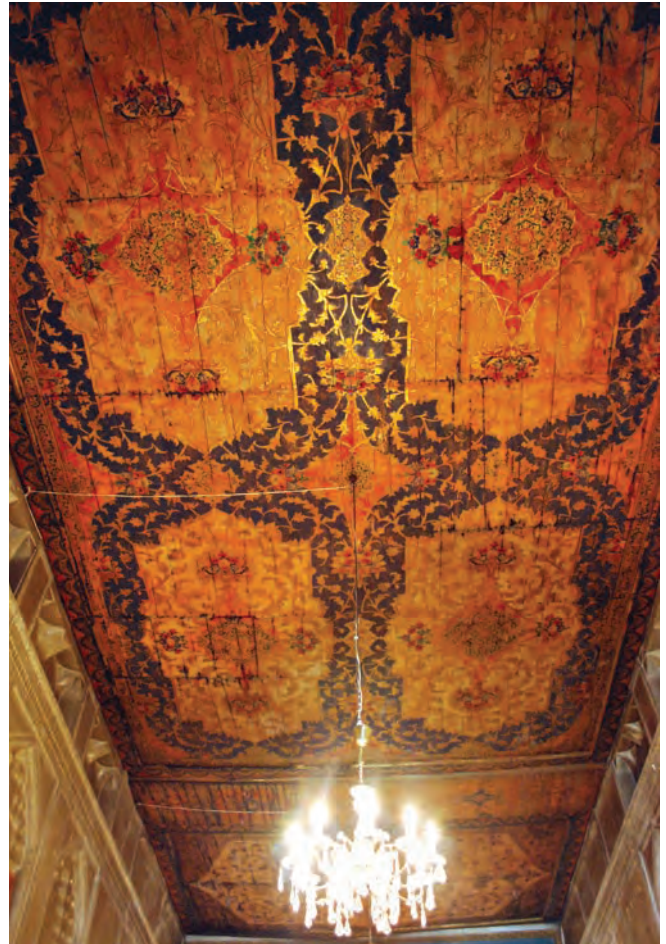
SOURB ASTVATSA - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Shiraz City, Fars Province, 1662

0 1 2 3 4 5 10 m

ՄԲ. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔ

Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1655 թ.
GPS: N 32° 38' 05.80" E 051° 39' 20.47"

SOURB AMENAPRKICH MONASTERY

HOLY SAVIOUR MONASTERY

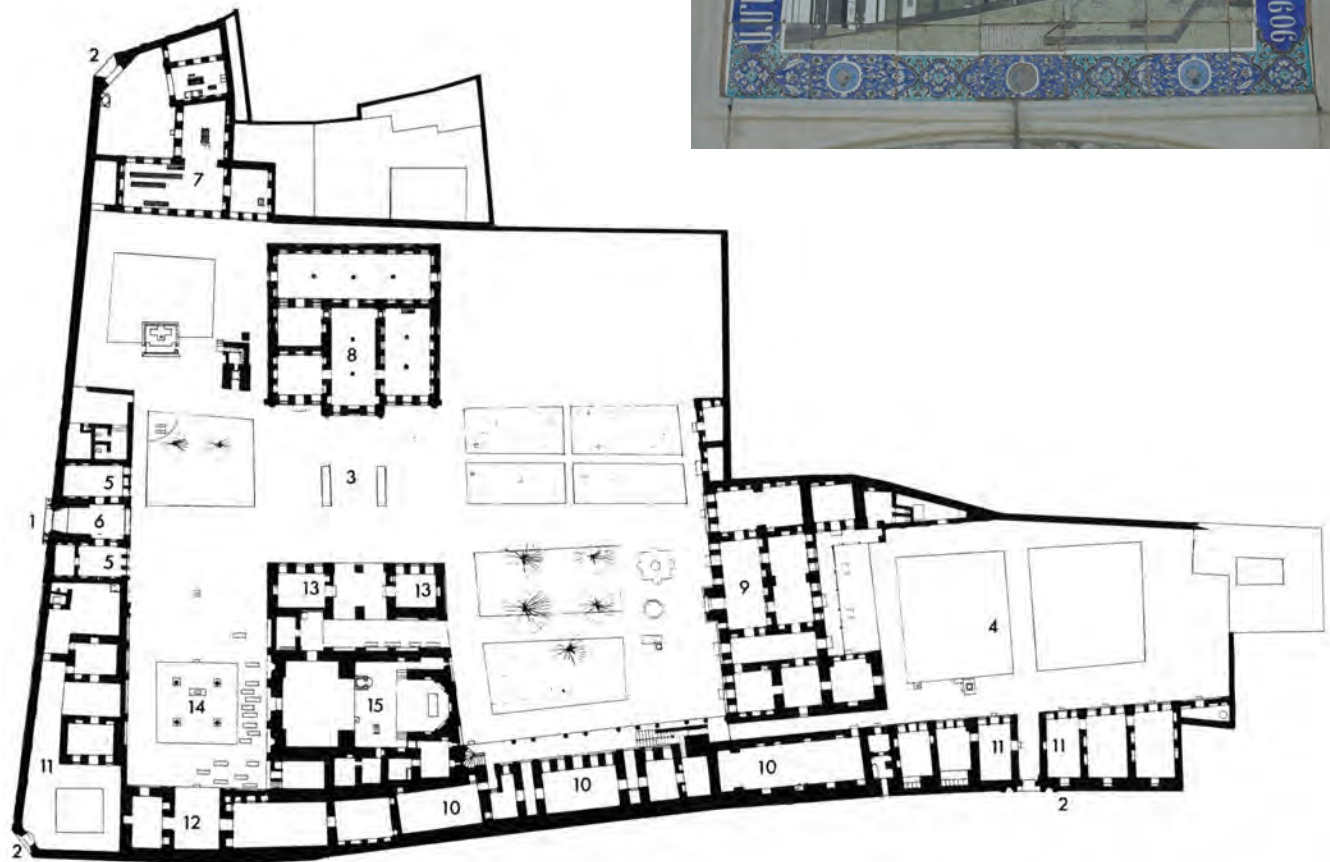
New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1655

ՄԲ. ԲԵԹԴԵՀԷՄ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1627 թ.

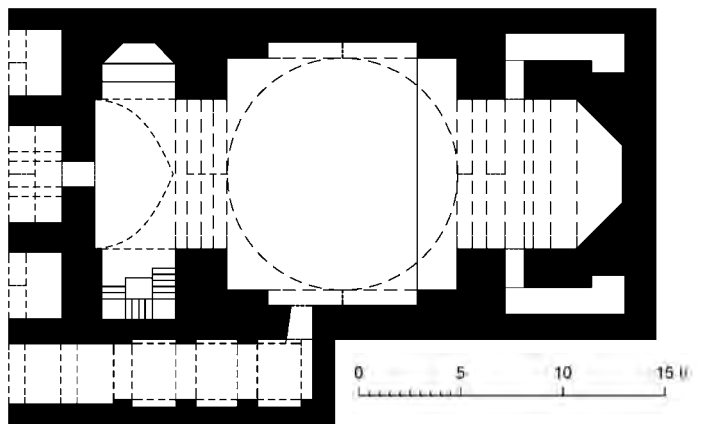
GPS: N 32° 38' 11.18" E 051° 39' 28.09"

SOURB BETGHEHEM CHURCH

HOLY BETHLEHEM CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1627

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

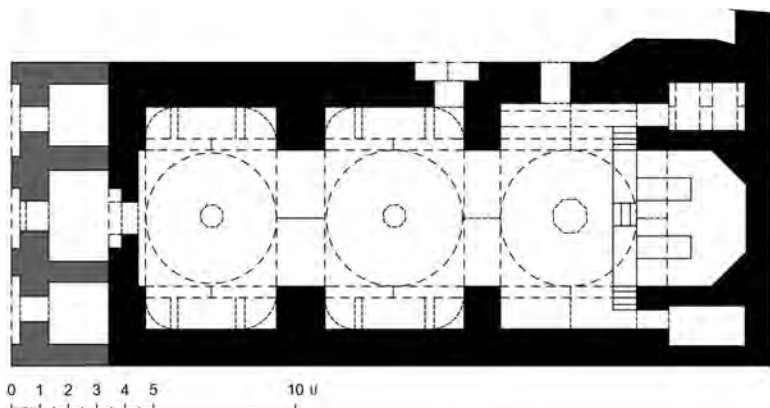
Նոր Ջուլա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1611 թ.

GPS: N 32° 38' 16.67'' E 051° 39' 15.45''

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1611

ԱՐ. ԳՐԻԳՈՐ

ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1633 թ.

GPS: N 32° 38' 07.60" E 051° 39' 10.61"

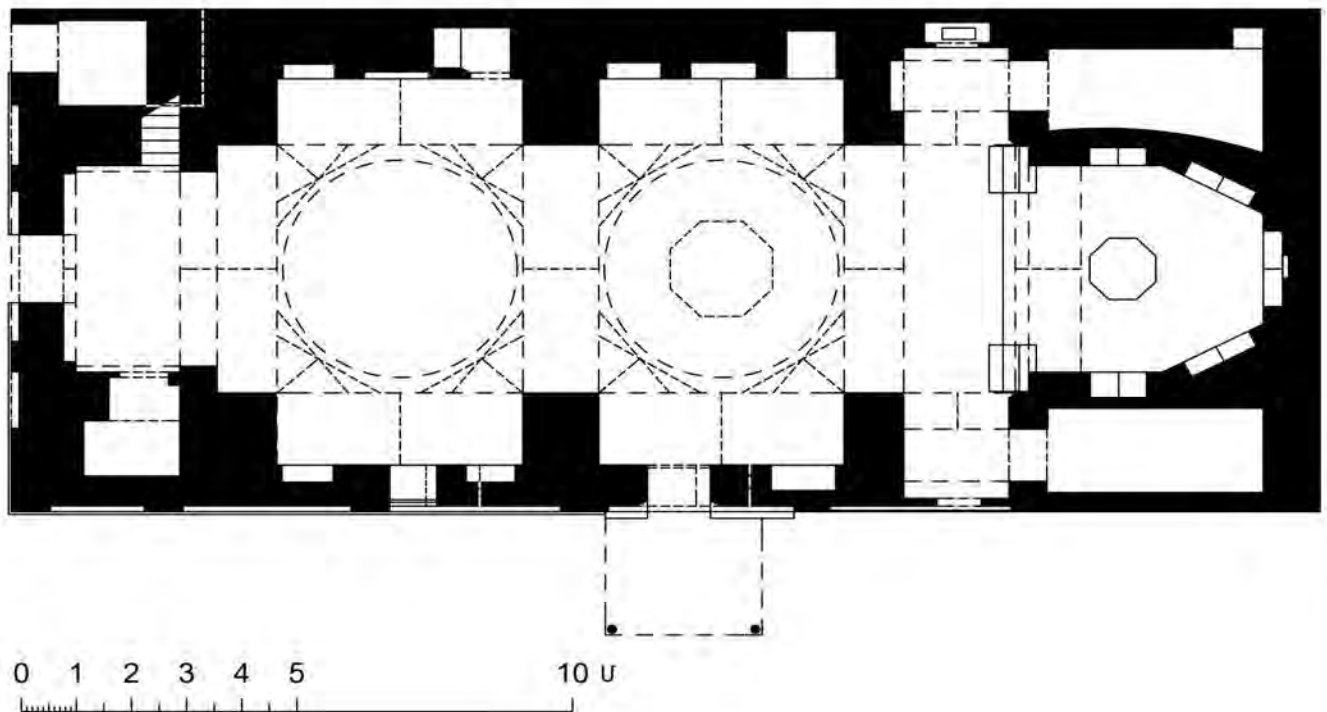
ST. GRIGOR

LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1633

ԱՐ. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՅԻ

Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1607 թ.

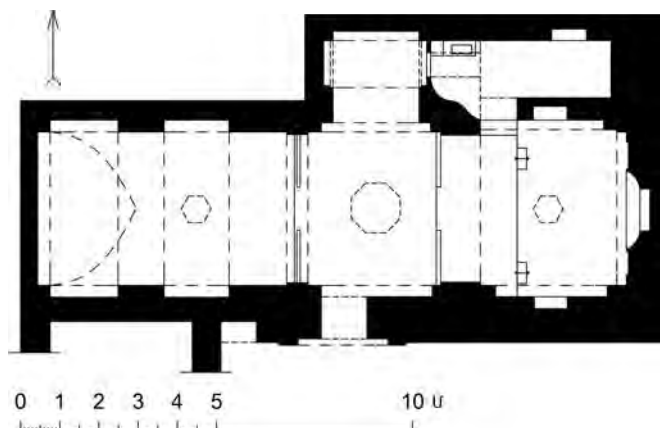
GPS: N 32° 38' 09.70" E 051° 39' 30.23"

ՏՏ. HAKOB CHURCH

ՏՏ. JACOB CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1607

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նոր Ջուղա քաղաք, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1621 թ.

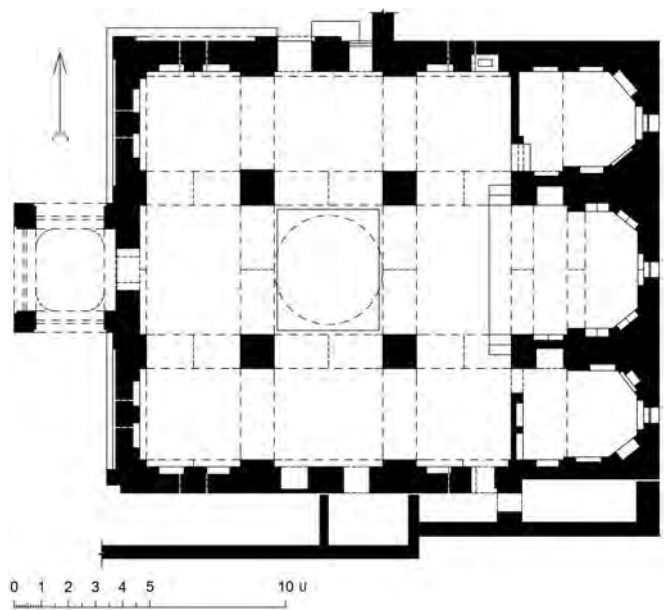
GPS: N 32° 37' 56.11" E 051° 39' 03.63"

ST. HOVHANNES CHURCH

ST. JOHN CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1621

ԱՐ. ԿԱՏԱՐԻՆԷ ԵԿԵՂԵՑԻ ST. KATARINE CHURCH

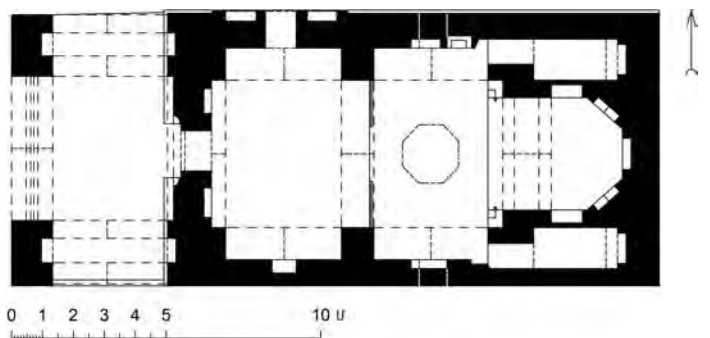
Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1623 թ.

GPS: N 32° 37' 55.33" E 051° 39' 02.91"

ST. CATHERINE CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1623

ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1613 թ.

GPS: N 32° 38' 08.98" E 051° 39' 29.09"

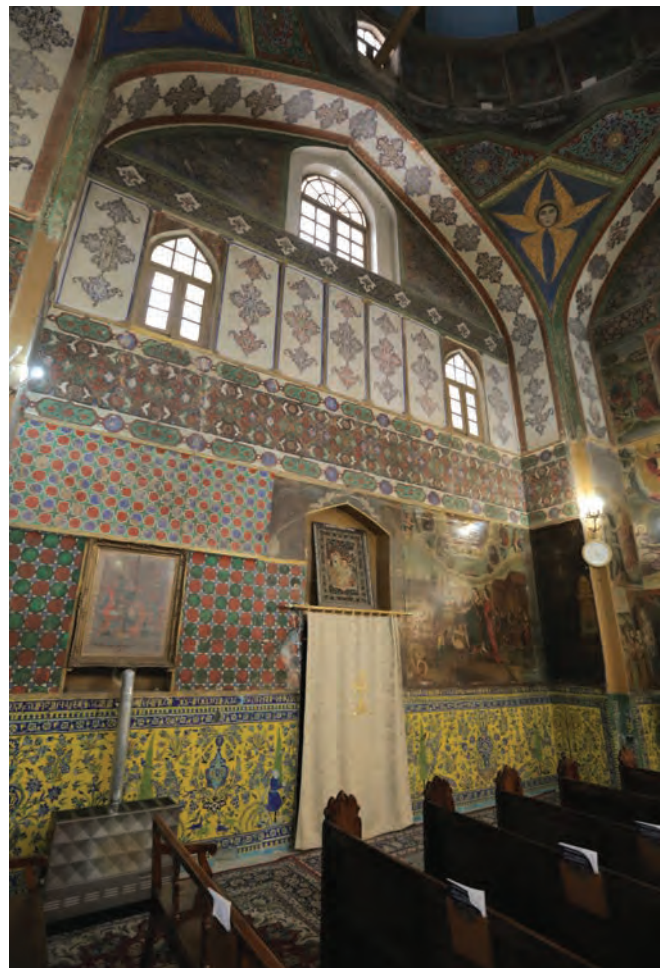
ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՏՏԻՆ ՇՈՐՈՒՄ

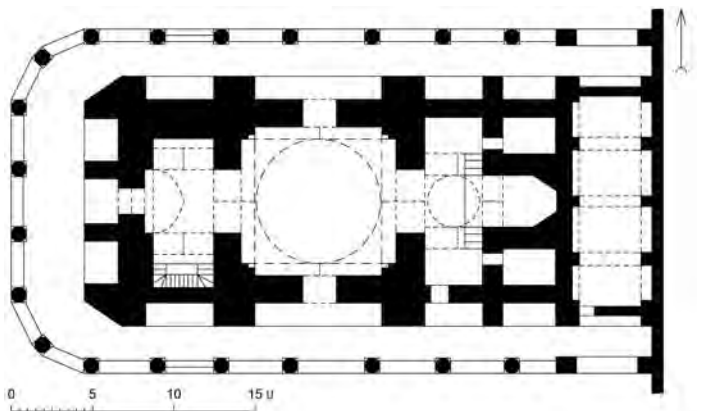
ST. MARY CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1613

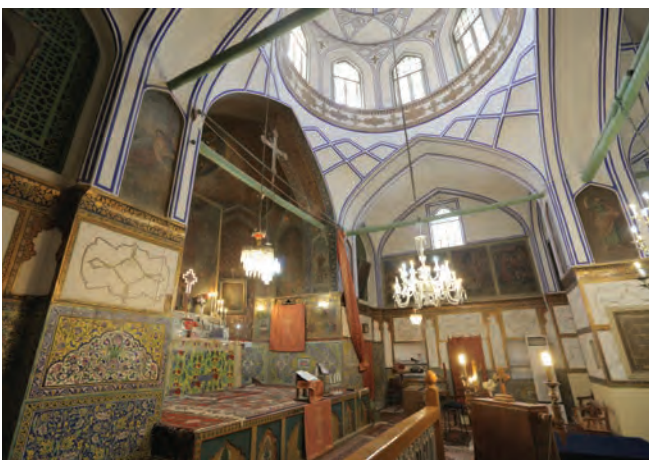
ՄԲ. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

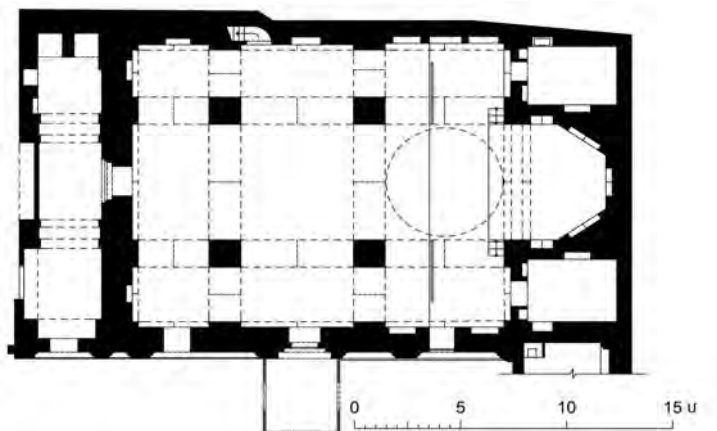
Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1659 թ.

GPS: N 32° 37' 51.57'' E 051° 38' 47.44''

ST. MINAS CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1659

ԱՐ. ՆԵՐՍԷՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

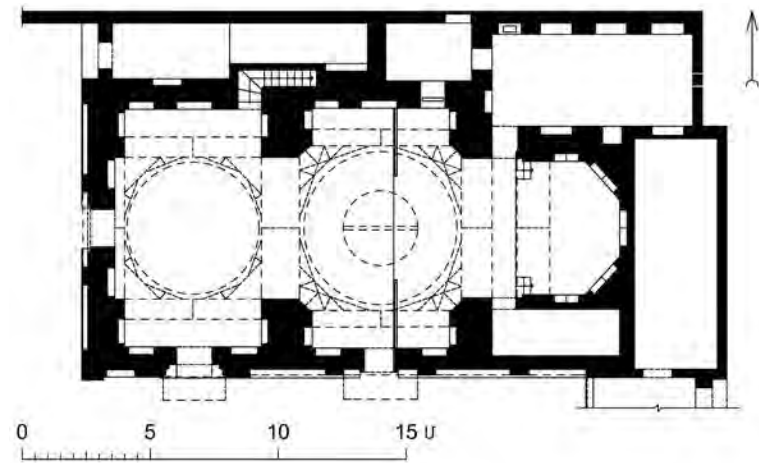
Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1666 թ.

GPS: N 32° 37' 49.41" E 051° 38' 58.50"

ST. NERSES CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1666

ԱՔ. ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նոր Ջուղա քաղաք, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1630 թ.

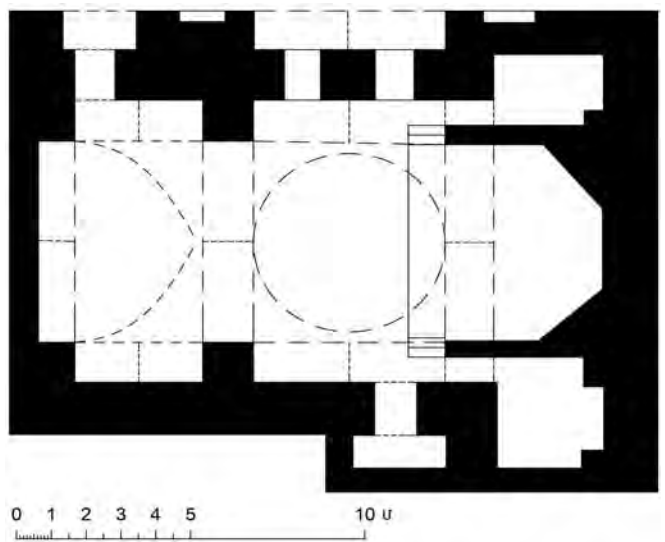
GPS: N 32° 37' 53.85" E 051° 38' 55.87"

ST. NIKOGHAYOS CHURCH

ST. NICHOLAS CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1630

ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

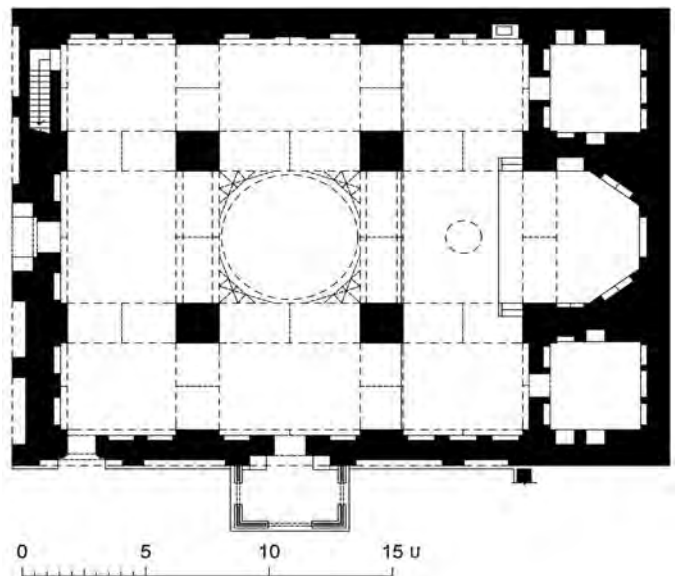
Նոր Ջուղա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1659 թ.

GPS: N 32° 38' 00.13" E 051° 38' 28.70"

ST. SARGIS CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1659

ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

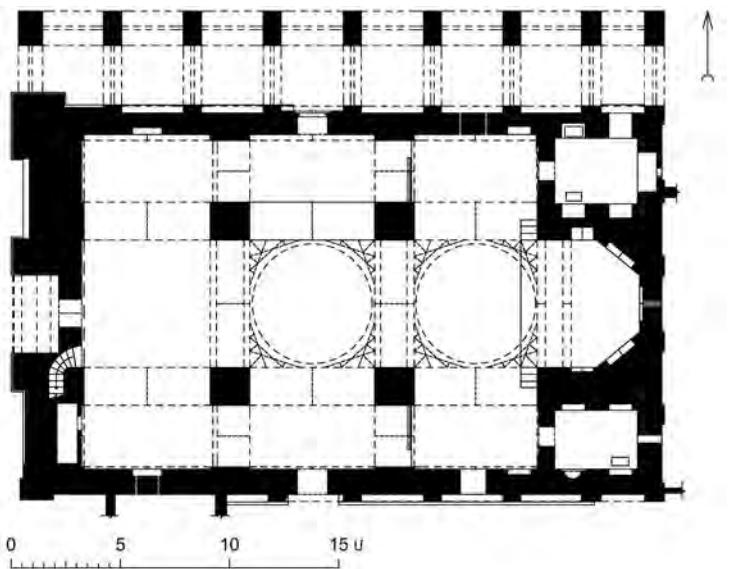
Նոր Ջուղա քաղաք, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ, 1614 թ.
GPS: N 32° 38' 08.80" E 051° 39' 00.61"

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan
Province, 1614

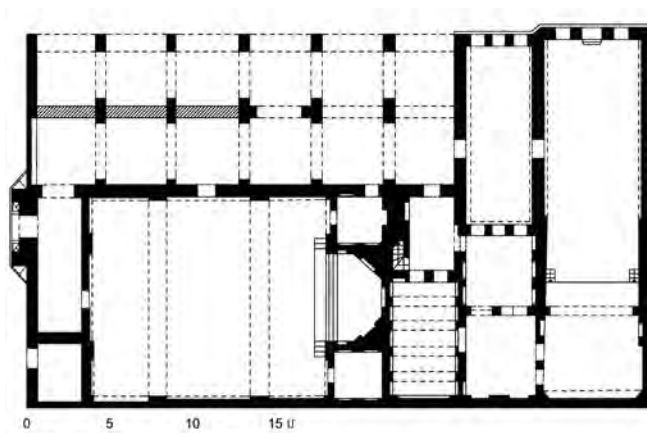

ՄԲ. ՎԱՐԴԱՆ (ՌՈԶԱՐԻԱ) ԵԿԵՂԵՑԻ

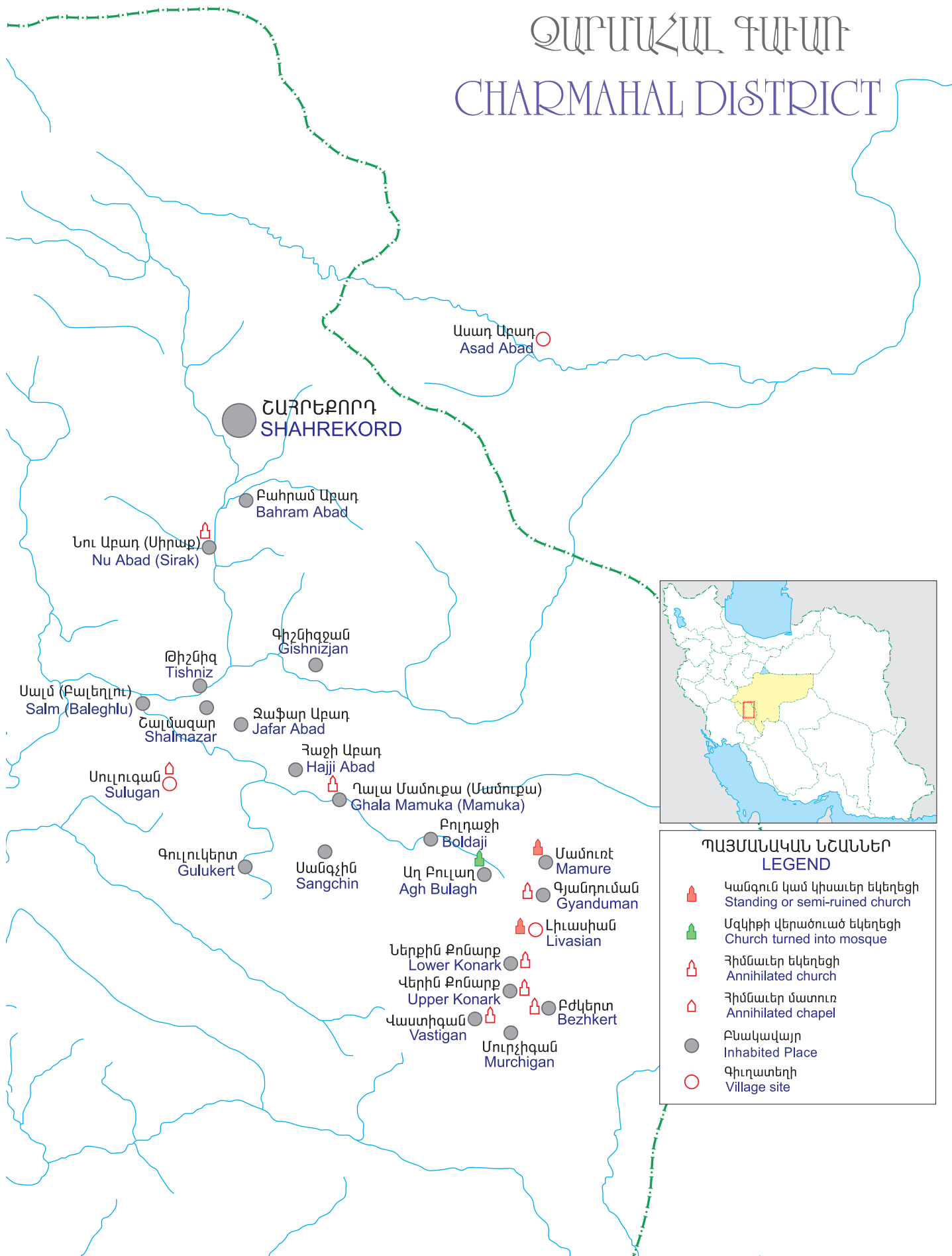
Նոր Ջուլա թաղամաս, Սպահան (Իսֆահան)
քաղաք, Իսֆահանի նահանգ
GPS: N 32° 37' 50.00'' E 051° 38' 58.23''

ST. VARDAN (HOLY ROSARY) CHURCH

New Julfa Quarter, Isfahan City, Isfahan Province

ՉԱՐՄԱՀԱԼ ԴԱԻՐ CHARMAHAL DISTRICT

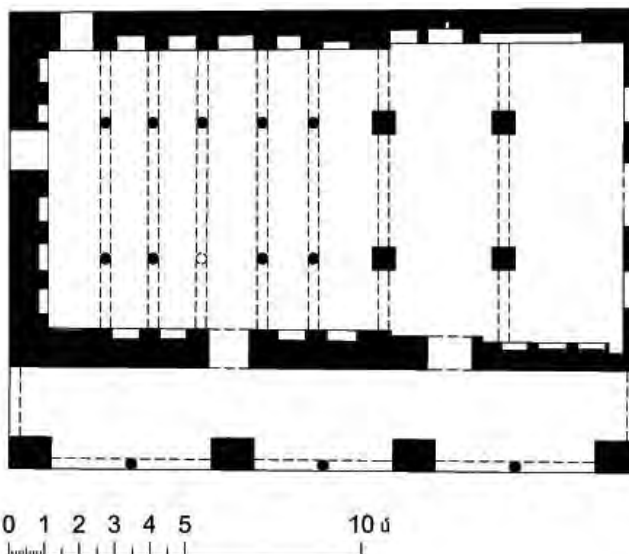
ՄԲ. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Աղ Բուլաղ գիւղ, Չարմահալ գաւառ,
Չարմահալ Բախթիարի նահանգ, 1910 թ.
GPS: N 31° 54' 02.88" E 051° 06' 55.32"

ST. GRIGOR LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER CHURCH

Agh Bulagh Village, Chaharmahal County,
Chaharmahal and Bakhtiari Province, 1910

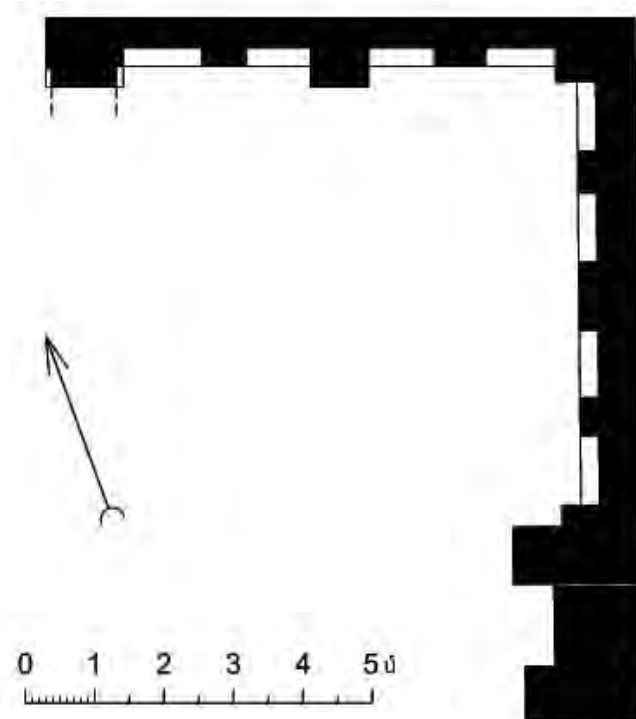
ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Լիասիան գիւղ, Չարմահալ գաւառ,
Չարմահալ Բախթիարի նահանգ
GPS: N 31° 52' 01.50" E 051° 08' 26.70"

SOURB ASTVATSATSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Livasian Village, Chaharmahal County,
Chaharmahal and Bakhtiari Province

ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մամուռե գիւղ, Չարմահալ գաւառ, Չարմահալ
Բախթիարի նահանգ, 1900 թ.

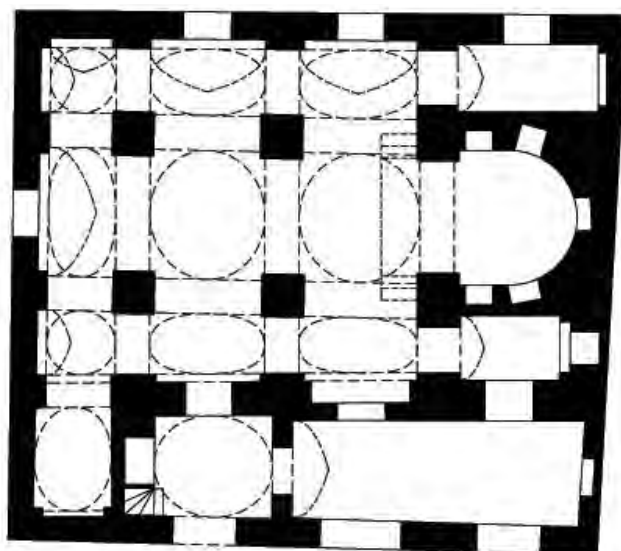
GPS: N 31° 53' 19.56'' E 051° 09' 12.42''

ST. HOVHANNES CHURCH

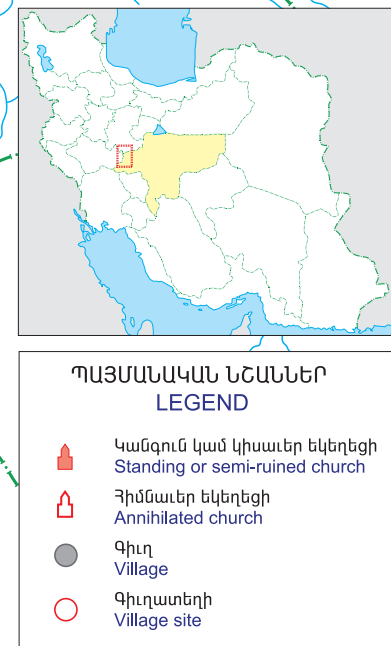
ST. JOHN CHURCH

Mamure Village, Charmahal District,
Chaharmahal and Bakhtiari Province, 1900

0 1 2 3 4 5 10 մ

ԹԱՐԻԴԱՆ (ՓԵՐԻԱ) ԴԱԴԱՆ
FARIDAN (PERIA) COUNTY

ԱՐ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

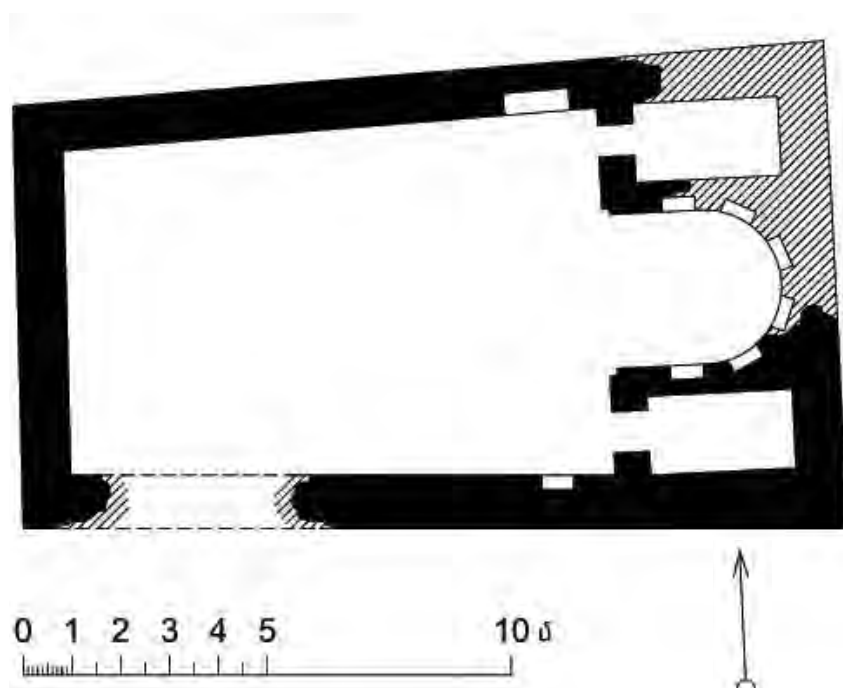
Դաջան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1820 թ.

GPS: N 33° 00' 40.38" E 050° 07' 11.34"

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Dajan Village, Faridan (Peria) County, Isfahan
Province, 1820

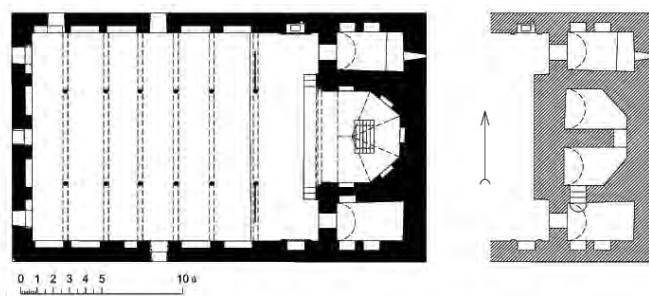
ԱՐ. ՂՈՒԿԱՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

Զարնե (Բոլորան) գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա)
գաւառ, Իսֆահանի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 33° 06' 17.10'' E 050° 05' 02.22''

ՏՏ. GHUKAS CHURCH

ՏՏ. LUKE CHURCH

Zarne (Boloran) Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 17th century

ԱՐ. ԵՂԻՇԷ ԵԿԵՂԵՑԻ

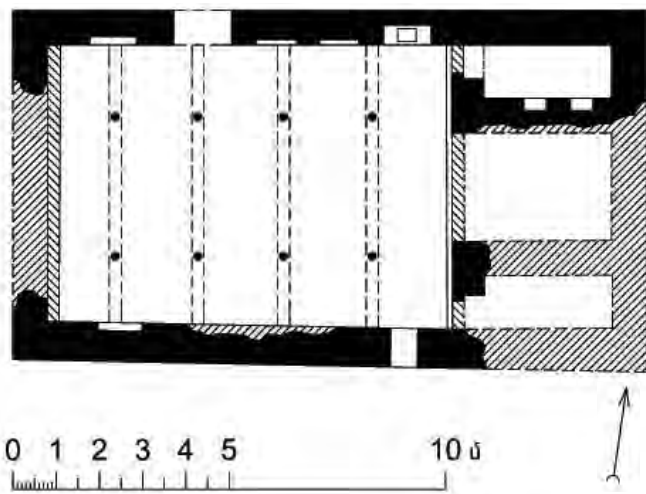
Ղալէ Սելիք գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1890 թ.

GPS: N 32° 52' 34.98" E 050° 20' 54.12"

ST. YEGHISHE CHURCH

ST. ELISHA CHURCH

Ghale Melik Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 1890

ԱՐ. ՆՇԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

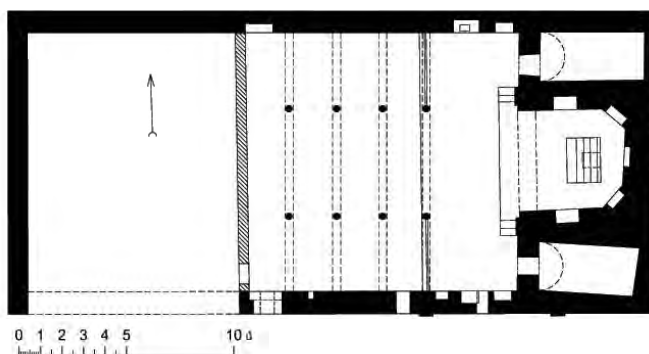
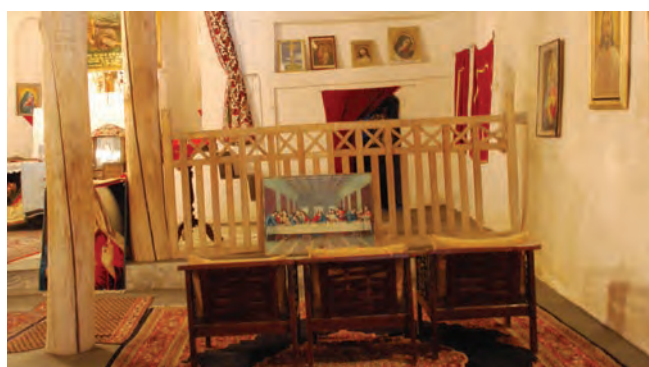
Ղարղուն գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1903 թ.

GPS: N 32° 54' 14.85" E 050° 22' 03.14"

SOURB NSHAN CHURCH

HOLY SIGN CHURCH

Gharghun Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 1903

ՍՔ. ԳՐԻԳՈՐ

ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նամակերտ գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1905 թ.

GPS: N 32° 57' 27.78" E 050° 22' 25.50"

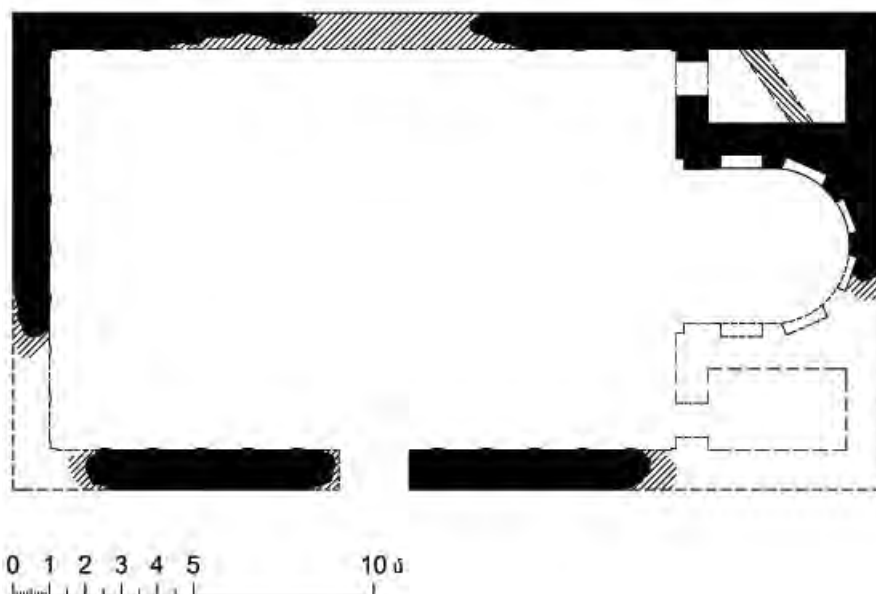

ՏՏ. GRIGOR

LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER CHURCH

Namakert Village, Faridan (Peria) County, Isfahan
Province, 1905

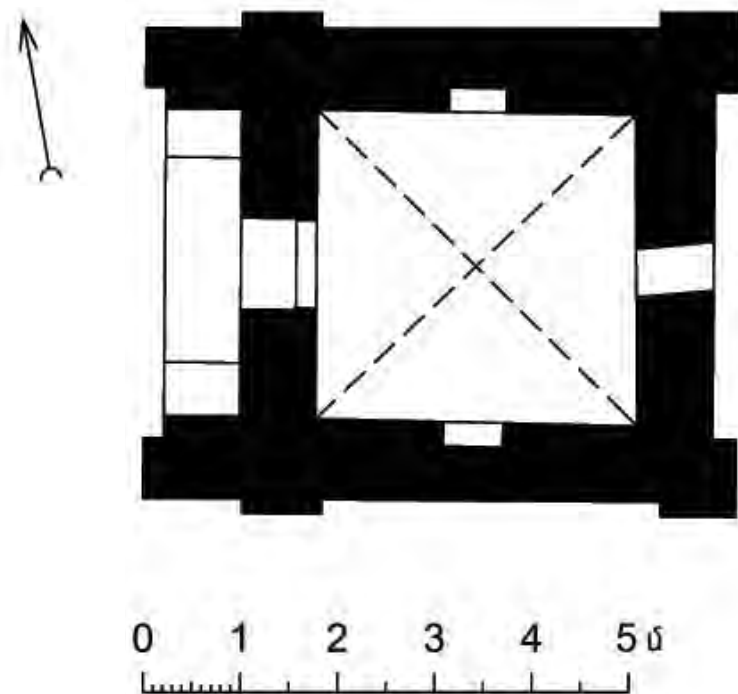
ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՅԻ

Ներքին Խոյգան գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա)
գաւառ, Իսֆահանի նահանգ, 17-րդ դար
GPS: N 32° 50' 03.06'' E 050° 23' 00.06''

ՏՏ. GEVORG CHURCH

ՏՏ. GEORGE CHURCH

Lower Khoygan Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 17th century

ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

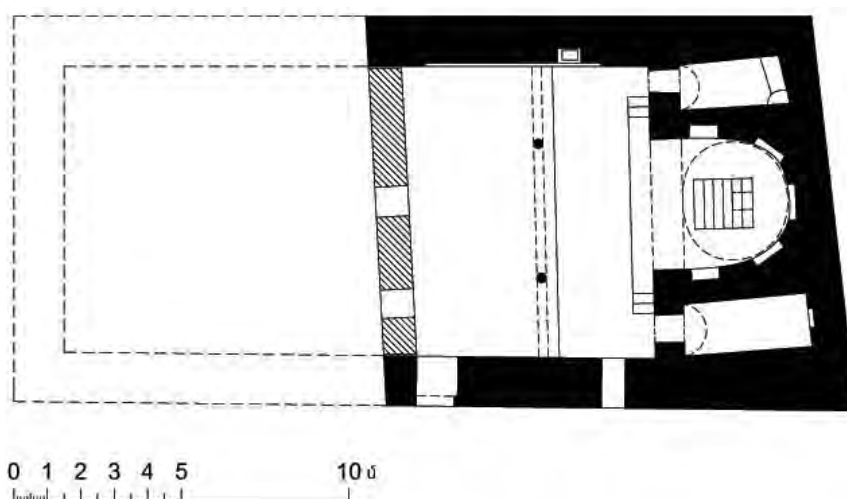
Սնկերտ գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1887 թ.

GPS: N 32° 47' 19.08'' E 050° 26' 02.04''

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Snkert Village, Faridan (Peria) County, Isfahan
Province, 1887

ԱՐ. ԴԵՈՐԴ ԵԿԵՂԵՅԻ

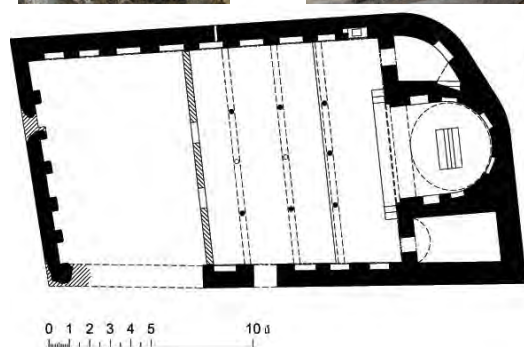
Սվարան գիւղ, Ֆարիդան (Փերիա) գաւառ,
Իսֆահանի նահանգ, 1860 թ.

GPS: N 32° 52' 42.84" E 050° 22' 11.16"

ՏՏ. GEVORG CHURCH

ՏՏ. GEORGE CHURCH

Svaran Village, Faridan (Peria) County, Isfahan
Province, 1860

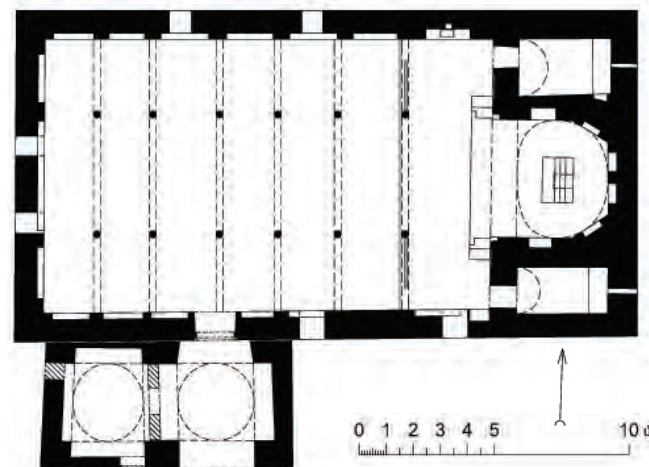
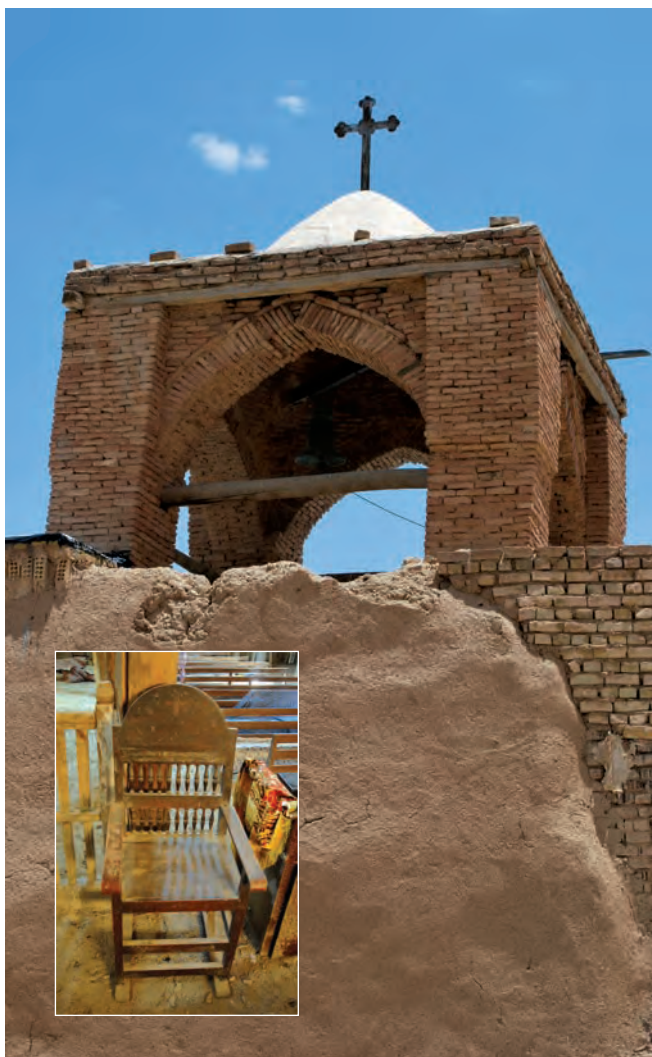
ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Վերին Խոյգան գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա)
գաւառ, Իսֆահանի նահանգ, 1892 թ.
GPS: N 33° 01' 34.08" E 050° 09' 45.72"

SOURB ASTVATSA- TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Upper Khoygan Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 1892

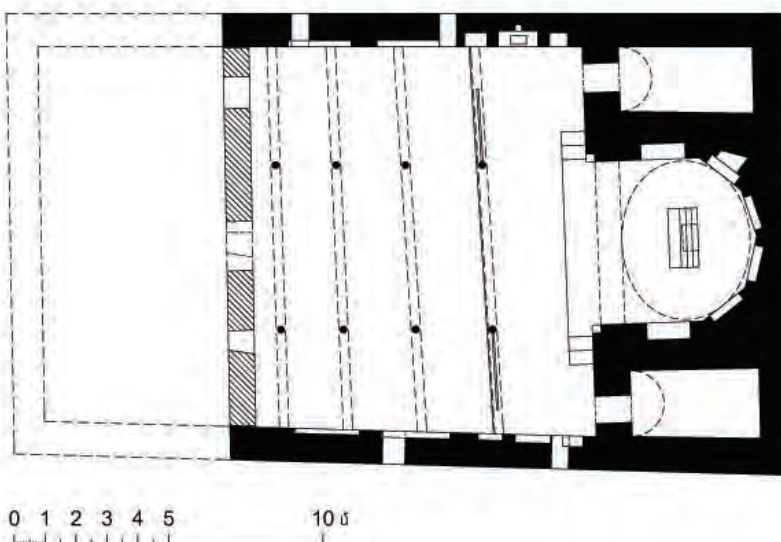
ԱՐ. ՆԵՐՍԷՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Վերին Խոյգան գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա)
գաւառ, Իսֆահանի նահանգ, 1917 թ.

GPS: N 33° 01' 25.56" E 050° 09' 28.98"

ST. NERSES CHURCH

Upper Khoygan Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 1917

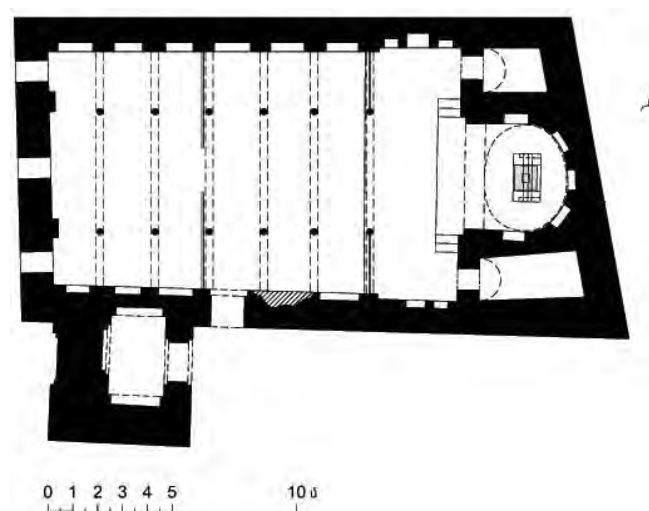
ԱՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

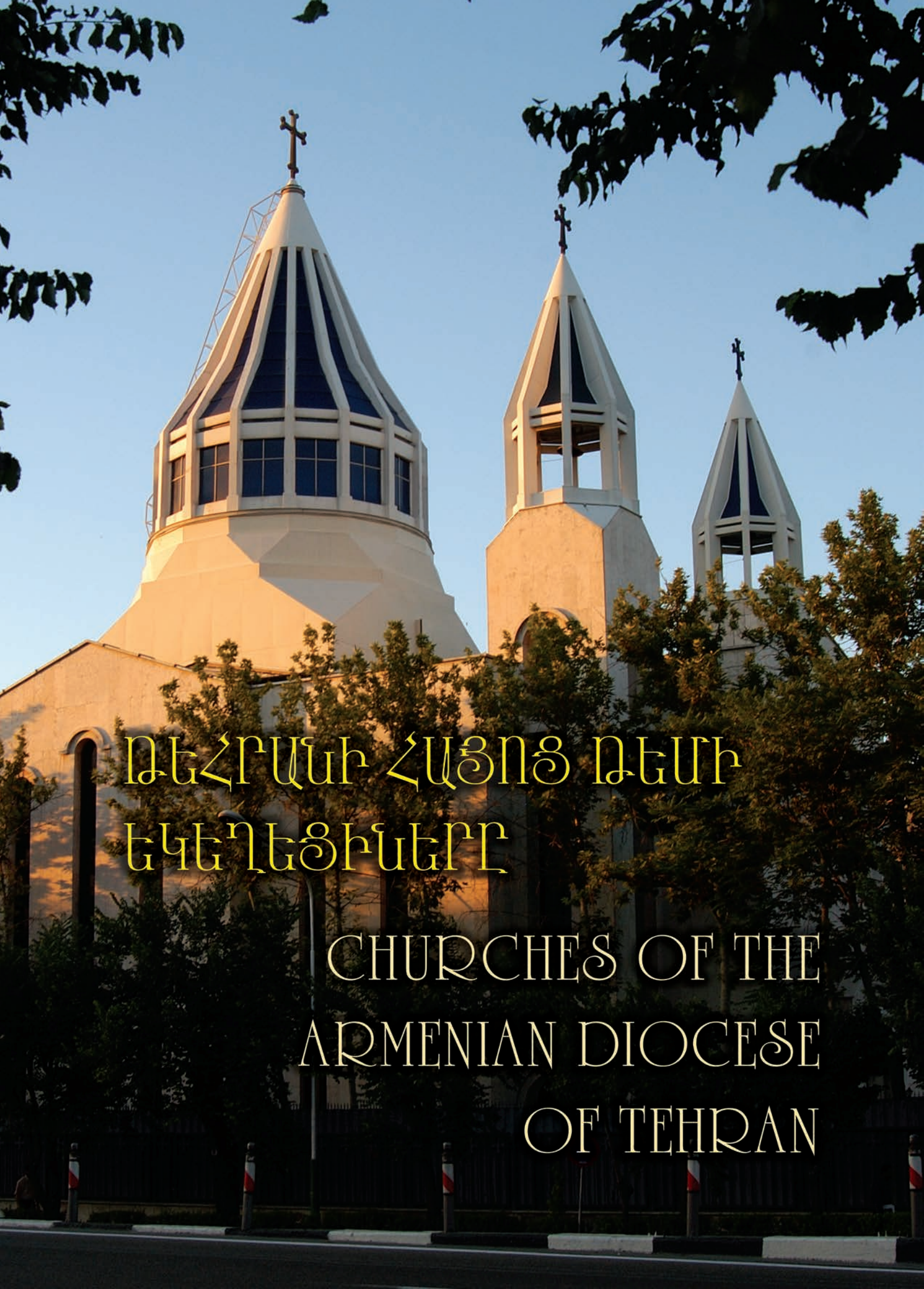
Վերին Խոյզան գիւղ, Ֆարսիդան (Փերիա)
գաւառ, Իսֆահանի նահանգ, 18-րդ դար
GPS: N 33° 01' 21.78" E 050° 09' 55.50"

ST. HOVHANNES CHURCH

ST. JOHN CHURCH

Upper Khoygan Village, Faridan (Peria) County,
Isfahan Province, 18th century

ՌԵՀԲԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՌԵՍԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՄԵՐԸ

CHURCHES OF THE
ARMENIAN DIOCESE
OF TEHRAN

ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

CHURCHES OF THE ARMENIAN DIOCESE OF TEHRAN

1.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Անզալի քաղաք, Գիլանի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Anzali City, Gilan Province (St. Mary Church)	212
2.	Սբ. Մեսրոպ եկեղեցի, Ռաշտ քաղաք, Գիլանի նահանգ St. Mesrop Church, Rasht City, Gilan Province	214
3.	Սբ. Անտոն եկեղեցի, Նուռ քաղաք, Մազանդարանի նահանգ St. Anton Church, Nur City, Mazandaran Province (St. Anthony Church)	216
4.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Ղորող գիւղ, Գորգան գաւառ, Գոլեստանի նահանգ (St. Mary Church)	218
5.	Սբ. Հռիփսիմէ եկեղեցի, Ղազվին քաղաք, Ղազվինի նահանգ St. Hripsime Church, Qazvin City, Qazvin Province	220
6.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Մաշհադ քաղաք, Խորասան Ռազաւիի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Mashhad City, Razavi Khorasan Province (St. Mary Church)	222
7.	Սբ. Կատարինէ գերեզմանատան մատուռ, Մաշհադ քաղաք, Խորասան Ռազաւիի նահանգ St. Katarine (Catherine) Cemetery Chapel, Mashhad City, Razavi Khorasan Province	224
8.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Համադան քաղաք, Համադանի նահանգ St. Stepanos Church, Hamadan City, Hamadan Province (St. Stephen Church)	226
9.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Համադան քաղաք, Համադանի նահանգ St. Stepanos Church, Hamadan City, Hamadan Province (St. Stephen Church)	228
10.	Սբ. Մեսրոպ եկեղեցի, Արաք քաղաք, Մարքազիի նահանգ St. Mesrop Church, Arak City, Markazi Province	230
11.	Սբ. Թադէոս-Բարդուղիմէոս եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sts. Tadevos-Bardughimeos Church, Tehran City, Tehran Province (Sts. Thaddeus and Bartholomew Church)	232
12.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Gevorg Church, Tehran City, Tehran Province (St. George Church)	234
13.	Սբ. Մինաս եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Minas Church, Tehran City, Tehran Province	236
14.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Tehran City, Tehran Province (St. Mary Church)	238
15.	Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Grigor Lusavorich Church, Tehran City, Tehran Province (St. Gregory the Enlightener)	240
16.	Սբ. Թարգմանչաց եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sourb Targmanchats Church, Tehran City, Tehran Province (Holy Translators Church)	241
17.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Sargis Church, Tehran City, Tehran Province	242
18.	Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Grigor Lusavorich Church, Tehran City, Tehran Province (St. Gregory the Enlightener)	244
19.	Սբ. Վարդանանց եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sourb Vardanants Church, Tehran City, Tehran Province (St. Vardan and His Followers Church)	246

20.	Հին գերեզմանոցի Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church of the Old Cemetery, Tehran City, Tehran Province (St. Mary)	247
21.	Նոր գերեզմանոցի Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ St. Stepanos Church of the New Cemetery, Tehran City, Tehran Province (St. Stephen Church)	248
22.	Սբ. Խաչ մատուռ, Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ Sourb Khach Chapel, Tehran City, Tehran Province (Holy Cross Chapel)	250
23.	Սբ. Մինաս եկեղեցի, Ֆարաջ Աբադ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուրվարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Minas Church, Faraj Abad Village, Khomeyn-Aligudarz (Burvari) District, Markazi Province	253
24.	Սբ. Ստեփանոս եկեղեցի, Անաշ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուրվարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Stepanos Church, Anosh Village, Khomeyn-Aligudarz District, Markazi Province (St. Stephen Church)	254
25.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Սանգ Սեֆիդ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուրվարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Sang Sefid Village, Aligudarz District, Markazi Province (St. Mary Church)	255
26.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Խորզենդ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուրվարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Gevorg Church, Khorzend Village, Khomeyn-Aligudarz District, Markazi Province (St. George Church)	256
27.	Սբ. Գեորգ եկեղեցի, Չարթաղ գիւղ, Գեափլա գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Gevorg Church, Chartagh Village, Geapla District, Markazi Province (St. George Church)	258
28.	Սբ. Յակոբ եկեղեցի, Դաթաաթ գիւղ, Գեափլա գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Hakob Church, Ghataat Village, Geapla District, Markazi Province (St. Jacob Church)	260
29.	Սբ. Սիոն եկեղեցի, Լառ գիւղ, Դարաղան գաւառ, Մարքազիի նահանգ Sourb Sion Church, Lar Village, Gharaghan District, Markazi Province (Holy Zion Church) ...	262
30.	Սբ. Սարգիս եկեղեցի, Վերին Չանախչի գիւղ, Դարաղան գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Sargis Church, Upper Chanakhchi Village, Gharaghan District, Markazi Province	263
31.	Սբ. Յովհաննէս եկեղեցի, Լիլիան գիւղ, Քամարա գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Hovhannes Church, Lilian Village, Kamareh District, Markazi Province (St. John Church)	265
32.	Սբ. Աստուածածին եկեղեցի, Դուրչիբաշի գիւղ, Քամարա գաւառ, Մարքազիի նահանգ Sourb Astvatsatsin Church, Ghurchibashi Village, Kamareh District, Markazi Province (St. Mary Church)	266
33.	Սբ. Սիոն եկեղեցի, Դաթէշուր գիւղ, Քամարա գաւառ, Մարքազիի նահանգ Sourb Sion Church, Dareshur Village, Kamareh District, Markazi Province (Holy Zion Church)	267
34.	Սբ. Գրիգոր եկեղեցի, Մարանդ գիւղ, Շազանդ (Քազազ) գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Grigor Church, Marand Village, Shazand (Kazaz) County, Markazi Province (St. Gregory Church)	269
35.	Սբ. Խաչ եկեղեցի, Աբբաս Աբադ գիւղ, Շազանդ (Քազազ) գաւառ, Մարքազիի նահանգ Sourb Khach Church, Abbas Abad Village, Shazand (Kazaz) County, Markazi Province (Holy Cross Church)	270
36.	Սբ. Յակոբ եկեղեցի, Քալաւա (Շազանդ) գիւղ, Շազանդ (Քազազ) գաւառ, Մարքազիի նահանգ St. Hakob Church, Kalava (Shazand) Village, Shazand (Kazaz) County, Markazi Province (St. Jacob Church)	271

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

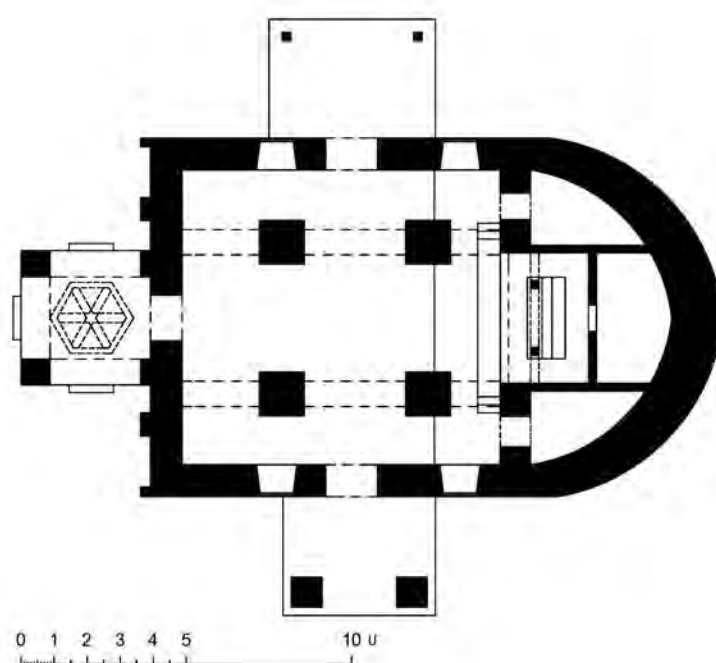
Անզալի քաղաք, Գիլանի նահանգ, 1855 թ.

GPS: N 37° 28' 22.20" E 049° 27' 40.59"

SOURB ASTVATSA- TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Anzali City, Gilan Province, 1855

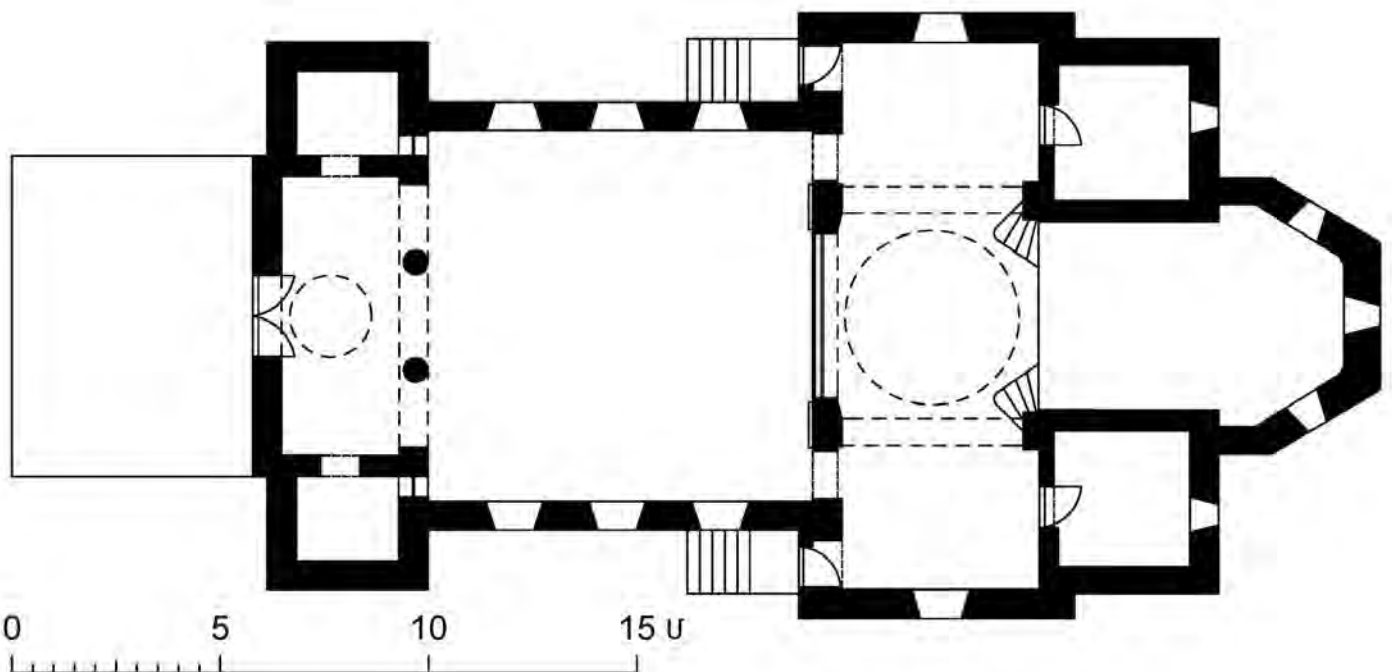
ԱՐ. ԱՆԱՐՈՊ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ռաշտ քաղաք, Գիլանի նահանգ, 1868 թ.
GPS: N 37° 16' 55.55'' E 049° 35' 02.91''

ST. MESROP CHURCH

Rasht City, Gilan Province, 1868

ԱՐ. ԱՆԹՈՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Նուր քաղաք, Մազանդարանի նահանգ,
1974 թ.

GPS N 36° 34' 25.40" E 051° 58' 48.70"

ST. ANTON CHURCH

ST. ANTHONY CHURCH

Nur City, Mazandaran Province, 1974

ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ղորղ գիւղ, Գորգան գաւառ, Գոլեստանի
մահանգ, 1985 թ.

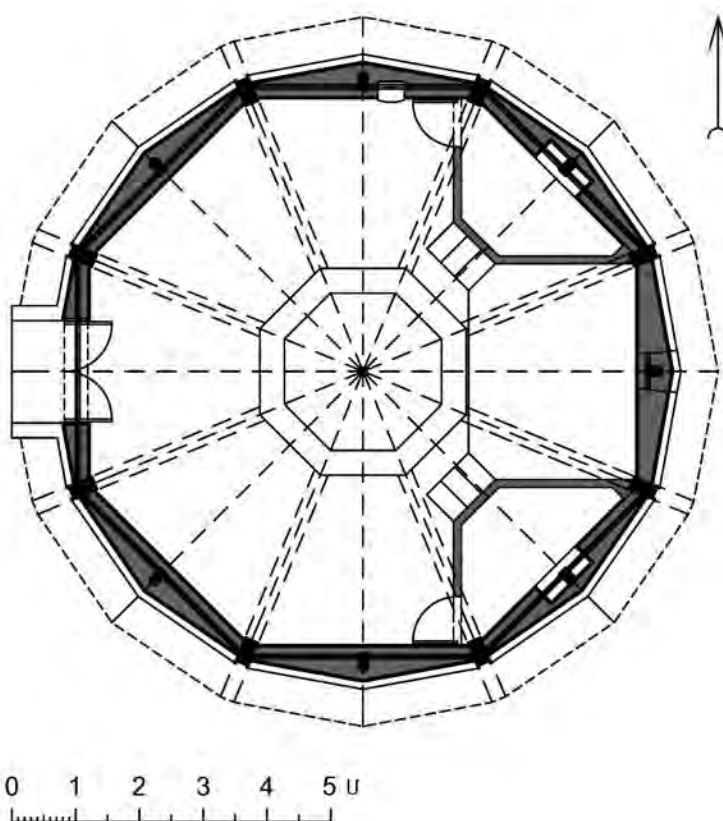
GPS N 36° 53' 44.10" E 054° 42' 42.46"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱԾԱ- ՏՅԻՆ CHURCH

ST. MARY CHURCH

Ghorogh Village, Gorgan County, 1985

ՄԲ. ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԵԿԵՂԵՑԻ

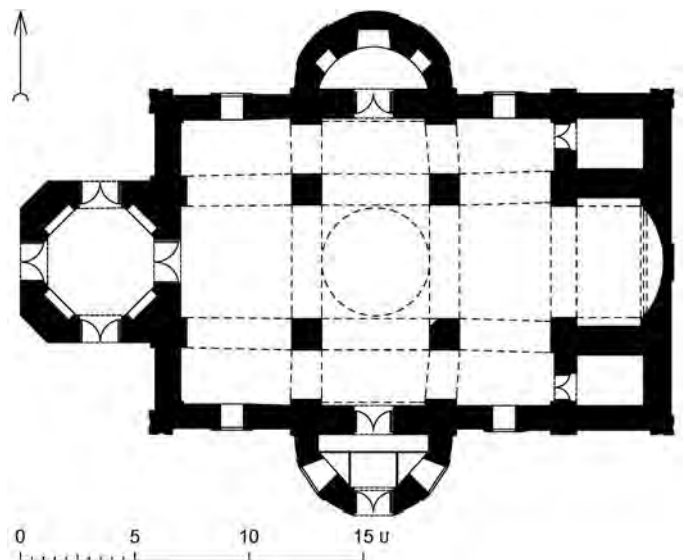
Ղազվին քաղաք, Ղազվինի նահանգ, 1676 թ.

GPS: N 36° 16' 10.53" E 050° 00' 24.14"

ST. HRIPSIMÉ CHURCH

Qazvin City, Qazvin Province, 1676

ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մաշհադ քաղաք, Խորասան Ռազաիի
նահանգ, 1941 թ.

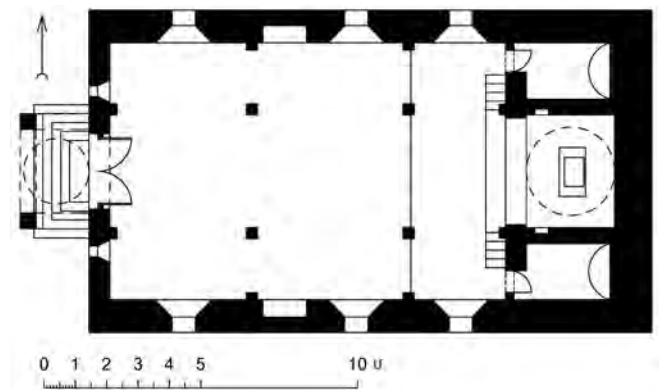
GPS: N 36° 17' 02.22" E 059° 35' 53.79"

SOURB ASTVATSA - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Mashhad City, Razavi Khorasan Province,
1941

ԱՐ. ԿԱՏԱՐԻՆԷ ԳԵՐԵՁ- ՄԱՆԱՏԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

Մաշհադ քաղաք, Խորասան Ռազավիի
նահանգ, 1947 թ.

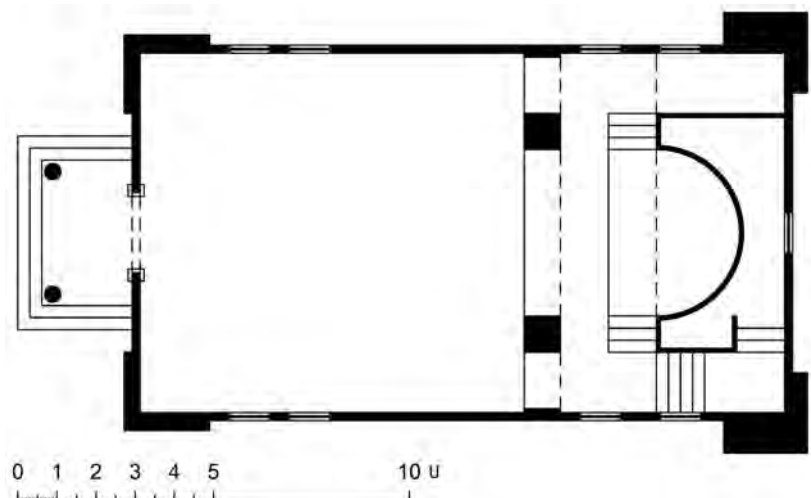
GPS: N 36° 18' 53.25'' E 059° 35' 37.61''

ST. KATARINE CEMETERY CHAPEL

ST. CATHERINE CEMETERY CHAPEL

Mashhad City, Razavi Khorasan Province,
1947

ՄԲ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Համադան քաղաք, Համադանի նահանգ,
1931 թ.

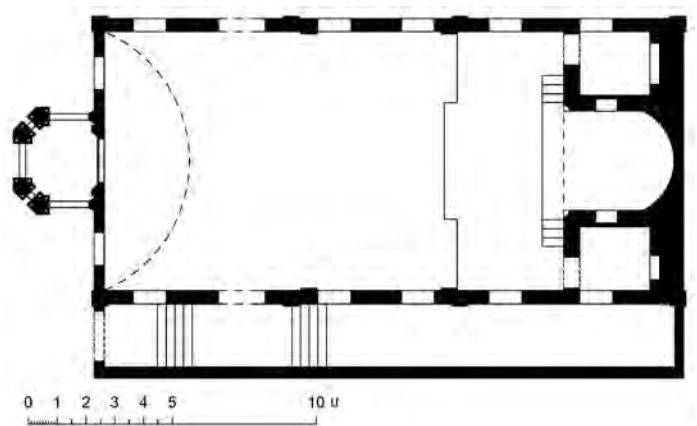
GPS: N 34° 48' 05.87" E 048° 31' 08.44"

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Hamadan City, Hamadan Province, 1931

ԱՐ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Համադան քաղաք, Համադանի նահանգ,
1886 թ.

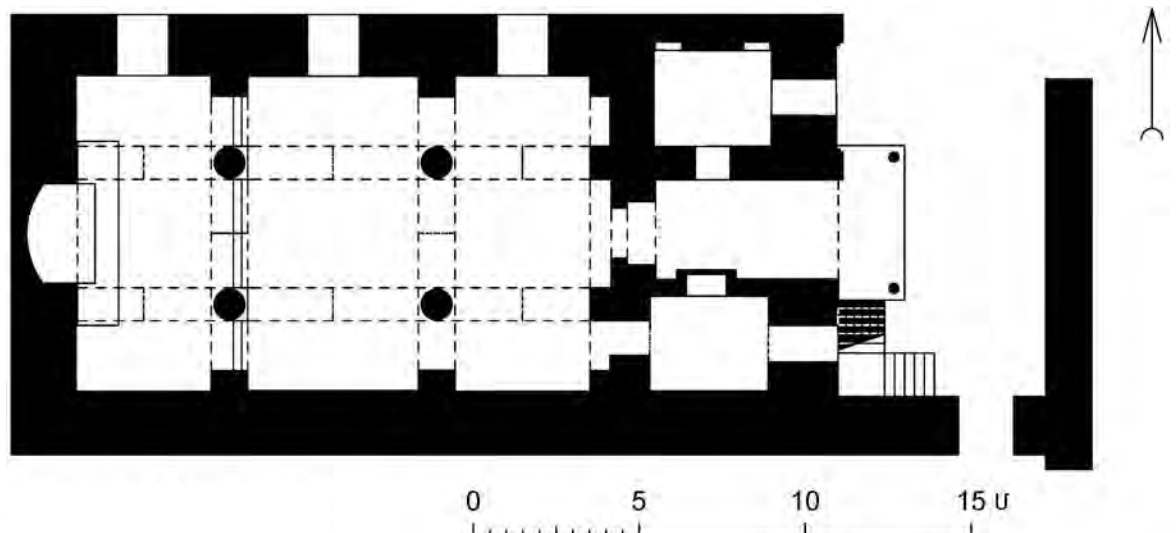
GPS: N 34° 48' 05.87" E 048° 31' 08.44"

ST. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Hamadan City, Hamadan Province, 1886

ԱՐ. ՄԵՍՐՈՊ ԵԿԵՂԵՑԻ

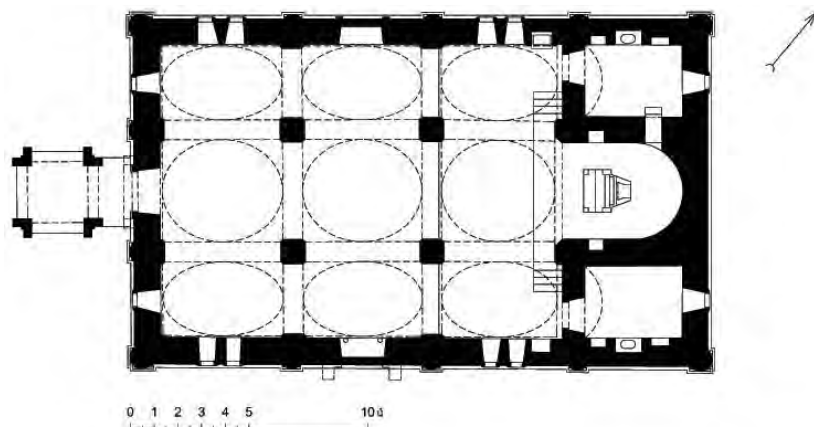
ST. MESROP CHURCH

Արաք բաղաք, Մարքազիի նահանգ, 1914 թ.

Arak City, Markazi Province, 1914

GPS: N 34° 05' 06.99" E 049° 40' 54.82"

ՄԲ. ԴԱԴԵՈՍ- ԲԱՐԴՈՒԴԻՄԵՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1808 թ.

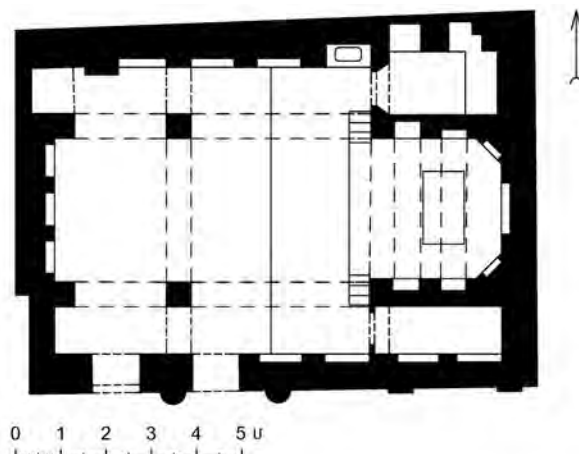
GPS: N 35° 40' 13.51'' E 051° 25' 39.40''

ՏՏՏ. TADEVOS- BARDUGHIMEOS CHURCH

ՏՏՏ. THADDEUS AND BARTHOLOMEW CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1808

ՄԲ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1884 թ.

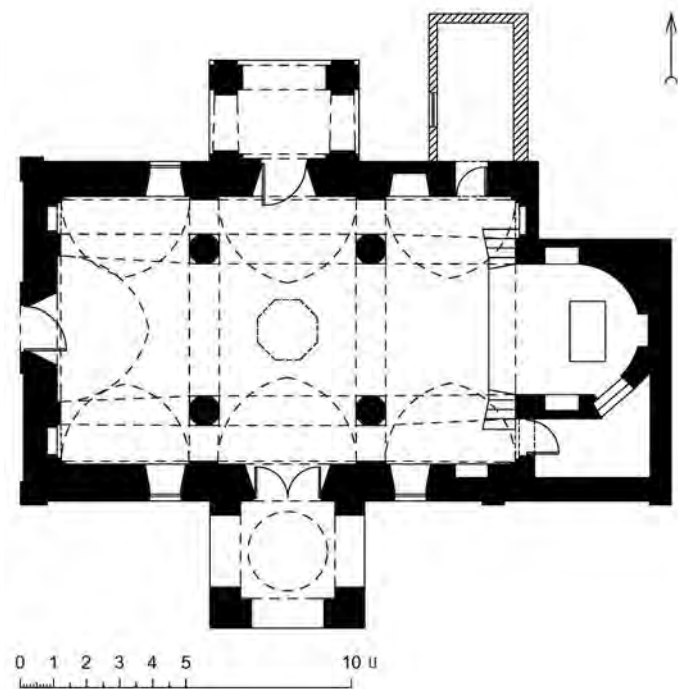
GPS: N 35° 40' 25.72" E 051° 24' 43.68"

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1884

ՄԲ. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

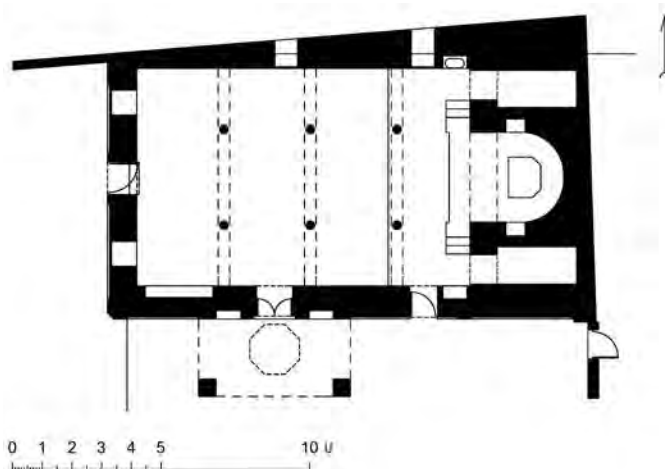
ST. MINAS CHURCH

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1854 թ.

Tehran City, Tehran Province, 1854

GPS: N 35° 46' 05.30'' E 051° 23' 55.65''

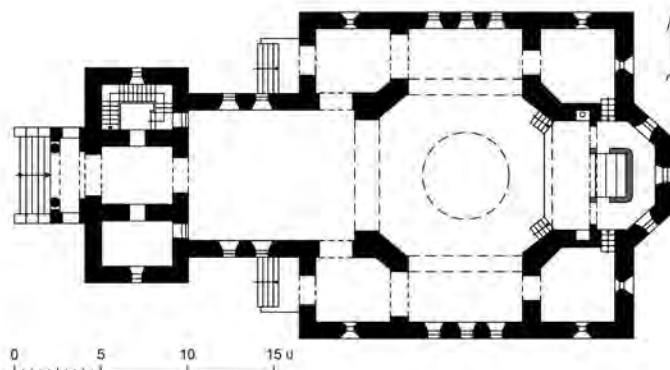
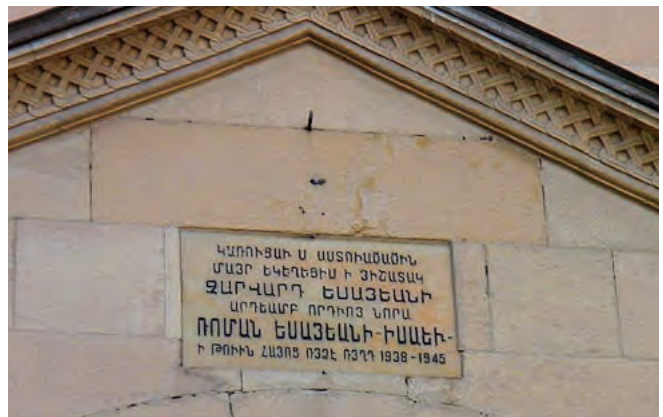
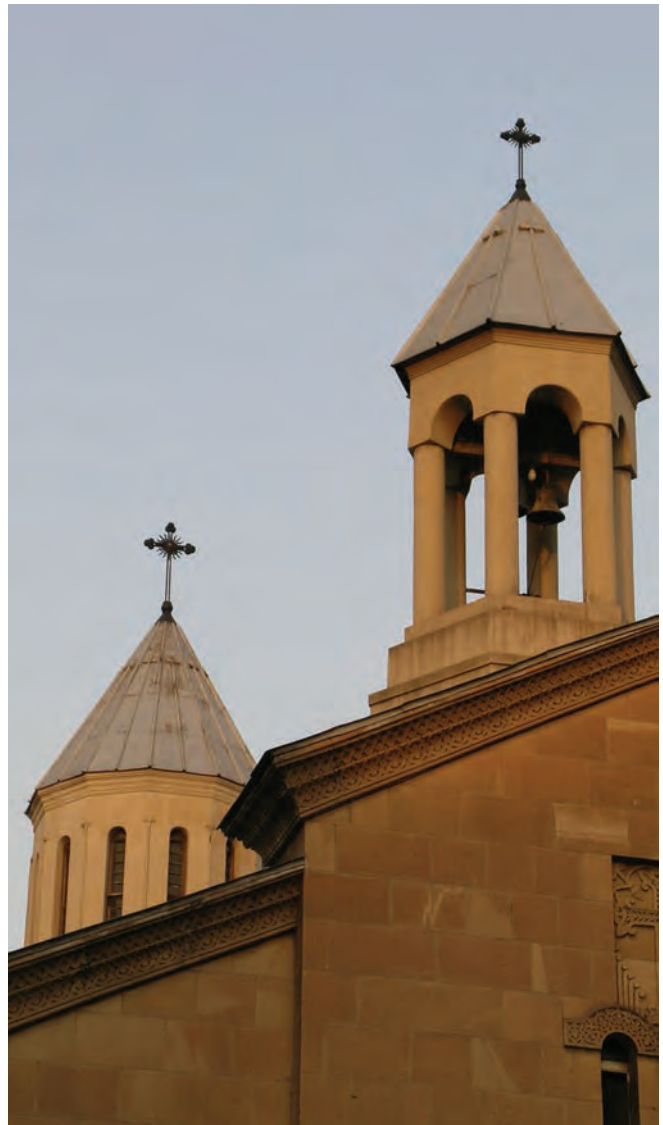
ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1945 թ.
GPS: N 35° 41' 44.76'' E 051° 24' 53.72''

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱՏՏԱ - ՇՏԻՆ ՇՈՐՈՒՆ

ST. MARY CHURCH
Tehran City, Tehran Province, 1945

ԱՔ. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

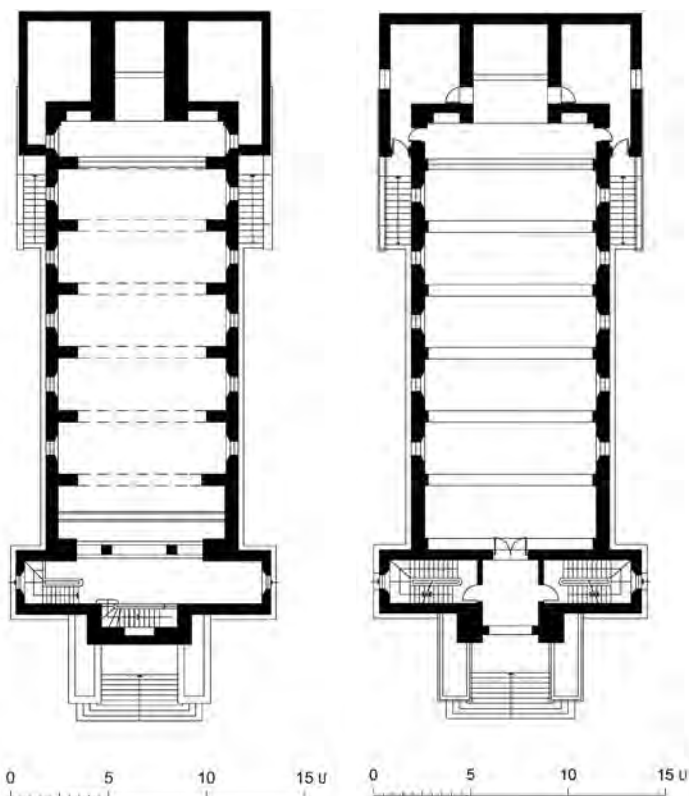
Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1954 թ.

GPS: N 35° 42' 00.39" E 051° 24' 50.77"

ST. GRIGOR LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER

Tehran City, Tehran Province, 1954

ՄԲ. ԴԱՐԴԱՆՉԱՅ ԵԿԵՂԵՅԻ

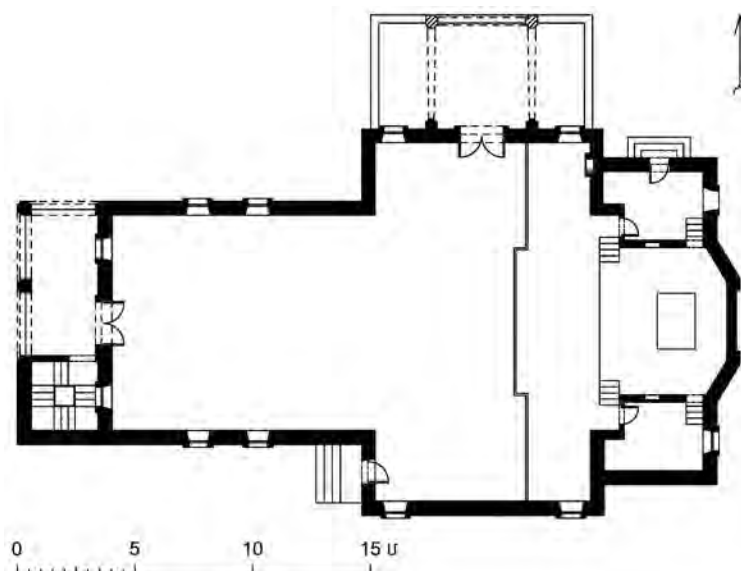
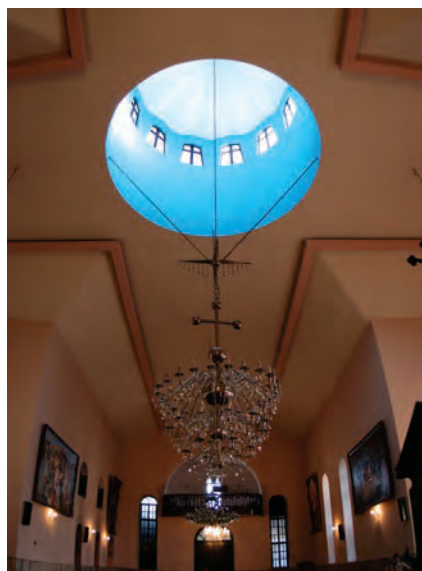
Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1968 թ.

GPS: N 35° 42' 45.55" E 051° 28' 44.56"

SOURB TARGMAN- CHAT'S CHURCH

HOLY TRANSLATOR'S CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1968

ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

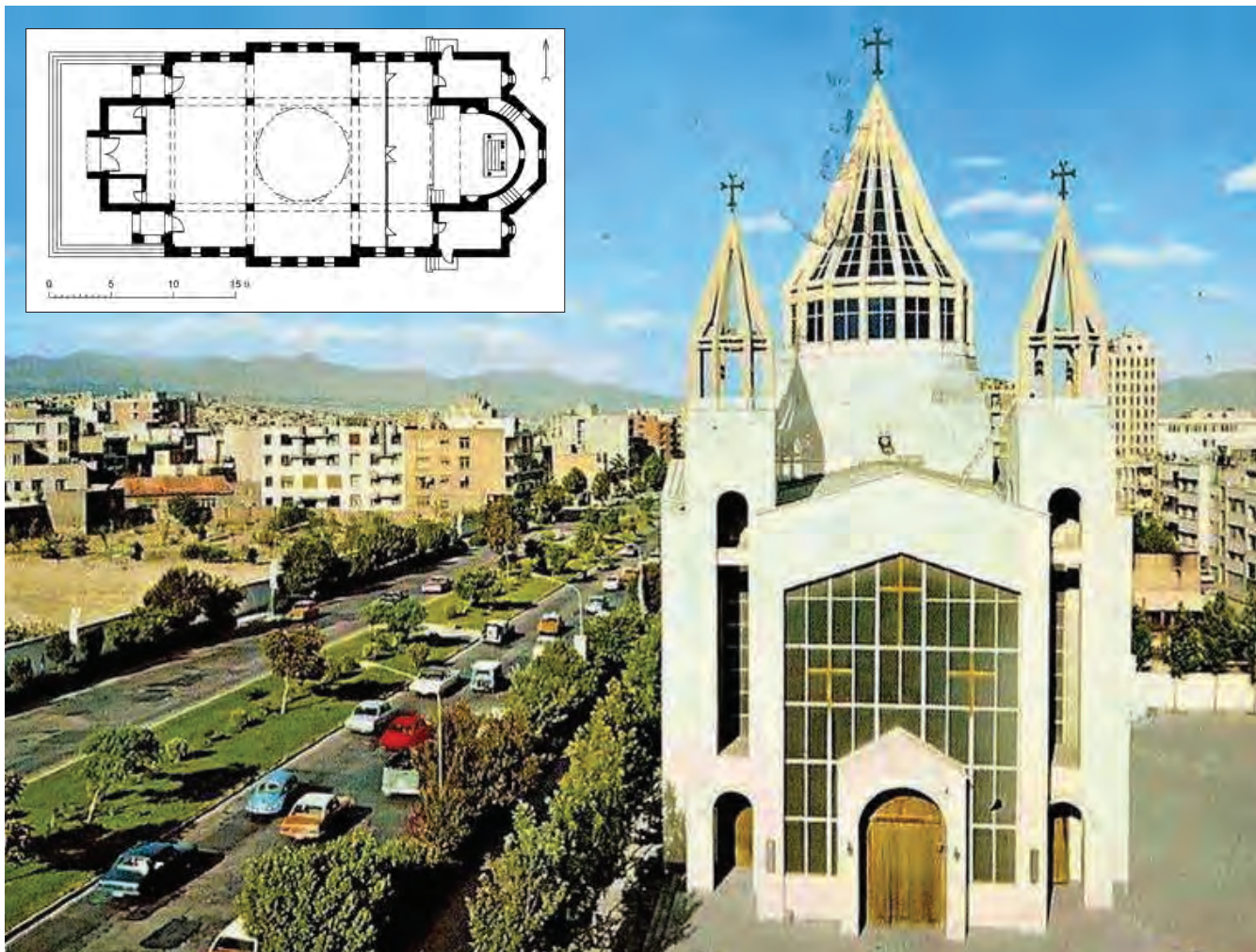
ST. SARGIS CHURCH

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի մահանգ, 1970 թ.

Tehran City, Tehran Province, 1970

GPS: N 35° 42' 53.81'' E 051° 24' 54.37''

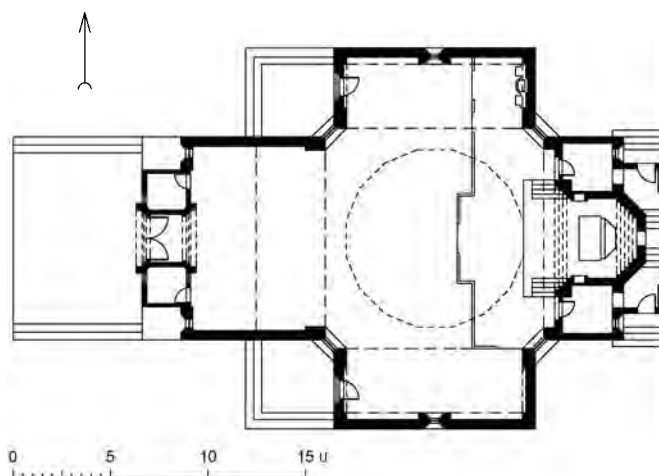
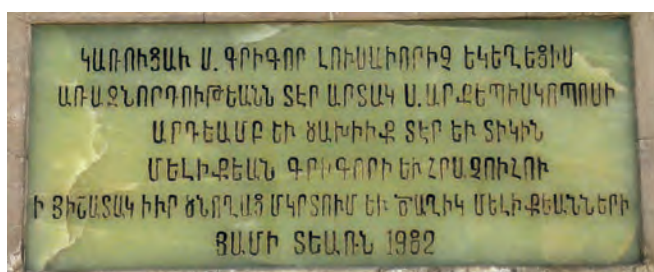
ԱՐ. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1982 թ.
GPS: N 35° 44' 09.16" E 051° 28' 14.01"

ST. GRIGOR LUSAVORICH CHURCH

ST. GREGORY THE ENLIGHTENER

Tehran City, Tehran Province, 1982

ԱՐ. ՎԱՐԴԱՆԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻ

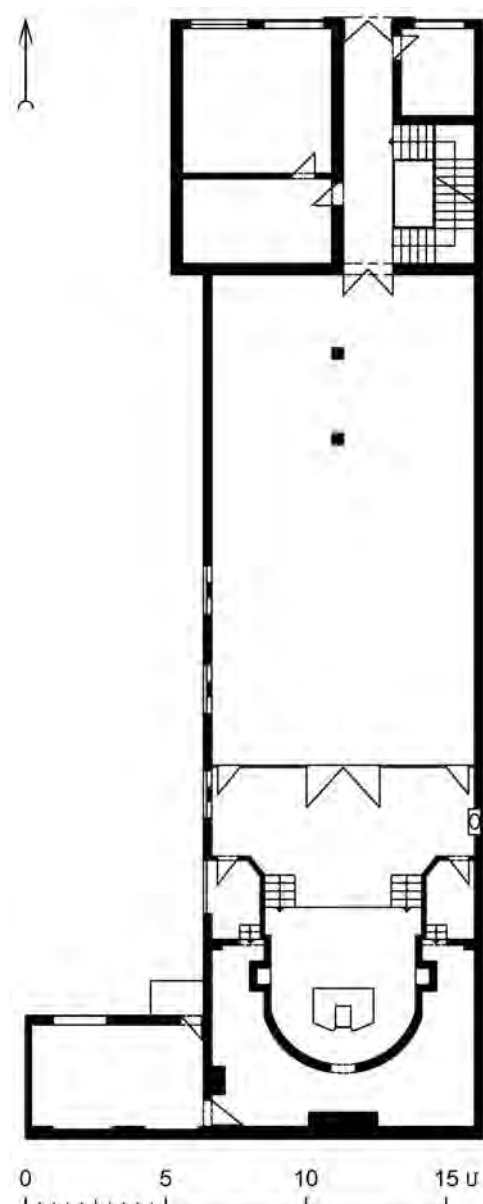
Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1986 թ.

GPS: N 35° 43' 11.89" E 051° 27' 15.11"

SOURB VARDANANTS CHURCH

ST. VARDAN AND HIS FOLLOWERS CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1986

Հին Գերեզմանոցի
ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ
ԵԿԵՂԵՑԻ

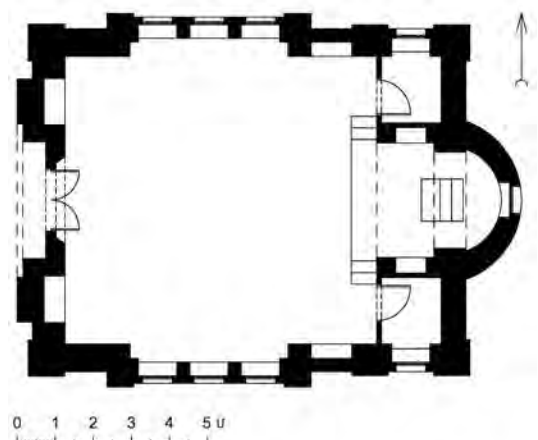
Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1936 թ.

GPS: N 35° 40' 30.33" E 051° 28' 14.39"

ՏՕՐԵ ԱՏՎԱԾԱԾԻՆ
CHURCH OF THE OLD
CEMETERY

ST. MARY CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1936

ՆՈՐ ԴԵՐԵՉԱՄԱՆՈՑԻ
ԱՔ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ
ԵԿԵՂԵՑԻ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1974 թ.

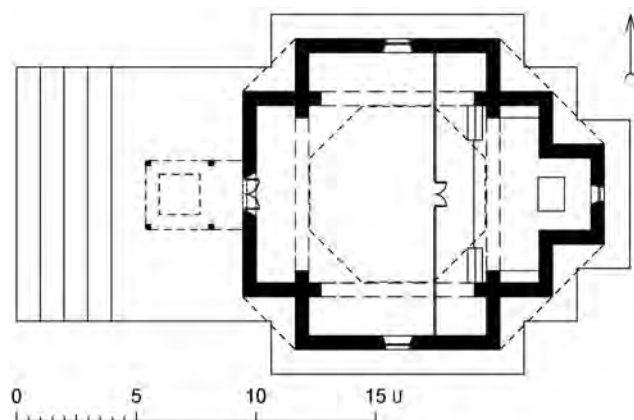
GPS: N 35° 33' 25.30" E 051° 34' 12.48"

ST. STEPANOS
CHURCH OF THE NEW
CEMETERY

ST. STEPHEN CHURCH

Tehran City, Tehran Province, 1974

ՄԲ. ԽԱՉ ՄԱՏՈՒՌ

Թեհրան քաղաք, Թեհրանի նահանգ, 1987 թ.

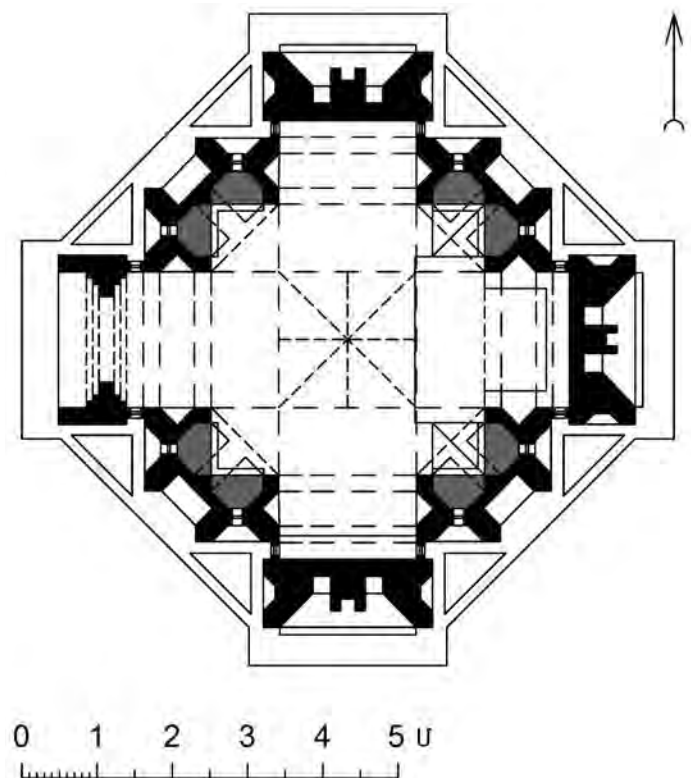
GPS: N 35° 46' 00.55" E 051° 24' 05.96"

SOURB KHACH CHAPEL

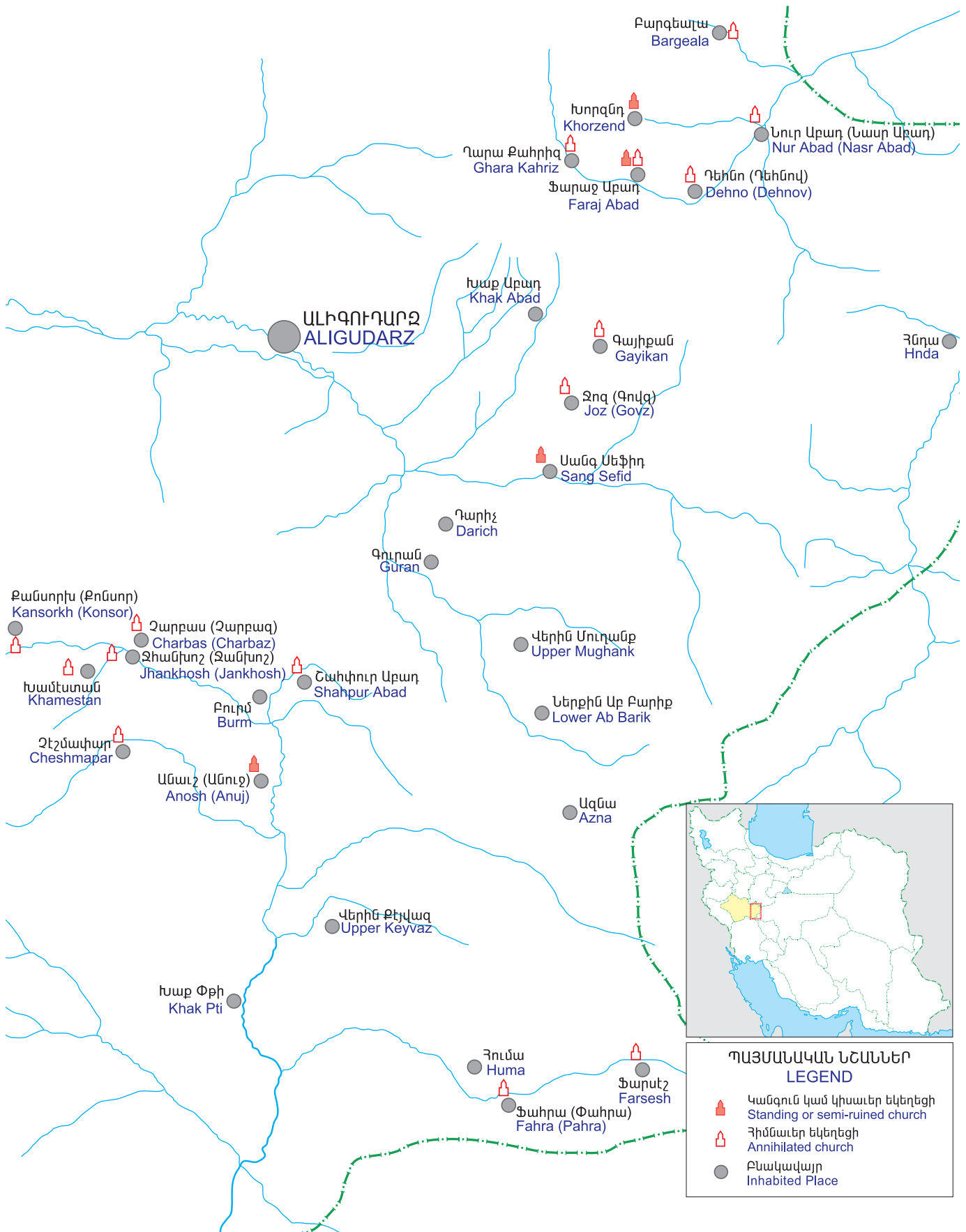
HOLY CROSS CHAPEL

Tehran City, Tehran Province, 1987

ԽՈՄԵՅՆ-ԱԼԻԳՈՒՂԱՐԶ (ԲՈՒՐՎԱՐԻ) ԳԱԽՈՒ KHOMEYN-ALIGUDARZ (BURVARI) DISTRICT

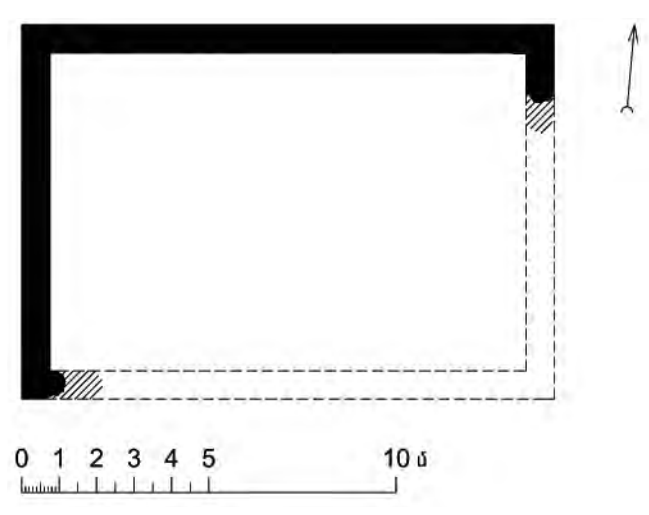
ԱՐ. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ֆարաջ Աբադ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ
(Բուրվարի) զաւառ, Մարքազիի նահանգ,
1630 թ.

ST. MINAS CHURCH

Faraj Abad Village, Khomeyn-Aligudarz
(Burvari) District, Markazi Province, 1630

GPS: N 33° 27' 41.40" E 049° 52' 13.44"

ԱՐ. ԱՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

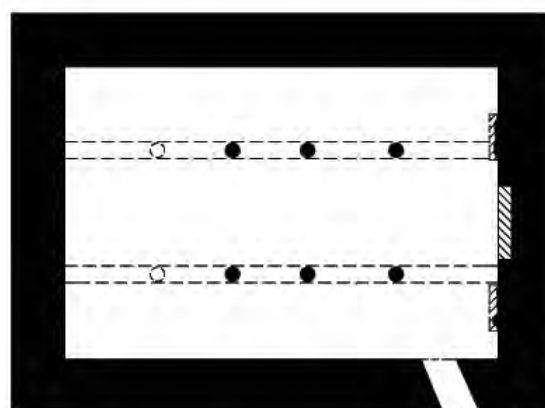
Անաշ (Անուջ) գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուր-
վարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1710 թ.

GPS: N 33° 12' 52.26" E 049° 40' 53.04"

ՏՏ. STEPANOS CHURCH

ST. STEPHEN CHURCH

Anosh (Anuj) Village, Khomeyn-Aligudarz
(Burvari) District, Markazi Province, 1710

0 1 2 3 4 5m

ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

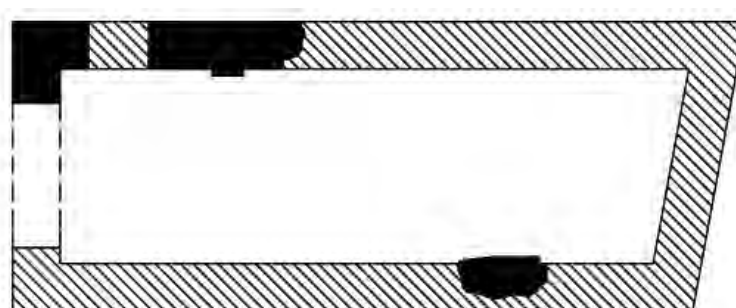
Սանգ Սեֆիդ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուր -
վարի) գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1875 թ.

GPS: N 33° 20' 29.28" E 049° 49' 24.48"

SOURB ASTVATSA - TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Sang Sefid Village, Khomeyn-Aligudarz
(Burvari) District, Markazi Province, 1875

0 1 2 3 4 5m

ԱՐ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Խորզնդ գիւղ, Խոմէյն-Ալիգուդարզ (Բուրվարի)
գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1878 թ.

GPS: N 33° 29' 23.58'' E 049° 52' 05.52''

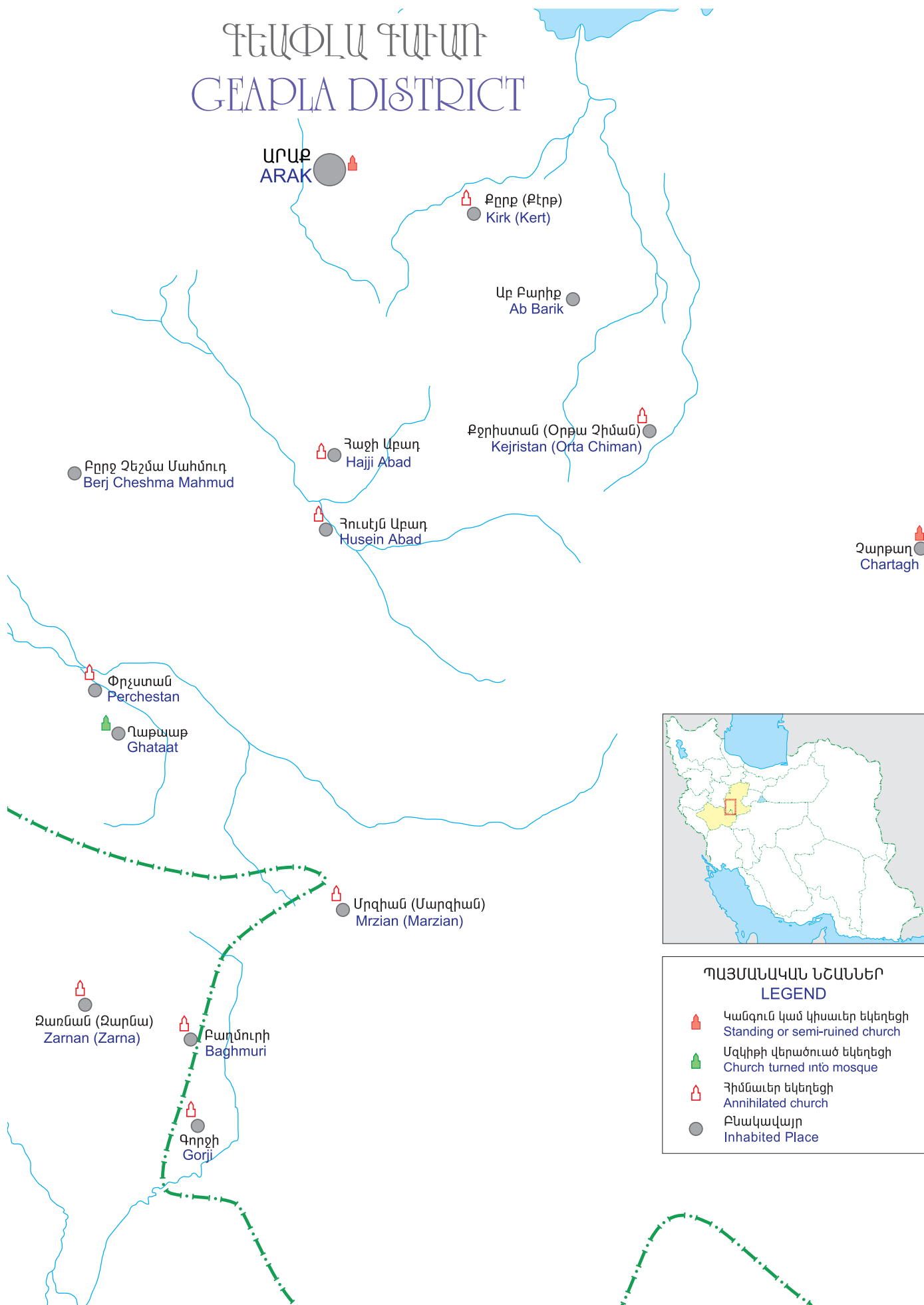
ՏՏ. GEVORG CHURCH

ՏՏ. GEORGE CHURCH

Khorzend Village, Khomeyn-Aligudarz (Burvari)
District, Markazi Province, 1878

ԴԵԱՓԼԱ ԴԱԴԱՆ GEAPLA DISTRICT

ՄԲ. ԳԵՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Չարթաղ գիւղ, Գեափլա գաւառ, Մարքազիի
նահանգ, 1889 թ.

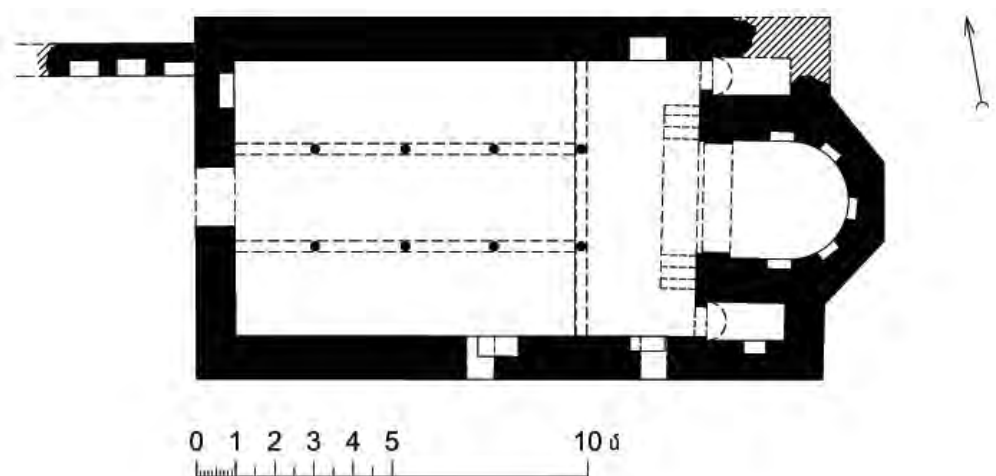
GPS: N 33° 41' 23.52'' E 049° 49' 29.40''

ST. GEVORG CHURCH

ST. GEORGE CHURCH

Chartagh Village, Geapla District, Markazi
Province, 1889

ԱՐ. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻ

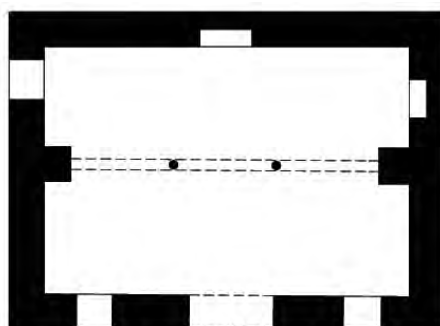
Ղաթաաթ գիղ, Գեափլա գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1929 թ.

GPS: N 33° 36' 57.12" E 049° 23' 51.24"

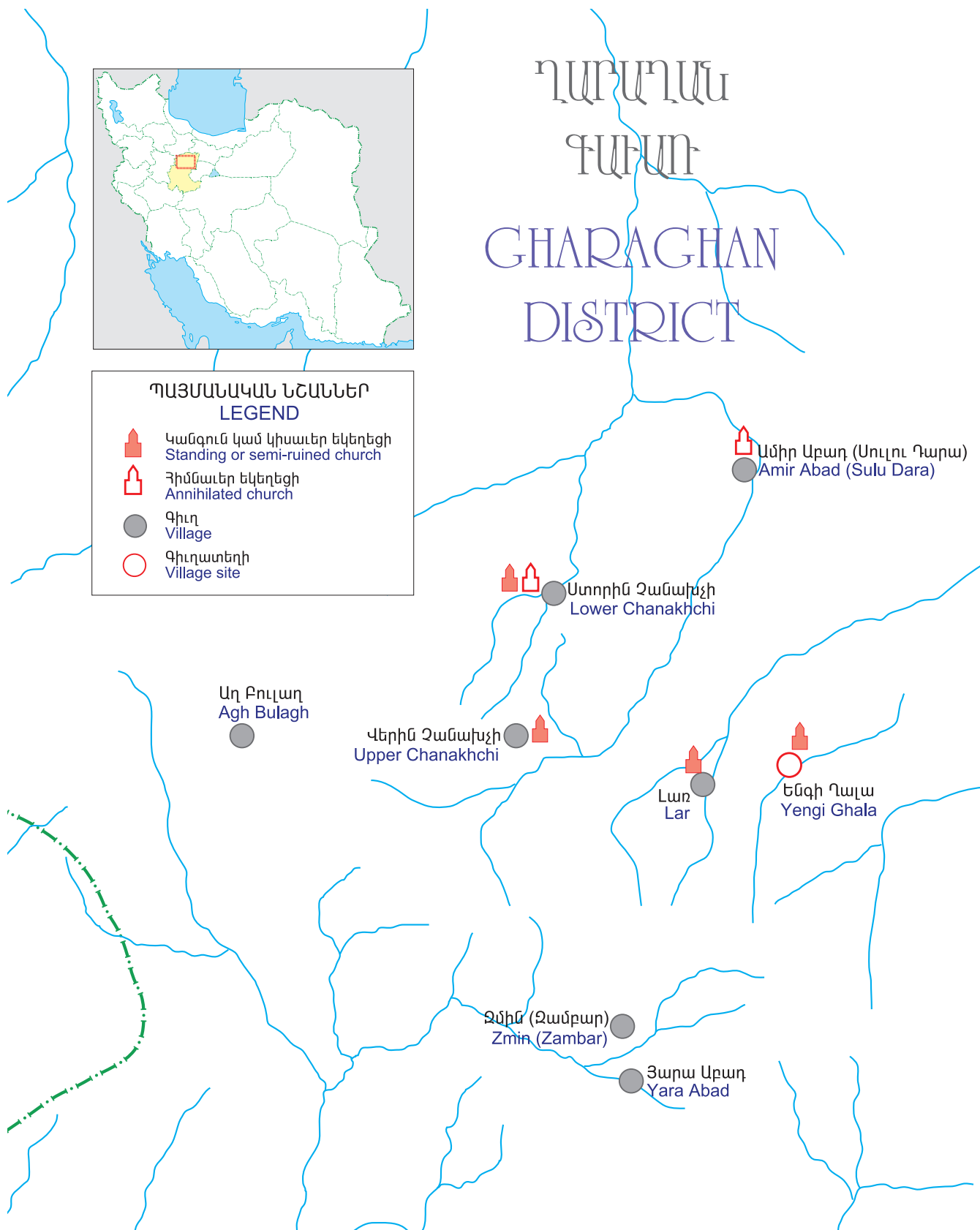
ST. JACOB CHURCH

ST. JACOB CHURCH

Ghataat Village, Geapla District, Markazi Province, 1929

0 1 2 3 4 5m

ԱՐ. ԱՒՈՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

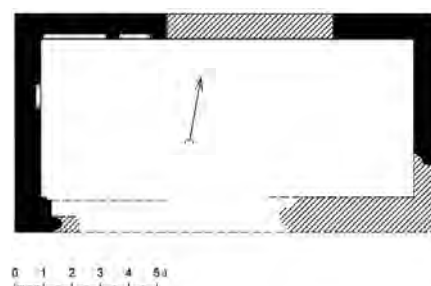
Լառ գիւղ, Դարաղան գաւառ, Մարքազիի
նահանգ, 1715-1720 թթ.

GPS: N 35° 22.116' E 049° 42.677'

ՏՕՐԵ ՏՐՈՆ CHURCH

HOLY ZION CHURCH

Lar Village, Gharaghan District, Markazi
Province, 1715-1720

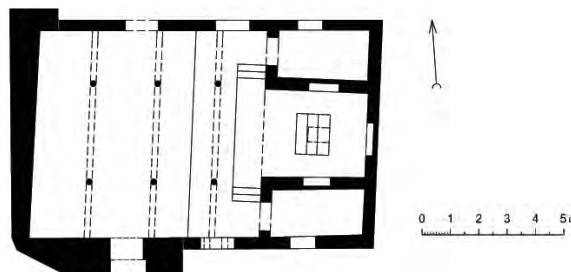
ԱՐ. ԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՅԻ

Վերին Չանախչի գիւղ, Ղարաղան գաւառ,
Մարքազիի նահանգ, 1735 թ.

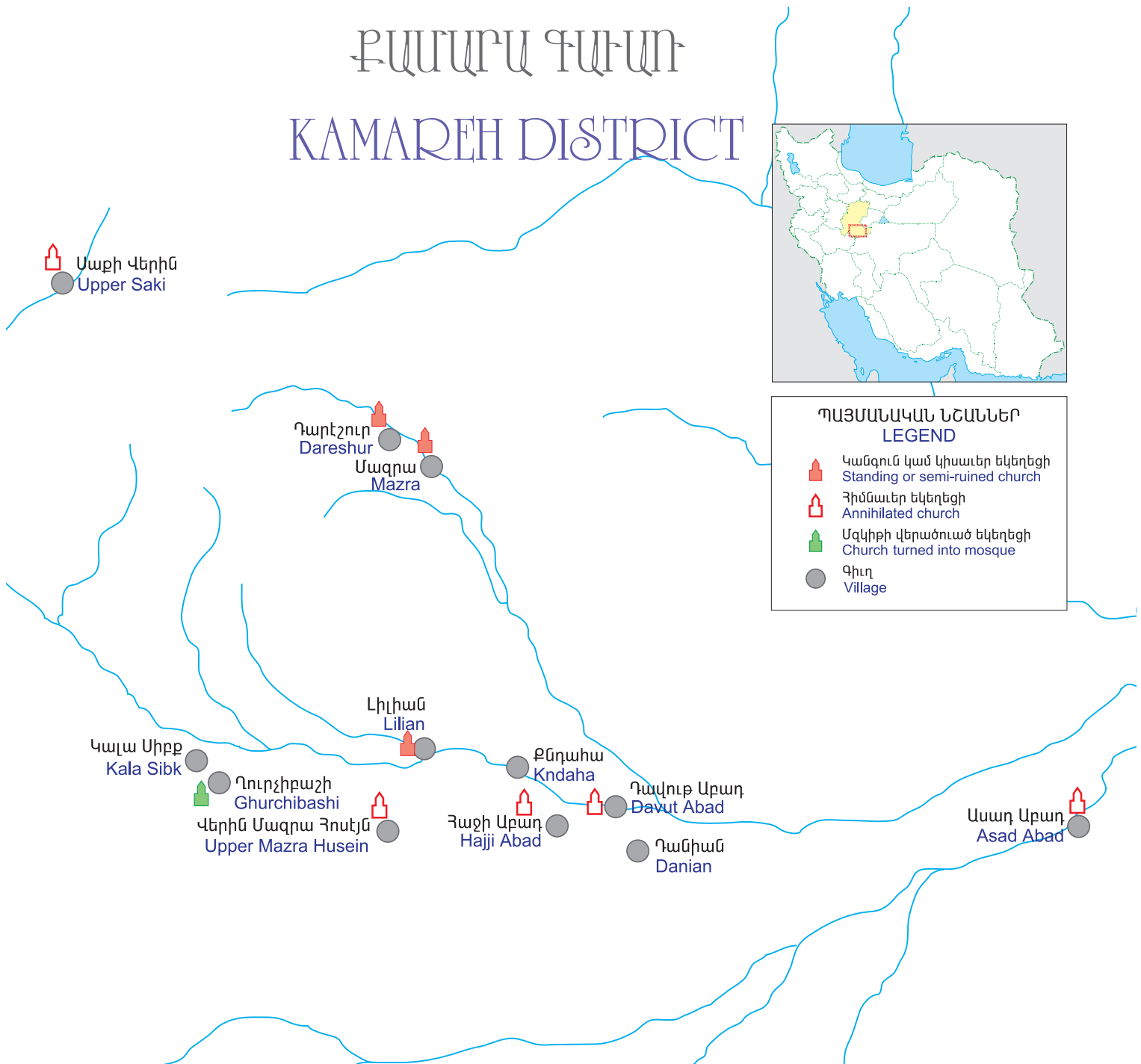
GPS: N 35° 22.623' E 049° 39.508'

ST. SARGIS CHURCH

Upper Chanakhchi Village, Gharaghan District,
Markazi Province, 1735

ՔԱՄԱՐԱ ԳԱԻԱՌ KAMAREH DISTRICT

ՄԲ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՅԻ

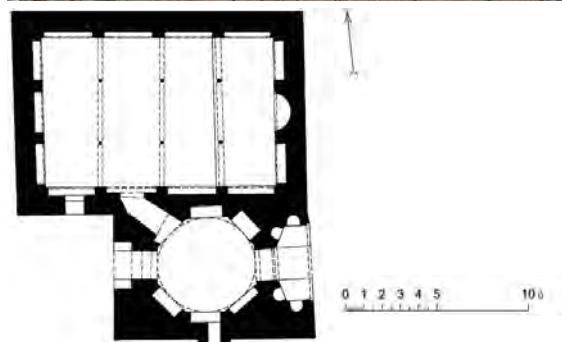
Լիլիան գիղ, Զամարա գաւառ, Մարքազիի
նահանգ, 1800 թ.

GPS: N 33° 41' 00.18" E 049° 56' 21.42"

ՏՏ. HOVHANNEՏ CHURCH

ՏՏ. JOHN CHURCH

Lilian Village, Kamareh District, Markazi
Province, 1800

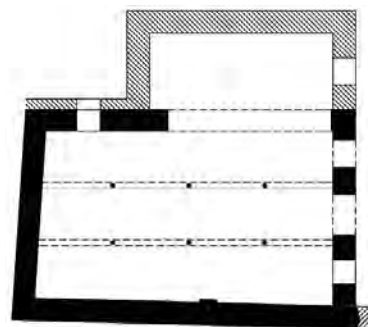
ԱՐ. ԱՍՏՎԱԾՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ղուրջիբաշի գիւղ, Զամարա գաւառ,
Մարքազիի նահանգ, 1867 թ.
GPS: N 33° 40' 29.34" E 049° 52' 36.18"

SOURB ASTVATSA- TSIN CHURCH

ST. MARY CHURCH

Ghurchibashi Village, Kamareh District, Markazi
Province, 1867

0 1 2 3 4 5 10 m

266

ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆԵՐԸ

ԱՐ. ԱՒՈՆ ԵԿԵՂԵՅԻ

Դարեշուր գիւղ, Քամարա գաւառ, Մարքազիի
նահանգ, 1877 թ.

GPS: N 33° 46' 02.76" E 049° 55' 48.60"

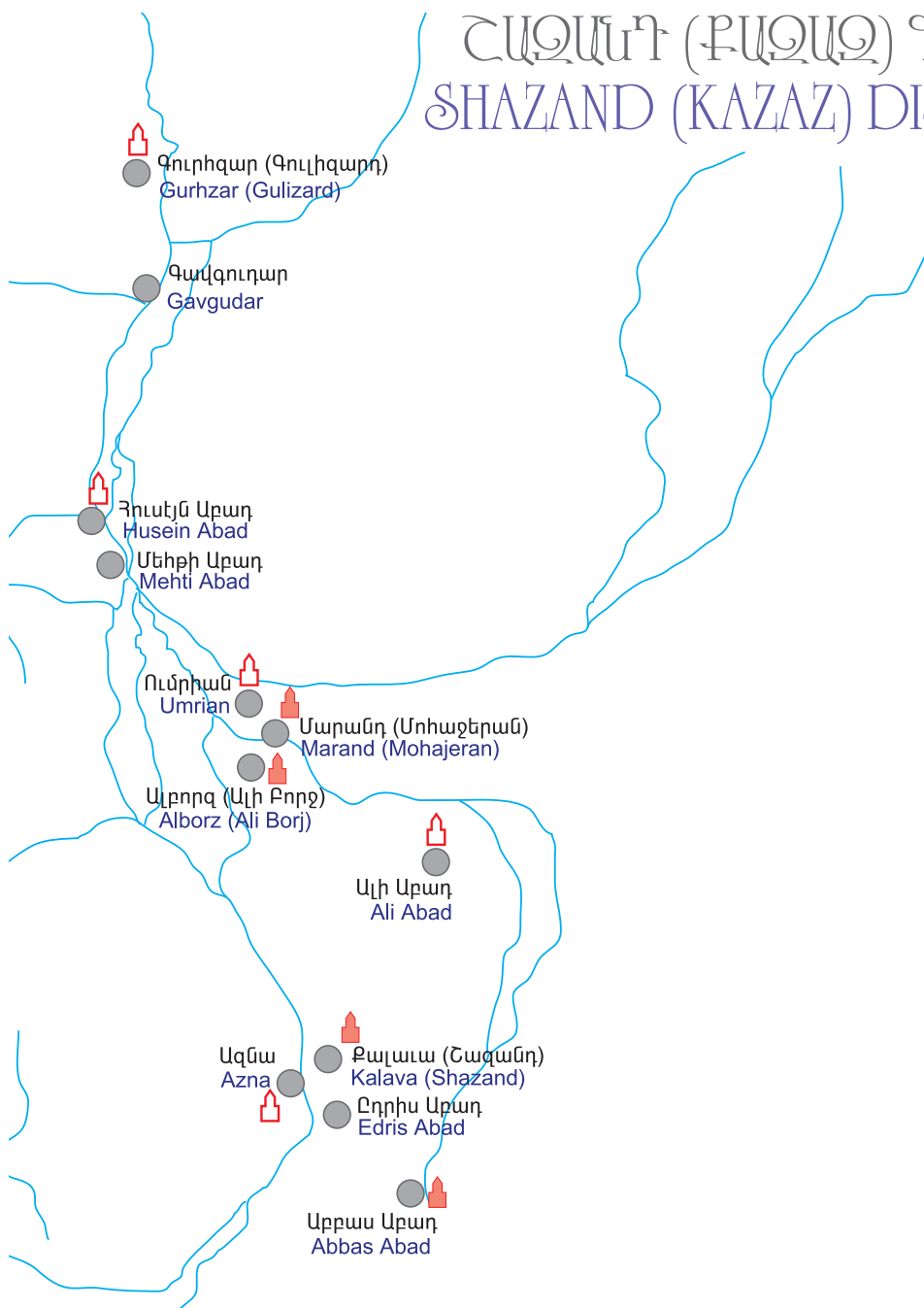
ՏՕՐԵ ՏՐՈՆ CHURCH

HOLY ZION CHURCH

Dareshur Village, Kamareh District, Markazi
Province, 1877

ՇԱՀԱՆԻ (ՔԱՉԱՉ) ԴԱԻՐ SHAZAND (KAZAZ) DISTRICT

ԱՐԱՔ
ARAK

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ LEGEND

- Կանգուն կամ կիսաւեր եկեղեցի
Standing or semi-ruined church
- Հիմնաւեր եկեղեցի
Annihilated church
- Գիւղ
Village

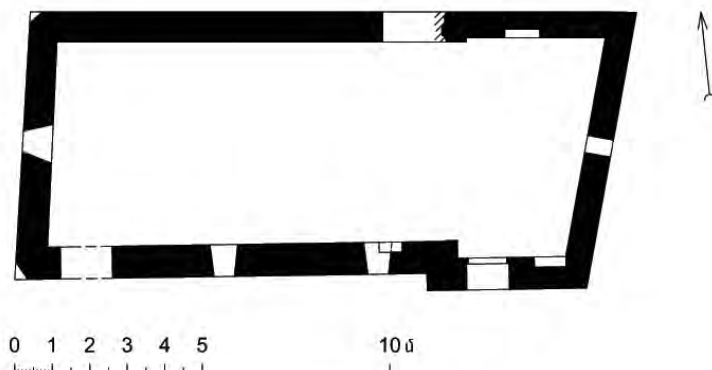
ՄՐ. ԳՐԻԳՈՐ ԵԿԵՂԵՅԻ

Մարանդ (Մոհաջերան) գիւղ, Շազանդ
(Քազազ) գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1860 թ.
GPS: N 34° 00' 56.88" E 049° 23' 32.58"

ST. GRIGOR CHURCH

ST. GREGORY CHURCH

Marand (Mohajeran) Village, Shazand (Kazaz)
District, Markazi Province, 1860

ԱՐ. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Արբաս Աբադ գիւղ, Շազանդ (Քազազ) գաւառ,
Մարքազիի նահանգ, 1928 թ.

GPS: N 33° 54' 55.44" E 049° 25' 40.14"

SOURB KHACH CHURCH

HOLY CROSS CHURCH

Abbas Abad Village, Shazand (Kazaz) District,
Markazi Province, 1928

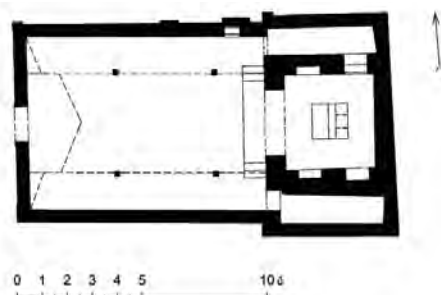
ՄԲ. ՅԱԿՈԲ ԵԿԵՂԵՑԻ

Քալաա (Շազանդ) գիւղ, Շազանդ (Քազազ)
գաւառ, Մարքազիի նահանգ, 1718 թ.
GPS: N 33° 56' 41.10" E 049° 24' 30.12"

ՏՏ. HAKOB CHURCH

ՏՏ. JACOB CHURCH

Kalava (Shazand) Village, Shazand (Kazaz)
District, Markazi Province, 1718

Բնակավայրը Location	Եկեղեցու (վանքի, մատուռի) անունը Church (Monastery, Chapel) Name	Կառուցման դար, թական Dating	Ներկայ վիճակը Current Condition
Արդաբիլի նահանգ / Ardabil Province			
Արդաբիլ քաղաք Ardabil City	Սր. Մարիամ Աստուածածին St. Mariam Astvatsatsin	1870	Կանգուն Standing
Իսֆահանի նահանգ / Isfahan Province			
Իսֆահան քաղաք			
Նոր Ջուլա թաղ Isfahan City	Սր. Վարդան (Ռոզարիա) St. Vardan (Holy Rosary)	1705	Կանգուն Standing
New Julfa Quarter	Սր. Յակոբ St. Hakob	1607	Կանգուն Standing
	Սր. Գեորգ St. Gevorg	1611	Կանգուն Standing
	Սր. Մարիամ Աստուածածին St. Mariam Astvatsatsin	1613	Կանգուն Standing
	Սր. Ստեփանոս St. Stepanos	1614	Կանգուն Standing
	Սր. Յովհաննէս St. Hovhannes	1621	Կանգուն Standing
	Սր. Կատարինէ St. Katarine	1623	Կանգուն Standing
	Սր. Բեթղեհէմ Sourb Betghehem	1627	Կանգուն Standing
	Սր. Նիկողայոս St. Nikoghayos	1630	Կանգուն Standing
	Սր. Ամենափրկիչ Sourb Amenaprkich	1655	Կանգուն Standing
	Սր. Սինաս St. Minas	1659	Կանգուն Standing
	Սր. Սարգիս St. Sargis	1659	Կանգուն Standing
	Սր. Ներսէս St. Nerses	1666	Կանգուն Standing
	Սր. Գրիգոր St. Grigor	1633	Կանգուն Standing
Փերիա գաւառ / Peria District			
Էսքանդարի գ. Eskandari Village	-	-	Հիմնաւեր Annihilated

Ադիկան գ.	Սբ. Յովհաննէս	1895	Հիմնաւեր
Adikan Village	St. Hovhannes		Annihilated
Ազնաւուլ գ.	Սբ. Յովհաննէս	1895	Հիմնաւեր
Aznavul Village	St. Hovhannes		Annihilated
Աղչա գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Aghcha Village	-		Annihilated
Աղգոլ գ.	-	1670	Հիմնաւեր
Aghgol Village	-		Annihilated
Աղամա գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Aghama Village	-		Annihilated
Բարդաշահ գ.	Սբ. Մինաս	1800	Հիմնաւեր
Bardashah Village	St. Minas		Annihilated
Բժկերտ գ.	Սբ. Սկրտիչ	1847	Հիմնաւեր
Bezhkert Village	Sourb Mkrtich		Annihilated
Բեկրո գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Bekro Village	-		Annihilated
Զառնէ (Բոլորան) գ.	Սբ. Ղուկաս	XVII	Կանգուն
Zarne (Boloran) Village	St. Ghukas		Standing
Փոնէստան գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Ponestan Village	-		Annihilated
Թալբուլաղ գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Talbulagh Village	-		Annihilated
Թանգահալա գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Tangahvala Village	-		Annihilated
Ջիման գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Jiman Village	-		Annihilated
Չիգան գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1924	Հիմնաւեր
Chigan Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Հաջիղալէ գ.	Սբ. Յովհաննէս	1750	Հիմնաւեր
Hajighale Village	St. Hovhannes		Annihilated
Խունկ գ.	Սբ. Գեորգ	1905	Հիմնաւեր
Khunk Village	St. Gevorg		Annihilated
Վերին Խոյգան գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Կանգուն
Upper Khoygan Village	St. Hovhannes		Standing
	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1892	Կանգուն
	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սբ. Ներսէս	1917	Կանգուն
	St. Nerses		Standing
Ներքին Խոյգան գ.	Սբ. Գեորգ	XVII	Հիմնաւեր
Lower Khoygan V.	St. Gevorg		Annihilated

Դաջան գ.	Սր. Ստեփանոս	1820	Հիմնաւեր
Dajan Village	St. Stepanos		Annihilated
Դաշքշան գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Dashkshan Village	-		Annihilated
Դրախտակ գ.	Սր. Ադոմ	1851	Հիմնաւեր
Drakhtak Village	St. Adom		Annihilated
Դարէ Մարհա գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Dare Marha Village	-		Annihilated
Հեզարջարիբ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1729	Հիմնաւեր
Hezarjarib Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Սելբարդի գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1910	Հիմնաւեր
Selbardi Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Սարգիբարան գ.	Սր. Յովհաննէս	1844	Հիմնաւեր
Sargibaran Village	St. Hovhannes		Annihilated
Սնկերտ գ.	Սր. Ստեփանոս	1887	Կանգուն
Snkert Village	St. Stepanos		Standing
Սնկերտ գ.	Սր. Սկրտիչ	XVII	Հիմնաւեր
Snkert Village	Sourb Mkrtych		Annihilated
Հին Սնկերտ գ.	Սր. Սկրտիչ	-	Հիմնաւեր
Old Snkert Village	Sourb Mkrtych		Annihilated
Սւարան	Սր. Գէորգ	1860	Կիսաւեր
Svaran	St. Gevorg		Semi-ruined
Նոր Շաբուլաղ գ.	Սր. Սարգիս	1903	Հիմնաւեր
New Shabulagh V.	St. Sargis		Annihilated
Հին Շահբոլանդ գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Old Shahboland V.	-		Annihilated
Շուրիշկան գ.	Սր. Բարսէղ	XVII	Հիմնաւեր
Shurishkan V.	St. Barsegh		Annihilated
Ղարղուն գ.	Սր. Նշան	1903	Կանգուն
Gharghun Village	Sourb Nshan		Standing
	Սր. Յակոբ	XVII	Կանգուն
	St. Hakob		Standing
Ղալէ Մելիք գ.	Սր. Եղիշէ	1890	Կիսաւեր
Ghale Melik V.	St. Yeghishe		Semi-ruined
Կիրիկրատ գ.	Սր. Յովհաննէս	1914	Հիմնաւեր
Kirikrat Village	St. Hovhannes		Annihilated
Գուշխարատ գ.	Սր. Յովհաննէս	XVII	Հիմնաւեր
Gushkharat V.	St. Hovhannes		Annihilated
Նասրաբադ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1936	Հիմնաւեր
Nasrabad Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated

Հին Մողան գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Old Moghan V.	-		Annihilated
Նոր Մողան գ.	Սր. Մեսրոպ	1925	Հիմնաւեր
New Moghan V.	St. Mesrop		Annihilated
Մուրեստան	-	XVII	Հիմնաւեր
Murestan	-		Annihilated
Մուքել գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Mukel Village	-		Annihilated
Մէյդանաք գ.	-	XVII	Հիմնաւեր
Meydanak Village	-		Annihilated
Միլակերտ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Հիմնաւեր
Milakert Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Նամակերտ գ.	Սր. Ամենափրկիչ	XVII	Հիմնաւեր
Namakert Village	Sourb Amenaprkich		Annihilated
	Սր. Թադէոս	1888	Հիմնաւեր
	St. Tadevos		Annihilated
	Սր. Գրիգոր	1905	Կիսաւեր
	St. Grigor		Semi-ruined
Հադան գ.	Սր. Գրիգոր	1729	Հիմնաւեր
Hadan Village	St. Grigor		Annihilated

Արեւելեան Ատրպատականի նահանգ / East Azerbaijan Province

Թաւրիզ գաւառ / Tabriz County

Թաւրիզ քաղաք	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1782	Կանգուն
Tabriz City	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սր. Սարգիս	1750	Կանգուն
	St. Sargis		Standing
	Սր. Շողակաթ	1845	Կանգուն
	Sourb Shoghakat		Standing
	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1965	Կանգուն
	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Դէհխորան գ.	Սր. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Dehkhoran Village	St. Sargis		Annihilated
Ալչամուլք գ.	Սր. Գրիգոր	XVIII	Հիմնաւեր
Alchamulk Village	St. Grigor		Annihilated
	Սր. Նշան	-	Հիմնաւեր
	Sourb Nshan		Annihilated
Դարւազէաբադ գ.	Սր. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Darvazeabad Village	St. Hovhannes		Annihilated
Սորհուլ գ.	Սր. Յովհաննէս	1840	Կանգուն
Sorhul Village	St. Hovhannes		Standing

Մուժամբար գ.	Սր. Աներեւոյթ	1810	Կիսաւեր
Muzhambar Village	Sourb Anerevuyt		Semi-ruined
	Սր. Հռիփսիմէ	XVI-XVII	Կանգուն
	St. Hripsime		Standing
	Սր. Վարուաւ	XVII	Աւերակ
	St. Varvare		In ruins
	Սր. Խաչ	XVII	Աւերակ
	Sourb Khach		In ruins
	Սր. Յովհաննէս	-	Աւերակ
	St. Hovhannes		In ruins

Արասբարան գաւառ / Arasbaran (Gharadagh) Region

Ամրադուլ գ.	Սր. Հռիփսիմէ	1910	Կանգուն
Amradul Village	St. Hripsime		Standing
Այնալու (Ողան) գ.	Սր. Մարտիրոս	1894	Կանգուն
Aynalu (Voghan) V.	Sourb Martiros		Standing
Ուրգիւթուն գ.	Սր. Շողակաթ	XVIII	Հիմնաւեր
Urgyutun Village	Sourb Shoghakat		Annihilated
Աղաղան գ.	-	-	Հիմնաւեր
Aghaghan Village	-		Annihilated
Թազէքանդ գ.	-	XVIII	Հիմնաւեր
Tazekand Village	-		Annihilated
Խանագահ գ.	Սր. Ստեփանոս	XIX	Կանգուն
Khanagah Village	St. Stepanos		Standing
Սարդաբ (Սարդու) գ.	Սր. Գէորգ	XIX	Կիսաւեր
Sardab (Sardu) Village	St. Gevorg		Semi-ruined
Սղըն գ.	Սր. Սարգիս	XIX	Հիմնաւեր
Seghen Village	St. Sargis		Annihilated
Սեւահող գ.	Սր. Սարգիս	XIX	Հիմնաւեր
Sevahogh Village	St. Sargis		Annihilated
Սուրուն գ.	Սր. Յովհաննէս	XIX	Հիմնաւեր
Surun Village	St. Hovhannes		Annihilated
Շաւալի գ.	-	XIX	Հիմնաւեր
Shavali Village	-		Annihilated
Գուլուդի գ.	Սր. Հռիփսիմէ	XIX	Հիմնաւեր
Ghuludi Village	St. Hripsime		Annihilated
Դասումաշէն գ.	Սր. Յովհաննէս	XVII	Հիմնաւեր
Ghasumashen Village	St. Hovhannes		Annihilated
Դշլաղ գ.	Սր. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Gheshlagh Village	St. Hovhannes		Annihilated

Քարագլուխ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Կանգուն
Karaglukh Village	St. Hovhannes		Standing
Քալալա գ.	-	XIX	Հիմնաւեր
Kalala Village	-		Annihilated
Գերմնաւ գ.	Սբ. Հռիփսիմէ	XIX	Հիմնաւեր
Germnav Village	St. Hripsime		Annihilated
Գեզմիմէթ գ.	-	-	Հիմնաւեր
Gezmimet Village	-		Annihilated
Լումա գ.	Սբ. Սարգիս	XIX	Հիմնաւեր
Luma Village	St. Sargis		Annihilated
Միքիդի գ.	-	XIX	Հիմնաւեր
Mikidi Village	-		Annihilated
Նեփէշտ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XIX	Հիմնաւեր
Nepesht Village	St. Hovhannes		Annihilated
Նորաշեն գ.	Հովի Սբ. Գեորգ	XVIII	Կանգուն
Norashen Village	St. Gevorg of Houzh		Standing
Վարդանաշեն գ.	Սբ. Յովհաննէս	XIX	Հիմնաւեր
Vardanashen Village	St. Hovhannes		Annihilated
Վինա (Վուղան) գ.	Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ	XIX	Կանգուն
Vina (Vughan) Village	St. Grigor Lusavorich		Standing
	Սբ. Յովհաննէս	XIX	Կանգուն
	St. Hovhannes		Standing

Ջուղա գաւառ / Jolfa County

Դարաշամբ գ.	Սբ. Ստեփանոս Նախավկայ	XVII	Կանգուն
Darashamb Village	Sourb Stepanos Nakhavka		Standing
	Սբ. Ստեփանոսի գերեզմանոց	XVIII	Կիսաւեր
	Cemetery of St. Stepanos Nakhavka		Semi-ruined
Ներքին Դարաշամբ գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1628	Կանգուն
Lower Darashamb V.	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Աւերակ
	St. Hovhannes		In ruins
Միջին Դարաշամբ գ.	Սբ. Սարգիս	XVI	Կանգուն
Middle Darashamb V.	St. Sargis		Standing
Վերին Դարաշամբ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Upper Darashamb V.	St. Hovhannes		Annihilated
	Սբ. Լուսաւորիչ	XVIII	Հիմնաւեր
	Sourb Lusavorich		Annihilated
	Սբ. Գեորգ	1872	Կանգուն
	St. Gevorg		Standing

Հին Ջուղա	Անդրեորդի (Հովի)	XIII	Կանգուն
Old Jugha	Andreordi (Hovvi)		Standing
Մարաղա քաղաք	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Կանգուն
Maragheh City	St. Hovhannes		Standing
	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	-	Հիմնաւեր
	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
	Սբ. Պօղոս-Պետրոս	XIII	Հիմնաւեր
	Sts. Poghos-Petros		Annihilated

Արեւմտեան Ատրպատականի նահանգ / West Azerbaijan Province

Ուրմիա գաւառ / Urmia County

Ուրմիա քաղաք	Սբ. Ստեփանոս	2002	Կանգուն
Urmia City	St. Stepanos		Standing
Իքի Աղաջ գ.	Սբ. Սարգիս	XVII	Կանգուն
Iki Aghaj Village	St. Sargis		Standing
Ադա գ.	Սբ. Ստեփանոս	XVII	Կանգուն
Ada Village	St. Stepanos		Standing
Աղջակալա գ.	Սբ. Աստուածածին	-	Կանգուն
Aghjakala Village	Sourb Astvatsatsin		Standing
Բաբարու գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVIII	Կանգուն
Babaru Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Բաղլըն գ.	Սբ. Ստեփանոս	XVII	Կանգուն
Badelbo Village	St. Stepanos		Standing
	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Կանգուն
	St. Hovhannes		Standing
Բալանիշ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVII	Կանգուն
Balanish Village	St. Hovhannes		Standing
Բալուլան գ.	Սբ. (Մար) Թովմէ	XVII	Աւերակ
Balulan Village	St. (Mar) Tovme		In ruins
Ֆաղիբեղլու գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Կանգուն
Faghibeglu Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Թումէթար գ.	Սբ. Գէորգ	XVII	Հիմնաւեր
Tumetar Village	St. Gevorg		Annihilated
	Սբ. Յովհաննէս	XVII	Հիմնաւեր
	St. Hovhannes		Annihilated
Ջամալաբադ գ.	Սբ. Նշան	1882	Կիսաւեր
Jamalabad Village	Sourb Nshan		Semi-ruined
Չահարբադ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVII	Հիմնաւեր
Chaharbagh Village	St. Hovhannes		Annihilated

Չէրէհոշա գ.	-	-	Հիմնաւեր
Chehrehgosha V.	-		Annihilated
Դարբարուդ գ.	Սր. Ստեփանոս	XVII	Կանգուն
Darbarud Village	St. Stepanos		Standing
	Սր. Թութ-Բաբա	XX	Կանգուն
	St. Tout-Baba		Standing
	Երազ Նանա	XX	Կանգուն
	Yeraz Nana		Standing
	Սր. Անանիա	XX	Կանգուն
	St. Anania		Standing
Դիզաջքաքէա գ.	Սր. Աստուածածին	XVII	Կանգուն
Dizajtakea Village	Sourb Astvatsatsin		Standing
Դիգալէ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1820	Կանգուն
Digale Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Ռէյհան Աբադ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Կանգուն
Reyhan Abad Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Սարդարուդ գ.	Սր. Գէորգ	XVII	Հիմնաւեր
Sardarud Village	St. Gevorg		Annihilated
Սուփուրդան գ.	Սր. Սարգիս	XVII	Կանգուն
Supurghan Village	St. Sargis		Standing
Ասայէշ գ.	Սր. Պօղոս-Պետրոս	-	Կանգուն
Asayesh Village	Sts. Poghos-Petros		Standing
Սուրմանաւա գ.	Սր. Սարգիս	XVIII	Կիսաւեր
Surmanava Village	St. Sargis		Semi-ruined
Շիրաբադ գ.	Սր. Գէորգ	XVII	Կանգուն
Shirabad Village	St. Gevorg		Standing
Իսալու գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Կիսաւեր
Isalu Village	St. Mariam Astvatsatsin		Semi-ruined
Դարաջլու գ.	Սր. Գէորգ	XVII	Հիմնաւեր
Gharajlu Village	St. Gevorg		Annihilated
Դարաբադ գ.	Սր. Գէորգ	1784	Կանգուն
Gharabagh Village	St. Gevorg		Standing
Կարակզ գ.	Սր. Աստուածածին	XVII	Կիսաւեր
Karakez Village	Sourb Astvatsatsin		Semi-ruined
Զուքիա գ.	Սր. Սարգիս	1930	Կանգուն
Kukia Village	St. Sargis		Standing
Գեարդաբադ գ.	Սր. Գէորգ	XVII	Կանգուն
Gyardabad Village	St. Gevorg		Standing
	Սր. Աստուածածին	XX	Կանգուն
	Sourb Astvatsatsin		Standing

	Սր. Աւետարան	XX	Կանգուն
	Sourb Avetaran		Standing
	Մարահւան	XX	Կանգուն
	Marahvan		Standing
	Սր. Յակոբ	XX	Կանգուն
	St. Hakob		Standing
	Սր. Նարեկ	XX	Կանգուն
	Sourb Narek		Standing
	Սր. Նշան	XX	Կանգուն
	Sourb Nshan		Standing
Մեհեքան գ.	Սր. Թադէոս	-	Հիմնաւեր
Mehekan Village	St. Tadevos		Annihilated
Նախիջեւան-թափա գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Կանգուն
Nakhijevan-Tapa V.	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սր. Գէորգ	1958	Կանգուն
	St. Gevorg		Standing
Հէշտիա գ.	Սր. Քառասուն մանկանց	XVIII	Հիմնաւեր
Heshtia Village	Sourb Karasun Mankants		Annihilated
Խոյ գաւառ / Khoy County			
Խոյ քաղաք	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1656	Հիմնաւեր
Khoy City	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
	Սր. Սարգիս	1120	Կանգուն
	St. Sargis		Standing
Փերա գ.	Սր. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Pera Village	St. Sargis		Annihilated
Գոհարան գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1684	Աւերակ
Goharan Village	St. Mariam Astvatsatsin		In ruins
Դիզեյ Հերիք գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVIII	Աւերակ
Dizej Herik Village	St. Mariam Astvatsatsin		In ruins
Ֆանայի գ.	Սր. Սարգիս	XVI	Կանգուն
Fanayi Village	St. Sargis		Standing
Գրիս գ.	Սր. Հոգի	XVI	Կանգուն
Gris Village	Sourb Hogi		Standing
Դորող գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XIII	Հիմնաւեր
Ghorogh Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Մահլամ գ.	-	XI	Հիմնաւեր
Mahlam Village	-		Annihilated
Մահլազան գ.	Սր. Խաչ	1656	Կանգուն
Mahlazan Village	Sourb Khach		Standing

Վար գ.	Սր. Գեորգ (Սարգիս)	XVIII	Հիմնաւեր
Var Village	St. Gevorg (Sargis)		Annihilated
Սաւոջբոլաղ գաւառ / Savojbolagh County			
Դրէշկ գ.	Սր. Սարգիս	-	Հիմնաւեր
Dreshk Village	St. Sargis		Annihilated
Սաւոջբոլաղ գ.	Սր. Յովհաննէս	-	Հիմնաւեր
Savojbolagh Village	St. Hovhannes		Annihilated
Դեզելղոյի գ.	-	-	Հիմնաւեր
Ghezelghubi Village	-		Annihilated
Սալմաստ գաւառ / Salmas County			
Ասլանիկ գ.	Սր. Սարգիս	1886	Հիմնաւեր
Aslanik Village	St. Sargis		Annihilated
	-	-	Հիմնաւեր
	-		Annihilated
Ուլեղ գ.	Սր. Սարգիս	1708	Հիմնաւեր
Ulegh Village	St. Sargis		Annihilated
Ախտախանա գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1892	Կանգուն
Akhtakhana Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Այան գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1781	Աւերակ
Ayan Village	St. Mariam Astvatsatsin		In ruins
Փայաջուկ գ.	Սր. Գեորգ	1751	Աւերակ
Payajuk Village	St. Gevorg		In ruins
Ջիւաջուղ գ.	Սր. Ամենափրկիչ	1892	Կանգուն
Jivajugh Village	Sourb Amenaprkich		Standing
	Սր. Յովհաննէս	XV	Հիմնաւեր
	St. Hovhannes		Annihilated
Խոսրով Աբադ գ.	Սր. Սարգիս	XIX	Կանգուն
Khosrov Abad Village	St. Sargis		Standing
Դրիշկ գ.	Սր. Սարգիս	1400	Կիսաւեր
Drishk Village	St. Sargis		Semi-ruined
Սարամերիկ գ.	Սր. Սարգիս	1758	Աւերակ
Saramerik Village	St. Sargis		In ruins
Սառնաղ գ.	Սր. Յովհաննէս	1625	Կանգուն
Sarnagh Village	St. Hovhannes		Standing
	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1625	Կիսաւեր
	St. Mariam Astvatsatsin		Semi-ruined
Սաւրա գ.	Սր. Գեորգ	1625	Հիմնաւեր
Savra Village	St. Gevorg		Annihilated
Սինաբադ գ.	Սր. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Sinabad Village	St. Sargis		Annihilated

Շէյթանավա գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1708	Հիմնաւեր
Sheytanava Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Ղզլջա գ.	Սբ. Աստուածածին	-	Հիմնաւեր
Ghezelja Village	Sourb Astvatsatsin		Annihilated
	Սբ. Յովհաննէս	XVI	Կիսաւեր
	St. Hovhannes		Semi-ruined
Կասրիկ գ.	Սբ. Յարութիւն	XVIII	Հիմնաւեր
Kasrik Village	Sourb Harutian		Annihilated
Ղալէսար գ.	Սբ. Սարգիս	1806	Կիսաւեր
Ghalesar Village	St. Sargis		Semi-ruined
Կապիկ գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	-	Հիմնաւեր
Kapik Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Քոհնէ Շահր գ.	Սբ. Վարդաւար	1671	Հիմնաւեր
Kohne Shahr Village	Sourb Vardavar		Annihilated
	Սբ. Յովհաննէս	1825	Կիսաւեր
	St. Hovhannes		Semi-ruined
Քուչամիշ գ.	Սբ. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Kuchamish Village	St. Sargis		Annihilated
Քումբաղ գ.	Սբ. Գէորգ	XVIII	Հիմնաւեր
Kumbad Village	St. Gevorg		Annihilated
Գոլ Ուզան գ.	Սբ. Սարգիս	1348	Աւերակ
Gol Uzan Village	St. Sargis		In ruins
Մասթեկան գ.	Սբ. Բարդուղիմէոս	XVIII	Հիմնաւեր
Mastekan Village	St. Bardughimeos		Annihilated
Մահլամ գ.	Ճգնաւորաց	1796	Հիմնաւեր
Mahlam Village	Jgnavorats		Annihilated
	Սբ. Գէորգ	1711	Կանգուն
	St. Gevorg		Standing
	Սբ. Փրկիչ	XIV	Հիմնաւեր
	Sourb Prkich		Annihilated
	Սբ. Վարդան (Չարդակ)	1724	Աւերակ
	St. Vardan (Zvardak)		In ruins
	Սբ. Ջորաւոր	1641	Կիսաւեր
	Sourb Zoravor		Semi-ruined
Հովդար գ.	Սբ. Սարգիս	1813	Կիսաւեր
Hovdar Village	St. Sargis		Semi-ruined
Հաֆթւան գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XIII	Կանգուն
Haftvan Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սբ. Պօղոս-Պետրոս	XIX	Կանգուն
	Sts. Poghos-Petros		Standing

	Սր. Գեորգ	1625	Կանգուն
	St. Gevorg		Standing
	Սր. Թադևոս	XIII	Հիմնաւեր
	St. Tadevos		Annihilated
	Սր. Աստուածածին	1652	Աւերակ
	Sourb Astvatsatsin		In ruins
Վարդան գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին		Հիմնաւեր
Vardan Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated

Մակու գաւառ / Maku County

Մակու քաղաք	Սր. Վարդան	XVIII	Աւերակ
Maku City	St. Vardan		In ruins
Աւաջիղ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XVI	Հիմնաւեր
Avajigh Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Բարուն գ.	Ծործորի վանք	1315	Կանգուն
Barun Village	Monastery of Tsortsor		Standing
Շավարշան գ.	-	VII	Աւերակ
Shavarshan Village	-		In ruins
Շուրան գ.	Սր. Գեորգ	XVIII	Հիմնաւեր
Shuran Village	St. Gevorg		Annihilated
	Սր. Վարդանանք	XVIII	Հիմնաւեր
	Sourb Vardanank		Annihilated
Ղարաքիլիսա գ.	Սր. Թադևոս Առաքեալի վանք	XII	Կանգուն
Gharakilisa Village	Sourb Tadevos Arakyal Monastery		Standing
	Սր. Սանդուխտ	XVII	Կանգուն
	St. Sandukht		Standing
	Սր. Նահատակ	XVII	Կանգուն
	Sourb Nahatak		Standing
	Սր. Աստուածածին	XVIII	Կանգուն
	Sourb Astvatsatsin		Standing
	Սր. Աստուածածին	XVIII	Աւերակ
	Sourb Astvatsatsin		In ruins
	Սր. Աստուածածին	XVIII	Կանգուն
	Sourb Astvatsatsin		Standing
Մերգեն գ.	Սր. Գեորգ	XVI	Հիմնաւեր
Mergen Village	St. Gevorg		Annihilated
Իրինդ գ.	-	-	Հիմնաւեր
Irind Village	-		Annihilated
Հասուն գ.	Հացունեաց վանք	-	Հիմնաւեր
Hasun Village	Hatsuniats Monastery		Annihilated

Սադալ գ.	վիմափոր վանք	-	Կանգուն
Sadal Village	Rock-cut monastery		Standing
Քելիսաքանդի գ.	-	-	Հիմնաւեր
Kelisakandi Village	-		Annihilated
Քեշմեշթափա գ.	-	-	Հիմնաւեր
Keshmeshtapa Village	-		Annihilated
Վերին Մելիեմլու գ.	-	-	Հիմնաւեր
Upper Melhemlu Village		-	Annihilated

Միանդոաբ գաւառ / Miandoab County

Միանդոաբ քաղաք	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVIII	Հիմնաւեր
Miandoab City	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Թաղիաբադ գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVIII	Հիմնաւեր
Taghiabad Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Դարալիկ գ.	Սբ. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Daralik Village	St. Sargis		Annihilated
Ղարաւիրան գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Gharaviran Village	St. Hovhannes		Annihilated

Նաղադէ գաւառ / Naqadeh County

Նաղադէ քաղաք	Սբ. Սարգիս	XVIII	Հիմնաւեր
Naqadeh City	St. Sargis		Annihilated
Աղաբէյկլու գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XIX	Հիմնաւեր
Aghabeyklu Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Գովանաբադ գ.	-	-	Հիմնաւեր
Govanabad Village	-		Annihilated
Մամադէար գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Mamadear Village	St. Hovhannes		Annihilated

Բուշեհրի նահանգ / Bushehr Province

Բուշեհր քաղաք	Սբ. Գեորգ	1700	Կանգուն
Bushehr City	St. Gevorg		Standing
Խարք կղզի	-	XVII	Աւերակ
Khark Island	-		In ruins

Թեհրանի նահանգ / Tehran Province

Թեհրան քաղաք	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1945	Կանգուն
Tehran City	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սբ. Թադէոս-Բարդուղիմէոս	1808	Կանգուն
	Sts. Tadevos-Bardughimeos		Standing
	Սբ. Սինաս	1854	Կանգուն
	St. Minas		Standing

	Սր. Թարգմանչաց	1968	Կանգուն
	Sourb Targmanchats		Standing
	Սր. Սարգիս	1970	Կանգուն
	St. Sargis		Standing
	Սր. Գեորգ	1984	Կանգուն
	St. Gevorg		Standing
	Սր. Խաչ	1987	Կանգուն
	Sourb Khach		Standing
	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1936	Կանգուն
	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
	Սր. Ստեփանոս	1974	Կանգուն
	St. Stepanos		Standing
	Սր. Գրիգոր Լուսավորիչ	1954	Կանգուն
	St. Grigor Lusavorich		Standing
	Սր. Վարդանանց	1986	Կանգուն
	Sourb Vardanants		Standing
	Սր. Գրիգոր Լուսավորիչ	1982	Կանգուն
	St. Grigor Lusavorich		Standing

Չարմահալ Բախթիարի նահանգ / Chaharmahal and Bakhtiari Province

Բուլաղ գ.	Սր. Գրիգոր	1910	Կանգուն
Bulagh Village	St. Grigor		Standing
Հաջիաբադ գ.	Սր. Սարգիս	1905	Հիմնաւեր
Hajjiabad Village	St. Sargis		Annihilated
Սիրազ գ.	Սր. Գեորգ	1868	Հիմնաւեր
Sirag Village	St. Gevorg		Annihilated
Սինագան գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1885	Հիմնաւեր
Sinagan Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Քաթաք գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1610	Հիմնաւեր
Katak Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Վերին Քուրնաք գ.	Սր. Գեորգ	1882	Հիմնաւեր
Upper Kurnak V	St. Gevorg		Annihilated
Ներքին Քուրնաք գ.	Սր. Սարգիս	1900	Հիմնաւեր
Lower Kurnak V.	St. Sargis		Annihilated
Լիասեւան գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1700	Աւերակ
Livasian Village	St. Mariam Astvatsatsin		In ruins
Մամուռէ գ.	Սր. Յովհաննէս	1900	Կանգուն
Mamure Village	St. Hovhannes		Standing
Մամուքա գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1870	Հիմնաւեր
Mamuka Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated

Քերավանդ գաւառ / Keravand District

Դոլաթաբադ գ.	Սբ. Յովհաննէս	1881	Հիմնաւեր
Dolatabad Village	St. Hovhannes		Annihilated
Վերին Քորդ գ.	Սբ. Յովհաննէս	XVIII	Հիմնաւեր
Upper Kord Village	St. Hovhannes		Annihilated
Հոչոն գ.	-	XVIII	Հիմնաւեր
Hochon Village	-		Annihilated

Խորասանի նահանգ / Khorasan Province

Մաշհադ քաղաք	Սբ. Աստուածածին	1941	Կանգուն
Mashhad City	Sourb Astvatsatsin		Standing
	Սբ. Կատարինէ	1947	Կանգուն
	St. Katarine		Standing

Խուզեստանի նահանգ / Khuzestan Province

Ահւազ քաղաք	Սբ. Մեսրոպ	1967	Կանգուն
Ahvaz City	St. Mesrop		Standing
Աբադան քաղաք	Սբ. Կարապետ	1958	Կանգուն
Abadan City	Sourb Karapet		Standing
Մասջէդ Սուլէյման ք.	Սբ. Գէորգ	1940	Հիմնաւեր
Masjed Suleyman City	St. Gevorg		Annihilated

Ֆարսի նահանգ / Fars Province

Շիրազ քաղաք	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1662	Կանգուն
Shiraz City	St. Mariam Astvatsatsin		Standing

Ղազվինի նահանգ / Qazvin Province

Ղազվին քաղաք	Սբ. Հռիփսիմէ	1676	Կանգուն
Qazvin City	St. Hripsime		Standing

Գոլեստանի նահանգ / Golestan Province

Գորգան քաղաք (Գորոդ գ.)	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1985	Կանգուն
Gorgan City (Ghorogh)	St. Mariam Astvatsatsin		Standing

Գիլանի նահանգ / Gilan Province

Ռաշտ քաղաք	Սբ. Մեսրոպ	1868	Կանգուն
Rasht City	St. Mesrop		Standing
Անզալի քաղաք	Սբ. Ստեփանոս	1855	Կանգուն
Anzali City	St. Stepanos		Standing

Մազանդարանի նահանգ / Mazandaran Province

Նուր գ.	Սբ. Անտոն	1974	Կանգուն
Nur Village	St. Anton		Standing

Մարքազիի նահանգ / Markazi Province

Արաք քաղաք	Սբ. Մեսրոպ	1914	Կանգուն
Arak City	St. Mesrop		Standing

Բուրվարի գաւառ / Burvari District

Ազնա գ.	Սբ. Մինաս	1890	Հիմնաւեր
Azna Village	St. Minas		Annihilated
Էյւազ գ.	Սբ. Սարգիս	1920	Հիմնաւեր
Eyvaz Village	St. Sargis		Annihilated
Աթերկի գ.	Սբ. Մինաս	1630	Հիմնաւեր
Atberki Village	St. Minas		Annihilated
Բարկիալա գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1926	Հիմնաւեր
Barkiala Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Բուրջ գ.	Սբ. Մինաս	-	Հիմնաւեր
Burj Village	St. Minas		Annihilated
	Սբ. Թադէոս-Բարդուղիմէոս	-	Հիմնաւեր
	Sts. Tadevos-Bardughimeos		Annihilated
Փահրա գ.	Սբ. Գէորգ	-	Հիմնաւեր
Pahra Village	St. Gevorg		Annihilated
Չէշմէփոր գ.	Սբ. Գէորգ	XVII	Հիմնաւեր
Cheshmepor Village	St. Gevorg		Annihilated
Չամխոշ գ.	Սբ. Մինաս	1700	Հիմնաւեր
Chamkhosh Village	St. Minas		Annihilated
Վերին Չահարբաղ գ.	Սբ. Պետրոս	1832	Հիմնաւեր
Upper Chaharbagh V.	St. Petros		Annihilated
	Սբ. Սահակ	XVII	Հիմնաւեր
	St. Sahak		Annihilated
Ներքին Չահարբաղ գ.	Սբ. Մինաս	1700	Հիմնաւեր
Lower Chaharbagh V.	St. Minas		Annihilated
Խորզնդ գ.	Սբ. Գէորգ	1878	Աւերակ
Khorzend Village	St. Gevorg		In ruins
Դարիշա գ.	Սբ. Յակոբ	-	Հիմնաւեր
Darisha Village	St. Hakob		Annihilated
Ներքին Դէհնո գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1860	Հիմնաւեր
Lower Dehno V.	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Սանգսեֆիդ գ.	Սբ. Գուկաս	1875	Աւերակ
Sangsefid Village	St. Ghukas		In ruins
	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	1630	Հիմնաւեր
	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Շաւարշա գ.	Սբ. Մինաս	1720	Հիմնաւեր
Shavarsha Village	St. Minas		Annihilated
Ֆարաջ Աբադ գ.	Սբ. Մինաս	1630	Աւերակ
Faraj Abad Village	St. Minas		In ruins

Ղահրքահրիզ գ.	Սր. Ստեփանոս	1640	Հիմնաւեր
Ghaherkahriz Village	St. Stepanos		Annihilated
Քուհսորխ գ.	Սր. Գեորգ	1871	Հիմնաւեր
Kuhsorkh Village	St. Gevorg		Annihilated
Գուրան գ.	Սր. Սինաս	1885	Հիմնաւեր
Guran Village	St. Minas		Annihilated
Գոզ գ.	Սր. Յակոբ	1715	Հիմնաւեր
Goz Village	St. Hakob		Annihilated
Վերին Մուղանակ գ.	Սր. Սինաս	1760	Հիմնաւեր
Upper Mughanak V.	St. Minas		Annihilated
Նասրաբադ գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1918	Հիմնաւեր
Nasrabad Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated

Ղարաղան գաւառ / Gharaghan District

Վերին Չանախչի գ.	Սր. Սարգիս	1735	Կանգուն
Upper Chanakhchi V.	St. Sargis		Standing
Ներքին Չանախչի գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	XIX	Հիմնաւեր
Lower Chanakhchi	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Լառ գ.	Սր. Սիոն	1715	Աւերակ
Lar Village	Sourb Sion		In ruins
Ենգիղալա գ.	Սր. Սինաս	XX	Հիմնաւեր
Yengighala Village	St. Minas		Annihilated

Քազազ գաւառ / Shazand (Kazaz) County

Աբբաս Աբադ գ.	Սր. Խաչ	1928	Աւերակ
Abbas Abad Village	Sourb Khach		In ruins
Ազնա գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	-	Հիմնաւեր
Azna Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Ամիրեան գ.	Սր. Գեորգ	-	Հիմնաւեր
Amirian Village	St. Gevorg		Annihilated
Դիլիսաբադ գ.	Սր. Ստեփանոս	-	Հիմնաւեր
Dilisabad Village	St. Stepanos		Annihilated
Մարանդ գ.	Սր. Գրիգոր	1860	Աւերակ
Marand Village	St. Grigor		In ruins
Սէյդան գ.	Սր. Յովհաննէս	-	Հիմնաւեր
Seydan Village	St. Hovhannes		Annihilated
Աբասաբադ գ.	Սր. Ստեփանոս	-	Հիմնաւեր
Abasabad Village	St. Stepanos		Annihilated
Քալաւա գ.	Սր. Յակոբ	1718	Կանգուն
Kalava Village	St. Hakob		Standing

Քամարա գաւառ / Kamareh District

Չահարթաղ գ.	Սր. Գեորգ	-	Հիմնաւեր
Chahartagh Village	St. Gevorg		Annihilated
Դաւուդաբաղ գ.	Սր. Յովհաննէս	-	Հիմնաւեր
Davudabad Village	St. Hovhannes		Annihilated
Սաքիո գ.	Սր. Յովհաննէս	1864	Հիմնաւեր
Sakio Village	St. Hovhannes		Annihilated
Դալաշուր գ.	Սր. Գեորգ	1884	Հիմնաւեր
Ghalashur Village	St. Gevorg		Annihilated
Դուրչիբաշի գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1867	Կանգուն
Ghurchibashi Village	St. Mariam Astvatsatsin		Standing
Լիլիան գ.	Սր. Յովհաննէս	1800	Կանգուն
Lilian Village	St. Hovhannes		Standing
Դարեշուր գ.	Սր. Սիոն	1877	Աւերակ
Dareshur Village	Sourb Sion		In ruins
Մազար Հոսէյն գ.	Սր. Մարիամ Աստուածածին	1878	Հիմնաւեր
Mazar Hosein Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated

Գեափլա գաւառ / Geapla District

Ուրթաչիման գ.	Սր. Թադէոս	1836	Հիմնաւեր
Urtachiman Village	St. Tadevos		Annihilated
Բաղմուդի գ.	Սր. Գեորգ	1649	Աւերակ
Baghmudi Village	St. Gevorg		In ruins
Փեշեստան գ.	Սր. Գեորգ	1880	Հիմնաւեր
Peshestan Village	St. Gevorg		Annihilated
Չարթաղ գ.	Սր. Գեորգ	1889	Կիսաւեր
Chartagh Village	St. Gevorg		Semi-ruined
Հոսէյնաւա գ.	Սր. Նշան	1785	Հիմնաւեր
Hoseinava Village	Sourb Nshan		Annihilated
Դաթաաթ գ.	Սր. Յակոբ	1929	Կանգուն
Ghataat Village	St. Hakob		Standing
Չարնա գ.	Սր. Յովհաննէս	1836	Հիմնաւեր
Zarna Village	St. Hovhannes		Annihilated
Քըրթ գ.	Սր. Թադէոս	1650	Հիմնաւեր
Kert Village	St. Tadevos		Annihilated
Գուրջի գ.	Սր. Ստեփանոս	1880	Հիմնաւեր
Gurji Village	St. Stepanos		Annihilated
Մարզիան գ.	Սր. Մինաս	1909	Հիմնաւեր
Marzian Village	St. Minas		Annihilated
Նազիաւա գ.	-	1736	Հիմնաւեր
Naziava Village	-		Annihilated

Մալայեր գաւառ / Malayer County

Մալայեր քաղաք	Սբ. Սարգիս	XVII	Հիմնաւեր
Malayer City	St. Sargis		Annihilated
Անաւէշ գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Հիմնաւեր
Anavesh Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Շաւրին գ.	Սբ. Մարիամ Աստուածածին	XVII	Հիմնաւեր
Shavrin Village	St. Mariam Astvatsatsin		Annihilated
Ղասեմաբադ գ.	Սբ. Ստեփանոս	XVII	Հիմնաւեր
Ghasemabad Village	St. Stepanos		Annihilated

Համադանի նահանգ / Hamadan Province

Համադան քաղաք	Սբ. Ստեփանոս	1931	Կանգուն
Hamadan City	St. Stepanos		Standing
	Սբ. Ստեփանոս	1886	Կանգուն
	St. Stepanos		Standing

ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՃՈՒՆԵՐԸ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ջ Ա Ր Դ Գ Ի Ր Ք - Ա Լ Բ Ո Մ

ՇԵՐԼԻ ԱԻԵՏԵԱՆ

ՋԱԺԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՇԵՐԼԻ ԱԻԵՏԵԱՆ ԱՇՈՏ ՅԱԿՈՐԵԱՆ ՍԻՒՆԷ ՀԱՀԿԱԼԱԴԵԱՆ ՍՈՆԻԱ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ
ԵԿԵՂԵՃՈՒՆԵՐԻ ՃԱՆԿԱԳՐՈՒՄ	ՇԵՐԼԻ ԱԻԵՏԵԱՆ ՀԱՀԵՆ ՅՈՎՍԷԹԵԱՆ
ՔԱՐՏԵԶՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ	ՍԱՄՈՒԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՐԱՖՖԻ ՔՈՐԹՈՇԵԱՆ
ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ	ՇԵՐԼԻ ԱԻԵՏԵԱՆ ՍԱՄՈՒԷԼ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՀՐԱՅՐ ԲԱԶԷ ԽԱՉԵՐՅԱՆ ՍԱՄՈՒՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ ԹԵՒԻԿ ԾԱՏՐԵԱՆ ԱՐՏԵՄ ԴԱՐԻԲԵԱՆ ԺՈՈԵՍ ՈՍԿԱՆԵԱՆ
ՍՐԲԱԳՐԻՉ ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԹԱՐԳԱՄԱՆԻՉ ՀԱՄԱԿԱՐԳՉԱՅԻՆ ՁԵԿԱԴՐՈՂ	ՅԱՍՄԻԿ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ԳԱՅԱՆԷ ՍՈՎՍԻՍԵԱՆ ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳԵԱՆ
ԴԱՇՏԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ԻՐԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՃՈՒՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԺԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ
ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՇՆԵՐ	ԱԼԵՆ ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՐԵՆ ՄԿՐՏՉԵԱՆ ԱՍՊԵՏ ՀՈՎՍԷԹԵԱՆ

ARMENIAN CHURCHES IN IRAN

AN ILLUSTRATED BOOK-ALBUM

SHERLY AVEDIAN

MEASUREMENTS BY **SHERLY AVEDIAN**
ASHOT HAKOBIAN
SYUNE SHAHVALADIAN
SONIA ABRAHAMIAN

LIST OF CHURCHES BY **SHERLY AVEDIAN**
SHAHEN HOVSEPIAN

MAPS BY **SAMVEL KARAPETIAN**
RAFFI KORTOSHIAN

PHOTOGRAPHERS **SHERLY AVEDIAN**
SAMVEL KARAPETIAN
HRAYR BAZE (THE HAWK) KHACHERIAN
SASUN DANIELIAN
TEVIK TSATRIAN
ARTEM GHARIBIAN
JORES VOSKANIAN

PROOF-READING OF THE ARMENIAN TEXT BY **HASMIK HOVHANNISSIAN**
TRANSLATION INTO ENGLISH BY **GAYANE MOVSISSIAN**
COMPUTER DESIGN BY **ARMEN GEVORGIAN**

FIELDWORK BY **BASE OF HISTORICAL CHURCHES OF IRAN**
RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE (RAA)
FOUNDATION

EMPLOYEES OF THE BASE **ALEN GRIGOR**
KAREN MKRTICHIAN
ASPET HOVSEPIAN

ԳՐՔԻ ՆԱԽԱԴԱՏՐԱՏՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑԵՑԻՆ
THOSE INVOLVED IN THE PREPARATION OF THE BOOK

ISBN 978-9939-0-3559-8

9 789939 035598